

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXVI (2) 2017

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

*Sankt-Peterburgskij
gosudarstvennyj universitet*

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Vilniaus dailės akademija

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

Liepājas Universitāte

Nicole Nau

*Unwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Wojciech Smoczyński

Uniwersytet Jagielloński

Bonifacius Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Trevor G. Fennell (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Trevor G. Fennell (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvija

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2018

SATURS – CONTENTS

Raksti – Articles

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

Izmaiņas Georga Manceļa 1631. g. un 1644. g.

Lettsch Vade mecum perikopju daļā 5

Rolandas KREGŽDYS

Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija:

mitonimų *Deywoty Zudwity, Ockopirmus*

etimologinė raida ir semantiskā transformācija 37

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Kartu, drauge dabartinēje lietuvių (rašto) kalboje 95

Jolanta WIŚNIOCH

Darbības vārdu īstenības izteiksmes tagadnes un pagātnes

dsk. 1. un 2. personas galotņu *-am, -at* un *-ahm, -ah* lietojums

17. gs. latviešu rakstu valodā 121

Hronika – Chronicle

Noslēdzies latgalistikas konferenču cikls (2014–2017)

(*Lidija Leikuma, Ilga Šuplinska*) 137

In memoriam – Obituaries

Aina Blinkena (1929–2017)

(*Laimute Balode*) 156

Ainas Blinkenas devums latviešu valodas vēstures izpētē

(*Anna Frīdenberga, Pēteris Vanags*) 159

Inta Freimane (1933–2017) (<i>Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Inta Urbanoviča</i>)	176
Funkcionālā strukturālisma idejas Intas Freimanes pētījumos (<i>Inta Urbanoviča</i>)	178
Izdošanas principi – Publication Policy	186

IZMAIŅAS GEORGA MANČEĻA 1631. G. UN 1644. G. LETTISCH VADE MECUM PERIKOPJU DAĻĀ

Ernesta KAZAKĒNAITĒ
Viļņas Universitāte

0. Ievads

Par vienu no nozīmīgākajiem 16.–17. gs. rakstniekiem – Georgu Manceli (*Georg Mancelius*) – zināms un rakstīts samērā daudz (sal. Endzelīne 1927; Krēsliņš 1994). Sešdesmit dzīves gadu laikā¹ viņš publicējis tādus darbus latviešu valodā kā baznīcas rokasgrāmata, vārdnīca, sprediķu grāmata un citi.² Pirmā no tiem bija 1631. g. izdotā *Lettisch Vade mecum* [...] jeb tā saucamā Vidzemes rokasgrāmata³, kas būtībā ir pārstrādāts un papildināts 1586.–1587. g. Kurzemes rokasgrāmatas⁴ izdevums. *Lettisch Vade mecum* (tālāk – **LVM**) ir konvolūts – kā rakstīts titullapā, tā sastāv no sešām dažāda apjoma un satura daļām: perikopju krājuma (evaņģēliju un epistulu teksti katrai svētdienai), Jēzus Kristus ciešanu stāstiem, Jeruzalemes izpostīšanas stāstiem, garīgām dziesmām, psalmiem, kolektēm un citām lūgšanām, Mārtaņa Lutera *Mazā katehisma* un Zīraka gudribas grāmatas tulkojuma.

Neilgi pēc pirmās Manceļa grāmatas un vārdnīcas *Lettus* (1638), kas izdota kopā ar *Phraseologia Lettica* (1638) un *Die Sprüche Salomonis* (1637; SLV: 15), iznākšanas 1643.–1644. g. nāca klajā arī *Lettisch Vade mecum* atkārtots izdevums⁵. Kā lasām titullapā (sk. tekstu 4. vērē treknrakstā), otrais izdevums ir vēl vienu reizi pārskatīts un rediģēts. Lai arī Manceļa rakstu valoda pievērsusi ne viena vien pētnieka uzmanību (Šmits 1896; Bērziņš 1944),

¹ Georgs Mancelis dzimis 1593. g. 24. jūnijā Mežmuižā (Augstkalnē), miris 1654. g. 17. martā.

² Ir zināmi daži Manceļa darbi arī citās valodās, tos pētījis, piem., Draviņš 1947.

³ Nosaukumā – *Lettisch Vade mecum*. Handbuch / darinnen fol=gende sechs Stücke begriffen: [...] So wol für die Lettische Kirchendiener / als auch für solcher Sprache Christliche Hauss=Väter. Von newen resspective überssehen / corrigiret vnd gemehret/ Von newen vberlehen / corrigiret vnd vermehret. Durch GEORGIUM MANCELIUM Semigallum, teutschen Pa=storn zu Dörpt bey S. Iohan. Kirchen / vnd desselben Kräyses Probst. Gedruckt zu Riga/ durch vnd in Verlegung Gerhard Schröders (SLV: 12).

⁴ Kurzemes rokasgrāmata sastāv no trijām grāmatām: Mārtaņa Lutera *Mazā katehisma* (1586), psalmiem un garīgām dziesmām un perikopju krājuma (1587) (SLV: 3, 4, 5). Tās visas pārzdotos Vidzemē 1615. g. un Seniespiedumu katalogā tiek sauktas par Vidzemes rokasgrāmatas pirmo izdevumu (sal. SLV: 6, 7, 8).

⁵ Nosaukumā – *Lettisch Vade mecum*. Handbuch / darinnen fol=gende sechs Stücke begriffen: [...] So wol für die Lettische Kirchendiener / alls auch für solcher Sprache Christliche Hauss=Väter. **Zum andermahl resspective übersehen / corrigiret vnd gemehret/** Durch GEORGIUM MANCELIUM Semigallum, der H. Schrifft Licentiatum, vnd jtzigen Fürstl. Churl. Hoff=Prediger. Gedruckt zu Riga/ durch vnd in Verlegung Gerhard Schröders (SLV: 21; *treknraksts* – E. K.).

nav vispusīgi aprakstīts, kas tika labots un cik tālu labojumi sniedzas otrajā *Lettisch Vade mecum* izdevumā⁶. Lielākoties valoda aplūkota, salīdzinot atsevišķus Manceļa darbus, vai pētīta 1654. g. izdotajā *Lang=gewünschte Lettische Postill*, kas ir interesanta valodas ziņā, jo, atšķirībā no pārējām grāmatām, tā ir oriģinālsacerējums (izņemot perikopes pirms sprediķiem). Taču tas nav darīts, salīdzinot viena konkrēta darba vairākas redakcijas. Līdz ar to šī raksta **mērķis** ir, izvēloties vienu LVM daļu – perikopju krājumu –, noskaidrot abu *Lettisch Vade mecum* (1631. g. tālāk – **LVM1**, bet 1643.–1644. g. – **LVM2**) izdevumu atšķirības un to iespējamās iemeslus, kas ļaus izsekot, kā mainījies Manceļa valoda un ko autors uzskatījis par labojamu LVM. Tā kā LVM1 ir pārstrādāts Kurzemes rokasgrāmatas izdevums, salīdzinājumam izmantots arī tās 1587. g. perikopju krājums (tālāk – **EE**)⁷ un dažviet arī Manceļa 1654. g. izdotā *Lang=gewünschte Lettische Postill* (tālāk – **MP**), jo ir zināms, ka no LVM perikopju krājuma ir ņemtas pirms sprediķiem esošās perikopes.

LVM1 un LVM2 struktūras atšķirību dēļ (sk. nākamo raksta daļu) raksts sadalīts divās nevienāda apjoma daļās: vispirms tiks aprakstīts materiāla apjoms, pētniecības metode un tad aplūkotas LVM2 izmaiņas perikopju daļā (I), noslēgumā sniedzot ieskatu jaunajos LVM2 lasījumos (II), kas papildina dažus pirmajā daļā atrodamus Manceļa labojumu skaidrojumus, kā arī rāda LVM2 sagatavošanas principus un Manceļa turēšanos pie agrākajiem Bībeles fragmentu tulkojumiem.

I. *Lettisch Vade mecum* 1631. g. un 1644. g. perikopju krājumu salīdzinājums

0. Materiāla apjoms un pētniecības metode

Viena no acīmredzamākajām atšķirībām, kas pamanāma bez teksta analīzes, ir abu Manceļa perikopju krājumu struktūra (sk. tālāk 1. diagrammu) – LVM1 sastāv no 158 lasījumiem (80 evaņģēliju un 78 epistulu), bet LVM2 – no 161 lasījuma (81 evaņģēliju un 80 epistulu lasījumi; šie jaunie diagrammā – kvadrātiekvās). Trijos (diagrammā atzīmētos apaļajās iekavās) no 158 LVM1 un LVM2 kopējiem lasījumiem teksta nav, ir tikai norāde uz perikopi citā krājuma vietā. Pēdējais krājuma lasījums atšķiras ar pantu skaitu tajā: LVM1 – Lk 13:1–5, bet LVM2 – Lk 13:1–9. Tādējādi kopējais teksts, kas jāsalīdzina abos avotos, ir LVM konvolūta pirmajā daļā esošās 155 perikopes: 78 evaņģēliju un 77 epistulu izvilcumi.

⁶ Bieži vien tikai pieminēts, ka Mancelis otro LVM pārziņģējis gandrīz nemainītā veidā (Sal. Apinis 1991: 49).

⁷ *Euangelia vnd Episteln, aus dem deudschen in vndeudsche Sprache gebracht* [...], Königsperg in Preussen: Georgen Osterbergern, 1587 (SLV: 4).

Tekstu salīdzināšanai tika izveidots paralēlais EE, LVM1 un LVM2 korpuss, kas sadalīts pa pantiem⁸ un kurā avotu atšķirības iezīmētas manuāli. Sagrupējot visas LVM2 veiktās izmaiņas, redzams, ka tās ietilpst piecās izmaiņu grupās (dažas dalot arī sīkāk): **1) rakstības, 2) morfoloģiskās**: 2.1. – dsk. dat. galotnes *-ms* nomainīšana pret jaunāko galotni *-m* un 2.2. – citas morfoloģiskās izmaiņas, **3) vārdarināšanas, 4) leksiskās, 5) sintaktiskās** un **6)** izmaiņas teikuma **struktūrā**: 6.1. – pielikumi un 6.2. – izlaidumi. Minēto tipu sadalījums perikopēs pēc to kārtas aplūkojams 1. diagrammā.

1. Rakstības izmaiņas

Mēdz teikt, ka Mancelis izstrādājis rakstības sistēmu, kas bija konsekventāka par iepriekšējo un precīzāk atbilda latviešu valodas fonoloģijas sistēmai (Vanags 2008: 188). Tomēr tā tāda netapa uzreiz: Manceļa darbību var iedalīt vairākos posmos. Zinot, ka LVM1 kā pirmā Manceļa grāmata pieder pie pirmā, bet LVM2, kas iznākusi pēc vārdnīcas *Lettus* (1638), jau pie otrā posma (Frīdenberga 2016a: 5), varētu gaidīt daudzas izmaiņas rakstībā. Tā arī ir – pat neanalizējot 1. diagrammu sīkāk, redzams, ka rakstības izmaiņas ir vienīgais tips, kas atrodas katrā perikopē, kura ir abos pētāmajos avotos (sk. 1. tipu).

Kopumā Manceļa rakstības principi ir plaši aprakstīti un pētīti (Augstkalns 1930: 102tt; Bērziņš 1944: 9; Ozols 1965: 62–70; Vanags 1998; Grabis 2006 utt.), tāpēc te minēšu tikai dažus, ko Mancelis labojis LVM2.

1.1. Lai gan bieži teikts, ka tieši Mancelis ievieš noteiktību valodas fonēmu apzīmēšanā (Bergmane, Blinkena 1986: 20), pētāmajās daļās vienīgā konsekventā rakstības izmaiņa LVM2, kas nav saistīta ar konkrētu leksēmu, ir /cz/ → /z/, piem., *czaur czittu czellu* → *zaur zittu Zellu* (Mt 2:12); *ka czittz Czillwähx* → *ka zittz Zillwähx* (Flp 2:7). Visas pārējās izmaiņas neattiecas uz visiem gadījumiem (piem., *vnd* → *vnnnd* vai lielo burtu rakstīšana *tas fwähtz Gharrs* → *tas Swähtz Gharrs*) vai attiecināmas uz kādu konkrētu leksēmu vai to grupu, piem., *p* → *w* aizguvumos: *Propeets* → *Proweets*; *Parifeeri* → *Warifeeri*, *Epa* → *Ewa*. No konsekventākajām izmaiņām var minēt vēl izskaņas *-igs* vsk. nom. apzīmēšanu: *-iex* → *-iegs*, piem., *kahtz fkaniiex Swahrgulls* → *kahds fkaniiigs Swahrgulls* (1kor 13:1); *weeniex Dähls* → *weeniegs Dähls* (Lk 7:12), kas parāda Manceļa pāreju uz tā saucamo morfoloģisko rakstību, ko autors arī apraksta LVM priekšvārdā. Šī iemesla dēļ laboti arī citi vārdi, piem., *Kunx* → *Kungs*, *Draux* → *Draugs* utt.

⁸ Korpusa veidošanai *Euangelia vnd Episteln* (1587) un *Lettisch Vade mecum* (1631) perikopju teksti ņemti no Latviešu valodas seno tekstu korpusa <http://www.korpuss.lv/senie>, bet 1644. g. *Lettisch Vade mecum* teksts analīzei sagatavots manuāli.

Manceļa tiekšanos uz noteiktību rāda arī biežas patskaņu *e* un *ē* kvalitātes apzīmējuma izmaiņas (*Jayämuffi* → *sayehmuffi* (Jņ 1:5); *und biyu ghuddris ka kahtz Bährns* / *und mann by Bährniga dabba* → *und biyu ghuddris ka kahds Bährns* / *und mann by Behrniga dabba* (1kor 13:11)) un labojumi tā sauktā loģiskās rakstības principa dēļ, piem., reiz veikti labojumi vīr. dz. dsk. nom. īpašības vārda galotnes apzīmēšanā – *Ka tam Wehffch und Juhre paklauffige gir* → *Ka tam Wehffch und Juhre paklauffigi gir* (Mt 8:27), jo *-e* tika izmantota adverbu apzīmēšanai. Arī dažviet labots LVM1 lietotais *-b-* iespraudums aiz labiāla līdzskaņa – *fajembs* → *fajems* (Sir 15:2).

1.2. Rakstības izmaiņu nekonsekvenci labi atspoguļo arī viena vārda vai formas atsevišķi labojumi, piem., burtu *k*, *ch*, *c* maiņa vienas saknes vārdā: *k* → *ch* (*Kruftietz* → *chruftietz* (Mt 3:14,16)), bet *ch* → *c* (*CHrifititi* → *crititi* (Gal 3:27); *Chrufti* → *crufti* (Jņ 1:26)), un dažās vietās precizēta lokatīva galotne: *und licka to fille* → *und licka to filleh* (Lk 2:7); *und fille ghullifchu* → *und filleh ghullifchu* (Lk 2:12), citās – atstāts, kā bijis, piem., *Bährnu fillite ghulloht* (Lk 2:16).

1.3. Vēl jāmin viena LVM2 rakstības izmaiņu grupa – korektūras kļūdas, kas var būt LVM1 korektūras kļūdu labojumi, piem., *titziya* → *titzeya*; *Peedofchaua* → *Peedofchana*, un jaunas LVM2 pieļautas kļūdas, piem.: *peedfintu* → *pepdfintu*; *Bährns* → *Bährus*; *starrpan* → *starrban* utt.

Šajā korektūras kļūdu grupā, visticamāk, ietilpst vēl viens piemērs – *kritta vs fawu Waigu* / *py winja kahyeems* / *und patteitze winjam* → *kritta vs fawu Waigu* / *py winja kahyeemah* / *und patteitze winjam* (Lk 17:16). Izskatās, ka burtlicis nepareizi interpretējis varbūtēji biežo Manceļa morfoloģisko labojumu daudzskaitlī vīr. dz. → siev. dz. (sk. tālāk 2.2.1.), jo liekas, ka tam bija jābūt *kahyeems* → *kahyahm*, kā ir Mt 22:44 vai Ef 6:15 (sk. turpat), nevis grūti izskaidrojamai formai *kahyeemah*.⁹ Ja šis apgalvojums ir pareizs, tas varētu liecināt, ka vismaz konkrētajā gadījumā Mancelis labojumu rakstījis vīrsū, nevis vārdu pārrakstījis no jauna.

2. Morfoloģiskās izmaiņas

Ņemot vērā Manceļa daudzus vienas morfoloģiskās formas labojumus, šis izmaiņu tips sadalīts divās grupās: 2.1. – dsk. dat. galotnes *-ms* nomainīšana pret jaunāko galotni *-m* un 2.2. – citas morfoloģiskās izmaiņas.

⁹ Kaut *-h* lietvārda beigās gadās lokatīvā (piem., iepriekš minētajā *filleh*), LVM nav neviena cita vārda, kam galotne būtu *-ah* (izņemot verbu *nhe attfah* un aramiešu vārdu teikumā *Jatziya vs to: Hephetah* / *tas gir* / *attwerrees*).

2.1. Dsk. dat. *-ms* → *-m*

Tas ir otrais biežākais izmaiņu tips LVM2, kas atrodams 122 perikopēs (jeb 78,7%; sk. 1. diagrammā 2. tipu). Uzreiz jāpiebilst, ka no 33 perikopēm, kurās šādu izmaiņu nav, 20 perikopēs¹⁰ tādas izmaiņas pat nemaz nebija iespējamās – tajās dsk. dat. formu (izņemot vietniekvārdus *mums* un *jums*) nav vispār. Tāpēc precīzāk būtu teikt, ka no 135 iespējamām perikopēm (kurās ir dsk. dat. formas), tādas izmaiņas novērojamas 90,37% perikopju. 13 (9,63%) perikopēs bez izmaiņām var redzēt, ka visvairāk ir izvilkumu no epistulu daļas – 9, bet divreiz mazāk no evaņģēlijiem – 4 (Mt – 3; Jņ – 1). Dsk. dat. formu daudzums tajās variē no 1 līdz 11 (vidēji pantā ~4,38), un, lai arī evaņģēliju izvilkumos šīs formas labotas biežāk, tieši Mt 15:21–28 izvilcumā¹¹ ir vislielākais dsk. dat. *-ms* skaits – 11, kas nevienu reizi nav mainīts un paturēts ne tikai LVM2, bet arī 1654. g. izdotajā *Postillā*.

Par Manceļa un vispār vecāko dsk. dat. galotni *-ms* latviešu valodā ir rakstījuši daudzi, piem., Endzelīns 1951: 403–406; Bērziņš 1944. Izpētot MP lietvārdu morfoloģiskos variantus, Everita Andronova (Milčonoka 1998: 52) secināja, ka *Postillā* vīriešu dzimtes lietvārdi biežāk sastopami ar jaunāko dsk. dat. galotni *-m*, bet sieviešu dzimtes lietvārdi biežāk saglabājuši *-ms*, attiecībā 33% pret 8%. Skatoties uz LVM2 labojumiem, lai arī būtu gaidāms, tāda attiecība nav vērojama (tabulā nav iekļauts vietniekvārdu *mums* un *jums* skaits):

1. tabula

Dsk. dat. vecākās formas *-ms* daudzums LVM

		<i>Vīr. dz.</i>	<i>Siev. dz.</i>	<i>Kopā</i>
LVM1	<i>Visi vārdi</i>	860 (85,91%)	141 (14,08%)	1001
	<i>Tostarp lietvārdi</i>	300 (76,53%)	92 (23,46%)	392
LVM2	<i>Visi vārdi</i>	127 (85,81%)	21 (14,18%)	148
	<i>Tostarp lietvārdi</i>	46 (73,02%)	17 (26,98%)	63

No tabulā redzamajiem skaitļiem izriet, ka, pirmkārt, *-ms* formu Mancelis intensīvi labojis, jo LVM2 tā samazinājusies par 85,21% (no 1001 līdz 148), otrkārt, labojumi nav atkarīgi no vārda dzimtes formas, jo to attiecība LVM1 un LVM2 ir ļoti līdzīga (sk. visu vārdu procentdaļu, kas sniegta tabulā):

¹⁰ Dsk. dat. formu nav šajās perikopēs: IJņ 4:16–21; IJņ 5:4–6,8–10; Ikor 1:4–9; Ikor 11:23–29; Ikor 5:6–8; Ites 4:1–7; 2Pēt 1:12–18; Atkl 12:7–12; Gal 3:23–29; Jes 60:1–6; Jņ 3:16–21; Jk 1:17–21; Jk 1:22–27; Lk 2:21; Mt 3:13–17; Mt 8:24–27; Rm 11:33–36; Rm 12:1–6; Rm 13:8–10; Rm 8:12–17.

¹¹ Mt 15:21–28 lasījums paredzēts Gavēņa laika otrajai svētdienai (*Reminiscere*), LVM2 nosaukumā *Evangelium am 2. Sontage in der Faften / Genand Reminiscere, Matth. 15.*

tikai par vienu desmitdaļu (0,1%) mazāk vīriešu dzimtes vārdu saglabājuši galotni *-ms*. Ja no visiem vārdiem, kuru vidū ir vietniekvārdi, īpašības vārdi utt., atdalītu lietvārdus, attiecība mazliet izmainītos, taču ne tik izteikti, kā iepriekš minētajā Andronovas pētījumā – pārsvars ir ~3% (sal. vīr. dz. LVM2 – 73,02% un LVM1 – 76,53%).

Neskatoties uz to, ka dsk. dat. forma ir viscaur labota, tas nav darīts konsekventi ne tikai atsevišķās perikopēs, bet arī līdzīgos vārdu savienojumos, piem., *teems Auxta Bafnizaskungeems* → *teems Auxteem Bafnizaskungeem* (Mt 22:1), taču citā vietā – *no teems Auxteems Bafnizas=kungeems* → *no teem Auxteem Bafnizas=kungeems* (Apd 9:14). Līdztekus labots ne tikai ierastā virzienā – *py trims Mehneffees* → *py trim Mehneffem* (Lk 1:56), bet arī otrādi – *no scheems trimm [...]ftarrp Släppkaweems* → *no scheems trimms [...]ftarrp Släppkaweem* (Lk 10:36).

2.2. Citas morfoloģiskās izmaiņas

2.2.1. Citu morfoloģisko izmaiņu ir krietni mazāk, tomēr, salīdzinot ar pārējiem tipiem, tik un tā daudz – 42 perikopēs jeb 27,1% izvilkumu (sk. 1. diagrammā 3. tipu): 26 evaņģēliju un 16 epistulu perikopēs. Visbiežāk šajā grupā mainīta lietvārda dzimtes forma daudzskaitlī, izmaiņas fiksētas abos virzienos:

a) vīr. dz. → siev. dz. – *pazelleeta juhffus Ghallwus* → *pazelleeta juhffas Ghallwas* (Lk 21:28); *payämm tas tham fawus brunņus* → *payämm tas tham fawas brunņas* (Lk 11:22); *no ar Slohteems* → *ar Slohtahm* (Lk 11:25); *no teems Efcheems* → *no tahm Efcham* (Mk 7:31); *par Pamāβlu taweems Kayeems* → *par Pamāβlu tawahm Kayahm* (Mt 22:44); *ap Kayeems* → *ap Kayahms* (Ef 6:15). Pie šiem vīr. dz. → siev. dz. piemēriem vēl pieder arī vārdkopas saskaņošana dzimtē: *peepilldiya abbus Laiwas* → *peepilldiya abbas Laiwas* (Lk 5:8); *jehme tohβ feptingas Maifes* → *jehme tahβ feptingas Maifes* (Mk 8:6); *Tfchettrus=deβmittz Deenas* → *tŕchettrās=deβmittz Deenas* (Mt 4:2); *redfeya diwi Laiwas py to Äfäru ftahwofchus* → *redfeya diwi Laiwas py to Äfäru ftahwofchas* (Lk 5:2);

b) siev. dz. → vīr. dz. – *no Wackara puffes* → *no Wackara puffus* (Mt 8:11); *katters ŕrahda wiŕŕas leetas eekŕchan wiŕŕahms* → *katters ŕrahda wiŕŕas leetas eekŕchan wiŕŕeem* (1kor 12:6); *wiŕŕahβ Ghabbalohβ* → *wiŕŕohβ Ghabbalohβ* (1kor 1:5); *äβmu es tauwas Bährnus gribbeyis fakraht* → *äβmu es tauwas Bährnus gribbeyis fakraht* (Mt 23:37).

Jāpievērš uzmanība, ka visos iepriekšējos piemēros mainītie vārdi ir daudzskaitlī. Tādu izmaiņu daudzumu, precīzāk, sieviešu un vīriešu dzimtes formu nenošķiršanu daudzskaitlī, paskaidro interference – Manceļa dzimtajā vācu valodā visu dzimšu lietvārdi daudzskaitlī tiek locīti vienādi.

Iespējams, ka, vācu valodas ietekmi novēršot, radies arī vīr. dz. → siev. dz. labojums vienskaitlī – *winja kurppya fixnus attraiffiet* → *winja kurppes*

fixnus attraiiffiet (Jņ 1:27). Te EE ir *winge kurpe* *βixnes*, pēc kā grūti noteikt, ko <e> apzīmē šajā vārdā, un Mancelis sākumā varējis to interpretēt pēc vācu *der Schuh*, kas ir vīriešu dzimtes vārds. Bet tas nav droši, jo citā LVM vietā – *apwellzees fawas Kurrpes*, un *Lettus* (1638) – *Kurrpe* Mancelis izmanto sieviešu dzimtes formu. Šis piemērs ir vienīgais fiksētais dzimtes labojums vienskaitlī, lai arī sākumā varētu likties, ka ir vēl viens – *Vnd winja Meita tappa wäffäla* → *Vnd winjas Meita tappa wäffäla* (Mt 15:28). Taču tas nav morfoloģiskais, bet drīzāk LVM1 korektūras kļūdas labojums. To rāda konteksts¹² un salīdzināšana ar citiem avotiem – visos pārējos iespējamajos pirmavotos sengrieķu, latīņu un vācu valodā, arī EE, ir siev. dz. vsk. ģen. *viņas*, turklāt – Mt 15:21–28 perikopē vairāk nekā, izņemot rakstību, nav labots, kaut tajā ir jau minētās 11 dsk. dat. *-ms* formas (sk. 2.1.).

2.2.2. Nereti labotas tā paša vārda skaitļa formas. Maiņas fiksētas abos virzienos.

1) *Vsk.* → *dsk.*:

a) *Vnd wings willka* → *Vnnd winji willka* (Lk 5:11) – šis labojums varēja rasties pēc rediģēšanas pēc citvalodu avotiem, jo sengrieķu *καὶ καταγαγόντες*, *V* – *et subductis* un *LB* – *Vnd sie füreten* tiek lietota daudzskaitļa forma, tomēr vienskaitlī varam redzēt tikai EE – *Vnde thas wedde*, kas bijis LVM1 pamats;

b) *aifto tad tahdas leelas bāhdas buhß / ka nhe gir biyis* → *aifto tad tahdas leelas bāhdas buhß / ka nhe gir biyufchi* (Mt 24:21) – šī labojuma iemesls atšķiras no iepriekšējā, jo visos iespējamajos pētāmajos avotos ir vienskaitlis: *GR* – [...] *ὁ ὑέγρονεν*, *V* – [...] *non fuit*, *LB* – [...] *nicht gewesen ist*, *EE* – *Aefto tur buus tad wena lela Nofkumfchenne buut / kha nhe gir buewueffe*. Tomēr pēdējā EE piemērā var redzēt saskaņošanu ar teikuma priekšmetu *Nofkumfchenne*, kas varbūt varēja būt iemesls arī izmaiņām LVM2, jo tajā teikuma priekšmets ir daudzskaitlī (*bāhdas*). To, ka vārdi nesaskan dzimtē – *bāhdas* [...] *nhe gir biyufchi* –, var skaidrot ar vācu valodas ietekmi un daudzskaitļa dzimtes formu nenošķiršanu, ko pierāda arī vēlākie avoti – Firekera perikopiju tulkojums un Glika Bībele (*leelas Behdas* [...] *bijufchas*);

c) *Ta Däbbäffa=wallfiba* → *Ta Däbbäffo=wallfiba* (Mt 18:23) un *mans Däbbäffa Tāhws* → *mans Däbbäffo Tāhws* (Mt 18:35)¹³ – šāds vārda *debess* vsk. ģen. formas lietojums savienojumos LVM1 atrodams vienīgi šīs vienas Mt 18:23–35 perikopes divos pantos un abos gadījumos LVM2 labots.

2) *Dsk.* → *vsk.*: šāda virziena labojums LVM2 fiksēts tikai vienā piemērā – *weenu Rattupili* → *weenu Rattapili* (Lk 19:43). Labojuma iemesls nav skaidrs un citvalodu avoti paskaidrošanai nepalīdz. Pats vārds ir kalks no *LB eine Wagenburg* (šajā pantā sengrieķu *χάραξά*, latīņu *vallo*), kas, visticamāk, nāk

¹² LVM2 – *Tad atbilldeya JEFus / vnnd fatziya vs tahß: O Šeewa / tawa Titziba gir leela / töw noteek / ka tu ghribbi. Vnd winjas Meita tappa wäffäla / tanny pajfcha ftundä* (Mt 15:28).

¹³ EE atbilstoši ir *Debbeffe wallfibe* un *Debbeffe Thews*.

arī no EE – *wene ratte pille*. Paliek jautājums, kāpēc Mancelis, kurš vārdnīcā *Lettus* (1638) vācu *Wagen* tulkojis kā *Ratti* (tātad daudzskaitlī), konkrētajā vietā izvēlējis vienskaitli.

2.2.3. Atsevišķu lielu morfoloģisko izmaiņu apakšgrupu veido ļoti dažādu veidu darbības vārdu maiņas. Lielākoties tās fiksētas vienu reizi, piem.: indikatīva dsk. 2. pers. forma ar *-āt*, kas parasti lietota ar *ā*-celma vārdiem, labota uz *-ieta*: *dfirdeyufchi äffahrt* → *dfirdeyufchi äffeeta* (Apd 1:4); nerefleksīva darbības vārda nomaiņa uz refleksīvo – *Attahpeeta no mann* → *Attahpeeteef* *no mann* (Mt 7:23)¹⁴; nenoteiksmes maiņa pret lokāmu formu – *Nhe leetees tōw no to Ļaunu uwarreht / bett uwarret tu to Ļaunu ar Labbumu* → *Nhe leetees tōw no to Ļaunu uwarreht / bett uwarri tu to Ļaunu arr Labbumu* (Rm 12:21)¹⁵ vai pret divdabi – *redfeya Deewa Ghodibu / vnd Jefum stahweht py Deewa labbahß Rohkas* → *redfeya Deewa Ghodibu / vnd Jefum stahwofchu py Deewa labbahß Rohkas* (Apd 6:55). Pēdējais piemērs LVM1 var būt burtisks LB vācu *sahe die herrligkeit Gottes / vnd Jhesum stehen zur rechten Gottes* tulkojums, jo EE šajā vietā (*onde Jefum stawote*), kā arī gr. *ἕστωτα* un lat. *stantem*, ir divdabis.

Vienu reizi labota arī vajadzības izteiksmes analītiskā forma – *eekfchan to Wahrdu Jefu lohžiteems buhß wiffeems Czelleems* → *eekfchan to Wahrdu Jefu lohžitees buhß wiffeem zelleem* (Flp 2:10).¹⁶ Sākumā LVM1 tā veidota nevis no būt + *nenoteiksme*, kā jau redzam LVM2, bet nenoteiksmes vietā izmantots lokāmais divdabis, kas saskaņots ar darītāja vārdu datīva.

Vienu reizi fiksēta arī izmaiņa uz lokāmo divdabi verba īstenības izteiksmē, kas pilda atstāstījuma izteiksmes funkciju: *Kad juhß fackaht / Es ißdfännu to Wällu czaur Beelzebubu?* → *Kad juhß fackaht / Es ißdfännohtz to Wällu zaur Beelzebubu?* (Lk 11:18). Ir viens labojums arī pretējā virzienā: *Taufaita mann / vnd luhkoyeeta / aifto weenam Gharram dhe gir Meefas vnd Kauli / ka juhß rädfoht mann äffam* → *Taufaita mann / vnd luhkoyeeta / aifto weenam Gharram dhe gir Meefas vnnnd Kauli / ka juhß rädjaht mann äffam* (Lk 24:39).¹⁷

Divreiz fiksēti vsk. 1. personas garākas formas labojumi pret īsāku: *finna ka es dhe mälloyu* → *finna ka es dhe mällo* (2kor 11:31) un *es myloyu Deewu* → *es mylo Deewu* (1Jņ 4:20). Pirmajā gadījumā tāds labojums var būt EE nosacīts – *es dhe mello*, bet ne otrajā, kurā ir *es tur Dewe myle*.

Visbiežākās ar darbības vārdiem saistītās izmaiņas ir četrās perikopēs vērojami labojumi vsk. 1. personas darbības vārdu formās ar sekundāru miju:

¹⁴ Labojums varēja rasties tāpēc, ka šī vārda refleksīvā forma tiek lietota gan EE (*atthayetes*), gan citā LVM vietā (Mt 9:24 – *Attahpeetees*).

¹⁵ EE – *Nhe layde thōw to loune pār warreeth / beth pār war tu to loune ar tho labbe*.

¹⁶ LB – *Das in dem namen Jhesu sich beugen sollen / alle der Knie*; EE – *ka ßöw exkan tho Wārde Jefu lodczyth buus / wueffe the czelye*.

¹⁷ EE – *Toufteth man / vnde lukoyeth / aefto wenam Garram dhe gir Meßa vnde koule / kha yuus redtczeth / ka man gir*.

ka es arridfan nahku vnd **peeluhdfcho** to → ka es arridfan nahku / vnd **peeluhdfu** to (Mt 2:8); es **luhdfcho** → es **luhdfu** (Ef 3:13); Es **patteitfchu** → Es **patteizu** (Lk 18:11; 1kor 1:4; Flp 1:3). Ar vārdu *lūgt* tas nav darīts konsekvēti, jo Lk 16:27 un Flp 1:9 labojumi nav veikti.

2.2.4. Izmaiņas vērojamas arī citu vārdu locīšanā, piem., vienreiz fik-sēts siev. dz. vsk. dat. jaunākas galotnes labojums uz vecāku – *ick=kattrai Deenai fawas passchas bāhdas gir* → *ick=kattrai Deeni fawas passchas bāhdas gir* (Mt 6:34)¹⁸ vai nelokāmas skaitļa vārda formas labošana uz lokāmu – *tam fimbtis Grofchus* → *tam fimbtus Grofchus* (Mt 18:28), kā arī divreiz vienā vārdā celmu maiņa: *eekfchan to Baußli* → *eekfchan to Baußlu* (Mt 22:36); *appackfchan to Baußli* → *appackfchan to Baußlu* (Gal 5:18).

Dažkārt nomainīta illatīva cilmes forma: *wirffon to czeetu Ackmini* → *wirß to zeetu Ackmini* (Lk 8:6); *fcheitan gir weens Puißfis* → *fcheit gir weens Puißfis* (Jņ 6:9). Lai gan prepozīcijas ir samērā bieži lietotas, izmaiņas veiktas nekonsekvēti.

2.3. Īsi apkopojot morfoloģisko izmaiņu grupu, jāteic, ka to LVM2 ir daudz. Tomēr vairākumu veido tikai dažu tipu izmaiņas – dsk. dat. *-ms* → *-m* (2.1.) un *vīr. dz.* → *siev. dz.* daudzskaitlī (2.2.1.a). Citu izmaiņu ir mazāk, un bieži vien tās fiksētas vienu reizi, piem., darbības vārdu formu labojumi (2.2.3.).

3. Vārdarināšanas izmaiņas

3.1. Pētot variantus Manceļa darbos, Anna Frīdenberga (2016a: 16–17) secinājusi, ka Mancelis sinonīmi un nekonsekvēti lietojis dažādus vārdarināšanas modeļus. Tādējādi varētu gaidīt, ka šā tipa izmaiņu būs daudz, taču to ir vismazāk – 11 perikopēs (7,1%): 6 evaņģēliju un 5 epistulu izvilkumos (sk. 1. diagrammā 4. tipu). Bieži vien šādas izmaiņas ir saistītas ar piemērotākā jēdziena meklējumiem, piem., 3 reizes no 7 saliktenis *Swehdeenà* LVM2 mainīts uz vārdkopu *fwāhtà deenà* (Lk 14:1,3,5). Citos avotos tas atbilst gr. *σαββάτω*, lat. *sabbato*, vācu *Sabbath*, tomēr *sabats* tiek svinēts nevis svētdienās, kā tulkots arī EE (*fweedene*), bet sestdienās.

Vienā perikopē Mancelis ir arī divreiz lietojis jaunu salikteni: *jehme weenu Autu* → *jehme weenu preekfch=Autu* (Jņ 13:4,5). Šo darinājumu varēja veicināt nepieciešamība nošķirt divus vārdus – vācu *Schurtz* (gr. *λέντιον*, lat. *lintheum*, EE *aute*, LVM1 **Autu*) un Lk 2:7 lietoto vācu *Windel* (lat. *pannus*, EE *exkan autims*, LVM1 *Autys*). Jāpiebilst, ka vārds *Preekfchautz* lietots arī vārdnīcā *Lettus* (1638) un tā ekvivalents vācu valodā ir *Fürtuch der Weiber* un *Fürhang*, kura precīzā nozīme ir ‘priekšgars’ (Skujiņa 2006: 94).

¹⁸ EE – *yckwene Dene bouwa passcha bheda gir*.

Vēl LVM2 fiksētas tādas vienreizējas nomenu afiksālās vārddarināšanas izmaiņas kā *ka mehß zaur Patzeſchanu / vnd **Preezibu** ta Raxta Czerribu dabbuyam* → *ka mehß zaur Patzeſchanu / vnd **EEpreezenaſchanu*** (Rm 15:4). Tās nav saglabātas citās vietās, pat nākamajā Rm 15:5 pantā.¹⁹ Vienā piemērā Mancelis, šķiet, labojis arī vārddarināšanas kļūdu – *ſtaighayetayi* → *ſtaighatayi* (Ef 5:1), ko pats pieļāvis, jo EE ir *ſhaygataye*. Arī citā Mt 20:16 pantā var likties, ka Mancelis atgriezies pie tā, ko bija mainījis, – *Ta taps tee **pehdehye** tee Pirrmayi vnd tee Pirrmayi tee **pehdigi***. (LVM1) → *Ta taps tee **pehdighi** tee Pirrmayi vnd tee Pirrmayi tee **pehdigi*** (LVM2), EE šajā pantā arī ir *Ta taps te **peedige** te pirmake / vnde te pirmake te **peedige***. Bet te izšķirošs faktors laikam bijusi vārdu saskaņošana (sk. pasvītrotos vārdus).

3.2. Citu vārddarināšanas izmaiņu apakšgrupu veido ar darbības vārdiem saistītas afiksālas izmaiņas, kas var būt prefiksālas un sufiksālas. Sufiksālas izmaiņas fiksētas divās LVM2 perikopēs: a) *-(st)it* → *-ēt*: ***ißpaufſtiya** tee to Wahrdu* → ***ißpaudehya** tee to Wahrdu* (Lk 2:17), te gr. *γνωρίζω*, lat. *cognosco*, vācu *ausbreiten*, kas Lettus (1638) tulkots kā *ißplattiet*, tas pats izmantots arī EE – *ſſplattye*; b) *-ot* → *-it*: *ghribbu es föw leelohtees* → *ghribbu es föw leelītees* (2kor 12:5), līdz ar to arī lietvārdā *leelolaſchana* → *leelilaſchana* (2kor 12:1). Vārds *leelītees* ar piedēkli *-ot* nepārsteidz, jo tāds verbu atvasināšanas paņēmieni no īpašības vārdiem ir produktīvs (sk. LLVMSA: 492). Visdrīzāk tas uz LVM1 nāk vēl no EE, kurā izmantots tikai *lelotes*. Kaut Lettus (1638) jau lietots tikai *leelīteeß*, LVM2 2kor 11:19–33,12:1–9 perikopē piedēklis labots 6 no 7 gadījumiem (atstāts debitīvā *ja=leeloyahß*), bet citā LVM vietā – 1kor 5:6–8 – tas nav labots.

Prefiksālās darbības vārdu izmaiņas fiksētas divās citās perikopēs: 1) *iz-* un līdz ar to refleksīvā afiksa *sa-* atmešana – ***ißfabrienoyahß*** → ***brienoyahß*** (Mk 7:37), kas LVM1 pārklājas ar EE *ſßabrinoyas ßöw* (vācu *wunderten sich*), un 2) *ap-* atmešana – *Bett czitti **apmehdidami*** → *Bett zitti **mehdidami*** (Apd 2:13), kas laikam LVM1 arī radies EE iespaidā (*apmehdidamme*; vācu *spotten*), bet LVM2 labots. To iemesls varējis būt LB lietotais ne tikai minētais vācu *spotten*, bet arī citā vietā vācu *verspotten*, ko Mancelis tulkojis kā *apmehdietz*.²⁰

3.3. Pēdējais šā tipa piemērs – ***Sweffcheneex*** → ***Sweffschneex*** (Lk 17:18) – nav neapstrīdams, jo lietots tikai vienu reizi. No vienas puses, to var uzskatīt par LVM2 korektūras kļūdu (visdrīzāk burtliča), ko atbalsta arī Manceļa *Postillā* tajā pašā pantā lietotais *ſweffcheneex*, tomēr, no otras puses, – tie uzskatāmi par vārddarināšanas variantiem. Šo skaidrojumu atbalsta tas, ka afiksi *-niek-* : *-eniek-* Manceļa darbos parasti lietoti paralēli (vairāk Pūtele 1999: 157

¹⁹ LVM2 Rm 15:4 – *ka mehß zaur Patzeſchanu / vnd **EEpreezenaſchanu** ta Raxta Zerribu dabbuyam*, bet Rm 15:5 – *Bett Deews tahß Patzeſchanas vnd tahß **Preezibas** / dohd jums* [...].

²⁰ Manceļa vārdnicā Lettus (1638) *verſpotten* tulkots kā *ap=ſmeet*, bet *ſpeyen*, *ſpotten* – *mehdiet*, *apmehdiet*.

un Frīdenberga 2016a: 6); tāds variatīvs šā produktīvākā darba veicēju nosaukumu piedēkļa un tā alomorfu lietojums nepārsteidz, jo kopš 17. gs. piedēklis *-iniek-* pamazām tiek aizstāts ar *-iniek-* vai *-niek-* (Pūtele 2005: 76).

3.4. Apkopojot nedaudzās vārddarināšanas izmaiņas, jāteic, ka LVM2 tās bieži fiksētas tikai vienu reizi un pamanāmas vairāk nomenos, nevis darbības vārdos. 6 no 9 šajā izmaiņu grupā LVM1 lietotajām un LVM2 labotajām leksēmām pārklājas ar EE, tās rāda LVM1 turēšanos pie EE tulkojuma minētajos piemēros. Līdzīgu pārklāšanos ar EE varam redzēt arī nākamajā tipā.

4. Leksiskās izmaiņas

4.1. Šī tipa izmaiņas vērojamas 16 perikopēs (10,3%): 10 evaņģēliju un 6 epistulu izvilkumos (sk. 1. diagrammā 5. tipu). Te lielu daļu piemēru veido viena vietniekvārda nomaiņšana pret citu, piem.: *Mehs äffam to dfirrdeyufchi* → *Mehs äffam fecho dfirrdeyufchi* (Apd 6:11); *aißmigga tas* → *aißmigga wings* (Apd 7:60); *nhe weens Wälls* → *nhe kahds Wälls* (Jņ 8:49); *tomehr nhe czerreya tas to weenu laupifchanu äffam* → *tomehr nhe zerreya tas to kahdu laupifchanu äffam* (Flp 2:6). Visos šajos gadījumos LVM1 esošais vietniekvārds pārklājas ar EE un atbilst Lutera Bībelē esošajam.

4.2. Salīdzinoši daudz šajā tipā ir piemēru ar izmaiņām darbības vārdos. Lk 10:34 Mancelis vācu *pflegen*²¹ LVM1 tulkojis kā *peeluhkoya* (EE ir *glabe* tajā vietā), bet LVM2 izlabojis uz *farrghaja* (Lk 10:34). Šo leksēmu Mancelis izmanto arī savā vārdnīcā *Lettus* (1638), kurā vācu *warten, pflegen* tulkojis kā *farrghat, kohpt* un citā vietā *pflegen, verforgen* kā *ghahdaht*.

Mt 6:24 pantā Mancelis *ee=niedeht*²² maina pret *attftaht*, bet LB lietojamo vācu *verachten* savā *Lettus* (1638) tulko kā *nitzinaht, neewaht*, savukārt *verlassen* kā *attftaht*. Viens no nomaiņšanas iemesliem var būt tas, ka vārds *ienīdēt* reiz jau lietots tajā pašā pantā, tulkojot citu vācu valodas vārdu (arī EE izmantotas divas dažādas leksēmas):

LB	NJemand kan zweien herrn dienen / entweder er wird einen hassen / vnd den andern lieben / Oder wird einem anhangen / vnd den andern <u>verachten</u> . Jr künd nicht Gott dienen / vnd dem Mammon.
EE	NEewens war duewims Kungims kalpooth / jeb thas wene enidees / vnde to Otre mylees / Jeb thas wenam pekaarles / vnde to otre <u>pulgās</u> . Juus nhe warreth Dewam kalpooth vnde tham Mammon.

²¹ Šajā pantā gr. *ἐπιμελέομαι* un lat. *curam eius egit*.

²² Šajā pantā gr. *καταφρονεω*, lat. *contemno*, EE *vnde to otre pulgās*.

LVM1 JĒfus fatziya vs teems Ļaudeems: Nhe weens nhe warr diweems Kungeems kallpoht / jeb tam buhß weenu **ee=niedeht** / vnd to ohtru mieļoht / jeb tam buhß weenam peekehrtees / vnd to ohtru **ee=niedeht**. Juhß nhe warreeta Deewam kallpoht vnd tam Mammoņam.

LVM2 JĒfus fatziya vs teem Ļaudeem: Nhe weens nhe warr diweem Kungeem kallpoht / jeb tam buhß weenu **ee=niedeht** / vnd to ohtru mieļoht / jeb tam buhß weenam peekehrtees / vnd to ohtru **attfahht**. Juhß nhe warreeta Deewam kallpoht vnnnd tam Mammoņam.

Par konsekventu vienas leksēmas nomaiņu pret otru iespējams saukt šo: *ELifabethes laix nahze / ka tay **dfimbt** by / vnd ta **dfimma** weenu Dählu* → *ELifabethes laix nahze / ka tay **wefsteef** by / vnnnd ta **weddehß** weenu Dählu* (Lk 1:57) un *kad ta **dfümm*** → *kad ta **wüddahß*** (Jņ 16:21).²³ Tas ir vienīgais gadījums, kad tas pats vārds mainīts divās dažādās perikopēs, kas atrodas dažādās LVM vietās. Šis leksēmas nomainīšana redzama, vēl gatavojot LVM1, jo Lk 2:7 pantā EE – *Vnd ta **peczimme** ßouwe pirmoye Deelee*, bet LVM1 jau redzam *Vnd ta **weddehß** fawu pirmu Dählu*.

Nākamais piemērs – *Bett JĒfus **pasflehepß*** → *Bett JĒfus **nhe lickahß redfeteef*** (Jņ 8:59) – ir interesants tādēļ, ka visos iespējamajos avotos citās valodās (gr. ἐκρύβη, lat. *abscondit se*, vācu *verbarg sich*), kā arī EE (*paßlepees ßöw*) un pat paša Manceļa *Lettus* (*verbergen – apfleht, pa=fleht*) tulkots vienādi, bet LVM2 ir mainīts, šķiet, uz semantiski piemērotāko.²⁴

4.3. Arī Ebr 1:3 LVM1, tāpat kā daudzi labojumi iepriekš, pārklājas ar EE (*lydtcze Waix wings buufchennes*), bet LVM2 nomainīts, meklējot piemērotāku vārdu: *tas **liedfena** Ghymis winjas Buhfchanas* (LVM1) → *tas **ihpaffcha** Ghymis winjas Buhfchanas* (LVM2).²⁵ LVM1 burtiski pārtulkots vācu salikteņa *das Ebenbilde* ‘attēls’ pirmais komponents vācu *eben* ‘līdzens, gluds’, tāpat kā EE. Citā piemērā LVM1 ar EE pārklājas tikai vienā no diviem variantiem Gal 4:27 pantā: EE – *tay wentefyge ieb **atfate***, bet LVM1 – *tai **Attftatai** gir wairahk Bährni*, kas LVM2 labots uz *tai **Tuckfchai** gir wairahk Bährni*. Tai pašā perikopē ir vēl divi vienas leksēmas šā tipa Manceļa labojumi: *tas **Swabbadahß*** → *tas **Prätzätaß*** (Gal 4:30,31). LB abās vietās ir vācu *der Freien*, kas ir burtisks gr. *της ελευθερας* vai lat. *liberæ* tulkojums, bet EE tulkots divējādi – *tās **atwallotes** Sewes* (Gal 4:30) un *tās **atwallotes** ieb **Swabbades** Sewes* (Gal 4:31).

²³ Manceļa vārdnīcā *Lettus* (1638) *vesties* tiek norādīts tikai citā nozīmē: *fich fchicken oder reimen, quadrare – weßtees, klahteeß* un *es fchicket fich – taß klahjah, wüddahß*.

²⁴ Sal. visu LVM pantu – *Tad zehle tee Ackminis aukfcham / ka tee vs to meft ghribbeya. Bett JĒfus **pasflehepß*** (LVM2 – *nhe lickahß redfeteef*) / *vnnnd ißghaya no tahß Bafnizas*. Vārds *paslēpties* saistās nevis ar kustību vai virzienu, bet ar vietu, pabeigtu darbību, kā arī LVV skaidrots: „*novietoties* tā, lai citi nevar saskatīt, arī atrast”; bet Jņ 8:59 tālāk stāsta par kustību – *un tas izgāja*.

²⁵ Šajā pantā citos avotos: gr. *χαρᾶντηο της υποστασεως αυτου*; lat. *figura substantiæ eius*; vācu *das **Ebenbilde** seines wesens*. Manceļa *Lettus* (1638) *eben, gleich – taißnis, liedfäns*.

Šoreiz Mancelis LVM2 izvēlēties, tulkošanas teorijas terminoloģijā runājot, ne formālo, bet dinamisko tulkojuma ekvivalentu – šo vietu adaptējis, lai doma tiktu uztverta pareizi.

4.4. Vienreiz fiksēts arī tāda virziena labojums: EE – *backeth tho tefcham* : LVM1 – *runnayeeta pareife* → LVM2 *runnayeeta tefcham* (Jņ 13:13).²⁶ Šāda labojuma iemesls nav īsti skaidrs, jo minētie vārdi LVM tiek lietoti lielākoties sinonīmiski – arī *Lettus* (1638) *recht* tulkots kā *pareife, tefcham*. Bet citās LVM vietās ar darbības vārdu *runāt* ir gan *runnayeeta tefcham* (Ef 4:25; 1kor 12:6), gan *runnaya pareife* (Mk 7:35). Pirmajā gadījumā citos avotos ir gr. *ἀλήθειαν*, lat. *veritatem* un vācu *die Wahrheit*, bet Mk 7:35 – gr. *ὀρθῶς*, lat. *recte* un vācu *recht*, kas perikopju krājumā lietots tikai divreiz un abās reizēs LVM atbilst *pareife* (EE – *tefcham*²⁷). Apgalvot, ka Mancelis vienmēr vācu *recht* tulkojis kā *tiešām*, bet *die wahrheit* kā *pareizi*, nevar, jo arī citos vārdos pārējos pantos redzam variēšanos, piem., gr. *τὴν ἀλήθειαν ἔρχεται*, lat. *facit veritatem*, vācu *die wahrheit thut* (Jņ 3:21) un gr. *ἐργαζόμενος δικαιοσύνην*, lat. *operatur iustitiam*, vācu *recht thut*, bet LVM abos gadījumos *pareife darra*.

4.5. Divreiz LVM2 mainīts saiklis: *tad tee arridfan nhe titzehß / jeb arridfan kaßlabban no Mirroņeems aukfcham czälltohß* → *tad tee arridfan nhe titzehß / kaut arridfan kaßlabban no Mirroņeem aukfcham zälltohß* (Lk 16:31) un *Vnd tas Mui-teneex stahweya no tahlenes / neds ghribbeya fawas Atzis paczellt vs Däbbäffu* → *Vnd tas Mui-teneex stahweya no tahlenes / ney ghribbeya fawas Atzis pazellt vs Däbbäffu* (Lk 18:13). Pēdējā gadījumā LVM1 esošais atbilst arī EE (*nedtcz*), bet LVM2 *neds* varēja būt mainīts, jo lielākoties tika lietots atkārtojumā, piem., *neds mannu Tähwu / neds mann attfieft*, vai aiz cita noliegtā teikuma, piem., *Tee nhe strahda / neds tee arridfan wehrp*, bet Lk 18:13 to nav. Tomēr Lk 16:31 pantā ir citādi, jo LB esošais vācu *ob*, kas EE tulkots kā *kad* un Manceļa *Lettus* (1638) kā *arrieg*, LVM2 mainīts uz *kaut*, kas nevienu reizi neparādās LVM1, bet LVM2 – tikai šo vienīgo. Kāpēc tas mainīts, liekas skaidrs, jo saiklim *jeb* ir pavisam cita nozīme nekā, piem., *kaut*. To Mancelis uztvēris, jo *Lettus* (1638) *jeb* tulkojis kā vācu *oder* un *entweder*, savukārt *kaut* vispār neparādās, izņemot vienu interjekciju – vācu *O das – ock kaut*.

4.6. Ir arī tādi piemēri, kad nav skaidrs, vai kādā no tekstiem tā nav bijusi korektūras kļūda, piem.: *ghribbeya redfeht / ka juhß rädfaht* → *ghribbeya redfeht / ko juhß rädfaht* (Lk 10:24) un *ka mehß no joproyam teems Ghräkeems wairs nhe Kallpoyam* → *ka mehß nu joproyam teem Ghräkeem wairs nhe Kallpoyam* (Rm 6:6). Lk 10:24 pantā tā, visticamāk, ir LVM1 korektūras kļūda, jo saiklis *ko* šajā teikumā ir loģisks un visos avotos arī pēc LVM2 (piem., MP, Firekera

²⁶ Gr. *καλῶς λέγετε*; lat. *bene dicitis*; vācu *saget recht dran*.

²⁷ Leksēma *pareizi* vispār nav fiksēta EE perikopju krājumā, tāpēc visos gadījumos ir *tefcham*.

perikopēs (1685) vai Glika Bībelē) ir *ko*. Līdzīgi ir arī Rm 6:6 lietotajā *no* → *nu*, kas EE arī ir *nu joprojam*, un visās citās LVM vietās ir vārdu savienojums *nu joprojam*, nevis *no joprojam*.

4.7. Pēdējais piemērs sākumā var tikt uzskatīts par korektūras kļūdas labojumu – *Saulus* → *Paulus* (Apd 9:22), bet tam ir cits interesants skaidrojums. Vispirms jāteic, ka pretēji iepriekš aplūkotojiem šīs grupas piemēriem, Apd 9:1–22 izvilcuma, kas domāts Paula (Pāvila) dienai, EE nav. Tas ir Manceļa papildinājums, tāvad tulkots no jauna. Kaut LVM tulkojuma avoti nav pētīti, šo to var redzēt, salīdzinot vienu pantu:

GR	Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο καὶ συνέχυνεν [τοὺς] Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῶ συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός.
V	Saulus autem magis convalescebat et confundebat Iudaeos qui habitabant Damasci adfirmans quoniam hic est Christus
LB	Paulus aber ward je mehr krefftiger / vnd treib die Jüden ein / die zu Damasco woneten / vnd bewerts / Das dieser ist der Christ.
LVM1	Bett Saulus tappa jo wairahk ūtiprahx / vnd eerunnaya tohŕ Judds / kattri eekŕchan Damaŕco dfiewoya / vnd apleezenaya / ka ŕchiŕ gir tas Chriŕtus.
LVM2	Bett Paulus tappa jo wairahk ūtiprahx / vnd eerunnaya tohŕ Judds / kattri eekŕchan Damaŕco dfiewoya / vnd apleezenaya / ka ŕchiŕ gir tas Chriŕtus.

Acīmredzot LVM2 *Saulus* → *Paulus* labojums radies Luterā Bībeles iespaidā, jo gan oriģinālavotā (gr. Σαῦλος), gan Vulgātā (lat. *Saulus*) personvārds *Pauls* netiek lietots.²⁸ Turklāt personvārds *Saulus* LB mainīts pret *Paulus* tikai vienā Apd 9 nodaļas vietā – Apd 9:22 pantā, bet citos pantos visur tiek lietots *Saulus* (kopā 8 reizes). Tas mudina domāt, ka Mancelis LVM2 rediģējis pēc Luterā Bībeles un tās vietas, kas nesakrita, labojis. Iespējams, ka to nav darījis pats Mancelis, bet kāds cits formāli salīdzinājis tulkotās vietas ar LB (sal. arī tālāk 6.1.3.). No citiem avotiem *Paulus* šajā vietā rasties nevarēja. Aktuāls paliek jautājums, kāpēc Mancelis LVM1 personvārdu tulkojis kā *Saulus*, nevis *Paulus*, jo gan LVM1, gan LVM2 teikuma uzbūve atbilst vācu valodai, un izskatās, ka LB bijis to tulkojuma avots.²⁹ Mazliet skaidrāk kļūst, skatoties uz pašu LB, – personvārds variē arī dažādos LB izdevumos. Pirmajā 1522. g. un vēlākajos Jaunās Derības izdevumos līdz 1544. g. tiek lietots *Paulus* (WA 3(6): 452), kas

²⁸ Šo divu personvārdu – *Paulus* (latv. *Pāvils*) un *Saulus* – jauksana varējusi rasties tādēļ, kā *Saulu*, kas nosaukts pirmā ebreju karaļa vārdā, apustuļi pēc atgriešanās nosaukuši par *Paulu* (lat. *paulus* 'sīks, mazs'), vairāk par to sk. Marrow 1986: 5–7; Taylor 2012: 84–85.

²⁹ To, ka šis pants netika tulkots no sengrieķu valodas, rāda ne tikai teikuma uzbūve, bet arī citas pazīmes, piem., vācu *je mehr krefftiger* burtiski sakrīt ar *jo wairahk ūtiprahx*, bet ne gr. *μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο*. Pantu, kas rāda, ka netika tulkots no sengrieķu teksta (vismaz analizētajos gadījumos), ir vairāk, piem., Mt 22:17.

patūrēts arī 1545. g. iespiestajā Bībelē, kaut zināms, ka vēl 1540. g. izdevumā ar Lutera piezīmēm *Paulus* tika labots uz *Saulus* (WA 3(4): 306). Balstoties uz LB kritisko aparātu (WA 3(6): 452), *Saulus* Apd 9:22 pantā parādās Jaunās Derības izdevumos kopš 1544. g., bet Bībelēs – kopš 1546. g. Tātad liktos, ka varam precizēt arī LVM tulkojuma un rediģēšanas avotus. Bet tas nav tik vienkārši, jo patiesībā abi personvārdi atrodami dažādos LB izdevumos vēl ilgi pēc Lutera nāves, piem., Hansa Lufta 1572. g. Vitembergā izdotajā LB ir *Saulus*, bet turpat 1571. g. iespiestajā Hansa Krafta izdevumā joprojām paliek *Paulus*.³⁰ Šie izdevēji, šķiet, balstījušies atšķirīgos LB izdevumos, bet tas jāpēta atsevišķi, iekļaujot citas iespējamās pazīmes.

Manceļa gadījumā jāņem vērā arī citi faktori, kā, piem., tas, ka Apd 9:22 ir pēdējais paredzētā lasījuma pants, bet Lutera izvēlētais personvārds *Paulus* parādās vienu vienīgu reizi – iepriekšējos izvilkuma pantos viscaur lietots *Saulus* (kopā 6 reizes). Tātad, pat ja LVM1 būtu bijis tulkots no LB, kurā lietots *Paulus*, izvēle palikt pie *Saulus* liktos pamatota perikopiju krājuma struktūras dēļ.

4.8. Apkopojot teikto par leksiskajām izmaiņām, jāsecina, ka Mancelis gandrīz divreiz vairāk labojis leksēmas evaņģēliju, nevis epistulu izvilkumos. Tas lielākoties darīts atsevišķos gadījumos, bet par vienīgo konsekventu izmaiņu var saukt darbības vārda *dfimbt* → *wefteeß* maiņu, kas sākusies jau LVM1. Atšķirībā no iepriekš aplūkotajiem izmaiņu tipiem, nevis lietvārdu, bet tieši darbības vārdu maiņu ir visvairāk. Tomēr arī vienīgais lietvārds nav sugas vārds, bet īpašvārds *Saulus* → *Paulus* (Apd 9:22), kurš ļauj apgalvot, ka LVM2 rediģēts, vai vismaz teksta korektūra lasīta, salīdzinot to ar Lutera Bībeli.

5. Sintaktiskās izmaiņas

Pie izmaiņām sintaksē pieskaitāmas prepozīciju un ar tām saistīto locījumu izmaiņas (5.1.), kā arī citas teikuma sintaktiskās struktūras izmaiņas (5.2.), kuru ir divreiz mazāk. Kopumā sintaktiskās izmaiņas LVM2 fiksētas 15 perikopēs (9,68%, sk. 1. diagrammā 6. tipu): 8 evaņģēliju un 7 epistulu izvilkumos. Izņemot vienu gadījumu (Apd 10:34–43), epistulu izvilkumos fiksētas tikai ar prepozīcijām saistītas izmaiņas.

5.1. Andronova (Milčonoka 1998: 52), pētot Manceļa *Postillu*, ievērojusi tendenci, ka prepozīcijas vienskaitlī ar vīr. dz. lietvārdiem biežāk lietotas ar akuzatīvu, bet siev. dz. vārdi – ar ģenitīvu. Tieši tādā virzienā ir fiksēti labojumi (daudz biežāk ar siev. dz. vārdiem):

³⁰ Tas pats iespiedējs Hanss Lufts 1545. g. LB iespiedis vēl ar *Paulus*, bet pārējos izdevumos kopš 1549. g. atrodams *Saulus*.

a) vīr. dz. – vsk. ģen. → vsk. akuz.: **eekfchan** Kunga Wahrda → *eekfchan Kungha Wahrdu* (Mt 21:9);

b) siev. dz. – vsk. akuz. → vsk. ģen.: **eekfchan Kappu** → *eekfchan Kappas* (Mk 16:5); *eekfchan wiffu gharrigu ghuddribu vnd fappraßchanu* → *eekfchan wiffas gharrigas ghuddribas vnd fappraßchanas* (Kol 1:9); *eekfchan Meeffu* → *eekfchan Meeffas* (Lk 1:31); **no Afera Czilltu** → *no Afera zilltas* (Lk 2:36); **no wiffu firrdi** → *no wiffas firrds* (Mt 22:37); **no wiffu Dwehffel** → *no wiffas Dwehffeles* (Mt 22:37); **no to Mahzibu** → *no tahs Mahzibas* (Rm 10:17; ltes 4:3); **pehtz to folifchanu** → *pehtz tahß folifchanaß* (Gal 4:28).

Vēl viens labojums – **caur JEFum CHRiftum muhffam Pefitayam** → **caur JEFum CHRiftum muhffu Pefitayu** (Tit 3:6) – varēja rasties, ieraugot nepareizo locījumu ar prievārdu *caur*, jo LVM1 lietots pēc analogijas ar *JEFum*, kas savukārt locīts pēc latīņu valodas gramatiskās sistēmas (vsk. akuz. -um).

5.2. Citas sintaktiskās izmaiņas saistītas ar teikuma struktūras maiņu, piem., *Jums gir dohta finnaht ta Apflehpchana tahß Deewa Wallftibas* → *Jums gir dohts finnaht to Apflehpchanu tahß Deewa Wallftibas* (Lk 8:10). Te LVM1 teikuma priekšmets (*ta Apflehpchana*) ir saskaņots ar izteicēju (*dohta*)³¹, tomēr LVM2, laikam citvalodu avotu ietekmē³², teikums mainīts pret bezpersonas teikumu, un tādā veidā kādreizējais teikuma priekšmets LVM2 veic papildinātāja funkciju.

Nākamais Mancela labojums arī ir pēc citvalodu avotiem: *Vnd to Wahrdu / katru yuhß dfirraht / nhe gir manns / bett ta Tähwa / katters mann fuhtiyis gir* → *Vnd taß Wahrds / katru yuhß dfirraht / nhe gir manns / bett ta Tähwa / katters mann fuhtiyis gir* (Jņ 14:24)³³. Minētajā teikumā LVM1 vārds saskaņots ar apzīmētāja palīgteikumā lietoto *dzirdat + ko?*, kas acīmredzot radies EE ietekmē (*Vnde to wärde / kattre yuus czirdaat / nhe gir mans/ [..]*), bet LVM2 kļūda labota, saskaņojot to ar teikuma salikto izteicēju.

EE ietekmē radies arī šis Apd 10:43 fragments LVM1 – *pammeffchanu tohß Ghräkos dabbuit buhß* (EE – *pammeffen thos greekes dabbuth buus*), kas LVM2 labots uz *pammeffchanu to Ghräko dabbuit buhß*. Piemērs ir interesants arī tāpēc, ka Mancelis to jau ir labojis LVM1, bet nekonsekventi – Apd 10:43 pants LVM ir divos izvilumos (Apd 10:34–43 un Apd 10:42–48), bet LVM1 tas tika labots tikai otrajā, Apd 10:34–43 perikopē ir atstāts *pammeffchanu tohß Ghräkos dabbuit buhß*.

³¹ EE – *Jums gir dota / ßinnath tho apflepfchenne tho Dewe walftibe*.

³² GR – ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ; V – *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei*; LB – *Euch ist gegeben zu wissen das Geheimnis des reichs Gottes*.

³³ GR – καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε οὐκ ἔστιν ἐμὸς ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός; V – *et sermonem quem audistis non est meus sed eius qui misit me Patris*; LB – *Vnd das wort das jr höret / ist nicht mein / Sondern des Vaters / der mich gesand hat*.

Vienu reizi Mancelis ir labojis arī EE bieži sastopamo burtisko vācu *Vnd da er das saget* (LB) teikuma tulkojumu (EE – *Vnde kad thas to fatcye*). Tas LVM2 mainīts uz divdabja teicienu – *Vnd kad tas to fatziya* → *Vnd to fatziyis* (Jņ 20:22), kas vērojams arī oriģinālā sengrieķu valodā.³⁴

Pēdējais sintaktisko izmaiņu piemērs ir Jņ 13:4 pantā: *jehme weenu Autu / vnd apyohfsehß föw* → *apyohfsehß ar to*. Pretēji iepriekš minētajiem, tas nebalstās uz citvalodu avotiem, jo GR ir *καὶ λαβὼν λέντιον διέξωσεν ἐαυτόν*; V – *et cum accepisset linteum praecinxit se*; LB – *vnd nam einen Schurtz / vnd umbgurtet sich* un pat EE – *vnde yeme wene aute / vnd apyofees böw* ir atgriezeniskais vietniekvārds, ko Mancelis nomainījis pret prepozicionālo konstrukciju *ar to*. Veicot izmaiņas, Mancelis iesaistījis jaunu teikuma locekli – papildinātāju.

5.3. Kā var redzēt, citu sintaktisko izmaiņu LVM2 nav tik daudz, kā ar prepozīcijām saistīto, perikopju attiecība ir 5:10. Tās visas rāda, ka, gatavojot LVM1, daudzas konstrukcijas vai pat kalkus Mancelis, iespējams, pārņēmis no EE (sal. Lk 8:10; Jņ 14:24; Apd 10:43), bet, jau izdodot otro LVM izdevumu, vietām labojis. Ar prepozīcijām vienskaitlī fiksētās izmaiņas ir sistemātiskas: prievārdi ar vīr. dz. lietvārdiem – *vsk. ģen.* → *vsk. akuz.*, bet siev. dz. – *vsk. akuz.* → *vsk. ģen.*

6. Struktūras izmaiņas

Teikuma struktūras izmaiņu tips jādala sīkāk apakšgrupās: 6.1. – pielikumos un 6.2. – izlaidumos, kuru ir trīsreiz mazāk nekā pielikumu (sk. 1. diagrammā attiecīgi 7. un 8. tipu).

6.1. Pielikumi

6.1.1. Šādas izmaiņas ir 13 perikopēs (8,38%), un 9 no tām ir evaņģēliju, bet 4 – epistulu izvilkumi. Bieži ir grūti precīzi pateikt šajā apakšgrupā iekļauto labojumu izcelsmi, jo dažreiz tie var būt uzskatāmi gan par īstiem labojumiem, gan par LVM1 korektūras kļūdu, izlaidumu labošanu. Piemēram, Ebr 1:1 pantā redzamās izmaiņas liekas korektūras labojums – *KAd Deews pirmsayohß dafchade Reife vnd vs dafchadu Wies runnays gir* → *KAd Deews pirmsayohß Laikohß dafchade Reife vnd vs dafchadu Wies runnays gir*;³⁵ *auxtaku Wahrdu par teems gir manntoyis* → *auxtaku Wahrdu wings par teem gir manntoyis*; arī *rädfaht juhs py teems / nomannaita* → *rädfaht juhs py teem / und*

³⁴ GR – *καὶ τοῦτο εἶπὼν*; V – *hoc cum dixisset*.

³⁵ GR – *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι*; V – *multifariam et multis modis olim*; LB – *NAch dem vor zeiten Gott manchmal / vnd mancherley weise*; EE – *PEetcz to ka exkan prefchelaikims Deews duodtze kärth*.

nomannaita (Lk 21:30)³⁶, bet Lk 2:37 pantā *ta nahze muhfcham no Bafnizas* → *ta nhe nahze muhfcham no Bafnizas* var būt sintaktiskas kļūdas (dubultā nolieguma trūkuma) vai arī korektūras labojums, jo LB ir *die kam nimmer vom Tempel*, un EE – *ta nhe naetce neewenkärth no tho Bafnice*. Nav skaidrības arī ar Mt 11:2 – *KAd (Janis) Johannes Czeetumà tohs darrbus Chrifii dŕirdeya* → *KAd (Janis) Johannes Zeetumà buhdams tohs darrbus Chrifti dŕirdeya*. Te var būt arī korektūras labojums, bet visdrīzāk Mancelis papildinājis teikumu vēlāk, jo labojumu nevar izskaidrot ar citvalodu avotiem vai EE.³⁷

6.1.2. Kā iespējamus burtliča kļūdu labojumus var minēt vēl šos pielikumus: *eekſchan manna Tähwa Nammu, ka tas teems leezibu dohd* → *eekſchan manna Tähwa Nammu, Aifto mann gir wehl peetz Brahle / ka tas teem leezibu dohd* (Lk 16:28)³⁸; *myloyeeta tohß Brahļus / ghohdaita to Koninju* → *myloyeeta tohß Brahļus / byeeta Deewu ghohdaita to Koninju* (1Pēt 2:17)³⁹; *to Jaņa Brahli* → *to Jäcobu Jaņa Brahli* (Apd 12:2)⁴⁰. Tomēr vēl divi – *tu wehl wirffon ſcho czeļļu effi* → *tu wehl py to wirß zellu effi* (Mt 5:25)⁴¹ un *JEfus jehme tahß Maiſes* → *Bett JEFus jehme tahß Maiſes* (Jņ 6:11)⁴² – drīzāk uzskatāmi par Mancelļa pielikumiem. Mt 5:25 tāpēc, ka LVM2 lietots prievārds *pie*, kas atbilst vācu *bei*, tomēr EE ir *ar*, tātad varbūt Mancelis to labojis pats pēc tam, kad pamanījis, ka palaidis to garām LVM1. Turklāt šajā pantā veikti arī citi morfoloģiski (pasvītrots) un struktūras (treknrakstā) labojumi – *wirffon ſcho czeļļu* → *wirß zellu*. Par nākamo – Jņ 6:11 – piemēru šaubas var rasties, jo tajā, no LVM2 perspektīvas skatoties, pielikts pirmais panta vārds, un tādas burtliča kļūdas bieži negadās. Vieglāk par šo piemēru būtu spriest tad, ja otrais panta vārds, kas ir īpašvārds *Jēzus*, nesāktos ar lielo burtu.

³⁶ GR – *βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε*; V – *scitis quoniam*; LB – *so sehet ihr's an ihnen und merket*; EE – *redtczath yuus py tems / vnd nomanneth*.

³⁷ GR – *Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ*; V – *Iohannes autem cum audisset in vinculis opera Christi*; LB – *Da aber Johannes im Gefängnis die Werke Christi hörete*; EE – *BETH kad Johannes / exkan to cetumme tös brinummedarbes Chrifti czirdey*.

³⁸ GR – *ἕγω γὰρ πέντε ἀδελφοῦς, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς*; V – *habeo enim quinque fratres ut testetur illis*; LB – *Denn ich habe noch fünf Brüder / das er jnen bezeuge*; EE – *exkan manne Thewe Namme, aefto man gir whel pece Brale / ka thas tims Ledtczibe dode*.

³⁹ GR – *πάντας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπάτε, τὸν θεὸν φοβείσθε, τὸν βασιλεῖα τιμᾶτε*; V – *omnes honorate fraternitatem diligite Deum timete regem honorificate*; LB – *Thut ehre jederman. Habt die Brüder lieb. Fürchtet Gott. Ehret den König*; EE – *Parradeth yckwenam Gode / Thurret tös Brales myle / byftet Dewe / godet to Köninge*.

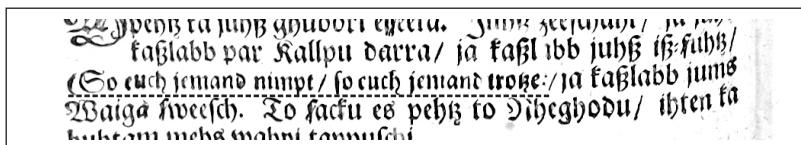
⁴⁰ GR – *ἀνείλεν δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρῃ*; V – *occidit autem Iacobum fratrem Iohannis gladio*; LB – *Er tödtet aber Jacobum Johannes bruder / mit dem schwert*.

⁴¹ GR – *ἕως οὗτο εἰ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ*; V – *dum es in via cum eo ne forte tradat*; LB – *die weil du noch bey jm auff dem wege bist*; EE – *tapeetz ka tu whel ar tho wuerßon to czelle effe*.

⁴² GR – *ἔλαβεν δὲ τοὺς ἄρτους*; V – *Accipit ergo Jesus panes*; LB – *Jhesus aber nam die Brot*; EE – *Beth Jefus yeme tös Mayßes*.

Citāda tipa LVM2 pielikums ir iespraudums – *Tu effi ihs schim to labbu Wynu faudseyis* → *Tu effi ihs schim to labbu Wienu faudseyis* (**taupijis**) (Jņ 2:10). Leksēmu *faudfejis*, kas ir arī LVM1, Mancelis varējis pārrakstīt no EE (*βoudtceys*), tomēr iespraudums *taupijis* noteikti ir jauns labojums, kas varēja rasties, meklējot ekvivalentu iespējamajos tulkojuma avotos esošajiem vārdiem: GR – *τηρέω*; V – *servo*, LB – *behalten*. To, ka labojums ir jauns, rāda arī tā rakstība – <y> vietā <j>, tomēr tai pašā perikopē citos vārdos <y> burts atstāts nemainīts, piem., *biyis* (Jņ 2:9) vai blakus esošā *faudfejis*. Tas varētu papildināt 1.3. aprakstīto Lk 17:16 piemēra skaidrojumu un minējumu, ka teksts varējis nebūt pārrakstīts no jauna, bet labojumi rakstīti virsū vai blakām⁴³.

6.1.3. Pēdējais šīs apakšgrupas piemērs visvairāk atšķiras no iepriekš aplūkotajiem, jo pielikums ir citā valodā:

1. attēls. LVM2 iespraudums vācu valodā 2kor 11:20 pantā

Tas, ka pielikumam šajā 2kor 11:20 pantā bija jābūt, ir skaidrs, jo LVM1 pārrakstīts EE izlaidums, kas oriģinālvotos ir:

- GR** ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ εἴ τις κατεσθίει εἴ τις λαμβάνει εἴ τις ἐπαίρειται εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει
- V** Sustinetis enim si quis vos in servitute redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit.
- LB** Jr vertraget / so euch jemand zu Knechte machet / So euch jemand schindet / **So euch jemand nimpt / So jemand euch trotzet** / So euch jemand in das angesichte streicht.
- EE** Juus ceſchat kad yums kaflabban pār kalpeems dar / kad yums kas labban dyra // [] kad yums kaflabban exkan tho wayge bytte.
- LVM1** Juhß czeefchaht / ja juhs kaßlabb par Kallpu darra / ja kaßlabb juhß iß=fuhtz / [] ja kaßlabb jums Waiga' fweefch.
- LVM2** Juhß zeefchaht / ja juhs kaßlabb par Kallpu darra / ja kaßlabb juhß iß=fuhtiz / **(So euch jemand nimpt /so euch jemand trotze:/** ja kaßlabb jums Waiga' fweefch.

⁴³ Šajā konkrētajā gadījumā iespraudumam vieta bija, jo tas ir pēdējais rindkopas teikums.

Var tikai minēt, kāpēc šis iespraudums ir atstāts vācu valodā. Liekas, ka tas darīts nejausi (tāds ir tikai vienu reizi) – vai nu pats Mancelis pamanījis izlaidumu, pierakstījis to malā, lai vēlāk iztulkotu, un aizmirsis, vai nu drīzāk kāds cits, piem., korektūras lasītājs vai, mazticams, burtlicis, liekot burtus, pamanījis kļūdu un to pievienojis (iespraudums sākas ar iekavu). Visticamāk, ka kļūdu labojis korektors, kas iespraudumu neatļāvēis pats tulkot latviešu valodā un ierakstījis iekavās labošanai, jo tekstu salīdzināšana ar oriģināliem nebija viens no burtliču uzdevumiem.. Šādu minējumu papildina arī ziņas, ka LVM1 lasījis kāds nezināms korektors (SLV: 44), tāds visdrīzāk bijis, arī gatavojot LVM2.

6.2. Izlaidumi

Izlaidumu ir daudz mazāk nekā pielikumu, tie atrodami tikai 5 perikopēs (3,2%) – 4 evaņģēliju izvilkumos un 1 epistulā (sk. 1. diagrammā 8. tipu). Tie gandrīz vienmēr var tikt izskaidroti kā lieku vārdu vai vācisku konstrukciju labojumi, piem.: refleksīvo verbu saistījums ar vietniekvārdu – LB ir vācu *demütiget euch*, kas EE tulkots kā *femmoyses yums*, bet LVM1 *Sämmoyeetes jums*, savukārt LVM2 labots uz *Sämmoyeetes* (1Pēt 5:6). Pie tādiem labojumiem vēl jāpiemin Jņ 3:4 – *Ka warr weens Czillwähx peedfimbzt tapt* → *Ka warr Zillwähx peedfimbzt tapt*, kas EE arī ir tulkots ar vietniekvārdu, kuram ir nenoteiktā artikula funkcija – *wens Czilwhex*, jo vācu valodā ir *ein Mensch*, un Mt 5:25 – *wirffon scho czellu effi* → *wirß zellu effi* (vācu *auff dem wege*; EE – *wuerßon to czelle*) un tai pašā perikopē esošais Mt 5:23 pants – *kas ja=darra gir* → *kas ja=darra* (EE – *ka touwam Bralam ka/flab prettiibe thöw gir*).

Jņ 13:12 pantā LVM2 izsvītrotā prievārda konstrukcija, kas atrodama tikai EE, bet nav citvalodu avotos – *jehme tas fawas Drehbes pyföw / vnd nofähdahß* (LVM1) → *jehme tas fawas Drehbes / vnd nofähdahß* (LVM2)⁴⁴.

6.3. Struktūras izmaiņu tipā iekļauto izlaidumu izcelsme šķiet skaidra – lieku vārdu, bieži vien kalku, svītrojumi. Analizējot pielikumus, dažreiz tomēr grūti nošķirt, jo nav skaidrs, vai pielikums ir īsts vai tikai LVM1 korektūras kļūdas labojums. Starp pārējiem pielikumiem izceļas divi iekavās ierakstīti iespraudumi, kas neapšaubāmi nav korektūras kļūdu labojumi, bet gan pielikti vēlāk. Viens no tiem ir 2kor 11:20 pantā, kas papildina leksiskas izmaiņas *Saulus* → *Paulus* (Apd 9:22) skaidrojumu par LVM2 korektora klātbūtni.

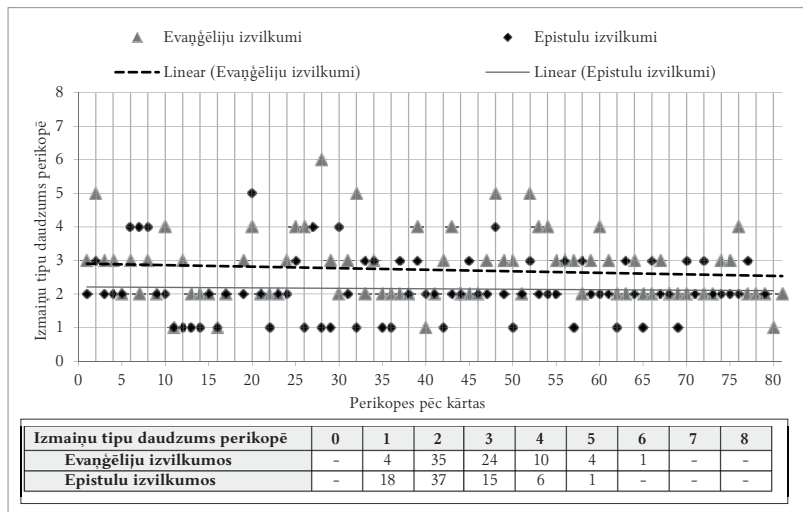
⁴⁴ GR – [καὶ] ἔλαβεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀνέπεσεν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς; V – *et accepit vestimenta sua cum recubisset iterum*; LB – *nam er seine Kleider / vnd satzte sich wider nider*; EE – *yeme thas bouwes drebess pyföw / vnde pafeedäs böw*.

7. Izmaiņu tipu apkopojums

7.1. Apkopojot teikto par visiem izmaiņu tipiem LVM2, ir jāakcentē būtiskākais. Pirmkārt, pilnīgi visi izmaiņu tipi pierāda, ka evaņģēliju izvilcumi LVM2 laboti vairāk nekā epistulu perikopes; to var labi redzēt, atdalot un sastatot 1. diagrammā minētos izvilcumus pēc izmaiņu tipu daudzuma tajos, sal.:

2. diagramma

Izmaiņu tipu daudzums evaņģēliju un epistulu izvilcumos pēc to kārtas LVM

Pēc šīs 2. diagrammas un datu tabulas tajā var apgalvot, ka viens vai divi tipi visbiežāk ir epistulu izvilcumos (vidēji 2,08 tipi vienā perikopē), bet trīs un vairāk – evaņģēliju perikopēs (vidēji 2,71). Papildus 2. diagrammā var redzēt abu daļu tendenču līknes (ang. *linear*)⁴⁵, kas ir ne tikai atšķirīgas, bet arī beigās pakāpeniski samazinās. Tas nozīmē, ka perikopju krājuma sākumā ir mazliet vairāk izmaiņu tipu nekā beigās, taču arī tās nesamazinās identiski abās daļās – epistulu līkne samazinās mazāk (2,2 → 2,1) nekā evaņģēliju (2,9 → 2,5). Tas rāda tendenci, ka evaņģēliju izvilcumi krājuma sākumā tika laboti mazliet vairāk, precīzāk – dažādākos valodas līmeņos, bet epistulu daļā līkne samazinās pārāk neuzkrītoši, lai to varētu saukt par tendenci.

⁴⁵ Tendences līkne rāda mainīgo vidējo, diagrammā tā parādīta, izmantojot *Microsoft Excel 2010* komandu krājuma *Analysis* komandu *Linear Trendline*.

Ņemot vērā daudzus divu tipu – rakstības un dsk. dat. *-ms* → *-m* – labojumus LVM2, likās mērķtiecīgi paskatīties, vai to daudzums ietekmē novēroto tendenci:

2. tabula

3.–8. izmaiņu tipu daudzums evaņģēliju un epistulu izvilkumos

Izmaiņu tipu daudzums perikopē	0	1	2	3	4	5	6
Evaņģēliju izvilkumos	35 (44,87%)	28 (35,9%)	10 (12,82%)	4 (5,12%)	1 (1,28%)	-	-
Epistulu izvilkumos	49 (63,63%)	20 (25,97%)	7 (9,09%)	1 (1,3%)	-	-	-

Lai gan rakstības un dsk. dat. *-ms* → *-m* izmaiņas netika iekļautas tabulā, tendence ir ļoti līdzīga aprakstītajai – vairāk un dažādāki izmaiņu tipi ir vērojami evaņģēliju daļā, bet epistulu daļā to ir mazāk – 63,63% izvilkumu nav citu izmaiņu tipu (tabulā – 0), izņemot vienu vai abus visbiežākos.

7.2. Otrā lieta, kas jāakcentē, ir LVM1 atbilstība EE. Daudzos minētajos piemēros LVM1 labotās vietas pārklājas ar EE, kas rāda, ka Mancelis, gatavojot LVM1, ciešāk turējies pie EE, bet pēc vairāk nekā desmit gadiem, gatavojot LVM2, daudzas vietas labojis. Pēc LVM2 izmaiņu tipu analīzes tendence ir acīmredzama, kaut arī dažos piemēros ir grūti nosakāms, vai tā bijusi EE ietekme vai LB, jo minētās vietas bieži vien burtiski sakrīt ar EE tulkojuma avotu – Lutera Bībeli. Manceļa turēšanos pie agrākajiem tekstiem tur, kur tas bija iespējams, vēl labāk atspoguļo jaunās LVM2 perikopes.

II. Jaunās *Lettsch Vade mecum* (1644) perikopes

Kā teikts sākumā, LVM2 no LVM1 atšķiras ar trim jauniem lasījumiem: divi paredzēti 6. svētdienai pēc Zvaigznes dienas – 2Pēt 1:16–21 un Mt 17:1–9⁴⁶ – un viens miera dienai – Zir 50:24–26⁴⁷. Miera dienai paredzēts arī lasījums no evaņģēlija, ko Mancelis LVM2 papildinājis ar četriem pantiem (LVM1 Lk 13:1–5 → LVM2 Lk 13:1–9). Divus no trim – visu Mt 17:1–9 un daļu 2Pēt 1:16–21 perikopes – atrodam arī citos LVM lasījumos, kas dod iespēju spriest ne tikai par izmaiņām un to virzienu, bet arī par Manceļa LVM2 sagatavošanas veidu un turēšanos pie agrākajiem tekstiem.

⁴⁶ *Epifel am sechften Sontage nach der Erfcheinung Chrifti un Evangelium am sechften Sontage nach der Erfcheinung Chrifti.*

⁴⁷ *Epifel am Friedenstage, Syrach. 30.*

1. 2Pēt 1:16–21

Jaunajā LVM2 perikopē ietilpst trīs panti no cita, 27. svētdienai pēc Trīsvienības svētkiem (2 Pt 1:12–18), paredzēta lasījuma:

	LVM1 un LVM2	LVM2 ₂
	<i>Epistel am 27. Sontage nach Trinitatis / 2. Petr. 1.</i>	<i>Epistel am sechsten Sontage nach der Erſcheinung Chriſti / 2. Petr.1</i>
16	<u>Aiſto</u> mehß nhe äſſam klauffiyuſchi tohß Ghuddrus Paſſa-ckus / kad mehß jums <u>lickam ſinnaht</u> to Spähku vnd[vnnd] to Att-nahkſchanu muhſſa Kunga JEſu CHriſti / bett <u>mehß äſſam winja Ghohdibu paſſchi redſeyuſchi</u>	Mieļi Brahļi / mehß nhe äſſam vs tahn ghuddrahm paſſakam däwufchees / kad mehß jums pa=fatzijufchi äſſam to Spähku vnd Attnahkſchanu muhſſa Kun-ga JEſu CHriſti / bett paſſchi äſſam winja Ghohdu redſe-yuſchi /
17	kad wings <u>dabbuya</u> no Deewu to Tähwu / Ghohdu vnd flawu / czaur[zaur] weenu ballx-ni / kattru winjam / <u>noticka</u> / no tahß leelas <u>Ghohdibas</u> / ar wahrdu: Schiß[fchiß] gir manns mieļais Dähls / <u>py kattru mann labbs Prahtz gir.</u>	kad Wings no Deewu to Tähwu <u>dabbuja</u> Ghohdu vnnd Teickſchanu / zaur weenu Ballxnu / kattru vs winju / fchawehß no to leelu Ghohdu / ar fcheem Wahrdeem: fchiß gir manns mieļais Dähls / katters mann patiek.
18	Vnd ſcho Ballxni äſſam mehß <u>dfirrede-yuſchi no Däbbälfu atnäftu</u> / kad <u>mehß ar to biyam</u> / wirs to fwähthu Kallnu.	Vnnd ſcho Ballxni äſſam mehß no Däbbälfu dfirredeyuſchi nahkam / buhdami ar winju / wirß to fwähthu kallnu.

LVM1 un LVM2 27. svētdienai pēc Trīsvienības svētkiem paredzēto lasījumu panti ir identiski, izņemot dažus rakstības labojumus, kas iezīmēti kvadrātikavās []. Tomēr tai pašā otrajā LVM izdevumā (LVM2₂) 2 Pt 1:16–18 panti ļoti atšķiras, acīmredzot tie tulkoti no jauna. Tas, protams, nepārsteidz, jo perikopju krājumos atsevišķas perikopes nav sadalītas pantos un vajadzīgās vietas (it īpaši tad, kad vajag tikai dažus pantus, kas ir citas perikopes vidū) ir grūti atrodamas.

Lielākoties LVM2₂ no LVM2 atšķiras ar vārdu izvēli, piem., *klauffiyuſchi* → *pa=fatzijufchi* (vācu *folgen*); *flawu* → *Teickſchanu* (vācu *Preiß*), formu lietošanu, piem., dīvdabjiem *nahkam*, *buhdami*, un teikuma uzbūvi – daudzviet LVM2 paturēta vāciska teikuma struktūra, kas nāk vēl no EE burtiskā tulkojuma, piem.: 2 Pt 1:16 – *beth mhes effem winge Godybe paſſche redtzczeiſche* (EE) : vācu *Sondern wir haben seine Herrlichkeit selber gesehen*, vai 2 Pt 1:18 – *Vnd ſcho Balxne effem mhes czirdeſche* / *no Debbeſſe atneefto* (EE) : vācu *Vnd diese stimme haben wir gehört vom Himel bracht*.

Šie 2 Pt 1:16–18 panti labi atspoguļo arī Manceļa svārstīšanas dažādos valodas līmeņos, piem., morfoloģijā – lietvārda celmi (*ballxni* : *Ballxnu*), dzimtes formas daudzskaitlī (*Paffackus* : *paffakam*) vai rakstībā pat tajā pašā LVM2₂ pantā esošajos vārdos – *pa=fatzijufchi*, bet *redseyufchi*.

2. Mt 17:1–9

Pretēji iepriekš aplūkotajai perikopei, otrs jaunais lasījums – Mt 17:1–9 – pilnā apjomā atrodams citas dienas lasījumā. Varētu domāt, ka tas autoram nebija jātulko no jauna, jo bijusi iespēja to pārrakstīt gan no EE, gan no LVM1, tomēr visai droši var teikt, ka tas nav darīts:

	LVM1 un LVM2	LVM2 ₂
	<i>Evangelium am 27. Sontage nach Trinitatis Matth. 17.</i>	<i>Evangelium am fechten Sontage nach der Erfcheinung Chrifti / Matth. 17. Cap.</i>
1	PEhtz felfchams[felfcham] Deenahms[Deenaham] jehme JĒfus py fōw Peteri vnd Jācobu / vnd Jahni winja Brahli / vnd wedde tohß fawißke vs <u>weenu</u> auxtu Kallnu /	VNd pehtz felfcham Deenahm jehme JĒfus py fōw Pehteri / vnd Jācobu / vnd Jahni winja Brahli / vnd wedde tohß fawißke wirrß auxtu kallnu.
2	vnd tappa winjeems[winjeem] rādfoht apfkaidrohtz. Vnd winja Waix[Waigs] fpiedeja ka <u>ta</u> faule / vnd winja Drehbes tappa balltas / ka <u>ta</u> Ghaißma.	Vnd tap-pa winjeems rādfoht apfkaidrohtz / vnd winja Waigs fpiedeja ka <u>faule</u> / vnd winja drahnas tappa balltas ka kahda Ghaiß-ma.
3	Vnd redfi / tad <u>paradijahß</u> teems[teem] Mofes vnd Elias / tee runnaya ar <u>winju</u> .	Vnd redfi / tad rahdiyahß teem Mofes vnd Elias / tee runnaja ar to .
4	Bett Peteris adbill-deya vnd fatziya vs JĒfu / Kunx[Kungs] <u>fcheit</u> gir labba buhfchana / <u>ghribbi tu</u> / tad ghribbam meßß <u>fcheit</u> tries Buhdas <u>darrjet</u> / <u>weenu preekfch töw</u> / Mofi <u>ohtru</u> / vnd Elia <u>treßfchu</u> .	Bett Pehteris ad-billdeja / vnd fatzya us JĒfu: Kungs / fche gir labba Buhfchana / ja tu ghribbi / tad ghribbam meßß fchei-tan trieß Buhdas taifjet / <u>preekfch töw</u> <u>weenu</u> / Mofe wee-nu / vnd Elias weenu .
5	<u>Kad taß</u> wehl ta <u>runnaya</u> / redfi / tad <u>pahrfpiedeja</u> tohß weena fpohfcha Padebbes / vnd <u>reds</u> / weena <u>Ballxne</u> no tahß Padebbes fatziya / Schis gir manns mylais Dähls / <u>py katru</u> <u>mann labbs Pratz</u> gir / to buhß jums klaufjet.	Tha wehl runnadams / redfi / tad apähnoja tohß weena fpohfcha padebbes . Vnd redfi / weena Ballß no tahß padebbesfes fatzija: fchis gir manns mie lais dähls / katters mann patiek / to buhß jums klaufjet.

	LVM1 un LVM2	LVM2 ₂
6	<u>Kad to tee Mahzekļi dġirdeya</u> / krita tee vs ġawu Waigu / vnd <u>iffabiyahġ</u> lohte.	<u>To dġirrdādami tee Mahzekļi</u> / krita tee vs ġawu Waighu / vnd <u>iġ=byjahġ</u> lohte.
7	Bett JĒfus ghaya py teems[teem] / aġkahre tohġ / vnd fatziya / czelleetees[zelleetees] <u>aukġham</u> / vnd <u>nhe iffabieġatees</u> .	Bett JĒfus ghaja py teem / ais=ġkahre tohġ / vnd fatzija: <u>Zelleteeġ</u> / vnd <u>nhe bieġatees</u> .
8	Bett kad tee ġawas Atzis pazehle / nhe redġeya tee nhe weenu / ka JĒfum ween.	Bett kad tee ġawas Atzis pa=zehle / nheredġeja tee nhe weenu / ka JĒfum ween.
9	<u>Vnd kad tee no to Kallnu ġemneh ghaya</u> / aġbleedġe teems[teem] JĒfus / vnd fatziya / jums <u>nhe buhġ</u> to ko juhġ eġfeeta redġeyuġchi / nheweenam fatziet / <u>teekams ka</u> ta Czillwāka[Zillwāka] Dāhls no <u>teems[teem]</u> Mirroņeems[Mirroņeem] <u>atka</u> aukġcham czehees[zehlees] ġir.	<u>Vnd no to Kallnu no=eġdami</u> / <u>pa=wehġeja</u> teem JĒfus / vnd fatzija: Jums <u>buhġ ġcho Rahġiġchanu</u> nhe weenam fatziet / <u>pġrrms</u> tha <u>Zillwāka Dāhls</u> no <u>Mirroneem</u> aukġcham zehleeġ ġir.

Arī šajā lasġjumā LVM1 un LVM2 panti ir ġandrġz identiski (izņemot rakstġbas un dsk. dat. ġalotnes *-ms* labojumus []), bet, kā iezġmētās atšķiribas ļauj secināt, LVM2₂ 6. svētdienai pēc Zvaigznes dienas paredzētā Mt 17:1–9 perikope tulkota no jauna.

Kā iepriekšējā 2 Pt 1:12–18 izvilġumā, tā arī LVM2₂ no LVM2 un lġdz ar to arī no LVM1 atšķiras ar daġādām pazġmēm (iekavās salġdzinājumam dots atbilstošs fragments EE tulkojumā):

a) rakstġbā, piem.: vnd : *vnn*d; *buhġchana* : **Buhġchana**; *nhe redġeya* : *nheredġeja*;

b) moroloģijā, piem.: *šheit* (arġ EE *šheit*) : *šche*, *šcheitan*; *rummaya* (EE *treġeye*) : *runnadams*, *reds* (EE *rouge*) : *redġi*; *dġirdeya* (EE *czirdeye*) : *dġirrdādami*;

c) vārdġarināšanā, piem.: – *paradiyahġ* (EE *paradyas*) : *rahġiġahġ*; *nhe iffabieġatees* (EE *nhe Jġffabyates*) : *nhe bieġatees*; *ko juhġ eġfeeta redġeyuġchi* (EE *ko yuus redtġeġšche eġfet*) : *ġcho Rahġiġchanu*;

d) leksikā, piem.: vs (EE *wuerġon*) : *wġrrġ*; *Drehbes* (EE *Drebes*) : *drahnas*; *ta* (EE *wena*) : *kaġda*; *winju* (EE *tho*) : *to*; *darriet* (EE *darryt*) : *taġġiet*; *pahrġpiedehya* (EE *pār špideye*) : *apāhnoja*; *Ballxne* (EE *Balxnis*) : *Ballġ*; *aġbleedġe* (EE *ayġledtze*) : *pa=wehġeja*;

e) sintaksē, piem.: *jums nhe buhġ to ko juhġ eġfeeta redġeyuġchi* / *nheweenam fatziet* (EE arī *nhe buus*) : *Jums buhġ ġcho Rahġiġchanu nhe weenam fatziet*; *zelleetees aukġcham* (EE *auxkam czehees*) : *Zelleteeġ*;

f) struktūrā, piem.: pielikumi – *PEhtz feffchams* (EE **VNde peetz**) : **VNd** *pehtz feffcham*; *ghribbi tu* (EE *grib tu*) : **ja tu ghibbi**; izlaidumi – *us weenu auxtu Kallnu* (EE *wuerßon wene auxte kalne*) : *wirß auxtu kallnu*; *ka ta faule* (EE *ka ta Soule*) : *ka faule*; *Mirroņeem atkal aukfcham* (EE *Muerronims atkal auxkam*) : *Mirroņeem aukfcham*.

Visas šīs pazīmes ne tikai apstiprina apgalvojumu, ka izvilks tulkots no jauna (nevienā citā perikopē nav fiksēti visi izmaiņu tipi, sk. 1. diagrammu), bet arī parāda Manceļa latviešu valodas prasmes uzlabošanu⁴⁸: vairāki LVM1 piemēri, kas ir burtiski attiecīgās Lutera Bībeles vietas tulkojumi (piem., vietniekvārdi artikula funkcijā vai tādas konstrukcijas kā *kad dfirdeya, zelleetes aukfcham*), vairs nav sastopami šā panta LVM2₂ tulkojumā. Tie parāda LVM1 un līdz ar to vietām arī LVM2 turēšanos pie EE tulkojuma. Acīmredzot minētās konstrukcijas LVM1 tulkojumā var būt EE ietekmētas, jo tās ne tikai pārklājas, bet LVM1 pat pārrakstīti LB un pārējos iespējamajos avotos neesoši vārdi, piem., izvilks Mt 17:9 pantā esošā leksēma *atkal*, kas LB ir vācu *Bis des menschen Son von den Todten auferstanden ist*, bet EE – *Tekams ka tha Czilwehe Dhels no tims Muerronims atkal auxkam czhelees gir*⁴⁹. Šī un dažas citas leksēmas (sk. f) neparādās LVM2₂ tulkojumā. Savukārt LVM2 perikopē 27. svētdienai pēc Trīsvienības svētkiem paredzētā lasījumā, kas ir arī EE, teksts ievietots gandrīz bez izmaiņām.

Secinājumi

Pēc G. Manceļa *Lettich Vade mecum* 1631. g. un 1644. g. izdevumu perikopju daļas salīdzināšanas var secināt, ka:

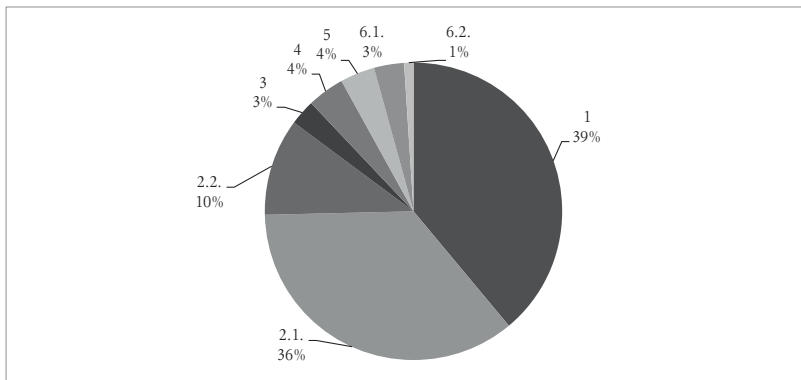
1.1. LVM2 no LVM1 atšķiras. Izmaiņas vērojamas dažādos valodas līmeņos, tomēr ļoti nevienādā apmērā.

⁴⁸ Ka Mancelis nav pārtraucis mācīties latviešu valodu, norāda vēl Grabis 2006: 89.

⁴⁹ Šajā pantā arī gr. *ou o uiós tou anθρώπου ek νεκρών αναστή*, bet lat. *donec Filius hominis a mortuis resurgat*.

3. diagramma

Izmaiņu tipu sadalīšanās LVM2 pēc to kopēja daudzuma

<i>Izmaiņas</i>	Evaņģēliju izvilktumi	Epistulu izvilktumi	Kopā (izvilktumu daudzums perikopju krājumā / %)	
1. Rakstībā	78	77	155 (100%)	
2. Morfoloģijā	2.1. Dsk. dat. -ms → -m	70	52	122 (90,37%)⁵⁰
	2.2. Citas izmaiņas	26	16	42 (27,1%)
3. Vārddarināšanā	6	5	11 (7,1%)	
4. Leksikā	10	6	16 (10,3%)	
5. Sintaksē	8	7	15 (9,68%)	
6. Perikopes struktūrā	6.1. Pielikumi	9	4	13 (8,38%)
	6.2. Izlaidumi	3	1	4 (2,58%)

Izmaiņu tipi LVM2 nav vienlīdzīgi – absolūtu vairākumu veido divi LVM2 fiksēti izmaiņu tipi (1. un 2.), bet pārējie četri (3.–6.) kopā – tikai sesto daļu. Neatkarīgi no to daudzuma, visi izmaiņu tipi vairāk fiksēti evaņģēliju, nevis epistulu izvilktumos, kas ļauj secināt, ka evaņģēliju izvilktumi LVM2 tika laboti vairāk.

1.1.1. Visvairāk perikopēs fiksētas **rakstības** izmaiņas, kas ir vienīgais visās pētāmajās perikopēs esošais izmaiņu tips. Otrais visbiežākais tips LVM2 ir dažādas izmaiņas **morfoloģijā** (2.1. un 2.2.). Te lielāko apakšgrupu veido dsk. dat. galotnes *-ms* nomainīta pret jaunāko *-m* (vecāko formu skaits LVM2 samazinājies par 85,21%). Samērā biežas ir arī citas morfoloģiskās izmaiņas,

⁵⁰ Kāpēc ne 78,7%, bet 90,37% sk. 2.1.

kas vērojamas 27,1% pētāmo perikopju. Visvairāk šajā grupā ir lietvārda dzimtes formu maiņas daudzskaitlī virzienā *vīr. dz.* → *siev. dz.* (*Kayeems* → *Kayahm*) un darbības vārdu morfoloģisko formu dažādu veidu maiņas, piem., maiņa uz lokāmo divdabi, kas veic atstāstījuma izteiksmes funkciju – *Kad juhß fackaht / Es ißdfännu* → *Kad juhß fackaht / Es ißdfännohtz*. Citu izmaiņu tipu LVM2 perikopēs ir trīs vai vēl vairāk reižu mazāk.

1.1.2. Vārddarināšanas izmaiņas ir viens no retākajiem tipiem, jo tās fiksētas 7,1% perikopju. Starp nedaudzajiem piemēriem lielākoties ir salikten-darināšanas un afiksācijas paņēmieni izmaiņas nomeniem, bet darbības vārdos fiksētas divas sufiksālās un divas prefiksālās maiņas četrās dažādās perikopēs.

1.1.3. Izmaiņu leksikā citu izmaiņu tipu vidū ir visvairāk – 10,3% perikopju. Tās lielākoties ir fiksētas vienreiz, izņemot vienīgo konsekvento *dfimbt* → *weßteeß* leksēmas labojumu. Leksiskās izmaiņas vairāk vērojamas darbības vārdos vai citu vārdšķiru vārdos, nevis lietvārdos, kā ir pārējos tipos. Izmaiņa lietvārdā šajā tipā ir tikai viena – īpašvārdā *Saulus* → *Paulus* (Apd 9:22) –, tomēr nozīmīga. Pēc tās var secināt, ka LVM2 tika rediģēts, salīdzinot to ar Lutera Biblii.

1.1.4. Sintaksē divreiz vairāk fiksēti prievārda konstrukcijas labojumi jau agrāko pētnieku (Milčonoka 1998: 52) pamanītajā virzienā (*vīr. dz.* – *usk. ģen.* → *usk. akuz.*, bet daudz biežāk *siev. dz.* – *usk. akuz.* → *usk. ģen.*), nevis citas ar teikuma struktūru saistītas maiņas, kas, visticamāk, LVM1 radušās EE ietekmē, savukārt LVM2 labotas pēc citu valodu avotiem. Kaut arī evaņģēliju un epistulu izvilkumu šajā tipā ir gandrīz tikpat, 6 no 7 epistulām fiksētas tikai prepozicionālas izmaiņas, kas varēja rasties ne tikai autora, bet arī korektora dēļ.

1.1.5. Ar perikopes vai atsevišķa panta **struktūru** saistītas izmaiņas fiksētas divos veidos: izlaidumos un trīsreiz vairāk pielikumos. Vairākums pielikumu var tikt uzskatīti par LVM1 korektūras kļūdu/izlaidumu labojumiem, bet divi fiksētie ir iekavās rakstīti iespraudumi. Viens uzskatāms par paša Manceļa iespraudumu – Jņ 2:10 pantā *faudfejis (taupijis)*, bet otrs (2kor 11:20), visticamāk, pieder korektoram, jo ir atstāts vācu valodā. Vismazāk no visiem izmaiņu tiptiem LVM2 fiksēti izlaidumi, kas lielākoties ir skaidrojami kā lieku vārdu vai vācisku konstrukciju (kas pārklājas arī ar EE) labojumi.

1.2. Tā kā sistemātiskāki labojumi vērojami tikai visbiežākajos izmaiņu tipos – rakstībā un morfoloģijā – un vēl sintaksē (prievārdu pārvaldāmo locījumu maiņa) un var būt radušies nevis autora, bet korektora sistemātiskas labošanas dēļ, nevar apgalvot, ka LVM2 no LVM1 pilnīgi vai ļoti atšķiras, jo citu tipu izmaiņu skaits tekstā nav tik ievērojams. To, ka izmaiņu varēja būt daudz vairāk, ja teksts, vai tā daļa, būtu tulkots no jauna, rāda jaunās LVM2 ievietotās perikopes, kas valodas ziņā ir ļoti atšķirīgas no LVM1 ievietotajām.

2. Divu no trim **jaunajām LVM2 perikopēm**, t.i. Mt 17:1–9 un triju 2Pēt 1:16–21 perikopes pantu, analīze apstiprina agrāk teikto un parāda tendenci, ka Mancelis, gatavojot LVM1, iespēju robežās cieši turējās pie agrākajiem tulkojumiem, tomēr vietām LVM2 izdevumā labojis. Lai arī bija iespēja Mt 17:1–9 perikopi pārrakstīt gan no EE (protams, pielabojot), gan no LVM1 un no LVM2, tas nav darīts.

3. Vairāk par **LVM2 sagatavošanas principiem** izsaka arī tādi piemēri kā Apd 9:22, 2kor 11:20 un daži citi panti, kuri pierāda, ka, gatavojot LVM2, bijis arī korektors, kas varējis pielikt savu roku; vai labojums Lk 17:16 pantā, kas kļuvis par grūti izskaidrojamu formu *kahyeems* → *kahyeemah*. Pēc tā var minēt, ka LVM2 gatavots nevis autoram pārrakstot visu tekstu no jauna, bet labojumus ievietojot attiecīgā vārda virspusē vai blakām: visticamāk, šajā vietā bija jābūt bieži fiksētam *kahyeems* → *kahyahm* labojumam. Šo minējumu papildina arī darbības vārdu galotnēs LVM1 lietotā burta <y> vietā LVM2 vietām rakstītais <j>, piem., jaunā iespraudumā *faudfeyis* (*taupijis*) (Jņ 2:10) vai no jauna tulkotajos izvilkumos Mt 17:1–9 un 2Pēt 1:16–21. Ja viss teksts būtu bijis pārrakstīts, visdrīzāk arī citās vietās darbības vārdu galotnēs <y> vietā būtu <j> (vismaz vietām), kā redzam, piem., jau Manceļa *Lettus* (1638) vai arī *Postillas* perikopēs (izņemot Mt 21:1–9 un Lk 21:25–36) un sprediķos. Tomēr, lai apstiprinātu teikto un noskaidrotu vairāk nianšu par LVM sagatavošanas principiem, vēl jāveic visa *Lettisch Vade mecum* konvolūta salīdzināmā analīze.

Avoti

- EE = *Euangelia vnd Episteln* [..]. 1587.
GR = Nestle-Aland [ed.], *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. 2005.
LB = *Biblia: das ist: die gantze Heilige Schriftt deutsch*, Wittemberg, 1545.
LVM1 = Mancelius, Georgius. *Lettisch Vade mecum*. 1631.
LVM2 = Mancelius, Georgius. *Lettisch Vade mecum*. 1644.
MP = Mancelius, Georgius. *Lang=gewünschte Lettische Postill I, II*. 1654.
V = *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Citēts no: *BibleWorks7*, red. – R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks.

Literatūra

- Apinis, Aleksejs. 1977. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19. gs. beigām*. Rīga: Liesma.
Apinis, Aleksejs. 1991. *Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum*. Rīga: Liesma.
Augstkalns, Alvils. 1930. *Veclatviešu rakstu apskats. RLB ZK Rakstu krājums, XX, 92–137*.

- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Bērziņš, Ludis. 1944. Valoda un izteiksme Manceļa rakstos. *Izglītības Mēnešraksts*, I, 8–21.
- Draviņš, Kārlis. 1947. Daži nepazīstami Jura Manceļa dzejoļi. *Zviedrijas Latviešu filologu biedrība*, 1, 132–153.
- Endzeline, Marta. 1927. *Juris Mancelis*. Rīga: Valters un Rapa.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Frīdenberga, Anna. 2016a. Variantums Georga Manceļa tekstos. *Baltu filoloģija*, XXV(2), 5–19.
- Frīdenberga, Anna. 2016b. *Nominālā vārddarināšana Georga Manceļa darbos*. Promocijas darbs. Humanitārās zinātnes, filoloģija. Rīga.
- Grabis, Rūdolfs. 2006. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām. *Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 82–149.
- Krēsliņš, Jānis. 1994. Georgius Mancelius. *Ceļš*, 1(45). Rīga: Latvijas Universitāte.
- Milčonoka, Everita. 1998. Daiktavardžiu morfologiniai variantai G. Mancelio „Lettische Postill“ (1654). *Lietuvių kalbotyros klausimai*, XL, 46–54.
- Kušķis, Jānis. 1998. Dialektālā pamata atspulgs XVI un XVII gadsimta rakstu morfoloģijā. *Baltu filoloģija*, VIII, 68–76.
- Lāme, Emīlija. 1933. Loģiskais rakstības princips Glūka rakstībā. *Filoloģijas materiāli*. Rīga, 104–110.
- LLVMSA = *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība. I. Lokāmās vārdšķiras*. Atb. red. K. Pokrotniece. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002.
- Marrow, Stanley B. 1986. *Paul: His Letters and His Theology : an Introduction to Paul's Epistles*. New York, Mahwah: Paulist Press.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Pūtele, Iveta. 1999. Dažas seno darītājevārdu īpatnības 17.–18. gs. rakstu avotos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums*, 3. Liepāja: LiePA, 154–159.
- Pūtele, Iveta. 2005. Darba veicēju nosaukumu vārddarināšanas īpatnības latviešu valodā 17.–19. gs. *X tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbų istorija ir tipologija“ pranešimų tezės 2005 m. rugsėjo 23–24 d.* Vilnius: Vilniaus universitetas, 76.
- Skujiņa, Valentīna. 2006. *Salikteņi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ un krājumā „Phraseologia Lettica“*. Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“.
- SLV = *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs = Die älteren Drucke in lettischer Sprache 1525–1855: Gesamtkatalog*. Aut. kol. S. Šiško vadībā, zin. red. A. Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
- Šmits, Pēteris. 1896. Manceļa nozīme latviešu rakstos. *Mājas Viesis*, 11. 818–822.
- Taylor, Walter F. 2014. *Paul, Apostle to the Nations: An Introduction*. Minneapolis: Fortress Press.
- Vanags, Pēteris. 1998. *Visvecākā perioda (XVI. gs.–XVII gs. sākuma) latviešu raksti : avotu vēsture un dažas problemātiskas fonoloģijas, morfoloģijas, sintakses un leksikas īpatnības*. Habilitācijas darbs. Humanitārās zinātnes, filoloģija (04 H). Viļņa.

- Vanags, Pēteris. 2008. Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development. *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*. K. Ross, P. Vanags (eds). Frankfurt am Main: Peter Lang, 173–197.
- WA 3(4) = *D. Martin Luthers Werke*, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 3(4): Die deutsche Bibel, 1522–1546. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1923.
- WA 3(6) = *D. Martin Luthers Werke*, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 3(6): Die deutsche Bibel, Das Neue Testament, Evangelien und Apostelgeschichte 1522/46. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1929.

Ernesta Kazakēnaitė
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, Vilnius, LT-01513, Lietuva
e.kazakenaite@gmail.com

SUMMARY

Additions and Corrections in the *Lettisch Vade mecum* Pericopes by Georg Mancelius Published in 1631 and 1644

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

The aim of this paper is to analyze the differences between the first edition of the *Lettisch Vade mecum* pericopes by Georg Mancelius (1631; further LVM1) and its second (1644; further LVM2). A small corpus of LVM1 and LVM2⁵¹ was created for this purpose, with all changes marked manually.

The analysis shows that the following changes were made in the second edition of the LVM (see also diagram 1), which include orthographical and morphological changes (Dat.pl. *-ms* → *-m* and other changes), as well as derivational, lexical, syntactical and structural changes (additions and lacunas). The distribution of these types of changes in LVM2 is uneven (see diagram 3): orthographical changes traced in all pericopes can be called systematic as can the morphological dat.pl. *-ms* → *-m* change which appears in approximately 90% of the pericopes. All other types of changes are sporadic and appear in very few of the pericopes.

There is also some interesting extralinguistic data concerning the preparation of LVM2 that was found during the analysis. The addition made in *2 Cor. 11:20* shows the work of a corrector, while changes in *Luke 17:16* and *John 2:10* are proof that corrections were made on top of the text of LVM1 (and were not rewritten). The change made in *Acts 9:22* shows that the Luther Bible was consulted in making the second edition of the *Lettisch Vade mecum* pericopes.

⁵¹ Corpus is based on LVM transliterated text published in *Latviešu valodas seno tekstu korpus* (<http://www.korpuss.lv/senie>).

SŪDUVIŲ KNYGELĖS ETNOMITOLOGINĖ FAKTOGRAFIJA: MITONIMŲ DEYWOTY ZUDWITY, OCKOPIRMUS ETIMOLOGINĖ RAIDA IR SEMANTINĖ TRANSFORMACIJA¹

Rolandas KREGŽDYS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

᾿Ωδε ἡ σοφία ἐστίν· ὁ ἔχων νοῦν
ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου·
ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστί· καὶ ὁ
ἀριθμὸς αὐτοῦ χξς´ (Apr 13.18)

0. Pagrindiniai formaliosios faktografinės analizės aspektai. Mitonimų *Deywoty Zudwity*, *Ockopirmus* parafrastinio aprašo ypatumai

Senųjų baltų religijos ir mitologijos šaltinių (BRMŠ) faktografijos interpretacija yra koreliatyvi vertimo kokybės aspektu, mat daugelio jų informacija pateikiama klasikinėmis (senąja graikų ir lotynų, taip pat viduramžių lotynų), germanų bei slavų (įvairaus laikotarpio) kalbomis. Todėl tokių tekstų metaforė turi būti ne literatūrinės (resp. interpretacinės), bet pragmatinės, reflektuojančios stenografinį modelį, plotmės (žr. Kregždys 2012: 63). Nepaisant šio principo², suponuojama reminiscencijos relikto negatyvioji

¹ Publikacija parengta 2017–2020 m. vykdomo nacionalinės reikšmės mokslo tiriamojo projekto „Mokslo monografijų ciklo „Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūdavių knygelė“ 2-ojo tomo rengimas ir leidyba“ (Nr. P-MIP-17-4), finansuojamo Lietuvos mokslo tarybos pagal remiamos veiklos kryptį „Mokslininkų grupių projektai“, lėšomis.

² Plg. iš esmės koreguotiną Diego Ardoino (2016: 22) taip vadinamo Bavarij Geografo (resp. V. lo. *Geographus Bavarus*), arba nežinomo *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (resp. *Šiaurinio Dunojaus krašto miestų bei sričių aprašymas*) autoriaus, IX a. rankraščio fragmento ištraukos lotynų kalba vertimą, kuriame minima lytis *Bruzi*, iki šiol siejama su prūsų etnonimo raiška (Karaliūnas 2015: 237): „<...> regionas, kuriame gyvena Bruzi, yra visapusiškai didesnis už regioną, plytintį nuo Enso iki Reno“, mat autentiška V. lo. *Bruzi plus ē undiq̄ quādeenifa ad rhenūr* ↔ *Bruzi plus est undigūe quam de Enisa ad Rhenum* informacija yra visai kitos plotmės, t. y. *Prūsiai gyvena didesnėje teritorijoje, nei lyginant Ensą su Reinu* (literatūrinis vertimas [↔ (stenografinis alternantas) *Prūsiai iš visų pusių* [visokeriopai] *labiau, nei lyginant Ensą su Reinu*], plg. praep. lo. *de vartosenos ypatumus*: „<...> 13. (*forming a looser connexion*) „with regard to, in the matter of“; 14. (*denoting cause or motive*) „from, on account of, by“ [OLD 486]), t. y. šiuo sakiniu norėta įvardyti ne labai didelę, kaip minėtą informaciją suvokia D. Ardoinas (ibid.), bet ganėtinai ribotą *Bruzi* gyventą teritoriją resp. lyginamos Enso ir Reino upės, mat Enso upė (v. *Enns*), įtekanti į Dunojų, yra menka, užpelkėjusi, nors kai kur tekanti gana srauniai, bet jos vanduo žalias resp. žyditinis (plačiau žr. MacDonell 1890: 246) – taigi suponuotinas „menkos upės“ referentas.

konsekvencija³ (plačiau žr. Kregždys 2012: 24–25, 77–78, 127–128, 191, 297, 298, 300, 320, 322, 360, 361, 367, 375, 396, 409). BRMŠ pateikiamų faktų verifikacinė analizė, spėtina, turėtų būti subordinacinio pobūdžio: transkriptyvi filologinė metafrazė → formalioji filologinė interpretacija (mitonimo

Minėtina, kad šis tyrėjas itin keistai interpretuoja ir visiškai aiškius faktografijos duomenis, mat teigia, kad upės V. lo. *Enisa* „Tikslaus atitiktens iki šiol dar nerasta <...>“ (Ardoino 2016: 23), nors tai yra akivaizdžiai klaidingas teiginys, plg. šios upės įvardijimus lotynų kalba: *Prope fluuium Enisa in comitatu Geroldi villa quae dicitur Granesdorf quae sita est in parte Sclavanorum* 815 (Hund metrop. Salisb. II. 8 [Fūrften 1663: 273; dar žr. Haubrichs 2014: 47]).

Dėl minėtų priežasčių D. Ardoino (2016: 26) iškeltos hipotezės, neva „Tikėtina, kad bavarų geografas savo gana elipsiniu teiginiu apie *Bruzi* etnonimą iš tikrųjų norėjo pasakyti, kad regionas, kuriame įsikūrė *Bruzi*, yra ne tik teritorija, plytinti nuo Enso iki Reino, bet ir tai, kad šis regionas yra dar didesnis, kadangi driekiasi *undique*, t. y. visomis kryptimis“ // „Priėmus šią hipotezę, iš tikrųjų būtų labai sunku sieti prūsus su *Bruzi* etnonimu, nes reikėtų įsivaizduoti, kad prūsai kadaise gyveno dabartinėje pietvakarių Austrijos ir pietvakarių Vokietijos teritorijoje“ yra vertintinos kaip taisytinės.

- ³ Plg., pvz., veikalo *The Conversion of Lithuania: from Pagan Barbarians to Late Medieval Christians* (Vilnius, 2015) vienas autorių Darius Baronas, remdamasis BRMŠ vertėjų darbo rezultatais, abejoja bet kokia lietuvių tautos civilizuotumo galimybe, pvz., neigiamas Vygando Marburgiečio (Wigand von Marburg) kronikoje įvardytos senųjų lietuvių šventovės, įkurtos prie Vandžio galos (t. y. „<...> in Wandeiagal <...> Lithwani stant ante edes sacras <...> [SRP II 623–624]), istoriškumas, mat, anot šio tyrėjo, minėtas istoriografinis faktas yra nepatikimas, kadangi teritorija prie, jo manymu, pagonių šventyklos (resp. <...> pagan shrine <...> ← „<...> lietuviai sustoję prie šventyklų <...>“ ↔ „<...> Lithwani stant ante edes sacras <...>“ / „<...> jie subėgo į šventyklas <...>“ ↔ „<...> fugiunt tamen ad edes sacras <...>“ / „<...> iš vienos [šventyklų] <...>“ ↔ „<...> de una <...>“ [Leono Valkūno teksto lotynų kalba interpretacijos pavyzdžiai – BRMŠ I: 463, 469]) buvo nusiaubta, o pati šventykla – ne (Baronas, Rowell 2015: 268–269). Dėl šios priežasties, anot D. Barono, sakralaus lietuvių statinio istoriškumas yra visiškai nepatikimas „<...> can hardly be expected <...>“; tačiau nepaisant šio tyrėjo skepsio (jis abejoja ir Vygando Marburgiečio kronikos vertimo iš vidurio vokiečių aukštaičių į lotynų kalbą kokybe (t. y. „Even if we make allowance for the fact that the chronicle of Wigand of Marburg is no longer extant in its original German form, calling such houses edes sacrae by a Christian man of letters is strikingly surprising“ [Baronas, Rowell 2015: 268]), reiktų įvertinti ir labai svarbią, šio istorinio įvykio verifikacijai aktualią, filologinę argumentaciją – vertėtų nepainioti klasikinės ir viduramžių laikotarpio lotynų kalbos ypatumų, taip pat ir semantinės leksemų vertės įvairavimo, plg. lo. *aedes sacrae* (pl.) ‘šventyklos’ (Nettleship 1889: 52–53; dar žr. Lewis, Short 1958: 51) ↔ V. lo. (*a*)*edes sacrae* (pl.) ‘dievų buveinės; šventyklos; maldyklos, alkai’, plg. sintagmų santykį V. lo. *de ædibus* ↔ gr. *περὶ ναῶν* (žr. Du Cange Lat I: 100). Vadinas, Vygando Marburgiečio kroniką į viduramžių lotynų kalbą XV a. išvertęs Torunės Šv. Jono bažnyčios kapelionas Konradas Gheselenas iš Geismaro galėjo aptariamą žodžių junginį pavartoti reikšme ‘alkai’ ↔ ‘alkas’ (remdamasis *pluralis poeticus* stilistine motyvacija) resp. ‘senovės lietuvių šventovė resp. vieta, kelianti pagarbos jausmą’ (žr. LKŽe [s. v. *alkas*]), o ne ‘šventykla resp. sakralinės paskirties pastatas’. Vadinas, D. Barono skeptiškas baltų religijos ir mitologijos šaltinių medžiagos vertinimas yra argumentuojamas ne jų detalio filologine ir / ar istorine analize, bet autoriaus spėjimais, suformuluotais pagal *ad hoc* principą. Toks senosios faktografijos tyrimas galėtų būti vertinamas kaip subjektyvus, todėl priskirtinas kazuistikai (dar žr. Kregždys 2017: 223–224).

etimologinės vertės apibrėžtis⁴) ↔ etnomitologinio statuso nustatymas (resp. sakraliųjų funkcijų ir tikėtinos panteono pozicijos įvardijimas).

Ignoruojant šios metodikos ypatumus, itin vertinga ir prasminga senosios baltų kultūros relikvų informacija gali būti iškraipoma (žr. 50 išn.) ar net priskiriama fikcijai⁵.

Analizuojant *Sūduvių knygelės* (resp. *Der ungläubigen / Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt / andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth* [tai A perrašo pavadinimas (žr. Kregždys 2009a: 175)]) mitologemas *Deywoty Zudwity*, *Ockopirmus* susiduriama su keleriopos plotmės problematika:

1) metafrazės resp. rašytinio šaltinio vertimo akivaizdžia kontradikcija originalaus teksto aspektu, lėmusia jos niveliaciją su etnoniminės vertės leksema *Sudauen*, mat lytis *Zudwity* formaliai yra priskiriama etnonimams (plg., „Zudewiten/Zudewithen/Zudwity → sudevitai“), o ne mitologemų grupei (žr. BRMŠ II: 773) – žr. 1 poskyrį;

2) itin abejotina formaliosios lingvistinės analizės suponuota išvada, kontradikcinė rekonstruotos fonetinės / morfologinės mitonimo struktūros ir jos semantinės vertės (resp. etnomitologinio statuso) aspektu, mat jtv. *Ockopirmus* ‘der erste Gott Himmels vnd Gestirnes / pirmas(is) dangaus ir dangaus kūnų (žvaigždžių) dievas’ (*Sūduvių knygelė*) ≠ jtv. *Occopirmus* ‘Saturnus’ (*Agenda Ecclesiastica*) – žr. 2 poskyrį.

⁴ Šis principas taikytinas ne tik tiriamosios sakralinės sferos leksemų analizei, bet ir iliustracinių resp. periferinių pavyzdžių interpretacijos aspektu. Ji grįstina įprastais sinergetinės leksinės semantinės grupės elementu apžvalgos principais, kurių ignoravimas lemia kazuistinių apibendrinamųjų formuluočių atsiradimą, pvz., ieškant populiacijos narių saitų, determinuojant baltų pagonybės ir kristianizacijos raidą, nederėtų painioti baltų ir germanų onimų substratinių lyčių resp. antroponimo *Fr Andrew of Kyna / Andreas de Kyna* kilties vietą identifikuoti ne su top. lie. *Kainas* ar top. lie. *Kenà*, bet germanų substratine lytimi, reflektuojama la) top. v. *Kynau* (→ top. le. *Kinaw* → top. le. *Zagorze Śląskie* [žr. NMP V: 533]); lb) avd. v. *Kühn, Kine, Kühnel* (Pott 1859: 125–126, 135, 137), kuriais grindžiama avd. s. le. *Kyna* resp. avd. s. le. *Bartosz Kyna* 1497 (plačiau žr. Malec 1994: 262) kilmė (plačiau žr. Kregždys 2017: 226).

⁵ Pvz., sintagma *virum sanctum* (SRP II: 542; dar žr. BRMŠ I: 461), minima Vygando Marburgiečio kronikoje, kuria, kaip spėjama, apibūdinamas pagonių šventikas (plg. „einen heidnischen Priester“ [SRP I: 542] resp. „<...> šventą vyrą <...>“ [BRMŠ I: 467]), kai kurių tyrėjų vertinama kaip klaidingai interpretuojama (Baronas, Rowell 2015: 270), mat, jų manymu, tai pernelyg pagarbus pagoniškas apeigas atlikusio žmogaus įvardijimas. Dėl šios priežasties, iškeliami hipotezė, kad *vir sanctus* bus buvęs stačiatikis krikščionis. Tenka apgailestauti, kad spėjimo autoriai, neatlikę aptariamo žodžių junginio lingvistinės analizės, neįžvelgė galimo šio asmens aukšto religinio statuso įvardijimo, atitinkančio krikščionių vyskupą, plg. V. lo. *sanctitas* ‘vyskupo garbės titulas’ (Du Cange Lat III: 768), mat viduramžių lotynų kalba parašytuose veikaluose krikščionių ganytojas gali būti įvardijamas epitetu V. lo. *sanctus* ‘vyskupas’ (Du Cange Lat ibd.), t. y. *vir sanctus* galėtų reflektuoti sememą *‘aukšto rango šventikas resp. žynys’ (plačiau žr. Kregždys 2017: 225).

1. Mitonimo *Deywoty Zudwity* formalioji filologinė ir etnomitologinė analizė

Prieš pradėdant mitologemos *Deywoty Zudwity* nuodugnią lingvistinę ir etnomitologinę analizę, būtina detalizuoti itin svarbią, šio mitonimo prasminę savastį galinčią atskleisti, formaliąją (1) ir kultūrologinę (2) faktografiją:

1) yra žinomi tik 3 jo fiksacijos atvejai, remiantis iki šiol išlikusių 10-ies *Sūduvių knygelės* perrašų (α, B, C, E, G, G[p], J[p], K, X [pastarasis naujai surastas resp. iki šiol Lietuvos tyrėjams nežinotas bei Wilhelmo Mannhardto neaprašytas, nors senokai kodifikuotas resp. Ms. Uph. fol. 34 – žr. KDSStB II: 402–403]) duomenimis – 1a) A rankraštyje⁶, pateikiamame **tik** W. Mannhardto (1936: 244–260) monografijoje (žr. 1 pav.),

**Deywoty Zudwity, Ockopirmus der erste Gott Himmels
vnd Gestumes.**

1 pav. *Sūduvių knygelės* A perrašo fragmentas (Mannhardt 1936: 245)

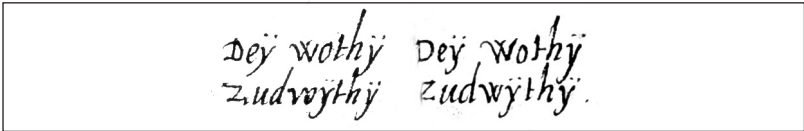
mat A perrašo α variante, kuris iki šiol klaidingai buvo interpretuojamas kaip A rankraštis (plačiau žr. Mannhardt 1936: 236; BRMS II: 124; dar žr. Kregždys 2009: 175 [ši informacija bus detalizuota atskirame straipsnyje]), ši sintagma apskritai nėra minima (žr. 2 pav.);

2 pav. *Sūduvių knygelės* XVI a. α perrašo 727v psl. fragmentas (Ms. 1277 – Lenkijos mokslų akademijos Gdansko biblioteka)

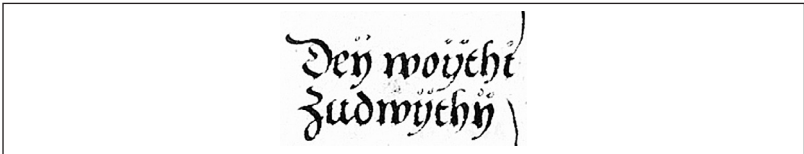
⁶ *Sūduvių knygelės* perrašų A, B, C, D, E, ε, F, G, H, J, K žymėjimo simbolių eksplikacinį aprašą žr. Kregždys 2009: 175–177.

1b) sintagma *Deywoty Zudwoty* C perrašė yra modifikuota, t. y. rankraščio autoriaus pirmasis prasminio junginio sandas *Deywoty* yra padalintas į 2 dalis resp. *Dey wothy* (žr. Mannhardt 1936: 245; dar žr. 3 pav.), matyt, remiantis sintagmos galima etiologine savastimi. Pabrėžtina, kad W. Mannhardtas savo monografijoje neperteikė kai kurių C rankraščio grafikos ypatumų, spėtina, itin svarbių jame minimų leksemų interpretacijai, pvz., jo nurodomas žodžių junginys *Dey wothy Zudwothy* (žr. Mannhardt 1936: 245) iš tiesų užfiksuotas su diakritiniais ženklais, t. y. *Deÿ woÿthÿ*; be to, antrasis junginio sandas rašomas mažąja (žr. 3 pav.), o ne didžiąja raide, kaip nurodo W. Mannhardtas (ibid.);

3 pav. *Sūduoiių knygelės C perrašo 1r (kairėje) ir 1v (dešinėje) puslapių fragmentai* (Cod. Guelf. 14.11 Aug. 4° – Wolfenbütelio hercogo Augusto biblioteka)

1c) Getingeno kopijoje (resp. antriniame C manuskripto perraše) pateikiamas *Deÿ woÿthi Zudwoÿthy* G 2r junginys (žr. 4 pav.).

4. pav. *Sūduoiių knygelės G perrašo 2r psl. fragmentas* (Žemutinės Saksonijos valstybinės ir Getingeno universiteto bibliotekos rankraštis)

Akcentuotina, kad raidė *y* (su 2 diakritiniais taškais⁷) C perrašo autoriaus, matyt, vartota ne tik žymėti trumpinį (plačiau žr. Cappelli 1982: 16), bet ir ilgąjį priešakinės eilės balsį resp. *ī*, t. y. juo perteikiamas junginys bžn. lo. *dei vōti[vi]* ‘šventieji dievai’ (žr. Sleumer 1926: 829), mat XVI a. vokiečių rankraščiuose ir spausdintuose veikaluose buvo įprasta remtis lotynų abreviatūros modeliavimo sistema (žr. Santifaller 1930: 60). Vadinasi, galima daryti atsargią prielaidą, kad C perrašo autorius, nemokėjęs baltų kalbų ir

⁷ Minėtina, kad XIV a. ir XV a. veikaluose tašku įprastai buvo žymima kirčio vieta (Leleweil II: 48). Formaliai toks rašmens žymėjimas gali būti siejamas su vokiečių tekstūros šrifto ypatumais resp. grafinės puošybos elementais (žr. Crous, Kirchner 1928: 17).

nesupratęs A perraše užfiksuo to junginio *Deywoty Zudwity* (Mannhardt 1936: 245) reikšmės ir prasmės, ėmėsi teksto moduliacijos, idant galėtų implikuoti etiologinę ir semantinę sintagmos savastį;

2) senuosiuose rašto paminkluose teigiama, kad Semboje gyvenę sūduviai dar XVI a. pradžioje itin nuosekliai puoselėjo senąjį baltų tikėjimą⁸; dėl šios priežasties, jie buvo priskiriami itin religingiems žmonėms (BRMS II: 33; Stela 2004: 58; dar žr. Stanevičius 1967: 604; Kregždys 2009: 181, 183).

Taip pat minėtina, kad Petras Dusburgietis *Cronica terre Prussie* pabrėžia ypatingą sūduvių socialinį statusą: jie, anot šio kronikininko, buvo patys garbingiausi, kitus papročių kilnumu pranoko, turtais ir galia pirmavo resp. *Sudowite generosi, sicut nobilitate morum alios precedebant, ita divitiis et potentia excedebant* 3 (SRP I: 52; dar žr. Kuzavinis 1964: 7; Kabelka 1981: 32; Pluskowskiki 2013: 59–60)⁹. Jų gyventoje Sembos teritorijoje užfiksuo ta nemaža sakralinės semantinės konotacijos onimų (plačiau žr. Hoffmann 1999: 10, 2000: 153).

Sintagma *Deywoty Zudwity* A įprastai tyrėjų (plg. Mannhardt 1936: 269–270) ir vertėjų (BRMS II: 143) priskiriama ne mitonimų hiperonimų (žr. toliau), bet etnonimų adendo grupei (žr. 1 poskyrį), t. y. įprastai pateikiamas interpretacinis variantas „Sudevitų dievaičiai (*Deywoty*¹⁰ *Zudwity*) <...>“

⁸ Plg. atskiros žynių socialinės grupės išskyrimą resp. superstratinės kilmės hieronimo resp. šventiko įvardijimą, minimą *Sūduvių knygelėje* (BRMS II: 148), t. y. pr. *Segnoten A, Signoten D, E, F, J / Signoren H abcd* (žr. 36 išn.) bei autonominį jo atitikmenį *Wourschkaiten A*, kuriam buvo reiškia ma ypatinga pagarba.

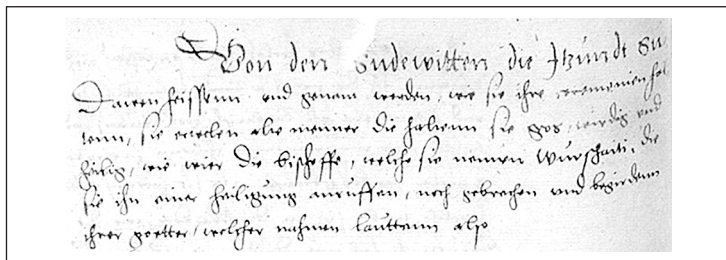
⁹ Išskirtinių jotvingių genties savybių pabrėžimas, matyt, nebuvo minėtų šaltinių autorių pramanas, mat būtent Semba, kur gyveno iš Sūduvos perkelti šios tautos atstovai (1283 m. 1600 sūduvių kryžiuočiai deportavo iš itin žiauriai nusiaubto gimtojo krašto [plačiau žr. Kregždys 2009.: 184]), išvengę naujojo tikėjimo resp. kryžiuočių ordino susidorojimo, buvo vėliausiai germanizuoti (Okulicz-Kozaryn 1983: 15; dar žr. Radzimiński 2006: 70–71, 73–74, 76) resp. išlaikė senųjų papročių, draudžiamų, taikant plakimo bausmes ir pinigines baudas (Radzimiński 2006: 85), tęstinumą. Sūduvių religinės ir politinės (manoma, kad dar Nadruvos Romuvoje vykdavo trijų baltų genčių susirinkimai, kuriuose galėjo būti svarstomi jungtinės kariuomenės žygiai bei aptariami įvairūs politiniai klausimai, mat XIII a. lietuviai, prūsai ir jotvingiai vykdė bendrą karinę ekspansiją, o lietuvių kėlimasis [vykdytas nuo VI a. (žr. PEŽ IV: 47; dar žr. Kregždys 2012: 144] į prūsų žemes buvo nulemtas politinių motyvų, aptartų abiejų tautų bendrose sueigose [Lowmiański 1935: 14–15, 1989: 52–53; dar žr. Kregždys 2009: 132] plotmės įtaka neabejotinai buvo juntama ir kaimyninėse Prūsijos srityse, ypač Nadruvoje ir Skalvoje, kurių gyventojai vėliausiai perėmė atėjųnų prievarta diegtus papročius (žr. Okulicz-Kozaryn ibd.).

¹⁰ BRMS vertėjai (ibd.), žinoma, pasirinko jų kalbai artimesnį morfologinės struktūros ir semantinės konotacijos (mitologinio referento) atitikmenį „dievaičiai“ resp. sub. lie. *dievāitis*, *-ē l* (smob.), *dievāitis* 2 'p a g o n i ų d i e v a s' BsP III 55, K I 210, I, B, MŽ, M. Valanč, K. Donel ir kt. (LKŽe) daugiskaitos formą, tačiau, paisant transkriptyvios filologinės metaforazės principo (žr. 0 poskyrį), tokiu vertimu reiktų abejoti, mat, spėjama, suff. pr. *-*utis* (struktūrinio elemento *-oty* grafinė raiška, matyt, reflektuoja Sembos šnektai būdingus vokiečių žemaičių kalbos kitimus: v. *ū / ū* → v. dial. *ō / o* [Ziesemer 1924: 126; dar žr. 2 poskyrį] resp. reflektuojama jtv. *-*ūtītai*) buvo sudaromi *nomina concretica* be deminutyvinės reikšmės (plačiau žr. Ambrasas 2000: 59; Mažiulis 2004: 33), t. y. suponuotina lytis jtv. *-*deivūtītai* 'dievai / dievybės'.

(BRMŠ II: 143). Deja, lingvistiniu aspektu, tokia formos *Zudwity* traktuotė yra iš esmės ydinga, mat ignoruojama jos darybos analizė, suponuojanti ne sufiksinio vedinio, bet kompozito substratinę lytį, reflektuojančią nunykusią temą *-ā- (žr. toliau).

Tiesa, semantinė seniausių rankraščių pirmojo sakinio pradžios lyties *Von den Zudewiten* <...> A (Mannhardt 1936: 244) / *Vonn den Sūdewithen* <...> α 727v (žr. 2 pav.) / *Von den Zudewiten* B 728r / *Von den Zudewitten* C 1r ir sintagmos *Deywoty Zudwity* A (↔ *Dej wothj zudwjthj* C 1r, 2v) antrojo struktūrinio dėmens vertė bei pirmajame sakinyje paraleliai vartojamas aiškus etnonimas *Sudauen* 'sūduviai' A, α, B ↔ *Sūdawen* C 1r / *Su/dauen* G 2r kėlė abejonių ir pačiam *Sūduvių knygelės* neišlikusio originalo autoriui, pavartojusiam struktūriškai dvejopą jos formą: *Zud-e-witen* A, B / *Sud-e-withen* α ↔ *Zudwity* A resp. *Zud-ø-wity* (žr. Mannhardt 1936: 244–245) / *zudwjthj* C 1r / *zudwjthj* G 2r. Šią ekvivokaciją K perrašo autorius, matyt, remdamasis ir α kopijos formos inovaciniu inicialiniu *S-* resp. *Sūdewithen* α 727v¹¹, nutarė koreguoti, pasitelkęs pleonazmą (resp. menkavertį hendiadį), t. y. A, B, C perrašų formas *Zudewiten* bei *Zudewitten* jis pakeitė inovacine lytimi *Sūdawen*¹² K 165r, plg. *Von den Sudawen, die dy Sūdawen heißen* <...> (plg. Mannhardt 1936: 245) resp. *Apie sūduvius, kurie save sūduviais vadina* <...> (žr. toliau).

¹¹ Dar plg. X perrašo faktografinį motyvą: *Von den Sudewitten die itzundt Sudawen heiffenn...*

5 pav. *Sūduvių knygelės* XVI a. X perrašo 762 psl. fragmentas (Ms. Uph. fol. 34 – Lenkijos mokslų akademijos Gdansko biblioteka)

¹² Vėliau šią lytį pakartoto ir Jeronimas Maleckis spausdintame *Sūduvių knygelės* variante (žr. Meletius 1742: 701):

Von den Sudawitern, die jetzt Sudawen heißen, auf Samland, und ihrem Hochheiligen und Cereemonien.

6 pav. Modifikuotas *Sūduvių knygelės* pavadinimas

Galima spėti, kad tokią korekciją galėjo suponuoti ir partityvinio homonimo top. pr. *Sudowiten* 1353 (Semba [Gerullis 1922: 176]) ar panašiai skambančių onimų vartosena (žr. 19 išn.), t. y. K perrašo autorius, matyt, įvertino iniciales Z- prasidedančią formą kaip klaidingai užrašytą.

Šių, skirtingos struktūros, lyčių neatitikimas, spėtina, nėra atsitiktinis resp. sporadinis, t. y. pilnojo ir absorbicinio (resp. su nunykusiu jungiamuoju balsiu *-ā- [žr. toliau]) variantų vartosenos atvejis. Tikėtina, kad forma be struktūrinio elemento -e- *Zudwity* A galėjo būti vartojama jotvingių gyventoje Semboje (žr. 31 išn.). Spėtina, šią lytį neišlikusio originalo autorius keitė¹³, remdamasis savo patirtimi bei jam žinoma faktografija¹⁴. Daryti tokią prielaidą galima, remiantis formaliąja jotvingių kalbai būdinga fonetinių kitimų distribucija, kuri yra ypatingos svarbos, bet dažnai ignoruojama (žr. 31 išn.), t. y. lytis *Zud-e-witen* A / *Sūd-e-withen* α dėl -d-e- fonotatinės grandies stokos šioje vakarų baltų kalboje tiesiog **n**e galėjo būti vartojama (žr. toliau).

Tenka apgailėstauti, kad W. Mannhardtas (1936: 269–270) minėtą žodžių junginį *Deywoty Zudwity* A ir jo variantą *Dej̃ woth̃y zudw̃yth̃y* C (plg. Mannhardtas 1936: 245), detaliai jų neanalizavęs, priskyrė etnonimiams jotvingių dievų įvardijimo variantams, t. y. *Sūduvių knygelės* pradžioje esančios sakinio atkarpos *Von den Zudewiten die itzund Sudauen heissen* <...> A su, jo manymu, pasikartojančiu tos pačios genties įvardijimu, bei toliau sekančio dievų sąrašo sintagmos *Deywoty Zudwity* A, formalųjį resp. fonomorfolo- ginį leksemų *Zudewiten* ↔ *Sudauen* ↔ *Zudwity* A neatitikimą eksplikuoja, pasitelkęs neva sporadines grafemų s ir z kaitos pavyzdžius v. so 'taip, tokiu būdu' ↔ v. ž. zo 't. p.' // v. also 'taigi, vadinasi' ↔ v. ž. alzo 't. p.'¹⁵. Tiesa, šių leksemų dialektinės vartosenos ypatumai nėra akcentuojami (žr. Mannhardt 1936: 270), o *Sūduvių knygelėje* (A ir α perrašuose) pasitaiko tik v. also 'taigi, vadinasi' (Mannhardt 1936: 244, 248, 255, 259–261) ir v. ž. alzo 't. p.' (Mannhardt 1936: 258–261 / α 727v, 735v) alternacinės vartosenos atvejų. Pozicinis (t. y. inicialinis) šio dialektinio grafemų s- / z- žymėjimo ypatumas

¹³ Plg. *Sūduvių knygelė* besirėmusio Aleksandro Guagninio (žr. Balsys 2006: 57) veikale *Kronika Sarmacyi Europejskiej* (1611) minimą inovacinę (resp. [?]) jo paties sugalvotą toponimą † *Zudawenia* resp. „<...> w Zudawenie <...>“ (žr. BRMS II: 482).

¹⁴ Tiesa, XVI a. ir XVII a. pradžioje lotynų ir vokiečių kalbomis parašytų veikalų autoriai sūduvius, arba jotvingius, įprastai įvardydavo etnonimų lytimis *Sudawen* (Aurifaber 1572: 32 [knyga publikuota be paginacijos (kaip inkunabulas); puslapiai nurodomi, remiantis skaitmenizuoto veikalo automatine paginų numeracija]), *Sudaufchen Strand* / *Die Sudawen* / *Sudawische Dörffer* (Göbel 1616: 25, 27–28, 31 [knyga taip pat be paginacijos]), *Sudauienfes feu Sudini* / *littore Sudauienfi* / *Sudauienfe littus* / *ex Sudinis ipfis* / *Sudini* / *littore Sudaucio* / *in hoc ipfo Sudaucio littore* ir kt. (Wigandus 1590: 1, 6, 7, 13, 15, 16 [dar žr. Dini 2010: 644]), o vietovę, kurioje jie gyveno – *in Sudauia* / *ad Sudauiam* / *Sudauia* (Wigandus 1590: 7, 15).

¹⁵ Minėtina, kad v. ž. alzo 'taigi, vadinasi' grafiškai gali būti perteikiamas ir kaip v. ž. alzoe, alszo 't. p.' (Diefenbach, Wülcker 1885: 47).

apskritai nėra akcentuojamas, lyg būtų visiškai nereikšmingas, nors šio rankraščinio paminklo perraše A minėtoje pozicijoje toks variantiškumas nėra užfiksuotas (žr. 1 lentelę).

Deja, tokie W. Mannhardto svarstymai yra kontradikciniai formaliosios analizės aspektu: a) senuosiuose vakarų germanų raštuose pasitaikantys grafemų (dusliojo ir skardžiojo pučiamųjų) s /s/ ir z /z/ alternatyvios vartosenos atvejai (plačiau žr. Maßmann 1827: 10, 16; Young, Gloning 2004: 56, 80) turėtų būti privalomai determinuojami dialektinės vartosenos aspektu, t. y. minėtos eksplikacijos autorius neakcentuoja, kad tokie grafikos ypatumai (t. y. apriboti pozicijos žodyje resp. inicialėje¹⁶) būdingi vokiečių aukštaičių¹⁷ šnekta parašytiems veikalams (Adelung 1788: 200–201), o *Sūdavių knygelės* perrašų kalba įvairuoja, t. y. kopijų A, B, C kalbai būdinga ankstyvosios vokiečių aukštaičių ir vidurinėsios vokiečių žemaičių dialektinė samplaika, K perrašo kalba – vokiečių žemaičių, t. y. „Seine Sprache nimmt niederdeutsche Formen auf“ (Mannhardt 1936: 244).

Taip pat minėtina, kad grafemų s /s/ ir z /z/ paralelinio vartojimo atvejai būdingi vokiečių rankraščiams, datuojamiems nuo XIII a. iki vidurio vokiečių aukštaičių kalbos periodo pabaigos (t. y. iki 1350 m. [plačiau žr. Penzl 1968: 347; Young, Gloning 2004: 170]) ir tęsiasi iki ankstyvosios vokiečių aukštaičių kalbos laikotarpio pabaigos (t. y. iki 1650 m.)¹⁸. Vadinasi, W. Mannhardto spėjimu besiremiantys tyrėjai resp. pritariantys *Zudewiten A / Südewithen α / Žudewitern C // Zudwity ir Sudauen A* tapatumui, *Sūdavių knygelės* sukūrimo laiką galėtų datuoti su ne ankstesniu, nei XIII a. ir ne vėlesniu, nei XVII a. vidurys.

Pabrėžtina, kad W. Mannhardto (1936: 270) pateikiamas pagrindinis etnonimo v. *Sudauen* ‘sūdaviai’ ir *Sūdavių knygelėje* nurodomos lyties *Zudwity A* ‘(?) t. p.’ genetinis paralelizmas yra grindžiamas tik šių lyčių gretinimu, nepateikiant kitų to paties rašytinio šaltinio koreliatyvaus grafemų vartojimo pavyzdžių (žr. 1 lentelę). Be to, nenurodoma, kad viena, Semboje gyvenusių vokiečių, dialektinė ypatybė – skardinti žodžio inicialėje buvusį s- ir perteikti jį grafema z- buvo būdinga tik prieš priešakinės eilės balsius, plg. verb. RPr. *zegen* ‘sakyti’ ↔ verb. v. *sagen* ‘t. p.’ (plačiau žr. Ziesemer 1924: 127). Todėl toks spėjimas yra iš esmės kazuistinis resp. galimai klaidingas.

¹⁶ Akcentuotina, kad grafemų s ir z alternatyvus vartojimas žodžio finalėje ir dubletiniuose priebalsių junginiuose pasitaiko ir kitais vokiečių kalbos dialektais parašytuose rankraščinio paveldo dokumentuose (žr. Penzl 1968: 348).

¹⁷ Spėtina, kad tam įtakos galėjo turėti sibiliantų itin dažna /s/ ir /z/ niveliacija, išplitusi vidurio vokiečių aukštaičių kalbos laikotarpiu, šios kalbos dialektiniame plote (plačiau žr. Penzl 1968: 344–345, 1989: 62; Young, Gloning 2004: 110, 170).

¹⁸ Pučiamąjo /s/ grafemų raiška žymiai menkesnė, nei afrikatos /ts/ (žr. 30 išn.): s, ss, f, ff, z, β, sz (Young, Gloning 2004: 201; dar žr. FrG 72).

Pagrįsti W. Mannhardto teiginio verifikacinį statusą ar, priešingai – paneigti jį galima, tik atlikus formaliąją pučiamojo v. s /s, z/ ir afrikatos z /ts/ vartosenos ypatumų analize, remiantis analizuojamo rankraščio faktografija, o ne hipotezės autoriaus teiginiu, suformuotu pagal *ad hoc* principą.

Minėtina, kad Valdemaro II (*Valdemar Sejr*), arba Danijos cenzo, knygoje (*Liber census Daniæ. Kong Valdemar den Andens Jordebog*) regionimams priskiriama viena seniausių jotvingių krašto (dar žr. 20 išn.) įvardijimo lytis *In zudua* 1231 (žr. LCD 81) taip pat užfiksuota su inicialės grafema z- (žr. 7 pav.).

Hec sunt nomina terrarum pruzie. Pomizania. Lanlania
 Ermelandia. Notangia. Barcia. Peragodia. Nadraua
 Galindo. Syllonis. Jn zudua. Littonia. Hee sunt terre
 ex una parte fluuij qui uocatur lipz. **C** Ex altera parte eiusdem.
 Zambia. Scalwo. Lammato. Curlandia. Semigallia.

7 pav. Ištrauka iš *Liber census Daniæ* (LCD 81)

Šis žodis priskiriamas Sūduvos teritorijos pirmiesiems įvardijimams (Karaliūnas 2015: 86). Deja, minėtas onimas dažniausiai tik iliustratyviai paminimas (Būga III: 116; Nalepa 1964: 41; Okulicz-Kozaryn 1983: 46; PEŽ IV: 166; Karaliūnas ibd.), bet neanalizuojamas (vienintelis Jonas Kabelka [1982: 32] abejoja tokios lyties tarties galimybėmis), nors šios formos interpretacija nėra tokia paprasta, kaip teigiama iki šiol (Būga ibd.; PEŽ II: 7), t. y. savo fonetine struktūra ji nėra identiška Petro Dusburgiečio minimam regionimui *Sudowia*, nė karto grafiškai neužfiksuotam su inicialiniu Z⁻¹⁹.

¹⁹ Plg. regionimo *Sūduua*, minimo P. Dusburgiečio kronikoje, įvardijimus: *Sudowia* 3(7) [51], *de Sudowia* 116(3) [110], 158(6) [125], 162(13) [127], 198(4) [139], 207(2) [141], 217(8–9) / 219(1) [145], *terra Sudowie* 219(9) [146], *terram Sudowie* 193(8) / 194(3) [138], *terre Sudowie* 194(1) [138], 199(2) [139], 202(1, 3–4) [140], 205(1) [141], 209(6) [142], *territorium Sudowie* 209(5) [142], 217(11–12) [145], *territorii Sudowie* 197(1) [139], 209(1) [142], 212(1) [143], *in territorio Sudowie* 211(2) [143], *Sudowie territorium* 212(5) [143], *Sudowie* 197(3) [139], *in terra Sudowie* 198(6) [139], *Sudowiam* 205(4) [141], 217(7) / 218(3–4) [145], *partis Sudowie* 219(8) [146].

Beje, etnonimą *sūduviai* P. Dusburgietis taip pat užfiksavo tik su pradžios S-: *Sudowite* 3(7, 12) [51, 52], 4(24) [53], 73(3) [92], 159(4) [125], 162(3) [126], 173(2) / 174(2) [131], 192(6, 12, 15) [137], 194(6–7) [138], 198(10) [139], 200(2) / 204(2) [140], 205(6) / 206(8–9) / 207(1) [141], 212(10) [143], 218(10) [145], *Sudowitis* 40(8–9) [73], 206(3–4) [141], *cum Sudowitis* 164(3) [127], *Sudowitarum* 122(2) [112], 166(3–4) [128], 174(1) [131], 192(17–18) / 193(1, 3) [137], 200(1) [140], 205(1) [141], 209(2) [142], 211(1) [143], 217(2) [145], 219(5) [146], *Sudowita* 207(9, 14, 20) [141, 142], *Sudowitas* 217(5) / 219(3) [145] – laužtiniuose skliaustuose nurodomas SRP I paginacija.

Wolfgangas Schlüteris (1908: 15–63), itin detaliai išanalizavęs finų kilmės onimų vartosenos ypatumus *Liber census Daniæ*, konstatuoja šiame rašto šaltinyje esant gausybę ortografinių klaidų. Ypatingą dėmesį jis atkreipia į grafemos *c* vartojimo ypatumus (Schlüter 1908: 15, 17), dažnai sietinus su skaitymo klaidų (*lapsus legendi*) perteikimo atvejais, mat tokį struktūrinį elementą turintys onimai sunkiai identifikuojami. Šiuo rašmeniu gali būti žymimi įvairūs garsai: a) ji painiojama su grafema *t*, plg. *Harco* ↔ *Harto* (db. *Hardu*) ir kt.; b) prieš užpakalinės eilės balsius vartojamas išreikšti duslųjį sprogstamąjį gomurinį /k/ (jo įprastas žymėjimas raide *k* labiau būdingas prieš priešakinės eilės balsius [Schlüter 1908: 17–18, 23]) ir žodžio gale, plg. *Calablae* ↔ *Kallepe* / *Lepac* (Schlüter 1908: 16); c) reflektuojama afrikata /ts/, plg. *Koci* ↔ *Kotz* (Schlüter 1908: 23). Remiantis šio tyrėjo nurodomų pavyzdžių fonetinių kaitų eksplikacija, galima apibendrinti kelis priebalsių *s*, *z*, *c* vartosenos niuansus:

1) inicialinio *S-* ir intervokalinio *-s-* (taip pat ir dupletinio) fonetinis statusas yra identiškas duslojo priedantinio pučiamojo /s/ vertei, plg. *S-ochentakaes* ↔ *S-ontaguse*, *A-s-aebaek* ↔ *A-s-imägi* / *Ka-ss-iueræ* ↔ *Ra-s-iwære* (Schlüter 1908: 16–17, 35) – minėtina, kad šis garsas gali būti žymimas digrafu *sh*, plg. *Katen-sh-apæe* ↔ *Kati-s-abba* (Schlüter 1908: 17);

2) afrikata *c* /ts/ gali būti perteikiama digrafu *sc*, plg. *Atana-sc-æe* ↔ *Alan-ts-i* (Schlüter 1908: 16), nors jo fonetinis statusas ne visuomet aiškus, pvz., *We-sc-elo* ↔ *We-ss-elin* / *Waeszaelin* (Schlüter 1908: 18, 23).

W. Schlüteris (1908: 18, 20, 23, 37) pabrėžia, kad grafema *z* reflektuoja afrikatos /ts/ statusą, plg. avd. *de Hol-z-aetae* (apie šią lytį dar žr. Bunge 1832: 6), *Haccri-z* ↔ *Hakri-z*, *Juri-z*. Tik žodžio ar skiemens pabaigoje gali reflektuoti duslųjį priedantinį pučiamąjį /s/, dar plg. *Ka-z-wold* ↔ *Ka-ss-oktila* (Schlüter 1908: 35, 37). Tai formalųjį grafinį, o ne fonetinę raišką suponuojantis kriterijus.

Vadinasi, remiantis grafemos *s* monotipinine (rašmeniu *z* šiame šaltinyje niekuomet nežymimas duslusis priedantinis pučiamasis *s* žodžio inicialėje) ir, priešingai – *z* heterogenine vartoseną, galima atsargiai spėti, kad *Liber census Daniæ* minima lytis *In zudua* suponuoja ne inicialinį *S-*, bet *Z-* (į neaiškią šio šaltinio baltų regionimų, prasidedančių *S-* ir *Z-* fonologinę vertę dėmesį yra atkreipęs ir V. Mažiulis [PEŽ IV: 56–57]). Todėl tikėtina, kad šiaurės ir vakarų germanai, baltų genčių atstovų tartą skardųjį pučiamąjį frikativinį /z/ galėjo priskirti afrikatizuotų garsų grupei ir jį žymėti grafema *z*, įprasta tiek šiaurės, tiek ir vakarų germanų rašto sistemoms (plačiau žr. Стеблин-Каменский 2002: 17; 18, 30 išn.)²⁰.

²⁰ Minėtina, kad formaliai lotynų kalba parašyto šaltinio svetimybių (t. y. baltų kalbų relikvų fiksavimo germanų raštvedžių veikaluose aspektu) perteikimas gali būti interpretuojamas ir įprastais, šiai kalbai būdingais, fonemų fiksavimo kriterijais: a) lotynizuotos formos inicialė *z-* suponuoja kelerioją fonologinį statusą – a₁) *j* /i/ (plg. vulg. lo. *Z-esv* = lo. *J-esu*); a₂) *dy* /di/ (Grandgent 1907: 114–115, 140–141); b) *t* > *d* (intervokalinėje pozicijoje, plg.

Šis spėjimas iš dalies koreliuotinas su kitos vakarų baltų genties – prūsų (tiesa, aptariama leksema vartota Semboje resp. jotvingių, imigravusių į pagūdėnų žemes, gyvenamojoje teritorijoje) leksemos grafinės fiksacijos eksplikacija, t. y. adv. pr. *zuit* 'gana' III 69₂₈ 'gana' (plg. *tīt dais panfdau zuit bouton* „taip leisk po to gana būti“ = „tebūnie tuo pasitenkinama [gana]“ [Mažiulis 1981: 154]), kurios inicialės grafema *z-* priskiriama dusliojo priedantinio pučiamojo *s* žymėjimams (Berneker 1896: 333; Mažiulis 1966: 50; PEŽ IV: 273; dar žr. Trautmann 1910: 466; Būga I: 304). Pabrėžtina, kad tai *v i e n i n t e l i s* toks pučiamojo *s* žymėjimo atvejis XVI a. rašto paminkle, t. y. 1561 m. išleistame prūsų 3-iajame katekizme, arba Enchiridione. Manoma, kad šis prievoksmis yra introdukuotai leksikai priskirtinas žodis resp. kildintinas iš adv. le. *syto* 'sotu' (plačiau žr. PEŽ ibd.). Toks aiškinimas, žinoma, koreguotinas vien jau temporaliniu skolinio introdukcijos niuanso aspektu, mat XVI a. buvo vartojama viduriniojo, o ne naujojo laikotarpio lenkų kalba (plačiau žr. Kregždys 2016: 27). Tikėtina, kad minėta leksema prūsų gyventoje teritorijoje galėjo būti imta vartoti dar anksčiau resp. senosios lenkų kalbos laikotarpiu (bent jau XV a.).

Sprendžiant šios leksemos kilmės, kuria iki šiol niekas neabejoja (Mažiulis 2004: 92), problemą, akcentuotina ne tik unikalios grafinės raiškos fiksacija (žr. anksčiau), lyginant su substratiniu adv. (s. /v.) le. *syto* 'sočiai = ne alkanai „**nie glodno**“' (SSt VIII: 526; Linde V: 500; SW VI: 547), bet ir semantinės koreliacijos su v. *lasse es genug sein* „tebūnie tuo pasitenkinama (gana)“ kongruencija: adv. (s. /v.) le. *syto* 'sočiai' reflektuoja **tik** konotatą 'sočiai pamaitintas, pagirdytas' resp. nėra identiškos koreliacijos su v. *genug sein* 'užtekti, nestokoti, pasitenkinti; padidėti (apie kainą); apsirūpinti patiems ir kt.' (DWG IV⁽²⁾: 3496–3498)²¹, plg. v. *es ist genug!* 'gana, užtenka!', kuris yra

vulg. lo. *ama-d-us* = lo. *ama-t-us* [žr. Grandgent 1907: 121]) – akcentuotina, kad b₁) germanų priešakinės eilės friktyvinis skardusis **ð** /th/ *latina vulgaris* raštuose pakeičiamas dantiniu **d** (Grandgent 1907: 142); c) viduramžių lotynų kalbos rankraščiuose (taip pat ir *Liber census Danie* [Schlüter 1908: 43]) itin dažnai pasitaiko balsių **o** ↔ **u** integracinė kaita (plg. V. lo. *vict-u-ria* = lo. *vict-o-ria* [Harrington 1997: 3]), nors aptariamoms lyties aspektu galima būtų suponuoti ir regresyvinę balsių *-o-u-* → *-u-u-* kaitą (galbūt dėl kitakalbams svetimos fonologinės grandies, lėmusios atsitiktinį *lapsus calami* atvejį).

Panašios grafemų fonologinio statuso atitikties buvo paisoma ir rengiant tekstus viduramžių lotynų kalba (Sidwell 1996: 373–375; Harrington 1997: 1–5). Vadinasi, *Danijos cenzo knygoje* užfiksuotas regionimas *In zudua* fonologiškai galėtų būti interpretuojamas kaip */jut(h)ua/ resp. **Jāt(u)vā*, mat šiame rankraštiname šaltinyje grafema *j* nėra vartojama, vietoj jos rašant *i, y, g, gh* (Schlüter 1908: 17), tačiau perrašant kitų šaltinių duomenis, galėjo būti tiesiog nukopijuojami onimų įvardijimai. Jei šis spėjimas teisingas, 1231 m. lytis *In zudua* (?) */jut(h)ua/ būtų pirmasis rekonstruojamo **Jāt(u)vā* 'jotva' (PEŽ II: 7–12) regionimo paliudijimas šiaurės germanų rašto paminkluose.

²¹ Plg. a. v. a. *ein armer und geringer mann kan unterweilen narrens genug sein* (DWG IV⁽¹⁾: 1916); v. *Laureta in ihr selbst gedachte genug sein, wenn sie das Reinharten kund thete* (DWG IV⁽¹⁾: 2001); a. v. a. *die sonne möchte nicht stark genug sein, die gefrüst wider zu resolviiren (aufzuthauen)*,

polidispersinis, mat 1561 m. Enchiridione minimas ne kūniškųjų, bet dvasinių poreikių patenkinimas, atliekant išpažintį (plg. <...> [stefmu Grikaufnan tickint <...>“ III 69₂₃ resp. „<...> tos išpažinties daryti <...> [Mažiulis 1981: 154]).

Vadinasi, ligšiolinė adv. pr. *zuit* ‘gana’ III 69₂₈ ‘gana’ kilmė nėra pozityvi, bet kazuistinė, mat silogiška semantinės distribucijos aspektu. Todėl remiantis teiginiu, kad Enchiridione pasitaiko ortografijos klaidų (Mažiulis 1966: 33–34), galima atsargiai spėti adv. pr. *zuit* ‘gana’ III 69₂₈ ‘gana’ esant polonizmą, bet kildintiną ne iš adv. (s. /v.) le. *syto* ‘sočiai = ne alkanai „nie głodno“’, o iš adj. (v.) le. *użyty* ‘save (savo poreikius) patenkinantis, nieko nestokojantis, gausus, užtektinas; sotus, pavalgęs, prisivalgęs ir kt.’ (Linde VI: 120; SW VII: 431, 433), suponuojant skolinio struktūrinių dėmenų transpoziciją resp. metatezę²² (neatmestina ir *lapsus calami* galimybė): adj. v. le. **u-ž-yt(-y/** adv. **-o)** → adv. pr. **z-u-it** resp. užfiksuota inicialės z- yra ne dusliojo priedantinio pučiamojo s, bet skardžiojo priedantinio pučiamojo z (apie jį plačiau žr. Mažiulis 2004: 21) žymėjimo reprezentantas²³.

Jei šis spėjimas teisingas, galima teigti, kad prūsų kalbos raštuose (išskyrus kai kurias onimų lytis, kurių kilmė ir atitiktis parinktiems neva genetiškai tapatiems alternantams yra neaiškūs [žr. 24 išn.], vokiečių kalba parašytuose Rytų Prūsijos rankraščiuose²⁴) nėra paliudyta nė viena

die beschehen würd (DWG IV¹⁽²⁾: 2164); wir sollen uns nach keinem andern gott umsehen, denn er wolle uns gottes genug sein (DWG IV¹⁽²⁾: 3492).

²² Plg. pučiamųjų, pvz., dusliojo priedantinio S- nestabilų resp. transpozicinį fonotaktinį statusą etnonimo lo. *Samogitae* ‘žemaičiai’ aspektu, kurį Aeneas (Eneas) Silvius (Sylvius) Piccolominis transponavo į lytį *Maffagete* ir kt., t. y. suponuojama metatezė: **sa-ma-ge-tae* ‘žemaičiai’ → *ma-sa-ge-tae* ‘t. p.’ (Dini 2010: 288–289, 298–299; dar žr. Subačius 2013: 555). Vadinasi, galima daryti atsargią prielaidą apie svetimtaučiams nebūdingų fonotaktinių grandžių keitimą būdingomis jų kalbai, nors tokį kitimą, žinoma, galėjo lemti ir atsitiktinis resp. sporadinis faktorius, t. y. *lapsus lingvae*, suponavęs *lapsus calami*.

²³ Plg. vokiečių ordino raštuose lenkų abėcėlės raidės *zet* perteikimo būdą grafema z (taip pat ir s) – top. s. le. *Z-uckau* 1281 / *Z-uckau Kloster* (fiksuojama ir lytimis *S-ukow* / *S-uckow* ← V. lo. *Sucovia*) ← top. s. le. *Ż-ukowo* (Perlbach 1876: 238, 245, 400; dar žr. Bijak 2001: 250; Wójcik 2001: 191).

²⁴ Plg. avd. pr. *S-ade* 1385 ↔ avd. pr. *Z-ada* 1393 / 1394, avd. pr. *S-amyle* 1337 ↔ avd. pr. *Z-amile* 1418, avd. pr. *Mathis S-eme* ↔ avd. pr. *Mathis Z-eme*, avd. pr. *Z-obin* XV a. ↔ top. pr. *S-obis*, avd. pr. *S-oke* 1338 ↔ avd. pr. *Z-oke* 1332 / 1336, avd. pr. *S-ude* 1306 ↔ top. pr. *Z-udaynen*, *Z-udithen*, *S-udowe*, avd. pr. *S-udeke* ↔ avd. pr. *Z-udeke* 1364 (Bezzenberger 1876: 395; Trautmann 1974: 84, 86, 91, 96, 100; Perlbach 1876: 392); top. pr. *Z-aysen* 1419 ↔ top. pr. *S-aysen*, hidr. pr. *Z-ambre* 1297 ↔ hidr. pr. *S-ambrad* 1319, top. pr. *Z-anthonithen* 1419 ↔ top. pr. *S-antoniten* 1423, top. pr. *Zambia* 1231 ↔ top. pr. *Sambie* 1246, top. pr. *S-isdenyke* 1430 ↔ top. pr. *Z-ydenyke* 1430, top. pr. *S-ixdelawks* 1339 ↔ top. pr. *Z-ixdelauken* 1400, top. pr. *Z-izelaukin* 1411 / 1419 ↔ top. pr. *S-iszelauken* 1419, hidr. pr. *Z-karde* ↔ hidr. *S-charde*, top. pr. *S-orteyke* 1359 ↔ top. pr. *Z-urtheke* 1359, top. pr. *Z-udithen* 1308 ↔ top. pr. *S-udithen* 1320 (dar žr. 33 išn.) (Gerullis 1922: 148, 150, 151, 155, 158–160, 169, 175–176; Perlbach 1876: 400).

leksema, kuri inicialėje reflektuotų duslųjį priedantinį pučiamąjį s, žymimą grafema z.

Jau minėta (žr. 30 išn.), kad vokiečių kalbos afrikata /ts/ grafiškai galėjo būti žymima įvairiai. V. Mažiulis (1966: 50–51) konstatuoja, kad prūsų rašto paminkluose ji žymima raide c ir digrafu cz (prieš priešakinės eilės balsius [Elbingo žodynyje]²⁵), digrafais ts / tz (I-ame ir II-ame katekizmuose), trigrafais tzt / czt (II-ame Katekizme), digrafais ts / tz / ds (Enchiridione), tačiau apie šios vakarų baltų genties onimų perteikimą vokiečių raštuose neužsimena. Remiantis G. Gerullio (1922: 154) pateikiamų paralelinių neaiškios kilmės²⁶ lyčių grafine raiška (plg. top. pr. **Z-ebotin** 1306 ↔ top. pr. **Cz-ebotin** ← (?) top. s. le. ***Cebolin**[o]²⁷ su šaknies struktūrinio elemento -l- → -t- kaita²⁸ [o gal *lapsus calami*]²⁹), galima daryti prielaidą, kad šiuose, dažniausiai vokiečių žemaičių

²⁵ Dar plg. top. pr. **Samni-cz** 1321 ← ***Samanits** (Gerullis 1922: 150).

²⁶ Marijos Biolik (1992: 9, 11, 1994: 13–19) teigimu, nustatyti buvusioje Prūsijos teritorijoje užfiksuotų mikrotoponimų etninę priklausomybę (resp. priskirti onimą baltų, slavų ar germanų indigenams) resp. tikrąją etimologinę seką, esant įvairiausio pobūdžio fonomorfologiniams kitimams, yra itin sudėtinga, o kartais – neįmanoma.

²⁷ Plg. top. s. le. **Czibulino** 1412, **Cybulino**, **Czebulino** (1414–25) ↔ **Cebula** 1386, **Czibulicz** 1344 / top. v. le. **Cibulino** 1576 ↔ **Czeboloyce**, **Czybolice** 1511–1523 ir kt. (NMP II: 36, 159, 161) ↔ avd. s. le. **Cebula** (SEMSO I: 26) ← (s. / v.) le. (dial.) **cebula** 'paprastasis svogūnas (*Allium cepa* L.); poras (*Allium ampeloprasum*, *porrum* L.); nuodingasis svogūnas (*Sciella maritima* L.); valgomasis česnakas (*Allium sativum*); laikrodis, savo forma panašus į svogūną; mulkis; (pl.) akys' (SW I: 256–257; SPW III: 135; SSt I: 215; SGP III: 351–353; dar žr. Walczak 1995: 90) < v. v. a. *zibolle* 'valgomasis svogūnas' ← V. lo. *caepul(l)a* 'svogūnas' (MLex 335; Niermeyer 1976: 171; dar žr. Kregždys 2016: 37, 257).

²⁸ Plg. top. lie. **Cibi-t-inės** ž. Nm, **Cibi-t-laukis** l. Gr (LVŽ II: 14) ← (?) ***Cibu-lai/y-t-inės** / ***Cibu-lai/y-t-laukis** (su -lai/y- absorbcija [dėl -u- → -i- kaitos žr. toliau]), plg. sub. lie. **cibulai-t-is** (sm; bot.) 'laiškinis česnakas' (*Allium schoenoprasum*) LBŽ (LKŽe) / sub. lie. (dem.) ***cibuly-t-is** 'svogūnėlis, nedidelis svogūnas' (plg. deminutyvą avd. lie. **Cibulėlis** [Butkus 1995: 187]), nors LVŽ (II: 14) sudarytojai šių onimų kilmę argumentuoja ir tolimosios lokalizacijos (t. y. ne to paties geografinio punkto ir net dialekto [išskyrus Gr ↔ Žgč punktus]) avd. lie. **Cibitis** Šv, **Cibitys** Žgč (LPŽe), kurių kilmė taip pat menkai argumentuota (resp. siejama su 1) adj. lie. **cibas** 'trumpas, striukas' Dkk / sub. lie. dial. **cibas** 'neišmanėlis, mulkis' Užp, Ds [LKŽe]; 2) avd. le. **Cyba**, **Cybak**, **Cybal**, **Cybel**, **Cybitk**, **Cybis** ir kt. ← sub. le. **cyba** [< v. dial. **Zibbe**] 'oška', le. dial. **cyb** 'svogūno žyduolis' // top. lie. **Cib-ì-k-laukis** dr. Gr (su struktūrinių elementų -u- → -i- ir -k- ← -l- kaitomis dėl progresyvinės / regresyvinės asimiliacijos veiksmų, t. y. ***C-i-b-u-l-lau-k-is** resp. top. lie. ***Cibullaukis** 'svogūnų laukas' [dėl darybos plg. sub. lie. **cibillaiškis** l (sm.) 'svogūno laiškis' SInt, Užv (LKŽe) ~ top. lie. **Cibul-kalnis** kln. Rgv, **Cibul-kelis** kl. Sml (LVŽ II: 15)] → **C-i-b-i-k-lau-k-is** [deja, tokių elementarių kaitų nesugeba išvengtį LVŽ II-ojo tomo autoriai; apie šio veikalo itin menką etimologinės analizės kokybę plačiau žr. Palionis 2016: 182–187]), pastaruosius LVŽ (II: 13) autoriai kildina iš sub. lie. ***cibikė** ↔ adj. lie. dial. **cibas**, -à 'striukas, trumpas' Dkk arba iš sub. lie. dial. **cibà** Btr, **cibė** 'oška' Gs, Ig, Yl, Pg, Rdm, Vkš (LKŽe).

²⁹ Paskutinė ši toponimų paminėjo Grasilda Blažienė (2005: 189, 394), tačiau naujo kilmės paaiškinimo nepateikė, o tik nurodė G. Gerullio (1922: 154) spėjimo motyvaciją resp. sąsają su top. pr. **Sebin** 1362, **Zeben** 1449 ir kt., kuri yra visiškai nepatikima, mat neargumentuota nei fonetinės ir darybos, nei semantinės analizės aspektu – remiamasi rekonstruota resp. rašto

kalba parašytuose, dokumentuose minėta afrikata įprastai galėjo būti perteikiama grafema *z*, nors, žinoma, pasitaiko ir *cz* bei kitų žymėjimo variantų (plg. top. RPr. [db. Olštyno apskr. resp. *powiat Lecki* (= v. *Kreis Lötzen*)] *Z-ybulken* ↔ top. le. *C-ybulki* / top. RPr. [buv. Elko apskritis resp. le. *powiat Lecki* (= v. *Kreis Ly[c]k*)] *Cz-ybulken* ↔ top. le. *C-ybulki* [Kętrzyński 1879: 158, 159]).

Remiantis atlikta analize, galima teigti, kad inicialės *z-* dusliojo priedantinio pučiamojo /s/ ar skardžiojo priedantinio pučiamojo /z/ bei afrikatos /ts/ žymėjimo tendencijos turi būti nustatomos, tik remiantis detalai

šaltiniuose nepaliudyta šaknimi avd. pr. **Sēb-*, su kuria gretinamas neva kuršių asmenvardis *Johan Sebbe*, kuris gali būti švedų kalbos hipokoristikas, vartojamas ir suomių (plg. suo. *Sebbe* [Piispänen 2015: 142]), t. y. avd. šv. *Sebastian* (< V. lo. *Sebastianus* [plačiau žr. Frändén 2015: 126; dar žr. Hellquist 1922: 701]). Be to, kažkodėl nesiremiam vokiečių riterio *Heinrich von Seben* 1490 / 1497 (Voigt 1843: 37) kilties vieta, kuri gali būti slaviškos kilmės resp. top. RPr. *Seeben* ↔ top. le. *Żabiny* (Kętrzyński 1879: 191).

Minėtas avd. kurš. *Sebbe* turėtų būti analizuojamas itin atidžiai, mat jis gali būti interpretuojamas ir kaip vakarų germanų asmenvardžio resp. s. angl. *Sæbeorht* (← sub. s. angl. *sæ* 'jūra' + s. angl. *beorht* (adj.) 'ryškus, švytintis, blizgantis; nuostabus, puikus; (sub.) šviesa; ryškumas' [DAFN III: 312; dar žr. Hall 2000: 42, 286]) hipokoristikas (plačiau žr. Redin 1919: 128).

Lyginimas su adj. la. dial. *sębs* 'vėlyvas' (ME III: 810) yra dar problemiškesnis, mat neaiški ne tik šios lekšemos kilmė, bet ir etnolingvistinis statusas resp. priklausymas paveldėtajam baltų leksikos sluoksniui: Kazimieras Būga minėtą būdvardį priskiria sėlių kalbos reliktais, Jānis Endzelīnas – lituanizmas (plačiau žr. Būga III: 212–213; ME ibd.; dar žr. LEV I: 162–163). Galima atsargiai spėti, kad adj. la. dial. *sębs*, vartojamas (ar vartotas) kuršių „giliosiose“ (arba šiaurės) lyvių Ancės (62), Dundagos (63), Ventos (1 [t. y. Ventspilio]) ir „negiliosiose“ (arba pietų) lyvių Alsungos (12), Ēdolės (9), Kandavos (84), Kuldīgos (80), Laidzės (74), Laucienės (76 [t. y. Sasmakos]), Spārės (71), Strazdės (78), Valgālės (82), Vandzenės (75) šnektose, (?) ilgainiui paplitęs aukštaičių dialekte: Asitės (49), Biksčių (107), Blīdienės (106), Ciecērės (105), Dunalkos (26), Dunikos (60), Gaiķių (98), Gaviezės (44), Kabilės (89), Kazdangos (31), Lutrinū (97), Milzkalnės (124 [t. y. Tukumo]), Naudītės (146), Nīkrācēs (50), Raņķių (96), Rāvos (37), Rubos (115 [t. y. Reņģēs]), Rucavos (59), Rudbārzių (42), Saldaus (104), Sātinių (103), Skrundos (102), Tadaikių (45 [t. y. Lieģių]), Valmieros (273), Vecpīlio (39), Vecsaulės (236), Vērgalės (25) ir Valtaikių (32) šnektose, o taip pat „negiliojoje“ sėlių Liezēres (403) bei „giliojoje“ (arba rytų) latgalių Alsvikio (391) šnektose (lokalizaciją plačiau žr. ME ibd.; Būga ibd.; EH II: 474), pasiskolinatas iš finų kalbų resp. reflektuoja adj. lyb. *tęvā* (*tivā*, *tivāv*) 'gilus; esantis giliai viduje; tikras, teisėtas' (su *-b-* → *-v-* alternacija ~ sub. lyb. *lī-b-i* / *lī-v-ŋ* 'lybiai' ↔ adj. est. *lī-v-i* 'lybių', adj. / sub. suo. *lī-v-iläinen* 'lybių; lybis' [Kettunen 1938: 197, 416; LEV I: 518]), plg. semantemų 'gilus' ↔ 'vėlyvas' integracinį santykį – sintagmų reikšminę interferenciją: lie. *gilia nakti* 'vėlyvą naktį' ↔ v. in *tiefer Nacht* 'gilų resp. vėlyvą vakarą', dar plg. *Dirbo nuo ryto lig vėlyvōs nakties* JT 300 ↔ *Gilia nakčia ji pavertė Jonulį juodu ėriuku* V. Krėv (LKŽe). Lyčių adj. la. dial. *sębs* ↔ adj. lyb. *tęvā* inicialės *t-* → *s-* etiologinį santykį galima būtų eksplikuoti, remiantis: 1) kontaminacija su adj. la. *s-irms* 'vėlyvas, pasiekęs ribą (laiko aspektu)' (ME III: 847; KLV I: 287 [šio adjektivo semema 'senas' fiksuojama jau senuosiuose latvių kalbos raštuose: s. la. *sīrms* / *Sirms* 'wāt / alt' (Fennell 1989: 107; Depkin IV: 1543)), plg. la. *sirms* *vacums* 'gili resp. vėlyva senatvė' / *sirm(aj)ā senatnē* 'senų senovėje'; 2) alternacine adj. Pabaltijo finų ([?]) lyb.) **sęb-* 'gilus' ↔ vėlyvas' vartosena, plg. plg. est. *s-üva* 'gilus, giluminis', suo. *s-yvä* 'gilus'. Jei ši hipotezė teisinga, top. pr. *Zebotin* 1306 ↔ top. pr. *Czebotin* siejimas su adj. la. dial. *sębs* būtų iš esmės ydingas ir klaidingas.

atskiro rašytinio paminklo grafemų vartosenos analize, eliminuojant ἀπό τοῦ αὐτομάτου (resp. *ad hoc*) principą.

Sūduvių knygelės A perrašo inicialinio pučiamojo v. s /s, z/ ir afrikatos z /ts/ distribucija yra koreliatyvi naujosios vokiečių aukštaičių kalbos grafinio žymėjimo tendencijų aspektu:

1 lentelė

Sūduvių knygelės A perrašo inicialinės pozicijos pučiamųjų priebalsių ir afrikatų grafinė raiška

(skliaustuose nurodyta W. Mannhardto veikalų [1936] paginacija)

inicialinių pučiamųjų priebalsių / afrikatų grafinė raiška ir fonologinis statusas	s- /z/	Sacke (256) / sagen (261), saget (253) / sambt (244), sampt (261) / samen (256) / Samotenn (261) / Samotischen (261) / sauffen (251, 259, 253) / sechs (250) / segnen (260) / Segnot (259), Segnote (253), Segnoten (251, 259) / Sehe (245, 252) / sehen (255, 262), sehet (256) / sehr (252, 262) / sei (250, 259), sein (248–249, 254–256, 259–260, 262), seind (247, 250, 262), seindt (261) / seine (250–252, 259, 261), seinem (253, 259, 261), seinen (247, 252, 257, 261), seinenn (261), seines (258, 262), seynen (261), seynenn (262) / seiten (257) / selbest (259), selbs (259) / senden (252) / setzen (252, 256, 258), setzest (260), setzet (247, 257, 259) / seufft (247, 260) / sich (249–253, 255, 257–259, 261–262) / sie (244, 247–261) / sihe (255, 260), sihet (259–260) / singen (248, 259) / sitzen (256) / so (244, 247–260, 262) / Sohn (256, 262) / solchen (260) / soll (255, 256), sollen (253), sollenn (261), sollten (262) / Sommer (249) / Son (260), Sones (260) / Sonne (262) / sonderlich (258), sonderliche (261) / Sondernn (262), Sonndernn (262) / suchen (259), suchenn (261), sucht (259) / Sudauen (244), Sudawen (253) / Suden (259) / Sunden (245) / Swayxtix (245, 248), Swayxtixen (249)
	z- /ts/	zappen (257) / zauberer (259) / zehen (253) / zeichen (260) / Zeit (248) / zeiten (261) / zeittigen (247) / zenen (247) / zerunge (257) / ziehen (255, 257–258) / zorn (250, 253) / zu (252, 254, 256–258, 260–261) / zubersten (255) / Zudewiten (244), Zudwity (245) / zuflucht (261) / zum (248, 256, 258, 261) / zusammen (250, 258) / zutragen (249, 255) / zur (257–258) / zutrinckt (259) / zwei (258) / zwene (259) / zwirne (257) / zwo (247, 259)
	c- /ts/	Ceremonien (244)
	tz- = z- /ts/	tzeit (261) / tzeitenn (261) / tzerstrewet (261) / tziehen (261) / tzu (244, 261–262) / tzufallendenn (261) / tzugeeigennt (261) / tzugetanenn (261) / tzuuorsicht (261) / tzuvoergleichenn (262)

Atlikus *Sūduvių knygelės* leksemų, kurių struktūriniai dėmenys yra inicialinis pučiamasis *s* (dar žr. 24 išn.) ir afrikata *c* (visų jos grafinių variantų³⁰), formaliąją analizę (žr. 1 lentelę), tampa aišku, kad W. Mannhardto (ir ankstesnių veikalo interpretatorių, pvz., Jeronimo Maleckio [žr. toliau]) spėjimas apie identišką semantinę vertės formų perteikimą skirtingos fonetinės struktūros lytimis *Zudewiten A* / *Sūdewithen α* / *Žūdewittern C* / *Zudwity* ir *Sudauen A* yra klaidingas resp. koreguotinas iš esmės.

Remiantis morfologine lyčių *Zudewiten A* / *Sūdewithen α* (↔ *Žūdewittern C*) ir *Zudwity A* (↔ *zudwÿthÿ C*) struktūra, jų priskyrimas etnonimų grupei būtų galimas, mat suff. bl. *-itiō- yra vartojamas vietos kilmei žymėti (apie šį darybos elementą plačiau žr. Gerullis 1921: 48, 1922: 176; Skardžius I: 356; dar žr. Ambrazas 2000: 136). Žinoma, tuomet inicialės *Z-* būtų eksplikuojamas kaip duslojo pučiamojo *S-* vienas variantų, t. y. suponuotina prolytė **Sūdovīčiai* ‘Sūduvos gyventojai’, plg. top. pr. ([?] jtv.) *Sudowiten* 1353 (**Semba** [Gerullis 1922: 176; dar žr. 33 išn.]). Vis dėlto, dėl jose esančio struktūrinio elemento *-d-*, šios lytys **negali** būti interpretuojamos kaip jotvingių kalbos reliktas, mat palatalinis *d̥* (t. y. *d* prieš priešakinės eilės balsius *i* [y] ir *e*) jotvingių kalboje turėjo virsti gomuriniu *g*³¹ (plačiau žr. Otrębski 1958: 357; Zinkevičius 1966: 140; Kabelka 1982: 38; [ypač] Dini 2000: 219, 2014: 302) resp. turėtų būti reflektuojama lytis **Su-g-ewiten* /Sugevītai/, plg. top. pr. ([?] jtv.) *Sugelov villa* 1370 / *Suggelaw*³² 1400 (**Semba** [Gerullis 1922: 176;

³⁰ Afrikata /ts/ įprastai įvairaus vokiečių kalbos laikotarpio rašto paminkluose žymima grafemomis *z* (zz) ir *tz* (Жирмунский 1948: 93, 98), nors ankstyvosios vokiečių aukštaičių kalbos šaltiniuose pasitaiko ir kitokių šio garso perteikimo rašmenų ir jų junginių: *zc, zcz, zt, ztc, zts, zh, zch, c, cc, cz, czc, ccz, czh, czt, czz, ctz, czcz, ch, t, tc, ts, tcz, tzc, ttz, tzz, tzt, tztz, tsch, sq, sz, scz, htc* (Young, Gloning 2004: 200; dar žr. FrG 72).

³¹ Deja, šio svarbaus jotvingių kalbos fonetinio ypatumo dažnai nepaisoma, o tai lemia fantasmagorija grįstų onimų kilmės aprašų radinasi, plg. top. pr. *Lay-d-egarbe* 1366 (**Barta** [Gerullis 1922: 80] ← sub. pr. *laydis* ‘molis’ E 25 + sub. pr. **garbis* resp. *grabis* ‘kalnas’ E 28 [žr. Gerullis ibd.; PEŽ I: 324] ↔ top. pr. ([?] jtv.) *Lay-g-egarbes* 1310 (**Semba** [Gerullis 1922: 80] ← avd. pr. *Layge* [Gerullis ibd.; PEŽ ibd.]), nors, spėtina, abu šie vietovardžiai yra tos pačios kilmės ir suponuoja sememą **moliakalnis* resp. molio žemės kalnas’, o ne **Laigio kalnas*’ (PEŽ ibd.), plg. sub. lie. *moliakalnis* (sm.) ‘molio žemės kalnas’ Vaižg (LKŽe), suponavusį top. lie. *Moliakalnis Sv* / *Moliakalnis* Kur ir kt. (LATŽ 189).

³² Dėl sub. pr. *laucks* resp. **lauks* pateikimo dūriniuose defektine lytimi *-law*, plg. top. pr. *Law-garben* 1506 ↔ top. pr. *Lage-garbs* 1326 (Gerullis 1922: 80; Przybytek 1993: 61), kurie iki šiol siejami su rekonstruotu resp. prūsų rašto paminkluose neužfiksuotu avd. pr. **Lagis* (Przybytek ibd.), nors, spėtina, šis kompozitas suponuoja sememą **lauko kalnas* / kalva’ resp. protolytį top. pr. **Laukgarbis*, plg. darybos modelį top. lie. *Laūkžemė* Lkž, *Laūkžemiai* Krg (LATŽ 155), plg. top. pr. *Beys-lage* 1447 (Przybytek 1993: 25) ↔ top. pr. *Bayse-lawke* 1419 (Gerullis 1922: 14; Przybytek ibd.), t. y. reflektuojamas diftongo pr. *au* monoftongizacija resp. *au* → *a* (dar žr. Gerullis 1922: 219) ir pr. *k* → *g* sonorizacija, suponuojanti svetimkalbio raštininko prūsų kalbos faktų perteikimo aspektus. Vadinasi, avd. pr. † *Lagis* rekonstrukcija yra perteklinė ir kazuistinė.

Blažienė 2000: 156]) ← (?) top. jtv. **Sugevī(e)lauks* (sutrumpintas³³, matyt, remiantis [?] hipokoristko avd. pr. *Sude* 1306 [**Barta** (Trautmann 1974: 100; dar žr. Nesselmann 1873: 179)] modeliu) ← top. pr. *Sudowe* ‘Sūduva’ 1301 ir kt. (Gerullis 1922: 175; dar žr. Karaliūnas 2015: 87) + sub. pr. *laucks* ‘dirva, laukas’ III 105₁₀ (PEŽ III: 49) resp. reflektuojama semema **Sūduvos / sūduvių laukas’ (kitaip šio onimo kilmę aiškina G. Gerullis [ibid.] ir juo sekanti Grasilda Blažienė [2000: 156]³⁴). Tokios fonetinės struktūros lyties atipinė vartoseną gali būti grindžiama galbūt tik skolinio statusu, kuomet introdukuotai leksikai nėra taikomi paveldėtiems žodžiams resp. jų struktūriniais elementams būdingų kitimų sisteminė įvairovė, t. y. jie nėra visiškai adaptuojami, plg., pvz., verb. pr. *ma-ss-i* / *mazi*/ ‘aš galiu’ III 45₁₁ ir kt. (< s. / v. le. *može* ‘jis / ji gali’ 3 sg. [SSt IV: 335; SPW XIV: 455]), dėl kurio skolinio statuso nesutariama³⁵ (plačiau žr. PEŽ III: 113–115), o ne pr. **ma-g-i* ‘t. p.’.

Remiantis atliktos formaliosios analizės rezultatais bei senųjų raštų faktografija apie sūduvių išskirtinę socialinę ir religinę savastį (žr. 1 poskyrio pradžią), galima suformuluoti atsargią prielaidą, kad minėtos lytys *Zudewiten A* / *Sidewithen α* / *Zudewitern C* // *Zudwity A* yra ne polonizuotos jotvingių kalbos resp. indigenios vakarų baltų formos, kaip teigia W. Mannhardtas (1936: 270), bet germanizuoti polonizmai³⁶ resp. introdukuotieji mitonimai,

Dėl šios priežasties, spėtina, prieš rekonstruojant neužfiksuotas ir, matyt, niekuomet nevertotas mirusios kalbos lytis, pirmiausia reiktų identifikuoti įvairių struktūrinių kaitų nulemtus moduliacinius variantus (žr. 28 išn.), o tai, žinoma, daug sudėtingiau, nei į vieną leksinį semantinį lizdą surašyti visiškai skirtingos etiologijos leksemas.

³³ Šios vakarų baltų genties etnonimas, matyt, buvo trumpinamas pačių prūsų, o ne vokiečių raštvėdžių, plg. top. pr. *Zudithen* 1308 ↔ top. pr. *Sudithen* 1320 (Varmė [Gerullis 1922: 175]) ← **Sid-ov-ījai*, plg. top. pr. ([?] jtv.) *Sudowiten* 1353 (Semba [Gerullis 1922: 176]). Remiantis Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno (1873: 179) ir jam pritariančiu Reinholdo Trautmanno (1974: 100) mėginimu šiuos onimus lyginti su germanizuotu (dėl fleksijos -e) avd. pr. *Sude*, pastarąjį galima būtų priskirti hipokoristikams resp. rekonstruoti jo pilną formą pr. **Sud-ovitis*.

³⁴ Minėtina, kad G. Gerullis toponimo kilmę aiškina, remdamasis rekonstruota lytimi avd. pr. **Sugele*, pasitelkdamas neva tos pačios šaknies avd. pr. *Sugite*, kurio **nemini** R. Trautmannas (1974: 100). Tą pačią mistifikaciją dar kartą pateikia G. Blažienė, kažkodėl, kaip ir G. Gerullis (1922: 250–251), nepateikusi dupletinio suff. pr. -el- + suff. pr. *-ava- / *-avā (apie jas žr. Mažiulis 2004: 26, 29) darybos pavyzdžių. Taigi kol darybos alternantai nėra įvardyti, minėtas spėjimas priskirtinas kazuistikai, mat tokie rytų baltų onimų darybos alternantai nėra žinomi (plačiau žr. Vanagas 1970: 115–130; Bilkis 2008: 339–340).

Remiantis pr. *laucks*, sudarančio dūrinių vieną iš sandų, struktūrinės kaitos grafinėmis ypatybėmis Rytų Prūsijos rankraščiuose (žr. 32 išn.), top. pr. ([?] jtv.) *Sugeloo villa* / *Suggelaw*, matyt, turėtų būti priskirtas kompozitų, o ne vedinių, kaip teigiama iki šiol, grupei.

³⁵ Patikėti verb. pr. *massi* ‘aš galiu’ III 45₁₁ ir kt. baltiška kilme bus galima tik tuomet, kai bus nustatyta atitinkamos fonomorfologinės struktūros identiškas rytų baltų kalbų atitikmuo, mat iki šiol stengiamasi akivaizdus polonizmo statusą paneigti teorine sateminių ir kentuminių gretutinių formų vartoseną baltų ir slavų kalbų dialektuose (plačiau žr. [ir liter.] PEŽ III: 114).

³⁶ Antano Salio (LE XXIV: 157) teigimu, „<...> jotvingiai jau apie XIII a. **prisiimtą** lenkų kalbą irgi pritaikė savo fonetinei sistemai“. Polonizmų, nors ir retų, pasitaiko jau senesiuose Ordino raštuose (plačiau žr. Ziesemer 19?: 150–151).

reflektuojantys fonetinės (ne morfologinės) fiksacijos *tatpuruša* tipo kompozitą v. le. *cudowidz* ‘tas, kuris regi stebuklus resp. dievotas žmogus / kerėtojas, burtininkas’ (SPW III: 700; Linde I: 323; SW I: 352), lyginamą su v. *Wunderseher* ‘(Dievo) stebuklus regintis resp. dievotas žmogus’ (Linde ibd.) ↔ v. *Wunder* ‘dievybės vykdomas veiksmas ir kt.’ (plg. „wunder ist das für gott in seiner machtfülle bezeichnende handeln. daher gern in der verbindung gottes wunder“ [DWG XIV²: 1749]), suponuojanti *de origine* pamorfemį vokiečių kalbos vertinį, t. y. v. le. *cudo-widz* < v. *Wunder-seher*. Vadinasi, įotvingius, garsėjusius senųjų papročių (spėtina, ir baltų dievų garbinimu) puoselėjimu (žr. anksčiau), *Sūduvių knygelės* autorius, remdamasis scholastine dogmatika (žr. 2 poskyrį), galėjo įvardyti sakralinės konotacijos referentu *‘burtininkai / kerėtojai’³⁷.

Vadinasi, abejoti polonizmų vartosenos galimybe sūduvių dialektiniame plote, matyt, nevertėtų. Šios vakarų slavų kalbos leksinių skolinių ar struktūriškai modifikuotų (pagal lenkų kalbos atitikmenų fonomorfologinius dėmenis) germanų kilmės žodžių Rytų Prūsijos vokiečių kalboje būta ne vieno, plg.: a) sub. v. dial. (RPr.) *Grick, Gricken, Grücken* ‘grikiš’ (Fr I: 252) ← sub. (s. / v.) le. *gryka* ‘grikiš’ (SW I: 926; SPW VIII: 183; Linde II: 790; SSt II: 506; dar žr. Ziesemer 19?: 151; PrWb II: 513), kuris yra lituanizmas (lenkų kalbos aspektu), nesuapnavęs lenkybės, kaip buvo manoma (Skardžius IV: 136; Kabelka 1964: 25, 87; SEJL 201: LVDA 107) ir vis dar klaidingai teigiama (Bauer 2005: 18; ALEW I: 365), į lietuvių kalbą introdukuotas iš rytų slavų kalbinio arealo, plg. sub. s. r. **grbk-(a)* (plačiau žr. Urbūtis 2009: 362–363; ЭСБМ III: 109; SEJL 200–201; dar žr. Sławski I: 362–363; Псанский 14: 169 [plačiau žr. Kregždys 2016: 15, 2016: 115]); b) sub. v. dial. (RPr. [Sembos šnektal]) *pampūzā* ‘veltinis apavas’ (Ziesemer 1924: 127) ← sub. le. dial. (DLd [Chełm]) *pampuž* ‘t. p.’ (< v. *Pampuschen* ‘t. p.’ ← sub. turk. *pabuç* ‘šlepetė’ [SW IV: 29; Karłowicz IV: 22; Фасмер III: 195; Юсипова 2005: 453; dar žr. Kregždys 2016: 131]), dar plg. sub. v. dial. (RPr.) *Pampūšche, Papūšche* ‘veltinis apavas, uždengiantis blauzdas’ (Fr II: 119) ir kt.

Dar plg.: 1) introdukcinio (senosios / vidurinėsios lenkų kalbos substrato refleksijos) hieronimo, spėtina, labai vėlyvo šventikų įvardijimo, matyt, imto vartoti senosios prūsų kultūros draudimo laikų resp. įsigalėjus krikščionybei, įtv. *Segnoten A, Signoten D, E, F, J / Signoren H abcd* (žr. Mannhardt 1936: 251), taip pat minimą *Sūduvių knygelėje* (BRMS II: 148), kilmės galimą aprašą: *Segn-oten / Sign-oten* ir kt. ← pr. **zignutis* (su variantu [fonetiniu] **z-e-gnutis* [apie pr. *ī* → /e/ žr. Mažiulis 2004: 14]) *‘tas, kuris laimina’ (↔ *‘tas, kuris žegnoja kaip kunigas ar vyskupas krikščionių bažnyčioje’ [n. *qualitatis* su nedemintyvine konotacija dėl kontaminacijos su (hier.) pr. *waidl-otten* ‘žyniai’]) ← verb. pr. *signāt* ‘žegnotis’ III 77₂₃ ← pr. **zignāto(ei)* ‘žegnoti(s), laiminti’ < s. / v. le. *žegnač* (*sig*) ‘daryti ranka kryžiaus ženklą; laiminti; pašvęsti; (evangelikų) sutvirtinti; užkalbėti (ligą, nužiūrėjimą); atsisveikinti, pavesti Dievo valiai ir kt.’ (SW VIII: 703; SSt XI: 579–580; Linde VI: 882 [dėl tolimesnės kilmės žr. Kregždys 2016_a: 692]) (plačiau žr. Kregždys 2012: 195, 223);

2) mitonimo *Barstucke* ‘maži žmogeliukai / die kleinen Mennichen; nykštukėliai / wichtelchen ir kt.’, taip pat minimo *Sūduvių knygelėje*, kultūrinio vakarų slavų arealo (resp. lenkų kalbos) skolinio statusą (plačiau žr. Kregždys 2016_b: 79–86), t. y. le. dial. *bajstruk / bastruk* ‘blogoji dvasia, gyvenanti po bezdo šaknimis’ → vak. bl. ([?]) jtv. **ba-s-t-r-ukas* ‘nykštukas’ → vak. bl. ([?]) jtv. **ba-r-s-tukas* ‘t. p.’ (su sonanto metateze).

³⁷ Tokio prūsų šventikų įvardijimo tradicija yra ganėtinai sena, plg. hieroniminį įvardijimą, užfiksuotą 1394 m. didžiojo magistro Konrado von Jungingeno potvarkyje (Bacžko II: 380; dar žr. BRMS I: 386; Nesselmann 1871: 13); „Auch wollenn unndt gebiethenn wir, das alle **Zauberer** <...>“. Nekyla abejonių, kad *Sūduvių knygelės* autorius šį dokumentą yra skaitęs (žr. 2 poskyrį).

Minėtina, kad struktūrinio elemento *-e* ← **-ǣ*- kaitą resp. *Zud-e-witen* A / *Sūd-e-withen* α / *Zūd-e-wittern* C³⁸ ← jotv. **Zud-ǣ-witen*³⁹, matyt, galėjo lemti ne tik vokalinio sinharmonizmo fenomenas (resp. *-u-o-i-e* → *-u-e-i-e-*), bet ir: 1) Rytų Prūsijos vokiečių dialekte pasitaikanti sporadinė užpakalinės

Akcentuotina, kad semema 'burtininkas / kerėtojas' ir XVI a. krikščionims buvo pejoratyvinės konotacijos, mat reflektuoja neigiamą naujojo tikėjimo (resp. naujosios senoji judaizmo krypties sąsą) išpažinėjų požiūrį į senosios baltų religijos atstovus, plg. (bžn. / V.) lo. *magus* 'burtininkas, ateities spėjikas, astrologas; rytų šalių žynys, mokslininkas' (Sleumer 1926: 491; Blaise 1994: 553; Niermeyer 1976: 627) ← gr. (/ vėlyv.) μάγος 'burtininkas, kerėtojas; žynys, aiškinęs sapnų prasmę ir kt.' ~ μάγοι δαίμοσιν ὀμιλοῦντες καὶ τούτους <...> καλοῦντες resp. „kerėtojai su pagonių dievais bendrauja ir jų visų šaukiasi“ Or. Cels. 1.60 (Lampe 1961: 819; dar žr. Strong 1997: 290; Muraoka 2009: 438) ← gr. μάγος 'midų ir persų žynys; burtininkas, kerėtojas; aiškiaregys, astrologas; raganius, žiniuonis; apsišaukėlis' (LS 913; dar žr. Bremmer 2008: 235–247) ← v. hebr. מַגִּיךְ resp. *māgōš* 'apsišaukėlis, t. y. tas, kuris šneka tai, ko neišmano' (Jastrow II: 727) / s. hebr. מָגֵךְ resp. *māg* 'burtininkas, aiškiaregys; persų žynys' (BDB 1317; Feyerabend 1905: 163), mat ši veikla nebuvo toleruojama ir judėjų, kaltinusių Jėzų Kristų ir jo apaštalus burtininkavimu (plg. μάγον εἶναι αὐτὸν ἐτόλμων λέγειν resp. „jis pats išdrįso tvirtinti, kad yra burtininkas“ Just. dial. 67.7 [Lampe ibd.]). Judėjų suvokimu, ateities spėjimas buvo siejamas su transcendentinio pasaulio būtybėmis (plg. s. hebr. יִדְּוֹנִי resp. *yidōnī* 'ateitį pranašaujanti mirusiojo siela / šmėkla; burtininkas, kerėtojas' [Feyerabend 1905: 122; dar žr. Davies 1910: 86, 88] – plačiau apie semitų burtininkų įvardijimų eksplikaciją žr. Davies 1910: 41–44, 80–85), su kuriomis žmonėms bendrauti nevalia – Senajame Testamente (Įst 18.10–20) vertimasis kerėjimu ir pranašavimu buvo įvardytas veikla, už kurią turėtų būti baudžiama mirties bausme (Trachtenberg 1939: 19–20, 23; Деревенский 2013: 294). Burtininkai / kerėtojai dažniausiai suvokti kaip blogio jėgų mediatoriai (Davies 1910: 68, 88; Trachtenberg 1939: 13), kurių funkcija (plg. galima pejoratyvinę sąsają su s. hebr. שְׂדֵימִי resp. *šēdim* 'pavojingi demonai, kuriems aukojami vaikai' [Įst 32.17] ↔ s. hebr. שָׂדַי resp. *šēd* 'kenkiantis demonas, kuriam aukojami vaikai' [DCH VIII: 266]) interpretuota kaip opozicinė Jahvės uranistinės plotmės veiklos aspektu (Bar-Itzhak 2010: 55–57, 64), plg. Jėzaus Kristaus neva burtininkavimo sąsają su semitų dievybės Belzebubo (apie jį plačiau žr. Kregždys 2012: 23) veikla (Mt 12.24).

Dėl išvardytų priežasčių, teiginys, neva *Sūduvių knygelės* autorius nepateikia jokios pejoratyvinės informacijos apie jotvingius ir jų puoselėtą kultūrinį palikimą resp. veikalo parašymo stilius – renesansinis („<...> be smerkiančių pastabų ar intarpų <...>“ [BRMŠ II: 123; dar žr. Kregždys 2009: 183]), yra koreguotinas iš esmės, mat negatyvusis šios tautos ir jos puoselėto senoji tikėjimo įvardijimas yra latentinis (žinoma, šiuolaikinio skaitytojo, nežinančio detalių XVI a. lingvistinių realių, aspektu), reflektuojamas ne tik šios vakarų baltų genties apibrėžties *'kerėtojai / burtininkai', bet ir mitonimų bei teonimų pateikties metodikos, plg., pvz., akivaizdžias senoji tikėjimo sistemos demonizacijos refleksijas: a) hiponiminį mitonimą jtv. *Ockpirmus* *'velnių / kaukų Pirmasis' (žr. 2 poskyrį); b) semantinės teonimo jtv. *Swayxtix* 'žvaigždės dievas' vertės identifikavimą su bžn. lo. *Lucifer* 'puolusiųjų angelų vadas / piktoji dvasia, velnias' (žr. 2 poskyrį); c) dievo *Puschaitis* A, B (apie jį plačiau žr. Kregždys 2008: 49–74) inovacinės resp. mistifikuotos, remiantis ST stereotipais, lokalizacijos (Kregždys 2008: 55) ir kt., kurios iki šiol buvo parafrastinio, o ne analitinio pobūdžio.

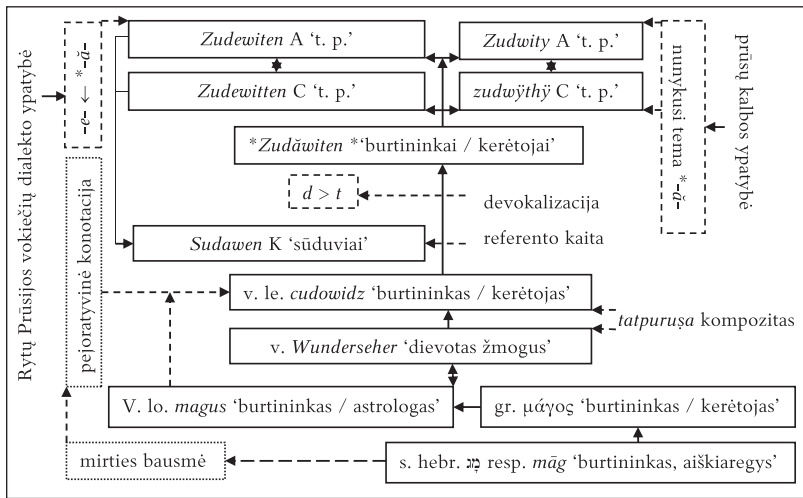
³⁸ Lyties *Zudew-iten* A struktūrinio elemento *-it-* kilmę iš spėjamo **-id-* nesunku paaiškinti, remiantis vokiečių dialektams būdingo *d > t* kaitos resp. duslėjimo proceso tendencijos ypatumais (plačiau žr. Young, Gloning 2004: 32–33, 80).

³⁹ Šios lyties struktūrinis elementas **-ǣ-* iš tesų yra kamiengalis resp. s. le. *cuđ-o* refleksija (dėl vak. sl. *o* → pr. *ā* plačiau žr. Levin 1974: 29–30, 44), ilgainiui galėjęs būti sutapatintas su jungiamuoju balsiu **-ǣ-*, linkusiu nykti (Mažiulis 2004: 22; dar žr. 41 išn.).

eilės balsių transformacija į priešakinės eilės vokalinius atitikmenis ir *vice versum*, plg., pvz., verb. v. dial. (RPr.) *z-e-cken* ‘žėrėti, žvilgėti’⁴⁰ (Fr II: 552) ↔ verb. v. *z-u-cken* ‘t. p.’, v. dial. (RPr. [Semboš šnektai]) *k-ā-rš* ‘vyšnia’ ↔ v. *K-i-rsche* ‘t. p.’, sub. v. dial. (RPr. [Semboš šnektai]) *e-ks* ‘kirvis’ ↔ sub. v. *A-xt* ‘t. p.’ (Ziesemer 1924: 125); 2) analogijos faktorius, t. y. sąsaja su jungiamojo balsio *-e-* dūriniais (apie juos plačiau žr. Mažiulis 2004: 22). Be to, nevertėtų atmesti galimybės, kad introdukuota vakarų slavų, galbūt vartota sūduvių gyvenamojoje teritorijoje (resp. Semboje), lytis buvo *Zudwity A* (su nunykusiu jungiamuoju balsiu **-ā-* [apie jį žr. Mažiulis 2004: 22]⁴¹), kurią transformavo *Sūduvių knygelės* neišlikusio originalo autorius (žr. anksčiau; dar žr. 1 schemą).

1 schema

Mitonimo *Zudewiten A* ir kt. etimologinė raida

Vadinasi, jei spėjimas apie introdukuotos leksikos resp. vakarų slavų skolinio v. le. *cudowidz* ir jo refleksijos vartoseną yra teisingas, tuomet *Sūduvių knygelės* rankraščių pagrindinio teksto pirmoji eilutė turėtų būti verčiama taip: „Apie kerėtojų, kurie save vadina sūduviais <...>“, o baltų mitologemų sąrašas papildytinas superstratinės kilmės mitonimais *Zudewiten A* / †

⁴⁰ Šis pavyzdys itin svarbus, mat Rytų Prūsijos vokiečių Semboš šnektai būdinga *ō* ↔ *u* niveliacija (plg. adj. v. dial. [RPr. (Semboš šnektai)] *yōt* ‘geras’ ↔ adj. v. *gut* ‘t. p.’ [Ziesemer 1924: 126]), spėtina, galėjo suponuoti ir sekvenčinę *o / ō* → *u* → *e* kaitą.

⁴¹ Tiesa, V. Mažiulis (ibid.) nėra visiškai nuoseklus, teigdamas, kad prūsų kalbos dūrinį „Jungiamasis balsis pr. **-ā-* yra išnykęs <...>“, mat pats sau prieštarauja, pateikdamas top. pr. *Raystopelk* (Gerullis 1922: 138) rekonstrukcinį variantą pr. **Raist-ā-pelki* (PEŽ IV: 8).

cudevītai ↔ **cugevītai* / **‘kerėtojai, burtininkai’ bei *Deywoty Zudwity A* / deivūtįtai cudvītai/ (žr. 10 išn.) **‘dievai kerėtojų / burtininkų’.

2. Mitonimo *Ockopirmus* formalioji filologinė ir etnomitologinė analizė

Mitologema *Ockopirmus A* iki šiol neidentifikuoto autoriaus veikale *Sūduvių knygelėje* paminėta pirmą kartą (Balsys 2006: 27; Běřčaková, Blařek 2012: 184). Ji yra užfiksuota keleriopai:

Ockopirmus A ‘der erste Gott Himmels vnd Gestirnes’ (Mannhardt 1936: 245, 259),

Ockopirmus α 727v ‘der erfte Gott Himmells vnd Geřtirns’,

Ockopirmus B 728r ‘der erfte Gott Himmells vnnnd Geřtirnes’,

Ockopyrmūs C 1r ‘der erfte Gott Himels vnd Geřtirnes’,

Ockopirmūs ↔ *Okopyrmūs K* 165r ‘der got des lichtetes’ ↔ ‘der gut got des (~~mehres~~ – išbraukta tos pačios spalvos rařalu [R. K.] – žr. 8 pav.) Himels vnd des Geřtirn⁴²,

Ockopirmūs X 762 ‘der gott des himels vnd geřtirnes’,

Occopirinus ‘der Gott Himels vnd der Erden’ E 377r, ε, J ‘der erste Gott Himmels vnd Gestirnes (J – ‘der Gott des Himels vnd der Erden / Jupiter’)’ (Mannhardt ibd.),

Ockopirinus D ‘der erste Gott Himmels vnd Gestirnes’, a, b, c, d (Mannhardt ibd.), e ‘den Gott des Himmels und der Erde’ (Meletius 1742: 707),

Ockopernnum G(p) ‘der Gott Himels vnd der Erden’ (David I: 86),

Ockopirmūs G 2r ‘der Erfte Gott himels vnd geřtirnes’,

Ostopirmus F ‘der erste Gott Himmels vnd Gestirnes’ (Mannhardt ibd.),

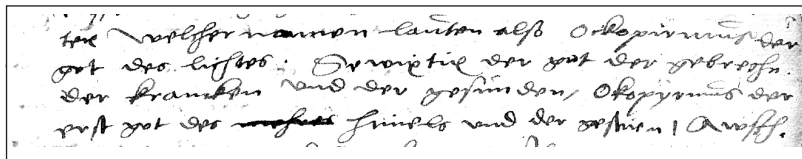
Octopirinus c ‘Den Gott des Himmels und der Erde’ (dar žr. Mannhardt 1936: 245, 259).

Grafinė įvairių perrařų šio mitonimo formų diversifikacija grįřtina, spėtina, (a) jų autorių noru įřvelgti sakralinės konotacijos leksemos kilmę, pvz., grafemos *-n-* etiologija vietoj senesnio *-m-* varianto, matyt, sietina su slavų řaibo ir griausmo dievybės vardu resp. prasl. **Peru-nъ* ‘griausmo dievas’ (žr. Boryř 2005: 437) refleksijų finale, pvz., s. le. *piorun* ‘řaibas’ (SSt VI: 137), v. le. *Piorun* ‘lietuvių dievas Perkūnas’ (SPW XXIV: 234 [dar žr. 46 išn.]); (b) tos pačios prieřasties suponuotos antrojo sando řaknies *-i-* → *-e-* kaitos,

⁴² Pabrėřtina, kad semema ‘der gut Got’ suponuoja ne krikřčioniřkosios konotacijos reikřmę ‘gerasis Dievas’ (DWG IX: 1321), bet eksplikacinę designatą ‘svarbi / reikřminga dievybė’ (DWG IX: 1322, 1329 [žr. toliau]).

Atkreiptinas dėmesys, kad K perraře minimo mitonimo *Ockopirmūs* / *Okopyrmūs* semantinės sklaidos ypatumų ir korekcinį motyvų informacija W. Mannhardto (1936:245) monografijoje nėra minima.

matyt, nulemtos adj. v. le. *p-e-runow* 'griaustinio' (SPW XXIII: 397); (c) sporadiniu *lapsus calami* – *-ck-* → *-ct-* / *-st-* (žr. 3 schemą [apie semantinio įvairavimo etologiją žr. toliau]).

8 pav. Sūdavių knygelės XVI a. K perrašo 165r psl. fragmentas

(Ms. 1271 – Lenkijos mokslų akademijos Gdanko biblioteka)

Pradedant Jozefo Benderio (1867: 101) spėjimu apie protosememos *'pirmiausias' resp. vedinio struktūros rekonstrukciją, remiantis pr. *ucka* 'stipri nančioji dalelytė' + num. ord. pr. *pirmas* 'pirmas', ir Antonio Brücknerio (1904: 47, 1922: 164–166) šios sakralinės savasties žodžio interpretacija, neva **Ukopirmas* yra atsakymas į prūsui užduotą klausimą „Kaip prūsaiškai skamba pirmiausias ir aukščiausias dievo vardas? – **Ukopirmas*, atsakė, – pirmiausias“ (taip, A. Brücknerio [ibid.] nuomone, klaidingai interpretuojamas vertėjo iš-tartas teonimo epitetas [šiam spėjimui atsargiai pritarė ir Jonas Balys (Balys, Biezais 1973: 429)], kuriuos ilgainiui apibendrino Kazimieras Būga (RR II: 156), šis mitonimas dogmatiškai ir kategoriškai interpretuojamas kaip neaiškios⁴³ kilmės superlatyvo prefikso pr. *ucka-* III (resp. Enchiridione) resp. pr. **uka-* (PEŽ IV: 209) ir num. ord. pr. *pirmas* I 5₂, GrA 94 resp. pr. dial. (Semba) **pirmas* 'pirmas' (PEŽ III: 284) vedinys⁴⁴, resp. rekonstruojama protosemema *'visų pirmasis / pirmiausias' (Bezenberger 1876: 424; JBR⁴⁵ II: 181, 256; Balys, Biezais 1973: 429; Okulicz-Kozaryn 1983: 225; Eckert 2004: 399; Kaukienė 2004: 6; Beňáková, Blažekas 2012: 184; Kawiński, Szczepański 2016: 15), kuri **nėra** užfiksuota analizuojamo rankraščio perrašuose (žr. toliau).

⁴³ Mėginimas išvelgti genetinę praef. pr. *ucka-* sąsają su adj. (comp.) go. **auhuma* 'aukščiau' (PEŽ IV: 209) germanistų vertinamas itin skeptiškai (plačiau žr. Lehmann 1986: 49–50).

⁴⁴ Plg. prefiksinį vedinį adv. lie. dial. *užupirmai* 'anksčiau negu pirma' Vlk (LKŽe) ← praef. lie. dial. *užu-* 'prieš (reiškiant pirmesnę laiką)' + adv. lie. *pirmai* 'prieš atliekant kitą veiksmą, iš pradžių, iš karto; prieš kiek laiko, ne dabar' (LKŽe), reflektuojantį senesnę adverbino kompozito darybos modelį, t. y. adv. lie. dial. *užvis* 'labiausiai, daugiausiai; ypač' + adv. lie. *pirmai* 't. p.' (LKŽe) // adv. la. *vispirms* 'žymiai anksčiau; pirmiausia, visų pirma' (ME IV: 625) ← adv. la. *visai* 'labai; visai, visiškai' (ME IV: 621–622) + adv. la. *pirms* / *pirms* 'anksčiau' (ME III: 227), dar plg. adv. la. *visaipirm* 'pirmiausia, visų pirma' (ME IV: 622).

⁴⁵ Tiesa, Jonas Balys (JBR II: 338) vis dėlto nurodo, kad jam šio mitonimo kilmė yra visiškai neaiški.

Ankstesni šios mitologemos etimologiniai svarstymai⁴⁶ grindžiami liaudies etimologijos principu resp. išoriniu visai skirtingos kilmės leksemų panašumu. Dėl šios priežasties ne tik pateikiami klaidingi genetiniai leksemų ryšiai, plg. *Occopirnum* ↔ adj. la. *pērnus* ‘pernykštis, senas’ (Bezzenger 1876: 425; dar žr. ME III: 209–210), bet ir keičiama morfologinė mitonimo struktūra, plg., pvz., G. Ostermejerio (resp. *Gottfried Ostermeyer*) nurodomą formą *Okoperun* ‘Perkūno akis’ (Ostermeyers 1775: 10; dar žr. Kregždys 2016c: 86).

Sūduvių knygelės neišlikusio originalo autorius, matyt, eruditas, puikiai išmanęs judaikos kvintesenciją (žr. toliau), rengdamas šį veikalą, rėmėsi ne tik krikščionių religijos dogmatikos eksplikacijai skirtomis knygomis (pvz., ne tik Biblija, bet ir jos egzegzetiniais veikalais [žr. 37, 47 išn.]), o taip pat, spėtina, ir senaisiais germanų istorijos veikalais, pvz., Adomo Brėmeniečio (V. lo. *Adamus Bremensis*) *Hamburgo bažnyčios kronika (Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* [~ 1076]), kurioje pateikiamas formalus dievų sąrašas, galėjęs būti moduliaciniu *Sūduvių knygelės* mitonimų registro šablonu. Daryti tokią išvadą galima, remiantis itin abejotina analizuojamo mitonimo *Ockopirnum* A ligšioline kilmės (žr. anksčiau) interpretacija, mat:

1) nė vienas baltų kalbotyros ar mitologijos tyrėjų nenurodo alternatyvios mitonimų darybos pavyzdžių;

2) nė vienas iš užfiksuotų superlatyvo pr. *ucka-* vedinių **nerflektuoja** **substantyvo** (← denumeratyvo) vartosenos, plg. **adj.** superl. pr. *ucka kuslaisin* ‘silpniausia’ III 93₇ (← adj. comp. pr. **kuslaisin* ‘silpnesnis’ [PEŽ II: 320]); **adv.** pr. *ucka isarwiskai* ‘ištikimiausiai, tikriausiai’ (← adj. pr. **uka izarwiskas* ‘tikriausias’ ← adj. pr. *isarwiskas* ‘tikras’ III 43₁₀ [PEŽ II: 40]); **adv.** pr.

⁴⁶ Jie itin polidispersiški: **a**) Johannesas Maleckio-Sandeckio (apie jį plačiau žr. 53 išn.) nurodomą lytį *Occopirnum* (acc. sg. [BRMŠ II: 203] Christophoras Manlius (1719: 169) kildina iš sl. (*w*)oc (↔ le. *ociec*) ‘tėvas’ + le. *piorun* ‘žaibas’ – šį mitonimo kilmės aiškinimą vėliau pakartojo Christianas Knauth (1767: 20), priskirdamas jam griaustinio dievo funkciją (dar žr. Mikhailov 1998: 95; Pūtelis 2014: 64); **b**) Johanas Rosenzweigas ir jam pritariantis Matas Pretorijus lytį *Occopirnum* sieja su jo paties sugalvotu kompozitu lie. *Ukiobernas* ‘ūkio darbininkas / tarnas’ (MP III: 274–277; dar žr. Mannhardt 1936: 541); **c**) G. Ostermejeris, pateikęs modifikuotą *Occopir* ir remdamasis ankstesniais mitologemos kilmės aiškinimais (žr. anksčiau), priskiria ją dūriniams, t. y. interpretuoja kaip sl. *Oko* ‘akis’ + sl. *Perun* ‘Perkūnas’ junginį (Ostermeyers 1775: 10; dar žr. Mannhardt 1936: 615; Kregždys 2016c: 86); šią mistifikaciją pakartojo Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1785: 175); **d**) Gotthardas Friedrichas Stenderis (1783: 266) teigė, jo paties modifikuotą mitonimą *Okkupeernis* ‘lyvių ir latvių pagonių audrų ir vėjo dievas’ esant sudarytą iš la. *ohka* ← la. *auka* ‘audra’ + la. *peere* ‘kakta’ (dar žr. Mannhardt 1936: 620; Pūtelis 2014: 70); **e**) Václavas Blažekas (2004: 192–193) pateikia iš esmės ydingą sąsają su teonimu suo. *Ukko* ‘griausmo dievas’, neva pastarasis reflektuoja skolinį iš bl. **uko-*, nors finų kalbų tyrėjai neabejoja suo. *Ukko* indigenios leksemos, datuojamos 2000 m. p. m. e., statusu ir kildina šią mitologemą iš Rytų Karelijos arealo (Salo 1990: 161, 182). Beje, manoma, kad suomių leksema suponavo ir s. isl. *Okubórr* ‘Toras su vežimu (karo)’ (IED 763).

uckalāngwingiskai ‘patikliausiai’ III 39_{13–14} / **adv.** pr. *ucka lāngwingiskai* ‘t. p.’ III 47₄ / **adv.** pr. *ukalāngewingiskān* ‘t. p.’ III 73_{11–12}, **adv.** pr. *uckcelāngewingiskai* ‘t. p.’ III 59_{4–5} (← praef. pr. **uka-* + adv. pr. **lāngewingiskai* ‘patikliai, lengvai’ ← adj. pr. **lāngewingisks* ‘patiklus, lengvas’ [PEŽ III: 36]) – manyti, kad substantyvizuotu būdvardžiu ar skaitvardžiu būtų įvardyta aukščiausiojo rango baltų dievybė, nėra labai patikima, ypač, kai nėra nurodomi etnominologiniai alternantai (žr. anksčiau), nebent būtų suponuotas *tabu*⁴⁷ faktorius (plg. Toporov 1972: 293; Toporov 2000: 15);

3) *Sūduvių knygelės* A perrašo autoriaus pateikiamas mitonimo įvardijimas „<...> der **erste** Gott <...>“ (Mannhardt 1936: 245) resp. „**pirmas** dievas“⁴⁸ nesuponuoja lingvistų įvardijamos protosememos *gradus superlativus* (resp. ***pirmiausias** dievas’) konotacijos;

4) *Sūduvių knygelės* perrašuose nėra užfiksuota šio mitonimo varantų su iniciale **U-*, nors toks tikėtinas (žr. 75 išn.).

Tenka apgailestauti, kad prūsų kalbos tyrėjai, analizuodami šį mitonimą (PEŽ IV: 209; Toporov 1972: 294; Eckert 2002: 594; Kaukienė 2004: 6; Dini 2014: 279), jį struktūriškai interpretuoja kaip prefiksinį vedinį, o ne dūrinį, mat, spėtina, susieję šią lytį su skaitvardžiu, kompozito rekonstrukcijos galimybę, remdamiesi tokio modelio (*substantivum* + *n. numerale* / *adjectivum* +

⁴⁷ Plg.: a) rabinistinėje literatūroje (pvz., Babilono Talmude [resp. *Talmud Babil*], teigiama, kad krikščionių garbinamas Dievo sūnus buvo apsišaukėlis pranašas ir pakartas Pesacho šventės išvakarėse dėl burtininkavimo ir melagingų pranašysčių [Mas. Sanhedrīn 43a; dar žr. Edwards 2001: 192]) vartojamą Jėzaus Kristaus, t. y. v. hebr. ישוע נוצרי resp. *Yēšūʿ Nōcīrī* ‘Jėzus Nazaretis’ (dar žr. Kregždys 2016a: 335), substitucinį įvardijimą sub. v. hebr. מליכי resp. *ʾlōnī* ‘toks žmogus’ (Jastrov II: 1178; dar žr. Kregždys 2016a: 125; Деревенский 2013: 287); b) plg. sintagmą lo. *summus* / *supremus Deus* ‘aukščiausiasis dievas’, vartotą Antikos rašytojų (Cudworth 1845: 127), ir dirbtinį resp. knyginį (matyt, sukurtas senųjų ir vartotą vėlesnių lietuvių raštų autorių) jo atitikmenį sub. lie. *Aukštiejas* ‘aukščiausiasis Dievas, Viešpats’ KN 13, S. Daug (LKŽe) ir kt.

⁴⁸ Ši apibrėžtis – Antikos autorių darbuose minimo teogonijos etiologinio koncepto refleksija, mat nustatydami esaties kilmės pradžių ir esmę, įvairaus laikotarpio helėnų ir italikų mąstytojai sugeneravo tokią visatos raidos grandį: (1) ἡ πρώτη αἰτία ‘**pirma** pradė priežastis’ (Arist Phys. 194b.20, Met. 1003a.31, De anim. 73a.4) → (2) ἄριστος τῶν αἰτίων ‘esminė priežastis’ (Plat Tim. 29A, Phil. 27B) ↔ (3) ὁ θεός ‘dievas’ ⇒ (1a) lo. *caussa* ‘priežastis’ (Cic De fin. 5.33) → lo. *Juppiter* ‘Jupiteris’, plg. lo. (vėlyv.) *prima enim tu causa* es resp. esi **pirmoji** priežastis Arnob I: 31 (dar žr. Sen Quaest. nat. II: 45.2, Ep. 65.12; Apul Apol. 64 [plačiau žr. Nock 1926: XLII]), t. y. remiantis šia, puikiai visiems žinoma, teogonijos schema, suponuojamas *Sūduvių knygelės* uranistinės sferos antipodo (resp. bžn. lo. *Lucifer* ‘aušrinė žvaigždė ↔ puolusiųjų angelų vadas’ ↔ lo. *zābōlus* / *zābūlus* ‘diabolus’ ← gr. ὁ διάβολος ‘šmeižikas; melagingai prisiekiantis teisme; [vėlyv.] velnias’ ← s. hebr. לַעֲזָאֵל resp. *sāʿān* ‘priešininkas; Jahvės angelas – jo priešas; Izraelio priešas; uranistinės plotmės antipodas; dvasia’ [Lewis, Short 1958: 2018; DCH VIII: 122–123; dar žr. Kregždys 2012: 23, 260]) referentas ***pirma** pradis resp. pirmasis (iš kitų [dar žr. 49 išn.]) blogio valdovas = blogio priežastis’, o ne konotatas ‘pirmiausias ↔ aukščiausias ↔ svarbiausias’ (dar žr. 47 išn.).

n. numerale) itin reta vartoseną⁴⁹ ide. kalbose, plg., pvz., senosios graikų ir italikų *n. numerale* + *substantivum* / *n. numerale* + *adjectivum* pavyzdžius (žr. Bader 1962: 24, 28, 38, 64, 69, 93, 112, 118, 179, 194, 199, 226, 285, 290, 296, 308, 400, 408), **ignoruoja**⁵⁰ *Sūduvių knygelės* faktografiją, mat sintagma „<...> der erste Gott <...>“ (žr. anksčiau) suponuoja ne aukščiausiojo rango dievybės⁵¹, bet hiponiminį dangaus ir didžiosios žvaigždės dievo resp. „<...> Gott Himmels vnd Gestirnes <...>“ A, B, C įvardijimą (Mannhardt 1936: 245), t. y. juo nėra nurodytas konkretus teonimas, bet apibrėžtas pirmojo, o ne antrojo, kaip teigia Vladimiras Toporovas (2000: 16–17), mitonimo, įrašyto į jotvingių mitonimų registrą resp. jtv. *Swayxtix* A, α, B, G, *Swayxtix* C 1r / *Schwayxtix* D, E 377r, ε, F, J / *Schwaystheixten* F / *Swayxtixen* A, α 730r / *Schwayxtixten* E, J, e / *Schwayxtixenn* B 730r / *Schwayxtjxen* C 4r / *Sewixtix* K 165r / *Schwitixen* K 166r / *Schwixtix* K 165v // *Schwaytestix* / *Schwaytzstix* a, b, c, d, *Schwaygstix* b / *Schweygstix* a, c, d (Mannhardt 1936: 245, 248–249)⁵², statusas, t. y. hierarchinė jo padėtis. Toks teiginys pirmiausiai

⁴⁹ Išskyrus *karmadhāraya* kompozitų tipo *dvigu* potipio dūrinis, plg., pvz., lo. *secundoprīmus* ‘pirmasis iš dviejų; pirmas po antro’ (↔ gr. δευτερόπρωτος ‘pirmas po antro’), lo. *quattuorprīmi* ‘pirmieji iš keturių’, lo. *sexprīmi* ‘pirmieji iš šešių’, lo. *quindecimprīmi* ‘pirmieji iš penkiolikos’ (Bader 1962: 31, 299, 311, 327).

⁵⁰ Dažniausiai aptariamai mitonimais analizuojami, remiantis ne pagrindinio šaltinio, kuriame jie užfiksuoti pirmą kartą (resp. *Sūduvių knygelės*), bet kitų tyrėjų pateikiamos faktografijos citavimu iš šiek tiek vėlesnio *Episcoporum Prussiae Pomezaniensis atque Sambiensis constitutiones synodales evangelicae*, arba *Agenda Ecclesiastica* (1530), rinkinio (plg. Fischer 1937: 36), parengto, remiantis ir *Der ungläubigen / Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt...* informacija (žr. Kregždys 2009.: 182), plg., pvz., **a**) Makso Töppeno (1846: 218) cituojamus sūduvių teonimus iš *Agenda Ecclesiastica*, pamininčio ir Jeronimo Maleckio redaguotą savo tėvo veikalą, kuriame minimi trylika sūduvių dievų (plačiau žr. Kregždys 2009.: 181); **b**) Jaano Puhvelo (1974: 82) ir juo aklaai sekančios Sharon Paice MacLeod (2014: 178) pateikiamą *Agenda Ecclesiastica* struktūrinę lytį *Occopirmus*, bet reikšmę – *Sūduvių knygelės* A perrašo resp. „<...> sky- or star god <...>“, mat 1530 m. veikale nurodoma semema ‘Saturnus’ (žr. 68 išn.), o ne ‘dangaus ir žvaigždžių dievas’ (dar žr. Bojtár 1999: 315); **c**) akivaizdų faktą, kad V. Mažiulis (PEŽ IV: 209) jtv. *Occopirmus* lytį perrašė iš K. Būgos (RR I: 150, II: 156), citavusio ne rankraštinį šaltinį, bet Antonio Mierzyńskio (Мѣржинскій 1899: 61–64) veikalo teiginis, nenurodes net šio mitonimo variantų ir funkcijų įvairavimo tendencijų aptariamame veikale, pvz., K perrašo ypatumų; **d**) Rainerio Eckerto (2004: 399) pasirinktą metodą neminėti rankraštinio veikalo ir kt. Be to, tyrėjai (PEŽ ibd.) kažkodėl nutarė sūduvius vadinti prūsais (išskyrus M. Töppeną [ibid.]) resp. jtv. *Ockopirmus* priskiria prūsų, o ne jotvingių panteonui, nors iki XII a. Sūduva ir galingų kraštas nebuvo siejami su Prūsijos žemėmis (plačiau žr. Powierski I: 123); **e**) Marta Běťáková ir V. Blažekas (2012: 184) klaidingai įvardija Johanneso Maleckio-Sandeckio nurodytą dievo *Occopirmum* (acc. sg. [dar žr. 46 išn.]) funkciją „jūreivių dievas“, plg. „Occopirmum – deum nautarum, qualis olim apud Romanos fuit Portunus“, nors ši veiklos ypatybė yra siejama su dievu Gardoaeten (žr. BRMŠ II: 203).

⁵¹ Plg. lo. *deus primipotens et gubernator mundi* ‘galingiausias dievas ir pasaulio valdovas’ Apul Trism. 92 (žr. Bader 1962: 418).

⁵² Šių lyčių baltiškuoju substratu, priešingai ligšioliniams minėto mitonimo kilmės aprašams (Būga I: 152, II: 156; PEŽ IV: 171 ir kt.), reikia labai abejoti. Atlikus minėtos mitologemos

grįstinas nenuginčijama analizuojamo šaltinio K perrašo faktografija – sintagmos „<...> der **erste** Gott <...>“ A → „<...> der **gut** Got <...>“ K 165r resp. designato semantinės ‘pirmas(is)’ ↔ ‘svarbus / esminis’ vertės kaita, t. y. semema ‘svarbi / reikšminga dievybė’ (žr. 42 išn.).

Iki šiol niekas nėra atkreipęs dėmesio (dėl jau įvardytų priežasčių [žr. 50 išn.]) į mitonimų registro⁵³ konstrukta resp. *Sūduvių knygelės* dievų vardų surašymo tvarką – visi mitonimai išdėstyti sisteminė k o o r d i n u o t a s e k a (dėl šios priežasties vienas **vakarų germanų** pagonišųjų hieroniminių įvardijimų, užfiksuotų 1394 m. didžiojo magistro Konrado von Jungingeno potvarkyje [žr. BRMS I: 386–387; dar žr. Nesselmann 1871: 13], aptariamo rankraščio autoriaus, spėtina, besinaudojusiu minėtu dokumentu ar jo kopija [dar žr. 37 išn.], sąmoningai ar dėl netinkamo informatoriaus pateiktų žinių interpretavimo (remiantis A. Brücknerio hipoteze [žr. anksčiau]) yra priskiriamas sūduvių teonimams resp. jtv. *Pilnitis* A [apie jį plačiau žr. Mannhardt 1936: 246; Balsys 2006: 255–261], nors formaliai jis galėtų būti siejamas tik su prūsų (plg. „<...> in landt preuffenn <...>“ [Baczko II: 379]), o ne jotvingių sakraline leksika [apie tai bus paskelbta atskiroje publikacijoje], o kita mitologema – dubliuota, t. y. jtv. *Peckols* A ↔ jtv. *Pockols* A [žr. Kregždys 2012: 359]), išskyrus *Ockopirmus* A, įrašytą **ne** į sąrašą, kaip dažnai klaidingai⁵⁴ teigiama (Mierzyński 1900: 78; MC 406; Топопов 1972: 293; Beresnevičius

analizę, suponuotinas pamorfemis lotynizuotas vertinys, kurio prototipas Rytų Prūsijos vokiečių kalboje buvo siejamas ne tik su šviesos blyksniu resp. žaibavimu, bet ir blogio valdovu resp. **nelabuoju** (apie tai bus paskelbta kitoje publikacijoje).

⁵³ Minėtina, kad šis registras yra pirmasis išsamus sūduvių dievų vardų sąrašas (apie baltų dievų vardų sąvadus dar žr. JBR II: 338; Топопов 1972: 290–309). Pranas Skardžius (žr. RR IV: 636) klaidingai teigia, kad toks pateikiamas *Agenda Ecclesiastica*, nors pastarasis parengtas *Sūduvių knygelės* faktografijos pagrindu. Vėliau jį, gerokai perdirtą, publikavo J. Maleckis-Sandeckis (bžn. lo. *Joannes Maletius Sandecensis*) J. Sabinui rašytame laiške, t. y. *De sacrificiis et idololatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium [epistola ad Georgium Sabinum]* (1551 m.), o Jeronimas Maleckis – veikale *Warhafftige be- / schreybung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnd Ceremonien* (~ 1561–1562 m. [dar žr. Kregždys 2009: 179, 181]).

⁵⁴ Šios mistifikacijos pradininkai – Jonas ir Jeronimas Maleckiai, pakeitę rankraštinį *Sūduvių knygelės* variantų faktografiją savąja, t. y. jie įvardinio sakinio informaciją priskyrė teonimų sąrašo ekstensionalui (žr. Meletius 1742: 707; dar žr. Skardžius IV: 636):

Namen also lauten:
Ockopirrus, den Gott Himmels und der Erde.
Schwayrestir, den Gott des Lichts.
Auschlavis, der Gott der Gebrechen, der Kran-
cken und Gefunden.

9 pav. Jeronimo Maleckio mitonimų sekos preliudija.

1999: 208; Toporov 2000: 13–15), bet į jo eksplikacinį pirmąjį sakinį, besibaigiantį tašku: „Sie erwelen alte Menner, die halten sie groswirdig vnd heilig wie wir die Bischoffe, welche sie heissen Wourschkaity, durch die sie in irer heiligung anruffen nach gebrechen vnd begirden Ir Götter, welcher Namen lauten also: Deywoty Zudwity; Ockopirmus der erste Gott Himmels vnd Gestirnes.“ A (Mannhardt 1936: 244–245). Jame pateikiama svarbi informacija apie dievų vardų mitologinę vertę (įvardyta dievų garbintojų sakralinė resp. burtininkų funkcija) ir jų dispoziciją indekse, t. y. nusakoma subordinacinė jo tvarka – registras pradedamas pirmuoju (resp. svarbios / reikšmingos) pagal rangą (resp. jtv. *Swayxtix* A) ir baigiamas menkesnės funkcinės galios resp. hierarchinės padėties dievybių (jtv. *Barstucke* A ir jtv. *Markopele* A [apie juos plačiau žr. Kregždys 2016_b]) vardais.

Nepaisydami akivaizdžių *Sūduvių knygelės* formaliųjų struktūrinių elementų kompozicinės sistemos, tyrėjai iki šiol neanalizavo itin svarbių šio rankraščinio veikalų naratyvinių aspektų: **1)** proklamacinio *numerus diabolici*⁵⁵, reflektuojančio **13** mitonimų, esančių sąrašė, pejoratyvinės konotacijos grandies; **2)** latentinės etnomitologinės vertės, reflektuojamos **gematrijos** (< ? [kontaminacija] gr. γεωμετρικός ‘geometrinis’ + gr. ἀριθμός ‘skaičius; skaičiavimas ir kt.’ ↔ *‘geometrinis skaičius’ [Ifrah 2000: 252]) **numerologinės sekos**, sudarytos pagal v. hebr. מִסְפָּר הַכִּרְדִּי resp. *mispār hek’rahi* ‘paprastas skaičiavimas’ (Jastrov I: 351, II: 810) sistemą (apie ją plačiau žr. Alter 1998: 10–11; Issitt, Main 2014: 8–9; dar žr. Ifrah 2000: 249–255), suponuojančios ne tik demonologinį simbolį **666** (žr. 2 schemą), bet ir autoriaus pavardę (pagal latentinio akrosticho modelį [žr. toliau]). Šis gematrinis kodas yra lemiančios svarbos, ne tik vertinant analizuojamo rankraščinio veikalų pateikiamos faktografijos autentiškumą (žr. anksčiau), bet ir eksplikuojant galimą šio vakarų baltų kultūros relikvų aprašo autorystę, kuri tampa visiškai aiški (apie tai bus paskelbta atskiroje publikacijoje [dar žr. 58 išn.]), nors iki šiol buvo siejama su aporiniais anoniminiais kūrėjais (BRMŠ II: 123; Kregždys 2009_a: 183).

Nekyla jokių abejonių, kad *Sūduvių knygelės* autorius, atsižvelgdamas į krikščionių dogmatinį mokymą (resp. scholastiką) apie pagonių religijos

⁵⁵ Demonologinę skaičiaus 13 savastį vienas pirmųjų aprašė XVI a. numerologas Pietras Bungas (resp. V. lo. *Petrus Bongus Bergomatis*) veikale *Numerorum myfteria*, teigęs, kad judėjai 13 kartų priešinosi Dievo valiai, kuomet buvo vedami Mozės po vergavimo Egipte, plg. „Numerorum Decima tertia manfione in exitu de Aegypto murmurauit populus contra Dominum fuum <...>“ (Bongus 1599: 400; dar žr. Bungus 1983: 187).

Taip pat minėtina, kad vėlyvaisiais viduramžiais Vakarų Europoje buvo dogmatiškai tikima, jog raganaujančios moterys organizuoja sąlėkį, sudarytą iš 13 ([džn.] 12 raganų + 1 pagalbininkas arba 13 burtininkų) narių (Murray 1921: 16, 191–194, 249–251, 277). Inkvizitorių buvo teigiama, kad Žana Arkiētė (resp. Jeanne d’Arc) pirmą kartą išgirdo nelabojo balsą, kuomet jai buvo 13 metų (Murray 1921: 275).

demonologinę kilmę ir esmę⁵⁶, jų dievų (tiksliau – mitonimų, mat ne visi registro dėmenys priskirtini teonimams) sąrašą sukonstravo, remdamasis Apreiškimo Jonui, arba Apokalipsės, bene dažniausiai to meto teologinėje literatūroje cituojamu šios NT dalies sakiniu: Ὡδε ἡ σοφία ἐστίν· ὁ ἔχων νοῦν ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου· ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ χξς' (Apr 13.18 [AG 1257]) → „Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est: et numerus ejus sexcenti sexaginta sex“ (BSC 793) → „Čia slypi išmintis! Kas sugeba, teapskaičiuoja žvėries skaičių, nes tai žmogaus skaičius, ir jis yra šeši šimtai šešiasdešimt šeši“ (Bb.e). Vadinasi, šio XVI a. rankraštinio veikalo faktografinės bazės esmė – dogmatiškai motyvuotas mitonimų sąrašas, kuris kompoziciškai yra sintetinis, spėtina, su tikrąja sūduvių panteono sistema menkai susijęs (plg., pvz., *de origine* germanų hieronimo *Pilnitis* A [žr. anksčiau] ar vertinio *Swayxtix* A [žr. 52 išn.] introdukavimą į neva jotvingių teonimų registrą). Jo autoriaus pagrindinė užduotis – sudaryti **demonologinę** konsekventinę mitonimų seką, paisant Bažnyčios doktrinos (sąrašas pradedamas *rex* ↔ *primus diabolorum*⁵⁷ vardu bžn. / V. lo. *Lucifer* 'nelabisis ← šviesos nešėjas' resp. jtv. *Swayxtix* '? t. p.' [žr. 37 išn.]), o ne siekiant atskleisti ne krikščionių religijos esmę ir prasmę. Dėl šios priežasties, *Sūduvių knygelės* autorius, spėtina, itin mėgęs mistifikaciją⁵⁸, nuo pat ankstyvųjų viduramžių itin populiarią ir toleruojamą⁵⁹, pasitelkęs latentinio akrosticho modelį, užkodavo

⁵⁶ Šios doktrinos pašė jau Petras Dusburgietis, kuris, anot Makso Perlbacho (1876: 104), net 38 *Chronicon terrae Prussiae* epizoduose pateikia identiška su ST medžiaga sukompilijuotus pasakojimus, o kai kuriuos fragmentus tiesiog cituoja. Dėl šios priežasties skaitytojas įspėjamas pernelyg nepasitikėti minėto veikalo faktografija (Bauer 1935: 16; dar žr. Kregždys 2009: 125).

⁵⁷ Plg. Bažnyčios mokytojo, Cezarės vyskupo šv. Bazilijaus Didžiojo (resp. Βασίλειος ὁ Μέγας) nelaboj hierarchinės sistemos aprašą: „Vnus angelus **primus**, qui Sathael dictus est, malignam & nefariam praefumptionem affumens. dixit: Pono fedem meam in aquilonem, & ero similis altifimo. Et ita pro tali praefumptione cecidit irreparabiliter, vt angelus primus praecipitatus de culmine angelico, **Diabolus** nominaretur“ (Basilius *Epistola* 141 [Feyrabend 1575: 23]) resp. „Vienintelis pirmasis angelas, vadinamas Sathaeliu, mąstydamas apie pražūtingą ir nusikalstamą piktadarybę, tarė: „– Įkursiu savo sostą pietuose, ir būsiu aukščiausias tarp saviškių.“ Ir ši piktadarybė nutiko, pirmasis angelas, nupuolęs iš angelų pastogės, yra vadinamas prakeiktuoju (*Diabolus*).“

⁵⁸ Plg. jo sukurtą dvielijį lotynų kalba, kuriame užkoduota 1539 m. data resp. reflektuojama chronograma:

QVoD nftet haeC aeDes penItVs renoVata, qVIs annVs

PraestIerIt, rogItas? InspICe CVnCta, sCIes.

t. y. VDICDIVVVVIIIICCVCCI resp. 5 + 500 + 1 + 100 + 500 + 1 + 5 + 5 + 5 + 1 + 5 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 100 + 100 + 5 + 100 + 100 + 1 = 1539.

⁵⁹ Ekspliciuodami minėtą NT sakinį (resp. Apr 13.18), krikščionių mąstytojai net kūrė resp. mistifikavo įvairiausiai Dievo antipodo vardus, plg. Primasijaus, Hadrumento vyskupo (resp. V. lo. *Primasius episcopus Hadrumentinus*), minimą tabuistinių (resp. su absorbuotais struktūriniais elementais *-a-*, *-atic-*) avd. V. lo. *Antemus* 'Prakeiktasis ↔ bžn. lo. *Lucifer* ← avd. gr. (vėlyv. [su inovaciniu -τ- vietoj etimologinio -θ- dėl sakralinio numerologinio žymens raiškos]) † Ἄντεμος resp. 1 + 50 + 300 + 5 + 40 + 70 + 200 = 666 (plg. „Anthemose eít nomen Antichrifti, &

demonologinio skaičiaus 666 simbolinę vertę (apie ją plačiau žr. EB III: 3439), remdamsis *alefbet* grafemų numerologine verte, o mitonimu jtv. *Ockopirmus* A, nesančiu registre, bet eksplikaciniame sakinyje (žr. anksčiau), įvardijo šios sekos svarbiausią dievybę, o ne atskirą dievą (žr. 2 schemą).

Remiantis gematrijos konsekvencialiosios mitonimų sekos analize (žr. 2 schemą), galima teigti, kad mitologema jtv. *Ockopirmus* A yra **ne** savarankiškas teonimas, bet pirmojo *Sūduvių knygelės* registro įrašo resp. jtv. *Swayxtix* eksplikacija, t. y. jo suvereno epitetas (plg. Bender 1867: 100; dar žr. Toporov 2000: 29).

Minėta hipotezė, be etiologinės semantinės *Ockopirmus* A vertės (žr. toliau), pirmiausiai argumentuotina šio hiponimo ir juo apibrėžto teonimo⁶⁰ (resp. referento) *Swayxtix* A funkcinė priklausomybe resp. *Sūduvių knygeleje* įvardytomis dievybės veiklos sferomis: „<...> der erste Gott **Himmels** vnd **Gestirnes**“ resp. „pirmasis dangaus ir **didžiosios žvaigždės**“⁶¹ dievas“ resp.

fign. numerum nominis Beftiæ de quo Apocal. 13. qui habet intellectum, numerat numerum nominis beftiæ, qui numerus est 666. a fig. 1. n fig. 5o. t 3oo.e 5. m 4o. o7o. f 2oo. qui conficiunt 666“ [žr. Ioannes Parisienfis Tractatus de Antichristo (fol. 46); Brixianus 1591: 60; dėl graikų alfabeto aritmetinių simbolių atitikmenų žr. Ibrah 2000: 247)] ↔ V. lo. *anathematicus* 'vertas prakeikimo, prakeiktasis' (Blaise 1994: 45) ← gr. (vėlyv.) ἀναθεματισμένος 'prakeiktasis, atskirtasis' (Sophocles 1900: 139) ← (V.) lo. *anathema* 'prakeikimas, atskyrimas nuo bažnyčios resp. ekskomunika' (Niermeyer 1976: 42) ← gr. (/ vėlyv.) ἀνάθεμα 'prakeikimas; atskyrimas; prakeiktasis' (Lampe 1961: 102–103; dar žr. Sanders 1918: 95–96).

⁶⁰ Manyti, kad baltai garbino žvaigždės / -ių dievybę, nėra jokio pagrindo, mat „Žvaigždynų lietuviai mažai tpažįsta, bet ir nenuostabu, nes mūsų krašte dangus, palyginti, retai tėra giedras, todėl žvaigždėms stebėti nebuvo pakankamai progų“ (JBR II: 30; dar žr. Kregždys 2012: 238). Priešingai teigia kabinetinės mitologijos tyrėjai (žr. Bender 1867: 14).

⁶¹ Tenka apgailestauti, kad BRMŠ *Sūduvių knygelės* vertėjai itin lengvabūdiškai interpretavo originalo tekstą, mat nepaisė kultūrinių faktorių resp. įprastų XVI a. leksikos semantinės vartosenos ypatumų, apie kuriuos užsimena A. Mierzyński (1900: 79), t. y. v. *Gestirn* 'didžioji žvaigždė; *militia coeli* = Veneros planeta ↔ (bžn. / V.) lo. *Lucifer*; žvaigždynas ir kt.' (DWG IV: 4237–4239).

Pekuliarinį '**didžiosios žvaigždės**' mitonimo konotatą suponuoja *Agenda Ecclesiastica* pateikiama semema '**Saturnus**' (BRMŠ II: 159), mat to meto Prūsijos šviesuomenės, matyt, paveiktos judaikos studijų, o vėliau ir kabinetinės mitologijos tyrėjų įsitikinimu (Bender 1867: 14), baltai didžiąją žvaigždę vadino Saturno vardu resp. „<...> Mars und **Saturn** der kleinere und **größere Stern**<...>“ (dar žr. 68 išn.). Ši planetų ir žvaigždžių referentų unifikacija yra introdukcinio pobūdžio resp. traktuotinas kaip vertinys iš lotynų kalbos, mat lo. *stella* 'žvaigždė' reflektuoja ir sememą 'planeta' ↔ lo. *stella Saturni* 'Saturno planeta' (M. Tullius Cicero [žr. Georges II: 1331; Georges Hand. II: 1714]), kuri viduramžių lotynų kalboje apibendrinta hiperonimu 'žvaigždė ↔ žvaigždynas' (Sleumer 1926: 742), plg. „Frigida Saturni stella h. e. **sidus**“ (FFB II: 614) resp. „šaltoji Saturno planeta, t. y. **žvaigždė**“ (tiesa, Albertas Sleumeris [1926: 699], prie leksemos bžn. lo. *stella* paminėjęs tik reikšmes 'žvaigždė ↔ žvaigždynas' [žr. anksčiau], prie bžn. lo. *Saturnus* resp. sintagmos *Saturni stella* dar nurodo ir sememą 'planeta'), dar plg. 1476 m. Lenkijos Karalystėje parengto rankraščio citatą, kuriame Saturnas vadinamas mažąja žvaigžde, plg.: „<...> hic est Saturnus stella parva plumbea, non scintillans, que sero circa Lunam videbitur“ (Wodka 239 [žr. LMILPe]) resp. „<...> tai yra Saturnas, mažoji mėlyna, nemirganti žvaigždė, kuri tamsiuoju paros metu šalia Mėnulio yra matoma.“

*militia coeli*⁶² = bžn. lo. *Lucifer* ‘planeta Venera / aušros žvaigždė ↔ puolusiųjų angelų vadas resp. bžn. lo. *satan*’ (Sleumer 1926: 481, 699) ↔ „<...> der Gott des **Lichtes**“ (plg. Mannhardt 1936: 245), kurios yra ne tik sinoniminio lygmens (resp. v. *Gestirn* ‘dangaus šviešulys, dangaus kūnas; žvaigždynas; Veneros planeta; didžioji žvaigždė’ (DWG IV: 4237) ↔ v. *Licht* ‘žerintis / švytintis dangaus kūnas, jo skleidžiama švieša; žvaigždės šviesa ↔ žvaigždė (= v. *Gestirn*); jaunaties šviesa; dangaus šviesa, ryto šviesa / rytas = (bžn. / V.) lo. *Lucifer*⁶³’ (DWG VI: 862–878; Heyne II: 640–643), bet ir iš esmės p e -

⁶² Plg. „Diabolus autem facit exercitum de tribus militijs, scilicet de **militia sua**, de **militia carnis**, & de militia mundi. Militia autem diaboli est congeries peccatorum spiritalium, vt superbia, vanæ gloriæ, inuidiæ, iræ, & accidiæ. Cuius militiæ milites sunt diuerse species, & modi dictorum vitiourum. Et talis militia vocatur **militia coeli**: quia diabolus de cælo cecidit cum talibus vitijs“ (Gibbonus 1630: 190), t. y. „Nelabasis subūrė kariuomenė iš trijų būrių, t. y. iš savo paties, kūniškųjų gėdulių ir žemiškųjų turtų. Piktotoja (resp. pikatas) ↔ šmeižikas [R. K.] pulkas yra dvasinių neuopuolių kratinys, sudarytas iš didybės, garbėtroškos, paveldo, keršto ir abejingumo. Jo būrio kariai yra įvairūs šių ydų atstovai. Šis būrys vadinamas dangaus kariuomene: prakeiktasis su visomis ydomis iš dangaus nupuolė.“

⁶³ Puolusiųjų **angelų** vada bžn. lo. *Lucifer* ‘ὁ διάβολος’ (plg. „<...> cadens Lucifer <...> traxit ad inferni sulfurea stagna, in gelida aquilonis parte <...>“ [Maur. Lib. 10; dar žr. Grimm IV: 1605], t. y. „<...> prakeiktasis pragare užvaldė sieros ežerus, esančius šalčioje šiaurės dalyje <...>“ [dar žr. 48 išn.] sąjasa su referentais *rytmetinė / aušros žvaigždė* ↔ *Veneros planeta* yra formali semitų kultūrinės tradicijos refleksija, mat judėjai tikėjo, kad (1) angelai – r y t m e č i o ž v a i g ž d ė s (plg. „<...> cum me laudent simul **astra matutina**, et jubilarent omnes filii Dei?“ Job 38.7 (BSC 294) resp. „<...> kai drauge giedoja rytmetinės žvaigždės ir visos dangiškosios būtybės šaukė iš džiaugsmo?“ [Bb.e; dar žr. Barton 1918: 182]); (2) s. hebr. הלל resp. **helal** ‘**ryto žvaigždė**; priešpildnis; Aušros sūnus (= gr. φωσφόρος / εωσφόρος ‘*Lucifer*’ resp. Veneros planeta’ [EB III: 2828]) – Helalas, **žvaigždžių dievas** (? ↔ s. hebr. הלל resp. *m’hullal* ‘pagirtinas’ [DCH V: 164])’ (DCH II: 542; EB ibd.) ↔ s. hebr. הלל resp. *hēlēl ben šāhar* ‘aušros žvaigždė, **ryto sūnus**’, tapatintas su Babilono karaliumi, kuris gyrėsi pakilsias į dangų ir būsiąs lygus Dievui (Iz 12.15), tačiau buvo nusviestas į pragarą resp. s. hebr. שׂוֹר resp. *š’ōl* ‘gelmė, praraja; pragaras; mirusiųjų karalystė’ (žr. EB ibd.; BDB 624; Feyrabend 1905: 337 [apie s. hebr. *š’ōl* žr. Ps 63.10, 88.13, 89.49; Iz 14.9–11, 26.19; Job 7.9–11, 21.21 (dar žr. Bremmer 2002: 8)]), judėjų sietas su asirų karaliumi Neriglissaru, taip pat vadinamu s. hebr. נֶרְגַל־שַׁרְעַר resp. *Nēr-gal-šarecer* ‘vienas Babilono karo vadų, dalyvavusių šturmuojant Jeruzalę’ (DCH V: 756; dar žr. EB III: 3395), dar plg. arkangelo Satanailo, sukilusio prieš Jahvę 2-ąją dieną po pasaulio sukūrimo, ištrėmimo į pragarą motyvą apokrifinėje Enocho (29.4–6) knygoje (žr. EB I: 228; Davidson 1971: 262). Tai protosemitų kultūrinio substrato mitologinio siužeto refleksija – ryto aušros ir saulės spindulių interakcijos eksplikacija resp. opozicinių jėgų moduliacija (Gunkel 2006: 89–92), plg. mitą apie dievo Elijono (s. hebr. אֱלִיּוֹן resp. *El’jōn* Pr 14.18) ir milžino Helalo kovą (EB III: 2828, 3327; dar žr. 68 išn.).

Šv. Jeronimas, Vulgatos vertėjas, ir kt. Bažnyčios mokytojai **klaidingai** (dar žr. 68 išn.) susiejo italikų aušros dievybę lo. *Lucifer* (= s. hebr. הלל resp. *hēlēl* [žr. anksčiau]) su Nabuchodonosaru II-uoju, Babilono karaliumi, 587–586 m. pr. m. e. užėmusiu Jeruzalę, sugriovusiu Saliamono šventyklą ir išvariusiu judėjus į nelaisvę (plačiau žr. Wilken 2007: 171; dar žr. Davidson 1971: 176), įvardydami jį velniu resp. šetonu, plg. „Et ait illis : Videbam **Satanam** sicut fulgor de cælo cadentem“ Mt 10.18 (BSC 690) resp. „O Jėzus atsiliepė: „Mačiau **šetoną**, kaip žaibą krinantį iš dangaus“ (Bb.e). Ši ST vieta tapo viena scholastinės dogmatikos elementų (žr. Feyrabend 1575: 19).

poratyvinės konotacijos, mat grindžiamos ST dogmatika (I) ir NT scholastinėmis (resp. NT informacijos fetišizacija, intuicija, o ne analitinė, dalykų esmės išvalga, argumentuojama religinėmis dogmomis, abstrakčiais, spekuliatyviais religinių problemų svarstymais) prielaidomis (II), plg.:

I. ST Pakartoto įstatymo knygoje (resp. s. hebr. כְּרִיבִים resp. *d'varim* 'dalykai; žodžiai') įvardytas draudimas⁶⁴ judėjams garbinti dangų ir jame esančius šviesulius, t. y. suponuojama antagonistinė Jahvei resp. pagoniškoji sfera: „<...> ne forte elevatis oculis ad **cælum**, videas solem et lunam, et omnia **astra** cæli, et errore deceptus adores ea, et colas quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt“ (BSC 89) ↔ „<...> ar kad kartais, pakėlęs akis į **dangų** ir stebėdamas saulę, mėnulį, **žvaigždes**⁶⁵ ir dangaus galybę, nebūtum sugundytas juos garbinti ir jiems tarnauti (Įst 4.19 [Bb.e; dar žr. Forstner 2001: 102]);

– paisydamas ST dogmatikos, J perrašo autorius Matthaėjus Waisselis (apie jį plačiau žr. Kregždys 2009a: 177; MP II: 750), o vėliau ir Johannesas Maleckis-Sandeckis J. Sabinui rašytame laiške (BRMŠ II: 203 [dar žr. 53 išn.]) bei perspaudo a autorius Jeronimas Maleckis (žr. anksčiau) pirminę resp. pejoratyvinę⁶⁶ konotacijos A perrašo sintagmą „<...> der erste Gott Himmels vnd **Gestirnes**“, neišvelgdami užkoduotos *der Gestirnes* ↔ *militia coeli* ↔ (bžn. / V.) lo. *Lucifer* (→ *Saturnus* [žr. 61 išn.]) semantinės nuorodos, keičia į pozityviosios reikšminės vertės „Der Gott des Himmels vnd der **Erden**“ resp. „dangaus ir žemės dievas“ (žr. Mannhardt 1936: 245; dar žr. Brückner 1922: 164–166; JBR II: 181; plg. Balsys 2017: 42), t. y. suponuoja

⁶⁴ Tiesa, šio tabu mitologijai paisyta (žr. Forstner 2001: 102), plg., pvz., avd. jdš. *Massel* (↔ avd. *Sam Massell*, Jr. [E] XIII: 667); *Iosif Massel*, gimęs Vilniaus gubernijoje [EΘ X: 694] < vak. jdš. *massel* / *maššel* 'laimė, sėkmė; žvaigždynas' (plg. Lötzsch 1992: 115–116) / ryt. jdš. *mazal* resp. מַזַּל 't. p.' (סְפָרַת־מַזָּלוֹת 2011: 354, 569) < v. hebr. *mazzāl* resp. מַזָּל 'planeta; žvaigždynas; sėkmė; turtas' (Stern 2000: 129; Jastrow II 755), suponavęs ir sub. lie. *maselis* 'Užgavėnių papročiais persirengęs žmogus' (LKŽe), iki šiol klaidingai priskiriamą lietuvių indigeniai leksikai (plačiau žr. Kregždys 2017a: 262), akivaizdžią referentų 'žvaigždynas' ↔ 'sėkmė' (⇒ 'garbinimo objektas') sąsają.

⁶⁵ Plačiau apie sideroforinių objektų garbinimą žr. EB IV: 4784.

⁶⁶ Ją galima grįsti konfrontacine krikščionių tikėjimo aspektu informacija, mat, priešingai pastarajam, pagonyms germanai sielos transcendenciją siejo su sideroforiniais objektais, kurie iš dalies buvo integralūs su senųjų germanų mitologiniais vaizdiniais, pvz., referentas 'žvaigždė(s) / dangaus kūnas' buvo asocijuojamas su sielų metempsichoze resp. „Wiedergeburt, wie sie die edda kennt, verwandlungen der menschen in pflanzen, thiere, steine und gestirne könnten als merkmale der lehre von der seelenwanderung und emanation betrachtet werden <...>“ (Grimm 1835: XXV–XXVI) bei interferentiškas įvairių dievų funkcijų aspektu, plg. šiaurės germanų dievės s. isl. *Frigg* įvardijimą Oriono žiedo viena žvaigždžių resp. „*Frigg*, Odhins gemahlin, deren wesen in den begrif einer erdgöttin übergeht und nach der ein gestirn des himmels, Orions gürtel: *Friggjar rockr* (Friggæ colus) benannt ist“ (Grimm 1835: 167, 192), o Toras (resp. s. isl. *Þórr* 'griausmas, žaibas [jų dievas]' [IED 743]) buvo įsivaizduojamas kaip spindinti žvaigždė danguje („Thórr als leuchtende gestirne gen himmel“ Sn. 82. 83. 111 [Grimm 1835: 305]).

bžn. lo. *Lucifer* ‘puolusiųjų angelų vadas’ → bžn. lo. *Deus* ‘Viešpats’⁶⁷ (resp. s. hebr. יהוה / YHWH ‘Jahvé’ Ps 104,35 [dar žr. Sleuner 1926: 271]) kaitą, remdamasis α) ST Pradžios knygos pirmuoju sakiniu: *In principio creavit Deus caelum et terram* (BSC 1) ↔ *Am Anfang schuf Gott Himmel und Erde* (BL 1) ↔ „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir **žemę**“ Pr 1.1 (Bb.e); β) *Agenda Ecclesiastica* autorių įvardyta mitonimo *Occopirmus* funkcija ‘Saturnus’ (Mannhardt 1936: 243; BRMŠ II: 159; dar žr. Kregždys 2009a: 177) resp. aukso amžiaus (kuomet nebuvo vargo ir vergystės, žemės nuosavybės – ji buvo bendra) italikų žemdirbystės, vyno ir vaisių resp. derliaus dievo, vaizduoto su pjautuvu (Bianchi 1875: 20, 133–134; Штраерман 1961: 29, 133, 137, 143–144) veiklos sfera⁶⁸;

⁶⁷ Maksas Polluksas Töppenas (1846: 219) teigia, kad M. Weisselis, implikavęs tokią mitonimo funkcinę kaitą, norėjo pabrėžti sąsają su italikų Jupiteriu. Tokiu aiškinimu, žinoma, pasikliauti nevalia, mat Jupiteris nebuvo chtoninė dievybė. Jos veiklos sfera uranistinė, kuriai priskiriama ir dievų suvereno bei Romos šlovės ir sėkmės dievo resp. lo. *Jupiter Optimus Maximus* konotacija (plačiau žr. Bianchi 1875: 22–30; Штраерман 1987: 79; Grimal 1990: 231–232; Adkins 2004: 278–279; dar žr. Kregždys 2012: 166, 483). Jo teigimu, toks lyginimas yra neteisingas (plg. „Diefe ächte Vorfstellung zeigt, daß Occopirmus keines weges in der Unumfchränktheit über Himmel und Erden gebot, als Jupiter, mit welchem er verglichen ißt“), mat dangaus dievo funkcija esanti introdukcinė (plg. „Vielmehr schein der Begriff des Himmels der inhaltschweren Nebenbegriffe, welche er durch andere Religionen erhalten hat, für den Preußen noch ziemlich baar gewefen, und bloß etwa als Local aufgefaßt zu sein“). Dėl šios priežasties, šio tyrėjo teigimu (Töppen ibd.), *Agenda Ecclesiastica* pateikiama semema ‘Saturnus’ yra daug patikimesnė, t. y. suponuojama chtoninės dievybės profotfunkcija (dar žr. 68 išn.).

⁶⁸ Tenka apgailestauti, kad tyrėjai, kokiu nors aspektu analizavę *Sūduvių knygelės* mitonimą *Occopirmus* ‘pirmasis dangaus ir didžiosios žvaigždės dievas’ ar jo *Agenda Ecclesiastica* atitikmenį *Occopirmus* ‘Saturnus’ (BRMŠ II: 159), motyvuotai neeksplikuoja semantinės kontradikcijos faktorius (plg. JBR II: 181; dar žr. 67 išn.), mat semema ‘pirmasis dangaus ir didžiosios žvaigždės dievas’ formaliai suponuoja ne sakralinį referentą *Saturnus*, bet *Jupiter* resp. ‘aukščiausia Romos dievybė’ (Штраерман 1961: 30), plg. W. Mannhardto (1936: 243) samprotavimus, kuriuos klaidingai resp. kaip užfiksuotą *Sūduvių knygelės* faktografiją interpretavo G. Beresnevičius (1999: 208).

Į šį neatitikimą, be M. P. Töpeno (žr. 67 išn.), dėmesį atkreipė ir W. Mannhardtas (1936: 243), tačiau jo detalai neanalizuoja, nors ir konstatuoja koreguotinę *Occopirmus* ir *Jupiter* atitiktį. Lygiai tokį patį teiginį anksčiau yra suformulavęs Christophoras Hartknochas (1684: 141). Jozefas Benderis (1867: 100) teigia, kad Saturno atitikmuo pasirinktas todėl, kad jis yra dievų tėvas, o Antonis Mierzyński (1900: 79), sekdamas J. Benderiu (tiesa, to fakto nemini), ir pripažindamas, kad jam visiškai neaiški analizuojamo mitonimo etimologija, kažkodėl net ir nemėgina kvestionuoti sememos ‘Saturnus’, mat, pasak jo, ši italikų dievybė ir yra pirma. Deja, bet toks aiškinimas ydingas, mat iš tiesų Saturnas yra vadinamas Dzeuso tėvu, bet tai ganėtinai vėlyvas genetinis ryšys, atsiradęs susiejus graikų Dzeusą ir romėnų Jupiterį, t. y. sutapatinus Saturną ir Kroną (Bianchi 1875: 26, 134). Remiantis J. Benderio ir A. Mierzyńskio aiškinimu, visiškai nesuprantama, kaip uranistinė dievybė, jei ji pirma hierarchijos sistemoje, galėjo vykdyti tik chtoninės sferos funkcijas resp. būti žemdirbystės ir derliaus dievas, mat būtent tokia šios dievybės funkcinė atribucija buvo įvardijama Bažnyčios raštuose lotynų kalba, plg. bžn. lo. *Sāturnus* ‘altitalischer Gott der Saaten und des Ackerbaues’ (Sleuner 1926: 699), plg. Adomo Brėmeniečio (resp. bžn. lo. *Adamus Bremensis*) minimą šiaurės germanų dievo Toro (dar žr. 66 išn.) integraliąją, o ne bazinę frumentalinę funkciją, plg. „Thor, inquit, praesidet in aere, qui tonitrus et fulmina, ventos ymbresque, serena et fruges gubernat“ (Brem.

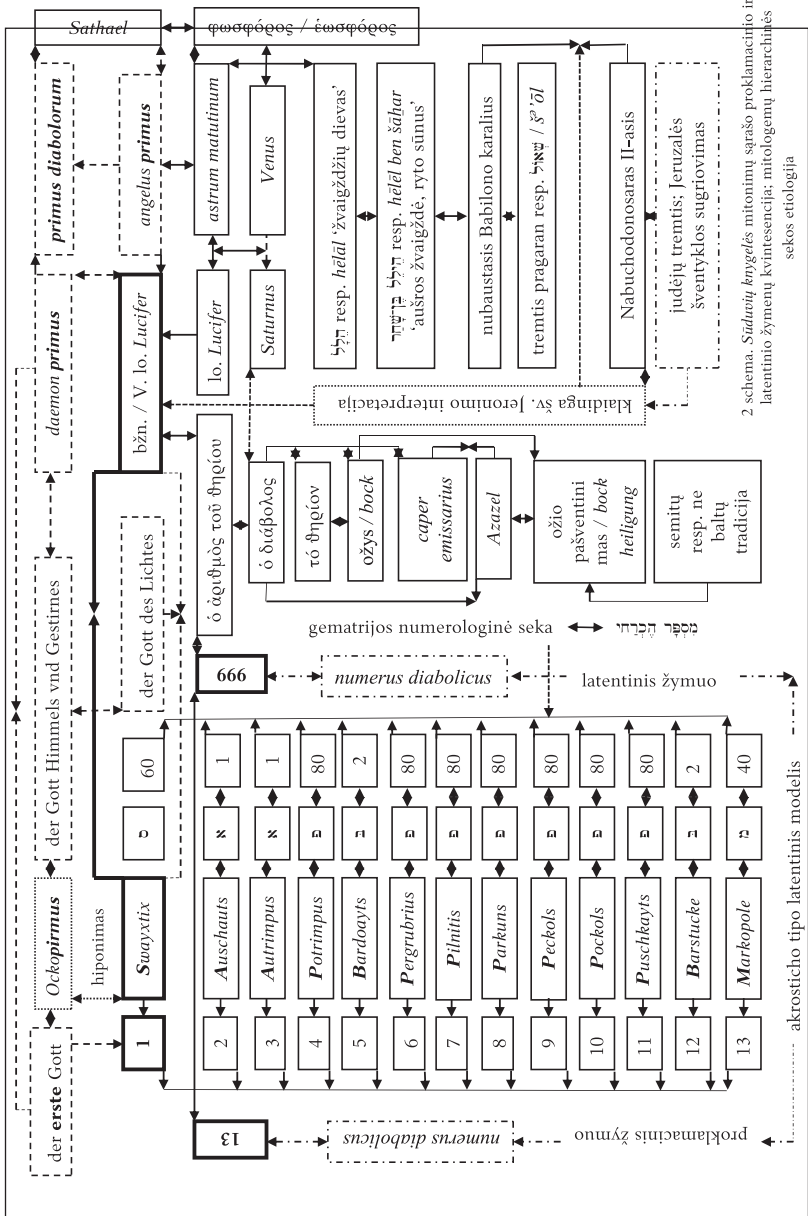
Gest. 174), t. y. „Toras, pasakoja, vadovauja danguje, kur valdo griauštinius ir žaibus, vėjus ir debesis, oro sąlygas ir derlių“.

Kai kurie tyrėjai pateikia neįtikėtina naivius samprotavimus apie neva tamsiąją uranistinės sferos protosampratą resp. tamsos sferą, kuri įvardijama referentu 'Saturnas', pvz., Gintaras Beresnevičius (1999: 209), remdamasis Kasparo Hennenbergerio (1584: 10b) apibrėžta genetinė prūsų dievo *Potollos / Pocollos / Pickollos* (resp. Patulo / Pikulo) ir italikų Saturno sąsaja, teigia: „<...> jei Okopirmas yra „dangaus ir žvaigždžių“ dievas, jis kartu tampa ne „šviesos dievu“, kaip kad būtų galima tikėtis, o nakties dangaus dievu“. Puoselėdamas šią mistifikaciją, G. Beresnevičius (1999: 208) įvardija iš esmės klaidingus argumentus, neva jtv. *Ockopirmus* savo funkcinė atributika ir teogonija yra tapatus s. i. *Prajāpatih* 'kūrimo valdovas, kūrėjas' (Mayrhofer II: 355), nors šis toks nėra, mat suponuoja protosememas *'dievų tėvas / pasaulio kūrėjas / visatis / esmių esmė' (MacDonell 1897: 4–5, 13–14, 16, 57, 115, 118–120, 140, 151, 153, 156; Williams 2003: 234–235), o ne unifikuotas 'dangaus ir žvaigždžių dievas'. Be to, minėtina, kad (1) s. i. *Prajāpatih* yra soliarinės dievybės s. i. *Savitṛī* 'geltonplaukis ir geltonrankis saulės dievas' epitetas (MacDonell 1897: 13, 20, 33, 48, 117–118; Monier-Williams 1960: 1190); (2) Saturno planeta yra s. i. *Savitṛī* sūnus resp. s. i. *Savitṛītanaya* 'Saturnas' (Monier-Williams ibd.), o ne pats saulės dievas. Vadinasi, jtv. *Ockopirmus* ↔ s. i. *Prajāpatih* sąsaja bei implikacija su referentu 'tamsaus dangus / tamsa' yra iš esmės klaidingi ir dvelkiantys obskurantizmu. Remiantis atliktos latentinės gematrijos sekos analizės rezultatais (žr. 2 schemą), galima atsargiai spėti, kad *Agenda Ecclesiastica* iniciatorių Georgo Polenco, Erhardo von Queiso ir Pauliaus Sperato raštvedys (žr. Kregždys 2009a: 180), matyt, naudojęsis ir *Sūduvių knygelės* nešlikusiu originalu ar jo nuorašu, žinojo, jog leksema v. *Gestirn* 'didžioji žvaigždė' gali būti įvardijama ir Saturno planeta (žr. 61 išn.).

Šią reikšminę Veneros (resp. didžiosios žvaigždės) ir Saturno, vadinto juodąja žvaigžde (Weidner 1915: 14), referentų permutaciją galima argumentuoti semitų tikėjimo ypatumais: nuo 382–406 m. resp. Vulgatos vertimo (žr. 63 išn.) atsiradęs pejoratyvinis Veneros semantinis referentas resp. Dievo antipodas (suponuotas klaidingo šv. Jeronimo vertimo [žr. 63 išn.]) galėjo būti pakeistas identiškos reikšminės vertės prasminiu žymeniu – Saturnu resp. v. hebr. שַׁבְּתַי resp. *Šabb'tai* 'Saturnas r kt.' (Jastrov II: 1520), kuris buvo nepalankus žmogui resp. priešiškas jam (dauguma astrologinių teiginių yra Babilono tremties metu įgytų žinių refleksija [EB IV: 4178, 4630]), kildinamu iš chtoninės dievybės akad. dU.GUR (↔ dGIR-eri₁₁-gal) / dGIR.UNU. GAL ↔ *dnin-uru-gal-(ak)* 'didžiojo miesto (resp. mirusiųjų pasaulio) valdovas' (→ s. hebr. נֶרְגַל resp. *Nēr'gal* 'šumerų mirusiųjų pasaulio dievybė' [DCH V: 756]) 'žiemos saulė (dievybė garbinta lapkričio ir gruodžio mėnesių sandūroje, kuomet, akadų tikėjimu, saulė mirdavo [EB III: 3395]) ↔ požemio / mirties, ligų ir karo bei nelaimių dievas ← **uranistinė dievybė** (sietu su **Alkoro** [*Ēques Stellula*] žvaigždė Didžiųjų Grįžulo ratų [*Ursa Major UMA*] žvaigždynė resp. akad. *šēlebum* 'lapė; Alkoro žvaigždė' [CDA 366], lemiančią tvaną [RAPH 72; dar žr. Weidner 1915: 11; Santillana, Dechend 1998: 385]), **išvaryta į požemį**' (EB IV: 4630; RAPH 72, 97–98, 145–146, 304, 339–341, 347), pvz., trečiadienį, Saturno valdymo laiku, resp. ketvirtąją savaitės dieną gimęs žmogus niekuomet neįvykdys savo misijos ir nebus laimingas (Jastrov ibd.), jie yra smulkmeniški ir riboti, kenkėjai ir piktdžiugiai, žemdirbiai, mokesčių rinkėjai ir smurtautojai (Beck 2007: 74–75, 77, 96, 110). Ši akadų ir semitų mitologinė tradicija buvo introdukuota ir į ide. tautų tikėjimus, pvz., armėnų, plg. „When Saturn is in the ascendant, a king dies <...>“ (Ananikian 1925: 52). Germanai tikėjo, kad Alkoro žvaigždė sietina su eschatologiniu resp. pasaulio pabaigos motyvu (Santillana, Dechend ibd.; dar žr. Grimm II: 726).

Vadinasi, *Sūduvių knygelės* originalo autorius, besiremdamas jam įprasta kultūrine faktografija, kelis kartus nurodė pejoratyvinę mitonimo *Ockopirmus* funkciją, tačiau jo veikalo interpretatoriai, suvokę pateikiamą informaciją krikščioniškos tradicijos sistemos pagrindu, ją eksplikavo iš esmės klaidingai.

Sūduvių knygelės mitonimų sąrašo proklamacinio ir latentinio žymenų kvintesencija; mitologemų hierarchinės sekos etiologija

2 schema. Sūduvių knygelės mitonimų sąrašo proklamacinio ir latentinio žymenų kvintesencija; mitologemų hierarchinės sekos etiologija

II. spėtina, kad A perrašo autorius motyvavo *Sūduvių knygelės* faktografiją, remdamasis jau minėta scholastine doktrina – α) inicijuodamas referento **ožys** (dažniausiai – raguoto), kuris yra Veneros (= [bžn. / V.] lo. *Lucifer*) tarnas (žr. 2 schemą), plg. „Cornibus ornatus hircus, veneri famulatur“ resp. „Raguotas ožys Venerai tarnauja“ (Chr. Camp. 1.91), simbolizavusio *militia carnis* (žr. 62 išn.) ydas⁶⁹ ir sietas su demonų veikla (Brixianus 1591: 281; dar žr. Kobielus 2002: 158]) ⇒ A perrašo pavadinimo *Der ungläubigen / Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt / andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth* sakralinį statusą, jis suponuoja β) demonologinį jo konotatą, mat ožys (resp. v. *Bock*) = *diabolus*⁷⁰ / bžn. lo. *Lucifer* ‘puolusiųjų angelų vadas’ (Brixianus 1591: 281; dar žr. Rožek 1993: 235–238), dar plg. „Tam prezident kongresu czart siedzi na Majestacie, w psiej albo w **koźlej** postaci <...>“ (Chmielowski 1968: 135) resp. „Ten susirinkimo vadas – velnias, šuns ar ožio pavidalu, sėdi soste <...>“. Ožys galėjo būti ir nelabojo palydovas kelionėje (Rožek 1993: 146).

Pejoratyvinė ožio simbolika, spėtina, semitų senosios tradicijos refleksija⁷¹, yra scholastinės doktrinos elementas, mat NT teigiama (Mt 25.32–33),

⁶⁹ Plg. „Hircus fig. virum impudicum, & libidine facinorofum, quòd Hircus natura fit adeo Salax, ut feptima poft ab ortu die capram infiliat“ (Valerianus 73 [žr. Brixianus 1591: 281]), t. y. „Ožys simbolizuoja paleistuvystės nuodus, amoralumo troškiną, mat jis iš prigimties yra gašlus, jau 7-ą dieną po gimimo siekia artumo su ožka.“

⁷⁰ Plg. „Hircus fig. Diabolum, ut ait Adamantius, cum uero ad martirium duceris hircum obtulifti, quia fcilicet autorem peccati diabolum Iugulafiti“ (Valerianus 73 [žr. Brixianus 1591: 281]), t. y. „Ožys simbolizuoja nelabąjį, kaip teigia Pseudo Origenas, mat kuomet atvedi į bažnyčią ožį paaukoti, tai tolygu nuodėmių kūrėją velnią pasmaugti.“

⁷¹ Judėjai tikėjo, kad demonai yra plaukuoti padarai, labai panašūs į ožius (Witton 1910: 96), t. y. s. hebr. שְׂטֵרִים resp. *s’īrīm* ‘kailiniuoti demonai ↔ ožiai’ (Iz 13.21, 34.14) ← sg. s. hebr. שְׂטֵרִי resp. *sā’īr* ‘kailiniuotas demonas ↔ ožys’ (DCH VIII: 175). Vakarų germanai ši mitologinį siužetą transformavo, susiedami jį su krikščioniškuoju nelabuoju, priskirdami jam juodos spalvos ožio referentą (Grimm III: 995–996). Neabejotiną introdukcinių šios mitologemos statusą galima argumentuoti demonologinio konotato ‘kairysis / kairės pusės’ raiškos refleksijomis, plg., pvz., referentą ‘kairysis velnio ragas’ ir kt. (Grimm ibd.) ← bžn. lo. „<...> hædos autem a **sinistris**“ (Mt 25.33 [BSC 667]) ↔ bžn. lo. *sinistrum* ‘velnias, blogis; praeiktasis’ (Sleumer 1926: 729). Jakobas Grimmas (III: 996), nepaneigęs pagoniškųjų šio gyvūno aukojimo papročių, nors pateikęs iš esmės labai archajiško semitų tautų tikėjimo (apie jį plačiau žr. Barton 1918: 186) faktografijos argumentus (plačiau žr. Grimm I: 52), buvo linkęs abejoti prūsų ožio pašventinimo apeigų autentiškumu.

Ilgainiui šis motyvas krikščionių buvo sakralizuotas ir introdukuotas į ide. tautų papročius, vartojant *caper emissarius* simbolį, kuris, *de origine* pejoratyvinės konotacijos, vėliau susietas su Jėzumi Kristumi (Brixianus 1591: 136; Kobielus 2002: 156–157; EB III: 3982; dar žr. EB I: 394–398), tapo žmonijos nuodėmių atpirkimo samprata: s. hebr. אֲזַאֵל resp. *Azāzēl* ‘(1) Arabijos dykumoje gyvenęs demonas, asocijuotas su skardžia uola, nuo kurios buvo nusvėdžiamas aukojamasis diabas; (2) raišas dykumos demonas = s. hebr. שְׂטֵרִי resp. *sā’īr* ‘kailiniuotas demonas ↔ ožys’ (žr. anksčiau [egiptiečių kultūrnės introdukcijos refleksija – Kun 17.7]) Kun 16.8–10 (Штейнбергъ 1878: 346; Witton ibd.; Kregždys 2017_a: 257–258), apokrifinėje Enocho, arba Etiopijos, ST knygoje (VIII: 1, IX: 6, X: 4–6, LIV: 5), datuojamoje Antrosios šventyklos laikotarpiu resp. VI a. pr. m. e. (EJ VI: 442–443, XIX: 608–610), minimas

kad nedorėliai, asocijuojami su ožiais, paskutiniojo teismo metu stovės Dievo kairėje pusėje resp. pasmerktųjų gretose (plg. „<...> et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: et statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a **sinistris**“ [BSC 667] resp. „Jo akivaizdoje bus surinkti visų tautų žmonės, ir jis perskirs juos, kaip piemuo atskiria avis nuo ožių. Avis jis pastatys dešinėje, ožius kairėje“ [Bb.e; dar žr. 69, 70 išn.]).

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad šios dievybės semantinė funkcinė distribucija yra introdukcinės plotmės resp. sukurta *Sūduvių knygelės* autoriaus, remiantis semitų tautų kultūros tradicija (dar žr. JBR II: 56; Kregždys 2012: 345).

Remiantis šia hipoteze, iš esmės koreguotinas ligišiolinis mitonimo jtv. *Ockopirmus* A etimologinis aprašas. Galima atsargiai spėti, kad šis teonimo jtv. *Swayxtix* epitetas (resp. hiponiminis įvardijimas) priskirtinas *tatpuruša* tipo kvazikompozitams (žr. 75 išn.), sudarytas iš sub. jtv. (/ pr.) **kaukas* / **kukas* ‘kaukas’ ↔ pr. *cawx* ‘velnias’ E 11 (žr. PEŽ II: 148, 296) ir avd. jtv. (/ pr.) **Pirmas* **tas*, kuris viršesnis, išskirtinesnis už kitą / -us⁷² ↔ avd. pr. (? jtv.) *Pyrme* 1354 / *Pryme* (**Semba** [Trautmann 1974: 77]), pastarasis, matyt, sietinas su num. ord. pr. *pirmois* ‘pirmasis’ III 27₅ (plg. Trautmann 1974: 160), t. y. jtv. *Ockopirmus* gali reflektuoti pirmojo sando konsekventualiosios aferezės⁷³ paveiktą lytį (jei tai nėra *Sūduvių knygelės* autoriaus netiksliai pateikto kultūrinio fakto grafologinė klaida), kurios šaknies balsio etiologija gali būti eksplikuoama dvejopai:

kaip vienas 200 puolusiųjų angelų vadų (plačiau žr. Kregždys 2017_a: 257–258) ← s. hebr. עֶזְרָא resp. *ēz* ‘ožys; ožka; ožkos vilna; Ožkos žvaigždynas resp. *Capella*’ + s. hebr. אֱלֹהִים resp. *ēl* ‘dievybė; Dievas’, t. y. suponuojama protosemema **Dievas-ožys* (Штейнбергъ ibd; dar žr. DCH I: 253–259, VI: 321–322), nors tiksliai šios mitologemos kilmė nėra aiški (Kregždys 2017_a: 257).

⁷² Plg. avd. lie. *Pirmasis* ‘gyvenantis arčiau kelio už kitą bendrapavardį’ Ro (Butkus 1995: 347) ↔ avd. lie. *Pirmas* (Salys 1983: 301).

⁷³ Tai ne vienintelis *Sūduvių knygelės* mitonimas, reflektuojantis aferezę, plg. identiško kitimo, suponavusių hipokoristikus, pavyzdžius: a) *Grubrium* A (↔ **Pargrubij** A) ← **Pargrubius*; b) *Gubrium* C (↔ **Pargrubius** C) ← **Grubium* ← **Par-grubius*; c) *Guberium* K (↔ **Pergubrius** K) ← **Par-grubius* ← **Pargrubī/is* (plg. *Pargrubij* A, B / *Pargrubius* B, C [plačiau žr. Kregždys 2015: 15]).

Daugybė šio kitimo (dažniausiai motyvuoto resp. suponuoto haplogologijos niuansų) pavyzdžių užfiksuota lietuvių kalboje ir jos šnektose, plg. sub. lie. *overē* ‘voverė’ ↔ sub. lie. *voverē* ‘nedidelis, šoklus medžiuose gyvenantis graužikas su ilga uodega (*Sciurus*)’ (Gaivenis, Keinys 1990: 12; dar žr. Kregždys 2012: 114) / top. lie. *Jewie* ↔ *Vievis* (žr. Vanagas 1981: 379 [dar žr. Kregždys 2013: 75]) / sub. lie. *mōnē* 2 (sf.) ‘nuomonė’] ↔ sub. lie. *nūomonē* 1 (sf.) ‘nuovoka, nusimanymas, išmanymas, supratimas’ (LKŽe) / sub. lie. dial. *éndrē* 1 (sf.), *endrē* ‘nendrė’ ↔ sub. lie. *néndrē* 1 (sf.) ‘(bot.) varpinių šeimos vandens augalas ilgų tuščiaviduriu stiebu (*Phragmites communis*)’ (LKŽe) ir kt.

I. su diftongo *au* monoftongizacija⁷⁴ (apie pr. *au* → *o*, *a* kitimą plačiau žr. Bezzenberger 1876: 392; Lewy 1904: 19; Gerullis 1922: 219; dar žr. 74 išn.), plg. (1) top. pr. *K-aw-ki* ↔ *K-o-ken*, *K-o-cken* // top. pr. *K-aw-kowo* (→ top. le. *Stare- / Nowe- Kawkowo*) ↔ top. pr. (*Alt- / Neu-*) *K-o-ckendorf* ↔ top. pr. *C-u-kendorff* 1388 ir kt. – kaimų ir parapijos pavadinimus (Alenšteino apskr. – dab. le. Olsztyn [Przybytek 1993: 102; NTSGW II: 19, 363]), jei tai nėra: α. top. le. *Kawka*, *Kawki* (*Kawken*), *Kauke* (← sub. le. *kawka* ‘kuosa’ [NMP IV: 382]) vienas germanizuotų variantų; β. v. ž. *koke* ‘virėjas, kepėjas; duonos kepalas, pyragas’ refleksija (NMP ibd.) ← sub. pr. *cawx* ‘velnias’ E 11 resp. pr. **kaukas* ‘t. p.’ (NMP IV: 383; dar žr. PEŽ II: 148) ar pr. (/ jtv.) **kukas* ‘kaukas’ (žr. toliau); (2) avd. pr. *K-a-kewese* 1339 (Trautmann 1974: 42) ← ? pr. *cawx* ‘velnias’ + v. v. ž. *wese* ‘pieva’ (Lübben, Walther 1888: 1152; Diefenbach, Wülcker 1885: 904), matyt, raštininkui sąmoningai germanizavus antrąjį sandą resp. pr. **vajā* ‘pieva’ (PEŽ IV: 214) resp. pakeitus jį v. ž. *wese* atitikmeniu, t. y. reflektuojama toponiminė asmenvardžio kilmė resp. **kilęs / gyvenantis Velnio pievoje*, plg. top. la. *velniņa pļava* ‘velnio pieva’ (Plāķis 1939: 257), dar plg. top. lie. *Velniākalnis* (LAŽ 340), top. la. *velna kalns* (Plāķis 1939: 227);

II. su pr. ū grafine *o* raiška (žr. Mažiulis 2004: 15), t. y. pr. (/ jtv.) **kukas* ‘kaukas’ kaip apofonine pr. *cawx* ‘velnias’ lytimi (plačiau žr. PEŽ II: 296).

Vadinasi, rekonstruojamas jtv. **(K)okupirmas* / **(K)ukupirmas* (su antruoju *-u-*, suponuojančiu jtv. **kukun* ‘kaukų’ [gen. pl. (PEŽ II: 295)] – dėl gen. pl. *-un* ↔ *-on* < bl. **-ōn* žr. Mažiulis 2004: 40–41) reflektuoja protosemą **‘kaukų pirmasis / kaukų suverenas’*⁷⁵, kuri *Sūduvių knygelės* autorius, remdamasis scholastine ideologija, visiškai motyvuotai susiejo su krikščionių pragaro valdovu⁷⁶ ir pavartojo, jo manymu, pastaro atitikmens jtv. *Swayxtix* A epiteto raiškai (žr. 3 schemą).

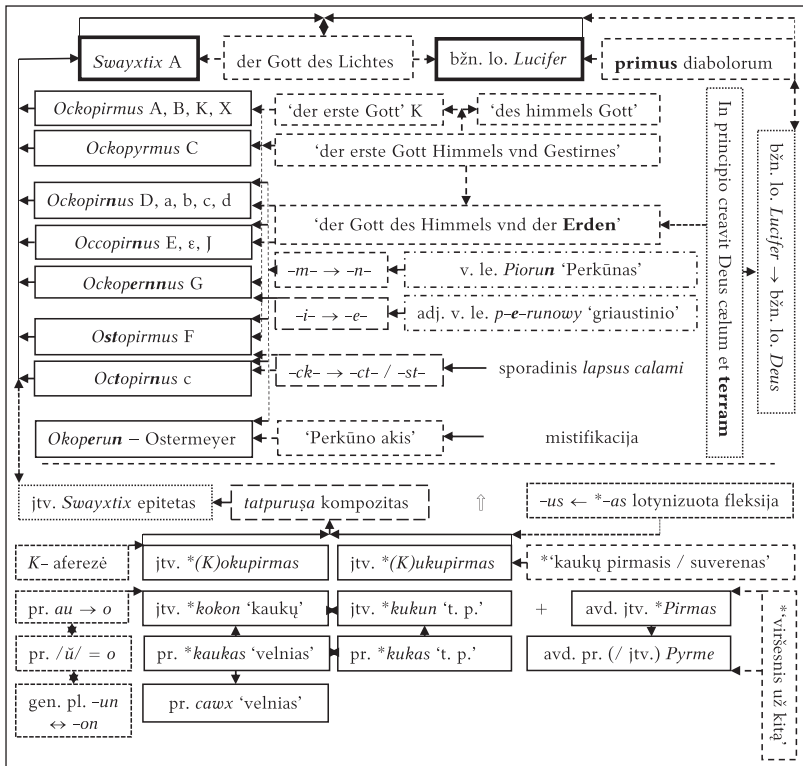
⁷⁴ Apie panašų fonologinį procesą resp. radicalinio *-áu-* (tik tvirtapradžio) → *-a-*, užfiksuotą šiaurės vakarų aukštaičių plote (Ragainės ir Striukų šnektose), plačiau žr. Zinkevičius 1966: 91, 2006: 187; Grinaveckis 1973: 221 (apie jo refleksijas sakralinės konotacijos žodžiuose dar žr. Kregždys 2012: 39, 41–42).

Neaišku, ar diftongo *au* monoftongizacija yra vakarų baltų kalbų (dialektų) ypatumas, ar inovacinė Rytprūsų Sembos vokiečių dialektinė ypatybė, būdinga ir vokiečių žemaičių dialektui – toks fonologinis procesas prasidėjo senojoje vokiečių žemaičių (resp. senovės saksų) kalboje (Polenz von 2009: 28), plg. RPr. *b-ō-m* ‘medis’ ↔ v. *B-au-m* ‘t. p.’ (Ziesemer 1924: 126), introdukuota į šios srities fonologinę sistemą ir ilgainiui išplitusi Mažosios Lietuvos teritorijoje (žr. Zinkevičius ibd.).

⁷⁵ Neatmestina galimybė, kad tai ne kompozitas, o sintagma jtv. **(k)okun pirmas* / **(k)ukun pirmas* **‘kaukų pirmasis / kaukų suverenas’*, svetimtaučio *Sūduvių knygelės* autoriaus klaidingai (remiantis A. Brücknerio [1904: 47, 1922: 164–166] hipoteze) suprasta kaip dūrinys (žr. toliau).

⁷⁶ Plg. J. Maleckio-Sandeckio (BRMŠ II: 203) jotvingių dievų apibūdinimą referentu bžn. lo. *daemones* ‘velniai, nelabieji, bauginančios dievybės’ (Sleumer 1926: 256) resp. „<...> inuocaque ordine daemones, quos ipsi Deos esse credunt <...>“.

Mitonimo *Ockopirmus* etnomitologinės ir etiologinės raidos eksplikacija

3. Išvados

1. Lytys jtv. *Zudewiten* A / *Zudewitten* C / *Zudwity* A suponuoja germanizuotus polonizmus resp. reflektuoja v. le. *cudowidz* 'kerėtojas, burtininkas' ir priskirtini introdukuotųjų mitonimų grupei, o ne indigeniems etnonimams.

2. Naujoji *Sūduvių knygelės* rankraščių pagrindinio teksto pirmosios eilutės eksplikacija „Apie kerėtojų, kurie save vadina sūduviais <...>“ implikuoja baltų mitologemų sąrašo papildymą superstratinės kilmės mitonimais jtv. *Zudewiten* A /ž cudevītai ↔ *cugevītai/ *,kerėtojai, burtininkai“ bei *Deywoty Zudwity* A /deivūtjai cudvītai/ „kerėtojų / burtininkų dievai“.

3. Mitologema jtv. *Ockopirmus* A yra ne savarankiškas teonimas, bet pirmojo *Sūduvių knygelės* mitonimų registro dėmens resp. jtv. *Swayxtix* eksplikacija, t. y. jo suvereno epitetas:

3.1. jtv. *Ockopirmus* A suponuoja *tatpuruša* tipo kvazikompozitą – jtv. **kokas* / **kukas* ‘kaukas’ + avd. jtv. (/ pr.) **Pirmas* *‘viršesnis, išskirtinesnis už kitą / -us’, reflektuojantį pirminę sintagmą, o ne prefiksinių vedinių leksemą;

3.2. aferezę manifestuojanti lytis jtv. *(*K*)*okupirmas* / *(*K*)*ukupirmas* suponuoja protosememą *‘kaukų pirmasis / kaukų suverenasis’.

4. *Sūduvių knygelės* mitonimų registras yra sukonstruotas, remiantis gematrijos numerologine seka, sudaryta pagal v. hebr. *mispār hekērahi* sistemą.

5. Analizuoto XVI a. rankraščinio veikalo dogmatiškai motyvuotas mitonimų sąrašas suponuoja demonologinę konsekventinę mitonimų seką, kontradikcinę iki šiol postuluojamą neva renesansinio *Sūduvių knygelės* stiliaus aspektu.

Sutrupinimai

adj. – lo. (*nomen*) *adjectivum* ‘būdvardis’

adv. – lo. *adverbium* ‘prieveiksmis’

Apr – Apreiškinas Jonui

apskr. – apskritis

Apul Apol. – Lucius Appuleius *Apologia* (= *De Magia*)

Apul Trism. – Lucius Appuleius *Trismegistus*

Arist De anim. – Ἀριστοτέλης: Περί ψυχῆς

Arist Met. – Ἀριστοτέλης: Μετεωρολογικά

Arist Phys. – Ἀριστοτέλης: Φυσικὴ ἀκρόασις

Arnob – Arnobius Afer *Adversus nationes* (libri I–VII)

a. v. a. – ankstyvosios vokiečių aukštaičių (kalbės [XIV–XVII a. (iki 1650 m.)]) žodis

avd. – asmenvardis

bl. – baltų prokalbės forma

Btr – Butrimonys (Alytaus r.)

buv. – buvęs, -usi resp. praeities

bžn. lo. – bažnytinės lotynų (kalbės) žodis

Chr. Camp. – Christianus Campililiensis (Christianus de Campo Liliorum [† 1329]) *Speculum animalium*

Cic De fin. – M. Tullius Cicero *De finibus*

db. – dabartinis resp. šiuo metu esantis

dial. – dialekto(-inis) (šnektos) žodis

Dkk – Duokiškis (Rokiškio r.)

DLd – Didžiosios Lenkijos (le. wielkopolski) dialektas (Vakarų Lenkija)

dr. – dirva

Ds – Dusetos (Utenos r.)

est. – estų (kalbės) žodis

Gr – Gaūrė (Tauragės r.)

gr. – graikų (senojo laikotarpio kalbės) žodis

Gs – Geistarai (Vilkaviškio r.)

hebr. – hebrajų (vienos semitų tautų kalbės) žodis

Ig – Igliauka (Marijampolės sav.)

isl. – islandų (kalbės) žodis

Įst – Pakartoto Įstatymo knyga

Iz – Izaijo knyga

- Yl – Ylakai (Skuodo r.)
 Job – Jobo knyga
 jtv. – jotvingių (kalbės) žodis
 Just. dial. – Justinus Martyr Philosophus *Dialogus cum Tryphone Judaeo*
 Krg – Kretingalė, Klaipėdos r.
 Kun – Kunigų knyga
 Kur – Kurkliai, Anykščių r.
 kurš. – kuršių (kalbės) žodis
 l. – laukas
 la. – latvių (kalbės) žodis
 le. – lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
 lie. – lietuvių (kalbės) žodis
 lyb. – lybių (resp. lyvių [Pabaltijo finų genties, gyvenusios Latvijos teritorijoje], kalbės) žodis
 Lkž – Laūkžemė (Laūkžemis [Kretingos r.])
 lo. – lotynų (kalbės) žodis
 Ms. – V. lo. *manuscriptum* resp. rankraštis
 Mt – Evangelija pagal Matą
 Nm – Kudirkos Naūmiestis (Šakių r.)
 NT – Naujasis Testamentas
 Or. Cels. – Origenes *Contra Celsum*
 Pg – Pagiriai (Kėdainių r.)
 Plat Phil. – Πλάτων Φίλητος
 Plat Tim. – Πλάτων Τίμαιος
 Pr – Pradžios knyga
 pr. – prūsų (kalbės) žodis
 praep. – lo. *praepositio* 'prielinksnis'
 Ps – Psalmynas
 r – (rankraščio puslapių žymėjimo simbolis) lo. *recto* resp. priešakinėje / dešinėje pusėje esantis (deksiografiniuose tekstuose)
 r. – rusų (kalbės) žodis
 Rdm – Rudamina (Lazdijų r.)
 Rgv – Raguvà (Panevėžio r.)
 R. K. – autoriaus nurodoma faktografija ir pastabos
 Ro – Rokai (Kauno r.)
 RPr. – Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės) žodis
 RR – rinktiniai raštai
 s. – senojo laikotarpio (kalbės) žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
 s. angl. – anglosaksų (resp. senosios anglų [V–XI a.] kalbės) žodis
 Sen Ep. – L. Annaeus Seneca *Epistulae*
 Sen Quaest. nat. – L. Annaeus Seneca *Quaestiones Naturales*
 sg. – lo. *singularis* (numerus) 'vienaskaita'
 sl. – (neapibrėžtos) slavų (kalbės) žodis
 s. le. – senojo laikotarpio lenkų (kalbės [XII a. 2-oji pusė – XV a.]) žodis
 Slnt – Salantai (Utenos r.)
 Sml – Smilgiai (Panevėžio r.)
 ST – Senasis Testamentas
 sub. – lo. (*nomen*) *substantivum* 'daiktavardis'
 suo. – suomių (kalbės) žodis
 Sv – Svėdasai, Anykščių r.
 s.v. – lo. *sub verbo* 'prie žodžio'
 Šv – Švėkšna (Šilutės r.)

- top. – toponimas (resp. vietovardis)
turk. – turkų (kalbės) žodis
Užp – Užpaliai (Utenos r.)
Užv – Užventis (Kelmės r.)
v – (rankraščio puslapių žymėjimo simbolis) lo. *verso* resp. atvirkščiojoje / kairėje pusėje esantis (deksiografiniuose tekstuose)
v. – viduriniojo (kalbės) laikotarpio žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
v. – naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis
vak. – vakarų (pvz., dialektinės zonos ir pan.)
verb. – lo. *verbum* 'veiksmazodis'
vėlyv. – vėlyvojo laikotarpio kalbos faktas
Vks – Vieکشniai (Mažeikių r.)
v. le. – viduriniojo laikotarpio (XVI–XVIII a.) lenkų (kalbės) žodis
V. lo. – viduramžių lotynų (kalbės) žodis
vulg. lo. – *Latina vulgaris* (prastuomenės, šnekamosios) lotynų (kalbės) žodis
Žgč – Žygaičiai (Tauragės r.)
ž. – žemės pavadinimas

Literatūra

- Adelung, Johann Christoph. 1788. *Vollständige Anweisung zur Deutschen Orthographie, nebst einem kleinen Wörterbuche für die Aussprache, Orthographie, Biegung und Ableitung*. Frankfurt und Leipzig: Weygand.
- Adkins, Lesley. 2004. *Handbook to life in ancient Rome*. New York: Facts On File, Inc.
- ΑΓ = Η Αγία Γραφή. Πέργαμος: Σκληρό εξώφυλλο, 2005.
- ALEW I–III = *Alllitausisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodtko. Hamburg: baar, 2015.
- Alter, Michael J. 1998. *Why the Torah begins with the letter beit*. Northvale & Jerusalem: Jason Aronson Inc.
- Ambrasas, Saulius. 2000. *Daiktavardžių darybos raida II*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ananikian, Mardiros H. 1925. *Armenian Mythology. The Mythology of all Races in thirteen volumes*, vol. 7: Armenian by Mardiros H. Ananikian; African by Alice Werner. Ed. C. J. A. MacCulloch. Boston: Archaeological Institute of America, 5–100, 363–440.
- Ardoino, Diego. 2016. *Vadinamojo bavarų geografo Bruzi ir prūsai. Acta Linguistica Lithuanica* 75, 15–28.
- Aurifaber, Andreas. 1572. *Succini historia. Ein kurzer gründlicher bericht, woher der Agtstein oder Börnstein vrsprünglich komme, das er kein Baumhartz sey, Sonder ein gefchlecht des Bergwachs, Und wie man jnen manigfaltiglich in artzneien möge gebrauchen*. Königsperg: bey Johaß Daubman.
- Baczko I–VI = Ludwig von Baczko. *Gefchichte Preußens* 1–6. Königsberg: Gottlieb Jederecht Hartung / bey Friedrich Nicolovius, 1792–1800.

- Bader, Françoise. 1962. *La formation des composés nominaux du Latin*. Paris: Les belles lettres.
- Balys, Jonas; Biezais, Haralds. 1973. Baltische Mythologie. *Götter und Mythen im Alten Europa* (Wörterbuch der Mythologie. Abteilung 1: Die alten Kulturvölker. Band 2). Hrsg. von Hans Wilhelm Haussig. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 375–454.
- Balsys, Rimantas. 2006. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasio: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys, Rimantas. 2017. *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Bar-Itzhak, Haya. 2010. *Pioneers of Jewish ethnography and folkloristics in Eastern Europe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Baronas, Darius; Rowell, Stephen C. 2015. *The Conversion of Lithuania: from Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore.
- Barton, George Aaron. 1918. *The Religion of Israel*. New York: The MacMillan Company.
- Bauer, Gerhard. 2005. Baltismen im ostpreußischen Deutsch. Hermann Frischbiers „Preussisches Wörterbuch“ als volkskundliche Quelle. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen* 13, 5–82.
- Bauer, Helmut. 1935. *Peter von Dusburg und die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert in Preußen*. Berlin: Verlag Dr. Emil Ebering.
- Bb.e = *Biblija* (Senasis Testamentas / Naujasis Testamentas) – www.biblija.lt
- BDB = Francis Brown, Richard Driver, Charles Briggs. *Enhanced Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon, with an appendix containing the Biblical Aramaic, based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, by Francis Brown, with the cooperation of S. R. Driver and Charles A. Briggs*. Based on the 1906 edition originally published by Clarendon Press: Oxford, Washington, 2000.
- Beck, Roger. 2007. *A Brief History of Ancient Astrology*. Malden & Carlton: Blackwell Publishing Ltd.
- Bender, Joseph. 1867. Zur altpreuß. Mythologie u. Sittengeschichte. *Altpreußische Monatsschrift* 4. Königsberg: Th. Theile's Buchhandlung, 1–27, 97–135.
- Beresnevičius, Gintaras. 1999. Lietuvių dievų tarpusavio santykiai. *Kultūros istorijos tyrinėjimai: straipsnių rinkinys* 5. Vilnius: Gervėlė, 176–228.
- Berneker, Erich Karl. 1896. *Die preussische Sprache. Texte, Grammatik, etymologisches Wörterbuch*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Běťáková, Marta Eva; Blažek, Václav. 2012. *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Libri.
- Bezenberger, Adalbert. 1876. Die Bildung der altpreussischen Personennamen. *Altpreussische Monatsschrift* 13. Königsberg: Ferd. Beyer's Verlag, 385–435.
- Bianchi, George Henry. 1875. *The mythology of Greece and Rome with special reference to its use in art*. London: Chapman and Hall, Ld.
- Bijak, Urszula. 2001. *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa mazowieckiego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

- Bilkis, Laimutis. 2008. *Lietuvių helonimų daryba. Priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Biolik, Maria. 1992. *Toponimia byłego powiatu ostródzkiego. Nazwy miejscowe* (Pomorские монографии топонимастыczne 10). Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie.
- Biolik, Maria. 1994. *Mikrotoponimia byłego powiatu ostródzkiego*. Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie.
- BL = *Biblia. Die Heilige Schrift. Text der unrevidierten Lutherbibel* 1545.
- Blaise, Albert. 1994. *Dictionnaire Latin-Français des auteurs du Moyen-Age. Lexicon Latinitatis Medii Aevii*. Tvrnholti: Typographi Brepols editores pontificii.
- Blažek, Václav. 2004. *Balto-Fennic mythological names of Baltic origin. Baltistica* 39(2), 189–194.
- Blažienė, Grāsilda. 2000. *Die baltischen Ortsnamen im Samland*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Blažienė, Grāsilda. 2005. *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Bojtár, Endre. 1999. *Foreword to the Past. A Cultural History of the Baltic People*. New York: Central European University Press.
- Bongus, Petrus Bergomatis. 1599. *Numerorum mysteria. Opus maximarum rerum doctrina, et copia refertum...* Bergomi: Typis Comini Venturæ, eiufdem vrbis Typographi.
- Boryś, Wiesław. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brem. Gest. = *Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae pontificum ex recensione Lappenbergii. In usum scholarum ex monumentis Germaniae historici recusa*. Editio altera. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1876.
- Bremmer, Jan N. 2002. *The rise and fall of the afterlife: the 1995 Read-Tuckwell lectures at the University of Bristol*. London & New York: Routledge.
- Bremmer, Jan N. 2008. *Greek Religion and Culture, the Bible and the Ancient Near East*. Leiden: Brill.
- Brixianus, Antonius Ricciardus. 1591. *Commentaria Symbolica in duos tomos distributa (in quibus explicantur arcana penè infinita)* 1. Venetia: Apud Franciscum de Francifchis Senenfem.
- BRMŠ I–IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 1–2), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 3–4), 1996–2005.
- Brückner, Antoni. 1904. *Starożytna Litwa*. Warszawa: Druk K. Kowalewskiego.
- Brückner, Antoni. 1922. *Osteuropäische Götternamen. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 50. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 161–197.
- BSC = *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*.
- Būga I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai* 1–3. Sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

- Bunge, Friedrich Georg von. 1832. *Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen.* Riga und Dorpat: Eduard Frantzens Buchhandlung.
- Bungus, Petrus. 1983. *Numerorum Mysteria.* Hrsgs. Ulrich Ernst. Hildesheim & New York: Georg Olms Verlag.
- Butkus, Alvydas. 1995. *Lietuvių pravardės.* Kaunas: Æsti.
- Cappelli, Adriano. 1982. *The elements of abbreviation in medieval Latin paleography.* Lawrence: University of Kansas Libraries.
- CDA = *A Concise Dictionary of Akkadian.* Ed. J. Black, A. George, N. Postgate. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000.
- Chmielowski, Benedykt. 1968. *Nowe Ateny.* Kraków: Wydawnictwo literackie.
- Crous, Ernst, Kirchner, Joachim. 1928. *Die gotischen Schriftarten.* Leipzig: Verlegt bei Klinkhardt & Biermann.
- Cudworth, Ralph. 1845. *The True Intellectual System of the Universe.* London: Thomas Tegg.
- DAFN I–III = *Dictionary of American Family Names* 1–3. Ed. Patrick Hanks. Oxford & New York: Oxford University Press, 2003.
- David I–VIII = *M. Lucas David Preussische Chronik* 1–8. Königsberg: in der Hartungchen Hofbuchdruckerei, 1812–1817.
- Davidson, Gustav. 1971. *A Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels.* New York: Free Press.
- Davies, Thomas Witton. 1910. *“Magic” black and white, Charms and counter Charms, Divination and Demonology among the Hindus, Hebrews, Arabs and Egyptians.* Chicago: de Laurence, Scott & Co.
- DCH I–VIII = *The Dictionary of Classical Hebrew* 1–8. Ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.
- Depkin I–VI = *Liborius Depkin. Lettisches Wörterbuch. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fenell.* Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005 (sj. 1), 2006 (sj. 2), 2007 (sj. 3), 2008 (sj. 4), 2009 (sj. 5), 2011 (sj. 6).
- Diefenbach, Lorenz; Wülcker, Ernst. 1885. *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch der mittleren und neueren Zeit.* Basel: Benno Schwabe Verlagsbuchhandlung.
- Dini, Pietro Umberto. 2000. *Baltų kalbos.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dini, Pietro Umberto. 2010. *ALILETOESVR: linguistica baltica delle origini.* Livorno: Books & Company.
- Dini, Pietro Umberto. 2014. *Foundations of Baltic Languages.* Vilnius: Vilnius University.
- Du Cange Lat I–III = *Du Cange, Charles du Fresne. Glossarium Ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis : in quo Latina Vocabula novatae Significationis, aut Usus rarioris, Barbara et Exotica explicantur, eorum Notiones et Originiones reteguntur: Complures aevi medii Ritus et Mores, Legum, Consuetudinum municipalium, et Jurisprudentiae recentioris Formulae, et obsoletae voces; Utriusque Ordinis, Ecclesiastici et Laici, Dignitates et Officia, et quam plurima alia... illustrantur. E libris editis, ineditis, aliisque monumentis cum publicis, tum privatis. Accedit Dissertatio de Imperatorum Constantinopolitanorum... numismatibus.* Ed. Novissima Insigniter Aucta. Francofurti ad Moenum : Ex Officina Zunneriana, apud Johannem Adamum Jungium, 1710.

- DWG I–XVI = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis. Leipzig: S. Hirzel, 1971.
- EB I–IV = *Encyclopædia Biblica* 1–4. A Critical Dictionary of the Literary Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible. Edited by the Rev. T. K. Cheyne, M.A., D.D. Oriel Professor of the Interpretation of Holy Scripture at Oxford and Formerly Fellow of Balliol College Canon of Rochester and J. Sutherland Black, M.A., LL.D. New York & London: the Macmillan Company; Adam and Charles Black, 1899–1903.
- Eckert, Rainer. 2002. *Altpreußisch. Lexicon der Sprachen des europäischen Ostens*. Hrsg. Miloš Okuka. Klagenfurt: Wieser Verlag, 589–596.
- Eckert, Rainer. 2004. *Zum Analytismus in den baltischen Sprachen. Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp*. Hrsg. Uwe Hinrichs. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 399–417.
- Edwards, Linda. 2001. *A Brief Guide to Beliefs: Ideas, Theologies, Mysteries, and Movements*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- EH I–II = Jānis Endzelins, Edite Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Rīgā: Kultūras fonds, 1934–1938 (sj. 1), 1938–1946 (sj. 2).
- EJ I–XXII = *Encyclopaedia Judaica* 1–22. Fred Skolnik, Editor in Chief. Michael Berenbaum, Executive Editor. Detroit & London: Thomson & Gale, USA; Keter Publishing House Ltd., Jerusalem, 2007.
- Feyerabend, Karl. 1905. *A complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. Berlin & New York: The International News Company.
- Feyrabend, Sigmund. 1575. *Theatrum Diabolorum, Das ist: Warhafftige eigentliche und kurtze Beschreibung....* Franckfurt am Mayn: durch Peter Schmid.
- Fennell, Trevor G. 1989. *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' «Phraseologia Lettica» (1638)*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- FFB I–II = Ægidius Forcellinus, Jacobus Facciolatus, Jacobus Bailey. *Totius Latinitatis Lexicon* 1–2. Londini: Sumptibus Baldwin et Cradock, et Gulielmi Pickering, 1828.
- Fischer, Adam. 1937. *Etnografia dawnych Prusów*. Gdynia: Kasa im. Mianowskiego.
- Forstner, Dorothea. 2001. *Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Fr I–II = Hermann Frischbier. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882–1883.
- Frändén, Märit. 2015. «Vi bestämde oss för att skriva namnet på ett svenskt sätt». Förnamnsval i sverigefinska familjer. *Studia anthroponymica Scandinavica* 32 (2014). Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, 75–138.
- FrG = *Frühneuhochdeutsche Grammatik von Robert Peter Ebert, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera*. Hrsg. Oscar Reichmann, Klaus-Peter Wegera. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.

- Fürften, Paülüs. 1663. *Türkische und Ungarische Chronica, oder kurtze historische Befchreibung...* Nürnberg: Gedruckt dafelbt bey Chriftoff Gerhard. *Kalbotoyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Gaivenis, Kazimieras; Keinys, Stasys. 1990. Georges I–II = Karl Ernst Georges. *Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch nach dem heutigen Standpunkte der lateinischen Sprachwissenschaft* 1–2. Leipzig: In der Hahn'schen Verlags-Buchhandlung, 1843–1861.
- Georges Hand. I–II = Karl Ernst Georges. *Ausführliches lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handwörterbuch aus den Quellen zusammengetragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten mit Berücksichtigung der besten Hülfsmittel ausgearbeitet* 1–2. Leipzig: Hahn'sche Verlags-Buchhandlung, 1869.
- Gerullis, Georg. 1921. Zur Sprache der Sudauer=Jatwinger. *Festschrift Adalbert Bezenberger zum 14. April 1921 dargebracht von seinen Freunden und Schülern*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 44–51.
- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Gibbonus, Richardus. 1630. *Sermones fonebres R. F. Ioannis de Sancto Geminiano, Ordinis Prædicatorum eruditissimi Theologi*. Antverpiæ: Apud Ioannem Bellerm.
- Göbel, Severin. 1616. *Einfeltiger Jedoch gründtlicher Bericht und Bedencken/ Vom urprung des Agadt oder Börnstains / woher derfelbige komme / und in wafferley Kranckheit er gebrauchet/ wie auch von dem Ohl so darauß diftiliret wird*. Königsberg: bey Johann Schmidt.
- Grandgent, Charles Hall. 1907. *An Introduction to Vulgar Latin*. Boston: D. C. Heath & Co., Publishers.
- Grimal, Pierre. 1990. *The Concise Dictionary of Classical Mythology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Grimm I–IV = Jacob Grimm. *Teutonic Mythology* 1–4. London: George Bell and Sons, 1882–1888.
- Grimm, Jacob. 1835. *Deutsche Mythologie*. Göttingen: In der dieterichschen Buchhandlung.
- Grinaveckis, Vldas. 1973. *Žemaičių tarmių istorija*. Vilnius: Mintis.
- Gunkel, Hermann. 2006. *Creation and chaos in the primeval era and the eschaton: a religio-historical study of Genesis 1 and Revelation 12*. Grand Rapids & Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Hall, John R. Clark. 2000. *A concise Anglo-Saxon dictionary*. Toronto & London: University of Toronto Press.
- Harrington, Karl P. 1997. *Medieval Latin*. Revised by Joseph Pucci; with a grammatical introduction by Alison Goddard Elliott. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Hartknoch, Christophorus. 1684. *Alt und neues Preussen oder preussischer Historien* (zwei Teile). Franckfurt & Leipzig: Martin Hallervord.
- Haubrichs, Wolfgang. 2014. Baiuvarii, Romani and Others. Language, Names and Groups south of the River Danube and in the Eastern Alps during the Early Middle Ages. *The Baiuvarii and Thuringi*. Ed. Janine Fries-Knoblach and Heiko Steuer. San Marino: The Boydell Press, 23–82.

- Heyne I–III = Moritz Heyne. *Deutsches Wörterbuch* 1–3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1890–1895.
- Hellquist, Elof. 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Hennenberger, Calparus. 1584. *Kurtze und warhafftige Beschreibung des Landes zu Preussen. Item: Der alten heidenischen undeutschen Preussen sampt irer Religion, Göttern Bapften und Pfaffen... Letzlichen eine kurtze Austeilung des Landes wie dasselbige in der Heiden schafft... bewonet worden*. Königsberg: Osterberger.
- Hennig, Georg Ernst Sigismund. 1785. *Preußisches Wörterbuch worinnen nicht nur die Preußen gebräuchliche eigenthümliche Mundart und was sie sonst mit der niederfächsischen gemein hat, angezeigt, sondern auch manche in preußischen Schriftstellern, Urkunden, Documenten und Verordnungen vorkommende veraltete Wörter, Redensarten, Gebräuche und Altherthümer erklärt werden*. Königsberg: gedruckt bey D. C. Kanter.
- Hoffmann, Mirosław Janusz. 1999. *Wschodniopruskie materiały archeologiczne w archiwum działu archeologii muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne*. Ostróda 15–17 X 1998. Olsztyn, 225–228.
- Hoffmann, Mirosław Janusz. 2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- IED = *An Icelandic-English Dictionary based on the Ms. Collections of the late Richard Cleasby, enlarged and completed by Gudbrand Vigfusson*. Oxford: At the Clarendon Press, 1874.
- Ifrah, Georges. 2000. *The Universal History of Numbers from Prehistory to the Invention of the Computer*. New York & Toronto: John Wiley & Sons, Inc.
- Issitt, Micah; Main, Carlyn. 2014. *Hidden religion: the greatest mysteries and symbols of the world's religious beliefs*. Santa Barbara & Oxford: ABC-Clio, LLC.
- Young, Christopher; Gloning, Thomas. 2004. *A history of the German language through texts*. London & New York: Routledge.
- Jastrow I–II = Marcus Jastrow. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. London & New York: Luzac & Co., G. P. Putnam's Sons, 1903.
- JBR I–V = Jonas Balys. *Raštai* 1–5. Par. Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
- Kabelka, Jonas. 1964. *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. Vilnius: Mintis.
- Kabelka, Jonas. 1982. *Baltų filologijos įvadas*. Vilnius: Mokslas.
- Karaliūnas, Simas. 2015. *Baltų etnonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Karłowicz I–VI = Jan Karłowicz. *Słownik gwar polskich* 1–6. Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900–1911.
- Kaukienė, Audronė. 2004. *Prūsų kalbos tyrinėjimai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kawiński, Paweł; Szczepański, Seweryn. 2016. *Szkice o religii Prusów*. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia.
- KDSStB I–IV = *Katalog der Danziger Stadtbibliothek* 1–4. Danzig: Druck von A. Schroth, 1892–1911.
- Kętrzyński, Wojciech. 1879. *Nazwy miejscowe polskie Prus Zachodnich, Wshodnich i Pomorza wraz z przezwiskami niemieckimi*. Lwów: Zakład narodowy im. Ossolińskich.

- Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.
- KLV I–II = *Krievu – latviešu vārdnīca* 1–2. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959.
- Knauth, Christian. 1767. *Derer Oberlaufftzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte, darinnen derselben Heidenthum, Bezwingung zur christlichen Religion, derselben erste Beschaffenheit, evangelische Reformation und folgender Zustand des Christenthums, imgleichn die wendischen Kirchspiele, und dann der wendischen Sprache Geschichte und Bücher, so zum Theil einen großen Einfluß in die Kirchengeschichte der Oberlaufftzer Deutschen hat, ordentlich und deutlich beschrieben*. Görlitz: gedruckt bey Joh. Friedr. Fickelcherer.
- Kobielus, Stanisław. 2002. *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Kregždys, Rolandas. 2008. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Puschayts, Puschkayts. Res humanitariae* 3, 49–74.
- Kregždys, Rolandas. 2009. Pr. Romow pagal Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kroniką“ ir kitos istorinės interpretacijos iki mūsų laikų (toponimo etimologinė analizė, lokalizacija). *Senovės baltų kultūra* 8. Vilnius: Kronta, 120–184.
- Kregždys, Rolandas. 2009_a. *Sūduvių knygelė* – vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalioji analizė. *Lituanistica* 55 (3–4 [79–80]), 174–187.
- Kregždys, Rolandas. 2012. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2013. Rytų baltų fitonimo avietė (*Rubus*) morfologinė raida ir etimologinių sąsajų problematika. *Acta Linguistica Lithuanica* 69, 63–80.
- Kregždys, Rolandas. 2015. Baltų mitonimų kilmė: vak. bl. *Pargrubī(j)us* (*G[r]ubrium, Pergrubrius* ir kt.); lie. *maselis*. *Acta Linguistica Lithuanica* 73(1), 9–37.
- Kregždys, Rolandas. 2016. *Lietuvių kalbos polonizmų žodyno specifikacija / Charakterystyka Słownika Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica I). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016_a. *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas / Słownik Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016_b. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: mitonimų *Barstucke* ‘die kleinen Mennichen, Erdleutlein, der Götter diener’ ir *Marcopole A* ‘die Edelleuthe’ / *C* ‘Erde leute resp. Subterranei dicti’ etimologinė raida ir semantinė transformacija. *Baltu Filologija* 25(1). Rīga: Latvijas Universitāte, 79–95.
- Kregždys, Rolandas. 2016_c. Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (1775) mitonimų etimologijos svarstymai. *Senoji Lietuvos literatūra* 41, 83–114
- Kregždys, Rolandas. 2017. [rec.] Darius Baronas, Stephen C. Rowell. The Conversion of Lithuania: from Pagan Barbarians to Late Medieval Christians. Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2015 (ISBN 978-609-425-152-8). *Res Humanitariae* 21. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 214–239.

- Kregždys, Rolandas. 2017. Lithuanian religious and ceremonial terms of Semitic origin: phenomenon of Azazel. *Etnolingwistyka* 29. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 257–267.
- Kuzavinis, Kazimieras. 1964. *Prūsų kalba*. Vilnius: Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas.
- Lampe, Geoffrey. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- William Hugo. 1961.
- LATŽ = *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*. Vilnius: Mintis, 1976.
- LCD = *Liber census Daniæ. Kong Valdemar den Anders Jordebog*. Udgivet og oplyst af O. Nielsen. Kobenhavn: G. E. C. Gads Forlag, 1873.
- LE I–XXXVII = *Lietuvių enciklopedija* 1–37. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.
- Lehmann, Winfred P. 1986. *A gothic etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist*. Leiden: E. J. Brill.
- Lelewel I–II = *Joachima Lelewela Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historia drukarni krakowskich – tudzież Historia Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie a przydany Katalog inkunabulów polskich* 1–2. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1823–1826.
- LEV I–II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2. Rīga: Avots, 1992.
- Levin, Jules F. 1974. *The Slavic element in the Old Prussian Elbing Vocabulary*. Berkeley & London: California University Press.
- Lewis, Charlton Thomas; Short, Charles. 1958. *A Latin Dictionary founded on Andrews' edition of Freud's Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Lewy, Ernst. 1904. *Die alpreussischen Personennamen*. Breslau: Buchdruckerei H. Fleischmann.
- Linde I–VI = Linde, M. Samuil Bogumil. *Słownik języka polskiego* 1–6. Warszawa: v Drukarni Xięży Piarów, 1807–1814.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LMILPe = *Lexicon mediae et infimae Latinitatis Polonorum* 1–8(71): I(1–8), a – byssus; II(1[9]–10[18]) cabaciolum – czweczko; III(1[19]–10[28]) dabilis – exuvium; IV(1[29]–6[34]) f – hystrix; V(1[35]–10[44]) i – lyrista; VI(1[45]–8[51]) m – oxymel; VII(1[52]–11[62]) pabulamen – quout; VIII(1[63]–9[71]) rabalipton – sto. Wrocław & Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953–2010... (elektroninė versija – <http://scriptores.pl/lexicon/>)
- Löttsch, Ronald. 1992. *Duden Jiddisches Wörterbuch* (2. durchgesehene Auflage). Mannheim & Zürich: Dudenverlag.
- Łowmiański, Henryk. 1935. *Prusy pogańskie*. Toruń: Instytut popierania nauki.
- Łowmiański, Henryk. 1989. *Prusy – Litwa – Krzyżaci*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- LPŽe = *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Vilnius: Mokslas, 1985–1989 elektroninė versija (<http://pavardes.lki.lt/?pg=c>)

- LS = Henry George Liddell, Robert Scott. *A Greek-English lexicon*. New York & Cincinnati: American Book Company, 1882.
- LVDA = *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne, 1999.
- LVŽ I–II... = *Lietuvos vietovardžių žodynas 1–2*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008–2014...
- MacDonell, Arthur A. 1890. *Camping Voyages on German Rivers*. London: Edward Stanford.
- MacDonell, Arthur A. 1897. *Vedic mythology*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- MacLeod, Sharon Paice. 2014. *The divine feminine in ancient Europe: goddesses, sacred women and the origins of western culture*. Jefferson & London: McFarland & Company, Inc.
- Mayrhofer I–III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen 1–3*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1976.
- Malec, Maria. 1994. *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Manlius, Christophorus. 1719. *Scriptores Rerum Lusatarum Antiqui & recentiores, Seu Opus, In quo Lusaticae Gentis Origines, Res gestae, Temporum vices... recensentur: quidam nunc primum ex Manuscriptis eruti, inter quos Christophori Manlii Rerum Lusatarum Commentarii diu desiderati deprehenduntur, nonnulli vero ex Libellis fugientibus, ob raritatem in Corpus coniecti, ex Bibliotheca Senatus Zittaviensis editi*. Lipsiae & Budissae: Sumpt. Davidis Richteri.
- Mannhardt, Wilhelm. 1936. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft.
- Maßmann, Hans Ferdinand. 1827. *Denkmäler deutscher Sprache und Literatur aus Handschriften des 8ten bis 16ten Jahrhunderts zum ersten Male*. München, London & Amsterdam: in der Buchhandlung von W. Michaelis, bei Black, Roung und Roung, bei Müller und Comp.
- Maur. Lib. = Hrabanus Maurus. *Liber de Laudibus Sanctae Crucis* (Bern, Burgerbibliothek, Cod. 9)
- Mažiulis, Vytautas. 1966. *Prūsų kalbos paminklai*. Vilnius: Mintis.
- Mažiulis, Vytautas. 1981. *Prūsų kalbos paminklai II*. Vilnius: Mokslas.
- Mažiulis, Vytautas. 2004. *Prūsų kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- ME I–IV = *K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca 1–4*, red. J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Meletius, Hieronymus. 1742. Wahrhaftige Beschreibung der Sudawen auf Samland, sammt ihrem Bockheiligen und Ceremonien. *Erleuterten Preußens* 5. Königsberg: gedruckt bey Johann Heinrich Hartung, 701–721.
- Mierzyński, Antoni. 1900. *Romowe*. Poznań: Drukarnia dziennika poznańskiego.
- Mikhailov, Nikolai. 1998. *Baltische und slawische Mythologie*. Madrid: ACTAS.
- MLex = *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37 Auflage. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1986.
- Monier-Williams, Monier A. 1960. *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press.

- MP I–IV = Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–4. Parengė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 – 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 – 2004, t. 3 – 2006, t. 4 – 2011).
- Muraoka, Takamitsu. 2009. *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Louvain & Walpole: Peeters.
- Murray, Margaret Alice. 1921. *The Witch-Cult in Western Europe. Study in Anthropology*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Nalepa, Jerzy. 1964. *Jaćwiągowie. Nazwa i lokalizacja*. Białystok: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Neffelmann, Georg Heinrich Ferdinand. 1871. *Forschungen auf dem Gebiete der preußischen Sprache*. Königsberg: gedruckt in der Albert Rosbach'schen Buchdruckerei.
- Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand. 1873. *Thesaurus linguae Prussicae*. Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung.
- Niermeyer, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill.
- NMP I–IX^(1..) = *Nazwy miejscowe Polski* 1–9. Historia. Pochodzenie. Zmiany. Pod redakcją Kazimierza Rymuta i Barbary Chopek-Kopciuch. Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 1996–2013...
- Nock, Arthur Darby. 1926. *SALLVSTIVS. Concerning the Gods and the Universe*. Cambridge: At the Unversity Press.
- NTSGW I–VI = *Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats* 1–6. Hrgs. Alexander August Mützell. Halle: bei Karl August Kümmel, 1821–1825.
- Okulicz-Kozaryn, Łucja. 1983. *Życie codzienne Prusów i Jaćwiągów w wiekach średnich (IX–XIII w.)*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press, 1968.
- Ostermeyers, Gottfried. 1775. *Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreussischen Religionsgeschichte*. Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter.
- Otrębski, Jan. 1958. *Gramatyka języka litewskiego 1. Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Palionis, Jonas. 2016. Lietuvos vietovardžių žodynas 2: C–F, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, XCVII, 518 p. *Baltistica* 51(1), 182–187.
- Penzl, Herbert. 1968. Die mittelhochdeutschen Sibilanten und ihre Weiterentwicklung. *Word* 24: 1–3, 340–349.
- Penzl, Herbert. 1989. *Mittelhochdeutsch: eine Einführung in die Dialekte*. Bern: Peter Lang.
- Perlbach, Max. 1876. *Preussische Regesten bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts*. Königsberg i. Pr.:Ferd. Beyer vormals Th. Theile's Buchhandlung.
- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslo (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Piispanen, Peter Sauli. 2015. A description of Finnish male hypocoristics – an Optimality Theory approach. *Studia anthroponymica Scandinavica* 32 (2014). Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, 139–168.
- Plāķis, Juris. 1939. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II. Zemgales vārdi. *Latvijas universitātes raksti* V(5). Rīga: Latvijas universitāte, 213–528.

- Pluskowski, Aleksander. 2013. *The Archaeology of the Prussian Crusade– Holy War and Colonisation*. New York: Routledge.
- Polenz von, Peter. 2009. *Geschichte der deutschen Sprache*. 10., völlig neu bearbeitete Auflage von Norbert Richard Wolf. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Pott, August Friedrich. 1859. *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten: auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Powierski I–II = Powierski, Jan. *Prussica* 1–2. Artykuły wybrane z lat 1965–1995. Red. Janusz Trupinda. Malbork: Muzeum Zamkowe, 2003–2004.
- PrWb I–VI = *Preussisches Wörterbuch. Deutsche Mundarten Ost- und Westpreußens* 1–6. Begr. von E. Riemann, hrsg. von E. Riemann (U. Tolksdorf, R. Goltz). Neumünster: Wachholtz Verlag, 1981–2005.
- Przybytek, Rozalia. 1993. *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Puhvel, Jaan. 1974. Indo-European Structure of the Baltic Pantheon. *Myth in Indo-European Antiquity*. Ed. Gerald James Larson. Berkeley & London: University of California Press, 75–85.
- Pūtelis, Aldis. 2014. Mācītie ļaudis un vienkāršā tauta. Divas tradīcijas latviešu mitoloģijā. *Māksla un mūzika kultūras diskursā. III starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 57–72.
- Radzimiński, Andrzej. 2006. *The Contribution of the Teutonic Order to the Evangelisation of Prussia. Some Remarks Based on Synod Legislation*. Lithuanian Historical Studies 11, 67–88.
- RAPH = *Reading Akkadian prayers and hymns: an introduction*. Edited by Alan Lenzi. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011.
- Redin, Mats. 1919. *Studies on Uncompounded Personal Names in Old English*. Uppsala: A.-B. Akademiska Bokhandeln.
- Rożek, Michał. 1993. *Diabeł w kulturze polskiej: szkice z dziejów motywu i postaci*. Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Salys, Antanas. 1983. *Raštai II. Tikriniai vardai*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Salo, Unto. 1990. Agricola's Ukko in the light of archaeology: a chronological and interpretative study of ancient Finnish religion. *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place Names*. Ed. by Tore Ahlbäck, Scripta Instituti Donneriani Aboensis, 13 (Åbo: Donner Institute for Research in Religions and Cultural History), 92–190.
- Sanders, Henry Arthur. 1918. The number of the beast in Revelation. *Journal of Biblical Literature* 37(1–2), 95–99.
- Santifaller, Leo. 1930. *Bozner Schreibrschriften der Neuzeit 1500–1851. Beiträge zur Paläographie*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Santillana, de Giorgio; Dechend, von Hertha. 1998. *Hamlet's Mill. An essay on myth and the frame of time*. Boston: David R. Godine.
- Schlüter, Wolfgang. 1908. Die estnischen Ortsnamen im Liber census Daniae. *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1907*. Jurjew-Dorpat: Druck von C. Mattiesen, 1–65.
- SEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Printer Polyglott, 2007.

- SEMSO I–VII = *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odapelatywne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponimii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- SGP I–VIII^(1–26)... = *Słownik gwar polskich* 1–8. Red. M. Karaś, J. Reichan, S. Urbańczyk, J. Okoniowa, B. Grabka. Wrocław & Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979–1991 (I¹–III³); Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1992–2013 (IV¹–VIII³)...
- Sidwell, Keith. 1996. *Reading medieval Latin*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skardžius I–VII = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–7. Par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2013.
- Sławski I–V = Franciszek Sławski. *Słownik etymologiczny języka polskiego* 1–5 (1. A–J; 2. K–Kot; 3. Kotar–Kysz; 4. La–Łapucha; 5. Łasia–Łżywy). Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- Sleumer, Albert. 1926. *Kirchenlateinisches Wörterbuch. Ausführliches Wörterverzeichnis zum Römischen Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale, Martyrologium, sowie zur Vulgata und zum Codex juris canonici; desgleichen zu den Proprien der Bistümer Deutschlands, Österreichs, Ungarns, Luxemburgs, der Schweiz und zahlreicher kirchlicher Orden und Kongregationen*. Zweite, sehr vermehrte Auflage des „Liturgischen Lexikons“. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen.
- Sophocles, Evangelinus Apostolides. 1900. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A. D. 1100)*. New York: Charles Scribner's Sons.
- SPW I–XXXVI... = *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–36. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012...
- SRP I–V = *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft* 1–5, hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlike. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861–1874.
- SSt I–XI = *Słownik staropolski* 1–11. Red. S. Urbańczyk (t. 1, A–Ć, Warszawa 1953–1955; t. 2, D–H, Wrocław–Kraków–Warszawa 1956–1959; t. 3, I–K, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962; t. 4, L–M, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963–1965; t. 5, N–Ó, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1969; t. 6, P–Pożzenie, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1970–1973; t. 7, Póć–Rozproszyć, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977; t. 8, Rozpróchnieć–Szyszki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: 1977–1981; t. 9, Ściadły–Używanie, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982–1987; t. 10, W–Wżgim, Kraków 1988–1993; t. 11, Z–Ż, Kraków 1995–2002). Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk.
- Stanevičius, Simonas. 1967. *Raštai*. Vilnius: Vaga.
- Stela, Erazmas. 2004. *Apie Prūsijos senybes*. Vilnius: Aidai.

- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Letifche Grammatik*. Zweyte Auflage. Mitau: gedruckt und zu haben bey Johann Fried. Steffenhagen.
- Stern, Heidi. 2000. *Wörterbuch zum jiddischen Lehnwortschatz in den deutschen Dialekten*. Tübingen: Niemeyer.
- Strong, James. 1997. *Greek Dictionary of the New Testament*. Albany: Books For The Ages.
- Subačius, Giedrius. 2013. [review] Pietro U. Dini, ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Livorno: Books & Company, 2010. 844 pp. ISBN: 978-88-7997-115-7. *The Journal of Indo-European Studies* 41(3 / 4), 539–566.
- SW I–VIII = Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W. (red.) *Słownik języka polskiego* 1–8. Warszawa: W drukarni E. Lubowskiego (1–2), W drukarni „Gazety Handlowej“ (3–6), W drukarni „Współczesnej“ (7), Wydawnictwo kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia J. Mianowskiego (8), 1898–1923.
- Toporov, Vladimir. 2000. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*. Vilnius: Aidai.
- Töppen, Max Pollux. 1846. Die letzten Spuren des Heidenthums in Preußen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter* 2. Königsberg: In Commiffion bei Tag & Koch, 210–228.
- Trachtenberg, Joshua. 1939. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. New York: Behrman's Jewish Book House.
- Trautmann, Reinhold. 1910. *Die altpreussichen Sprachdenkmäler*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Trautmann, Reinhold. 1974. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Baltų etimologijos etudai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vanagas, Aleksandras. 1970. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.
- Vanagas, Aleksandras. 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Voigt, Johannes. 1843. *Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten...* Königsberg: In Commission bei den Gebrüdern Borntträger.
- Walczak, Bogdan. 1995. *Zarys dziejów języka polskiego*. Poznań: Kantor Wydawniczy SAWW.
- Weidner, Ernst. 1915. *Handbuch der babylonischen Astronomie. Erster Band. Der babylonische Fixsternhimmel. Beiträge zur ältesten Geschichte der Sternbilder*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Wigandus, Johannes. 1590. *Vera Historia De Succino Borussico. De Alce Borussica & De herbis in Boruffia nascantibus. Item De Sale Creatura Dei Saloberrima, consideratio Methodica, & Theologica*. Ienae: Typis Tobice Steinmanni.
- Wilken, Robert Louis. 2007. *Isaiah: interpreted by early Christian and medieval commentators*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Williams, George M. 2003. *Handbook of Hindu mythology*. Santa Barbara & Oxford: ABC-CLIO, Inc.
- Witton, T. Davies. 1910. *“Magic” black and white charms and counter charms. Divination and demonology among the Hindus, Hebrews, Arabs and Egyptians*. Chicago: de Laurence, Scott & Co.
- Wodka = [rankraštis] Mikołaj Wodka z Kwidzynia. *Calendarium cyclicum* etc. (żr. <https://polona.pl/item/6060614/13/>)

- Wójcik, Urszula. 2001. *Nazwy miejscowe dawnego województwa rawskiego*. Warszawa & Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Ziesemer, Walther. 192. *Beobachtungen zur Wortgeographie Ostpreussens I. Zur Ordenssprache*. Königsberg.
- Ziesemer, Walther. 1924. *Die ostpreußischen Mundarten*. Königsberg; Ferdinand Hirt in Breslau.
- Zinkevičius, Zigmas. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius, Zigmas. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Деревенский, Борис Георгиевич. 2013. *Иисус Христос в документах истории*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- ЕЭ I–XVI = *Еврейская энциклопедия* 1–16. С.-Петербург: Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауз-Ефронъ, 1906–1913.
- Жирмунский, Виктор Максимович. 1948. *История немецкого языка*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- МС = *Мифологический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1990.
- Мържинский, Антони Ф. 1899. *Ромове. Археологическое изслѣдованіе*. Москва: Типография Г. Лисснера и А. Гешеля.
- Стеблин-Каменский, Михаил Иванович. 2002. *Древнеисландский язык*. Москва: Едиториал УРСС.
- Топоров, Владимир Николаевич. 1972. *Заметки по балтийской мифологии. Балто-славянский сборник*. Отв. ред. В. Н. Топоров. Москва: Наука, 289–314.
- Фасмер I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка* 1–4. Москва: Прогресс, 1986–1987.
- Шанский I–II = Николай Максимович Шанский. *Этимологический словарь русского языка* 1^(1–5)–2^(6–10) (ред. А. Ф. Журавлёв). Москва: Издательство Московского университета, 1963–1982; 1999–2007...
- Штаерман, Елена Михайловна. 1961. *Мораль и религия угнетенных классов Римской империи (Италия и Западные провинции)*. Москва: Издательство академии наук СССР.
- Штаерман, Елена Михайловна. 1987. *Социальные основы религии Древнего Рима*. Москва: Наука.
- Штейнбергъ, Юшуа. 1878. *Еврейскій и халдейскій этимологическій словарь къ книгамъ Ветхаго Завьта*. Том 1. Еврейско-русскій. Вильна: В типографіи Л. Л. Маца.
- ЭСБМ I–XIII... = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1–13. Рэд. В. У. Мартынаў ([пiо 2004 т.] Г. А. Цыхун). Мінск: Навука і тэхніка, 1978 ([т. 1] а – бячэйка), 1980 ([т. 2] в – вяхшчэль), 1985 ([т. 3] г – ішчэ), 1988 ([т. 4] к – каята), 1989 ([т. 5] каяць – ліпянка), 1990 ([т. 6] ліра – маячыць), 1991 ([т. 7] мгла – немарасць), 1993 ([т. 8] немарачь – паяць), Беларуская навука, 2004 ([т. 9] пе-пе-пе – праснак), 2005 ([т. 10] прасніца – паяць), 2006 ([т. 11] раб – саян), 2008 ([т. 12] с – стэсам), 2010 ([т. 13] су – трапкáč)...
- Юсипова, Роза Р. 2005. *Турецко-русский словарь*. Под редакцией Т. Е. Рыбальченко. Москва: Русский язык, Медиа.

Rolandas Kregždys
 Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius
 Lietuvos kultūros tyrimų institutas
 Saltoniškių g. 58, Vilnius, LT-08105, Lietuva
 rolandaskregzdys@gmail.com

KOPSAVILKUMS

**Jātvingu grāmatiņas etnomitoloģiskā faktogrāfija:
 mitonīmu Deywoty Zudwity, Ockopirmus etimoloģiskā attīstība
 un semantiskā transformācija**

Rolandas KREGŽDYS

Rakstā analizēti *Jātvingu grāmatiņas* manuskriptos fiksētie rietumbaltu (jātvingu) mitonīmi *Deywoty Zudwity* un *Ockopirmus*. Apkopojot pētījumu, izvirzīti šādi secinājumi:

1. Mitonīms jātv. *Zudewiten A* (*Zudewitten C* / *Zudwity A*) var tikt uzskatīts par kultūras aizguvumu no rietumslāvu areāla, kas atspoguļo viduspoļu *cuđowidz* ‘burvis, burtnieks’.

2. Jaunais *Jātvingu grāmatiņas* rokrakstu pamatteksta pirmās rindas skaidrojums „Par burvjiem, kas sevi sauc par sūdovjiem [...]” implicē baltu mitoloģēmu saraksta papildinājumu ar divām jaunām mitoloģēmām – *Zudewiten A* / 𐌿 cudevītai ↔ *cugevītai/ *‘burvji, burtnieki’ un *Deywoty Zudwity A* / deivūtījai cudvītai/ ‘burvju, burtnieku dievi’.

3. Mitonīms jātv. *Ockopirmus* ir nevis atsevišķs teonīms, bet dievības *Swayxtix* epitets:

3.1. Jātv. *Ockopirmus A* atspoguļo *tatpuruša* tipa kvazisalikteņa morfoloģisko struktūru – jātv. **kokas* / **kukas* ‘kauks, velns’ + personvārds jātv. (/ pr.) **Pirmas* *‘pāraks par citiem’,

3.2. Jātv. *(*K*)*okupirmas* / *(*K*)*ukupirmas* (ar līdzskaņa zudumu) ļauj rekonstruēt proto-semēmu *‘pirmais no kaukiem / kauku valdnieks’.

4. *Jātvingu grāmatiņas* teonīmu reģistrs ir sastādīts, izmantojot gematrijas numeroloģiju saskaņā ar vidusebreju *mispār heḫrahi* sistēmu.

5. *Jātvingu grāmatiņas* mitonīmu saraksta analīze ļauj proponēt tajā minēto mitonīmu secības demonoloģisku raksturu, kas ir pretrunā ar līdz šim postulēto *Sūdovju grāmatiņas* renesanses laikmeta raksturu.

SUMMARY

**Factographic Motifs of the Yatvigan Book:
 Etymological Analysis and Transformation of the Semantic
 Value of the Mythonyms Deywoty Zudwity and Ockopirmus**

Rolandas KREGŽDYS

There are only 3 reports mentioning the mythonym *Deywoty Zudwity* in the 10 manuscripts of the *Yatvigan Book* which are still extant (α, B, C, E, G, G(p), J(p), K, X [the last one is a newly discovered document, not mentioned in the work of Wilhelm Mannhardt (1936), now known by its identification code Ms. Uph. fol. 34]); a) in the manuscript A (presented in Mannhardt's work); b) the lexical syntagm *Deywoty Zudwity* was modified in the C manuscript; it is to be assumed that the author of the manuscript C transformed it into two parts as *Dej wothj*, evidently, to relate it to Eccles. L. *dei oōti[oi]* ‘the holy gods’.

Translators of the original German text into Lithuanian and other languages, as well as interpreters of the lexical syntagm *Deywoty Zudwity*, usually attach it to ethnonyms but not to mythonyms, i.e. they present it as a sememe 'Gods of the Yatvigiāns'. Such an explanation is fallacious from the linguistic viewpoint, since, leaving aside the phonetic structure of the syntagm, its elements should primarily be reconstructed in accordance with the principles of the compound-making system but not with the derivational suffixal sub-class.

Given the typology of the morphophonetic changes in the structure of the first element *Zudwity*, as well as the alternation of the fricative and affricate sounds in the parallel forms *Zudewiten A / Sudewithen α / Zudewitten C / Zudwity ir Sudauen A*, one can state that the authentic, or primary, structure of these mythonyms should primarily be reconstructed in accordance with the decoding methodology but not along the erroneous lines of Hieronim Malecki (Hieronimus Maeletius or Meletius) or W. Mannhardt, who do not take these phonetic differences into account.

On the basis of the presented morphological analysis of the lexemes *Zudewiten A / Sudewithen α* (\leftrightarrow *Zudewitten C*) and *Zudwity A* (\leftrightarrow *zudwĳthĳ C*) and the demonstrable importance of the structural element *-d-*, which cannot exist in Yatvigiān before a front vowel (i.e. *i, e, y*), one can draw a cautious conclusion that the etiology of these forms is not connected with the word class of ethnonyms, cf. the reconstructed form **Su-g-ewiten / Sugevĳtai/*.

The mythonym *Ockopirmus A* is presented in the *Yatvigiān Book* for the first time. The emergence of untypical morphotactic links in the mythonym, as compared to the authentic or etymological form, is connected with the aim of the authors of the manuscripts to indicate the possible origin of the word in its sacral connotation.

It should be noted that scholars of Prussian ignore the factographic information of the *Yatvigiān Book*, when they ascribe the mythonym *Ockopirmus A* to the derivatives of prefixal sub-class, as the syntagm "*<...> der erste Gott <...>*" does not presuppose the existence of the highest-ranked god, but only an epithetic designation of the deity of the sky and the Great Star (i.e. "*<...> Gott Himmels vnd Gestirnes <...>*" A, B, C, i.e. the mythonym is not used to indicate a particular theonym, but to determinate the function of the first deity (i.e. *Swayxtix A*) mentioned in the gods' catalogue presented in the *Yatvigiān Book*.

To summarize the outcomes of the research into the West Baltic (Yatvigiān) mythonyms *Deywoty Zudwity* and *Ockopirmus*, the following conclusions are proposed:

1. The mythonym Yatv. *Zudewiten A* (*Zudewitten C / Zudwity A*) might be ascribed to the cultural borrowings from the West Slavic area, i.e. M-Pol. *czudowidz* 'wizard, sorcerer'.

2. The new explanation of the first sentence in the main text of the *Yatvigiān Book* as "About the sorcerers, who name themselves as Yatvigiāns *<...>*" presupposes the codification of two new mythologemes, i.e. *Zudewiten A / ʒ cudevĳtai* \leftrightarrow **cugevĳtai / *wizards, sorcerers*' and *Deywoty Zudwity A / deivĳtĳai cudvĳtai / 'gods of the sorcerers*'.

3. The mythonym *Ockopirmus A* is not a particular theonym, but an epithet of the deity *Swayxtix A* 'a god of the sky and the Great Star':

3.1. Yatv. *Ockopirmus A* reflects the morphological structure of a pseudo-compound of the *taipuruša* type, i.e. subst. Yatv. **kokas / *kukas* 'familliar, devil' + proper name Yatv. (/ Pruss.) **Pirmas* '*he who is over others, superior';

3.2. Yatv. **(K)okupirmas / *(K)ukupirmas* (with the manifestation of aphaeresis) presupposes reconstruction of the protosememe '*first in the rank of devils / sovereign of the familliar'.

4. The catalogue of theonyms of the *Yatvigiān book* is composed using the numerological system of Gematria in accordance with the alphanumeric code of M.-Hebr. *mispār heḳrahi*.

5. The list of theonyms of the *Yatvigiān book* presupposes a reconstruction of the demonological order of the mythonyms. Such a statement is contrastive in terms of the style of the *Yatvigiān book* which has been compared to equivalents from the Renaissance epoch.

KARTU, DRAUGE DABARTINĖJE LIETUVIŲ (RAŠTO) KALBOJE

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas

Tradiciskai *drauge*, *kartu* laikomi prievaisiais. Pavyzdžiui, didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe) skiriamos dvi prievaisio *drauge* reikšmės: (1) ‘viename būryje¹, kartu, ne atskirai’ (žr. sakinius (1)–(2)) ir (2) ‘vienu laiku’ (žr. sakinį (3)); prievaisis *kartu* čia apibrėžiamas kaip ‘drauge’. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DŽe) pirmoji LKŽe *drauge* reikšmė teikiama kaip ‘kartu, krūvoje’, o *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BŽe) – kaip ‘ne atskirai, kartu’ (žr. sakinius (4)–(5)).

- 1) *Eikš drauge*. LKŽe.
- 2) *Eik su manim drauge*. LKŽe
- 3) *Drauge pasigirdo trenksmas ir šauksmas*. LKŽe
- 4) *Praleiskime šį vakarą drauge*. BŽe
- 5) *Visi drauge* (vienoje vietoje) gyvename. DŽe

Trečiame sakinyje prievaisium *drauge* reiškiamas laikas. 4 sakinyje vartojamas *drauge* paprastai suprantamas kaip turintis būdo reikšmę, o 5 sakinio *drauge* turi dar vietos atspalvį, arba sinkretinę – būdo ir vietos – reikšmę. Sintaksiškai kalbamiesiems prievaisiams būdinga aplinkybių funkcija: 3 sakinio *drauge* eina laiko (plg. Labutis 1998: 287tt; Balkevičius 1963: 202; Ružė in: Ulvydas, red. 1976: 492), 4 ar 5 sakinių – būdo aplinkybė.

Konkrečiau kalbant, Jonas Jablonskis (1911/1957: 448; 1922/1957: 331) ir Jonas Balkevičius (1963: 210tt; plg. Labutis 1998: 304tt) būdo aplinkybę *drauge*, pavyzdžiui, sakinyje *Visi drauge važiuom* laiko būdo kokybės (КАИП?) ir tokią skiria nuo būdo kiekybės (КИЕК? КЕЛИЕСЕ?) aplinkybės, pavyzdžiui, sakinyje *Dabar gyvenome trise*. Albertas Ružė *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red. 1976: 500tt; plg.: Ulvydas in: Ulvydas, red. 1971: 431t) kiekybės (КИЕК?) aplinkybę aptaria atskirai (pvz., *Kas daug šneka, mažai daro*), o būdo aplinkybę pagal semantiką skaido į tris grupes: kokybės, laipsnio ir veiksmo pobūdžio. Pagal kiekio reikšmės žodžių analogiją sakiniuose: *Anie žirgeliai*

¹ LKŽe skiriama daiktavardžio *būrys* reikšmė ‘daugybė žmonių, paukščių, gyvulių ar kokių daiktų vienoje vietoje, minia, pulkas, krūva’ arba DŽe, BŽe – ‘pulkas, minia’, pvz.: *Avių, žąsų, paukščių būrys, t. y. daugumas* J. Mes trys būrio tebuvom Šts, semantiškai susijusi su LKŽe, DŽe skiriama daiktavardžio *draugė* reikšmė ‘būrys, krūva’ arba BŽe – ‘žmonių susibūrimas, būrys’, pvz.: *Eikš į draugę, kō stōvi vienas. Visi draugėje gyvenome*.

pulkais *lekia*, **Valgė trise**, būdo aplinkybei, reiškiančiai veiksmo pobūdį², veikiausiai būtų priskiriamas ir čia aptariamasis *drauge* (plg. Ulvydas, red. 1976: 503t). Vytautas Ambrasas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrasas in: Ambrasas, red. 1996: 489t; dar žr. Ulvydas in: Ambrasas, red. 1996: 422) kiekybės aplinkybės neskiria, o kiekį (KIEK?) ir kokybę (KAIP?) reiškiančius prievaismsius, pavyzdžiui, sakiniuose: *Arkliai bėgo risčia*, *Gyvenome atskirai, po vieną* ar *Aš vokiškai nedaug temokėjau*, laiko būdo aplinkybe.

Taigi plačiai suprantama būdo aplinkybė aprėpia skirtingas – kokybės (KAIP?), kiekio (KIEK?) – reikšmes. Prievaismsius *drauge*, *kartu* minimas kaip turintis kokybės (KAIP?) reikšmę (Balkevičius 1963, plg. dar Ulvydas in: Ulvydas, red. 1971: 431t; Ambrasas, red. 1996: 422³).

Kalbamieji *drauge*, *kartu* taip pat vartojami greta netiesioginiu objektu (papildiniu) einančių prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukcijų (žr. sakinį 6; plg. 2 sakinį). Pačios prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukcijos „dažniausiai reiškia draugės (buvimo, dalyvavimo kartu) santykius. Veiksmą veikėjas atlieka drauge su kitu, ne tokiu svarbiu veikėju, rečiau – veikėjais. [...] *Pamariu pareina Eglė su vaikais*“ (Šukys 1998: 493; plg. Valiulytė in: Ulvydas, red. 1971: 640t). Pasak Jono Šukio (1998: 494), prielinksnis *su* linkęs sudaryti samplaikas *kartu su*, *drauge su*, ypač tada, kai yra ir būdo atspalvis (plg. (=6) *Aš skrajoju linksma po beržynus (SU KUO/KAIP?) drauge su sparnuočių pulkais*). Tais atvejais, „kai draugės pabrėžti nereikia, dėl kalbos glaustumo, ypač laisvuosiuose kalbos stiliuose, prielinksni *su* geriau vartoti vieną, nepriplakant žodžių *kartu*, *drauge*“ (t. p.: 495).

- 6) *Aš skrajoju linksma po beržynus drauge su sparnuočių pulkais*. (cituojuama pagal Šukys 1998: 495)

Kazio Ulvydo (1955: 43t, cituojuama pagal Ulvydas 2000: 238t) nuomone, tokio tipo sakiniuose kaip 7 (dar plg. 1 sakinį) veiksmo būdo (KAIP?) *drauge* turi aiškią papildomą draugės (SU KUO?) reikšmę. 8 sakinyje „*drauge* tebeišlaiko prievaisminę reikšmę, nors jau prasidėjęs prielinksnėjimo procesas“, o 9 sakinyje *drauge* „tėra prielinksninio junginio *drauge su* dėmuo, kur prievaismsius leksinė reikšmė dar silpnesnė.“ „Dabartinėje [...] kalboje šio prielinksninio junginio vartoseną darosi dažnesnė. Prievaismsius *drauge* tendencija virsti minėto prielinksninio junginio dalimi aiškinama jo specifine draugės reikšme“ (t. p.: 239).

² „Būdo aplinkybe, reiškiančia veiksmo pobūdį, eina veiksmo būdo ar kiekybiniai skaičiaus reikšmės prievaismsiai“ (Ulvydas, red. 1976: 503).

³ „[Veiksmo būdo prievaismsiai] apibūdina ne tie veiksmo kokybę, kiek jo vykimo ar atlikimo būdus, pvz.: [...] *Ir kaimynas džiaugiasi kartu*“ (Ulvydas in: Ambrasas, red. 1996: 422; plg. Ulvydas, red. 1971: 431t).

- 7) *Tu mintim drauge skrendi.* (cituojama pagal Ulvydas 2000: 238)
- 8) *Viršininkas stryktelėjo iš vežimo, o su juo drauge išsirito neseniai į čia atsibastęs Jarmalos svainis.* (cituojama pagal Ulvydas 2000: 238)
- 9) *Gyvenimą stačiau drauge su ja.* (cituojama pagal Ulvydas 2000: 238)

Draugės reikšmė pleonastiškai – priešdėliu *su-* ir prieveiksniu *drauge, kartu* – gali būti pasakoma ir vadinamosiose reciprokinėse konstrukcijose, pavyzdžiui, *Jie su(si)bėgo ir susitarė kartu* (Geniušienė 2007: 636, dar žr. t. p.: 654t).

Iš to, kas trumpai sakyta, matyti, kad apie *drauge, kartu* kalbama kaip apie savarankiškos arba mažiau savarankiškos reikšmės žodį. Laikomasi nuomonės, kad savarankiškos reikšmės prieveiksmaams *drauge, kartu* būdinga gramatinė funkcija – būdo (КАИР?) aplinkybės. Jie vartojami, kai norima pabrėžti sintaksiškai (prielinksnio *su* konstrukcija) (plg. 8 sakinį) arba darybiškai (priešdėliu *su-*) pasakytą draugės reikšmę arba kaip labiau desementizuota prielinksninio junginio dalis.

Pagal savo semantiką *drauge, kartu*, panašiai kaip kuopiniai daiktavardžiai⁴ *draugė, būrys, šeimyna* ar *pan.*, yra kiekio (skaičiaus) žodžiai, kuriais žymima semantinė daugiskaita kaip nedaloma – vienis⁵. Taigi prieveiksmais *drauge, kartu* pasakoma draugės reikšmė skiriasi nuo reiškiamos prielinksnio *su* konstrukcija: draugė kaip vienis *resp.* draugė, kai vienas svarbesnis už kitą. Atsižvelgiant į pagrindinę *drauge, kartu* reikšmę, būtų galima manyti, kad šiems prieveiksmaams būdinga eiti kiekio (КІЕК?) aplinkybe (žr. toliau).

Kalbamieji kiekio, tiksliau, kuopiniai prieveiksmai (angl. *collective markers, collectivizing adverbs*) vartojami semantiškai kompleksiniam įvykiui specifikuoti. Kuopinei kompleksinio įvykio interpretacijai svarbūs keturi parametrai: erdvės ir laiko artumas (angl. *proximity*), dviejų ar daugiau dalyvių kooperacija (angl. *cooperation of the participants*) tapačiame veiksmo ar būklėje (angl. *sameness of action/state*) (plačiau žr. Kemmer 1993: 85t, dar plg. 1997: 233tt).

Šio straipsnio objektas – dabartinės lietuvių kalbos prieveiksmai *drauge, kartu*. Tikslas – aptarti *drauge, kartu* vartoseną dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: išanalizuoti *drauge, kartu* vartoseną dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje ir nustatyti jų gramatinės funkcijas sakinyje. Kalbant apie tai išeities tašku ir pagrindiniu kriterijumi laikomas semantinis (reikšmės) kriterijus, o raiška – šalutiniu. Šiuo pagrindu

⁴ „Kuopiniais daiktavardžiais vadinami tokie daiktavardžiai, kurie reiškia vienuolikos asmenų arba daiktų sankaupą, kaip tam tikrą nedalijamą vienetą“ (Ulvydas, red. 1965: 164).

⁵ Apie tai, kad kalbamieji kiekio prieveiksmai gali būti laikomi ir priskiriami atskirai skaičiaus kategorijos grupei – prieveiksminio tipo kvantifikatoriams, plačiau žr. Holvoet, Pajėdienė (2005: 109tt).

sprendžiant gramatinių funkcijų nustatymo klausimą, remiamasi neigimo aprėpties, vadinamuoju *daryti*, nominalizacijos ir (arba) substitucijos⁶ testais, ir laikomasi nuomonės, kad, tarkim, sakinyje *Dabar gyvename trise* tiek prievoksmis *trise*, tiek pagrečiui galimas vartoti derinamasis skaitvardis *trys* atlieka tapačią gramatinę funkciją, panašiai kaip ir *noriu valgio / valgyti, atėjo žmogus / žmonių* ar *ieško kažko geresnio / geriau* atveju.

Straipsnyje naudojamosi aprašomuoju analitiniu ir interpretacijos metodais. Siekiant tikslo remiamasi pavyzdžiais, rinktais iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – DLKT).

Straipsnio empirinis pagrindas – 600 skirtingų žanrų (publicistikos, grožinės, negrožinės ar administracinės literatūros) iliustracinių pavyzdžių, kur vartojami *drauge, kartu*. DLKT didžiąją dalį sudaro rašytinės, dažnai redaguotos kalbos tekstai. Sakytinės kalbos pavyzdžių ten yra akivaizdžiai mažiau. Sakiniai su *drauge* arba *kartu* eiliškumo tvarka atrinkti į DLKT išplėstinės paieškos laukelį įrašius, *drauge* arba *kartu* (naudojamas paieškos kriterijus *sutampa*). Paieškos metu DLKT pagal *sutampa* kriterijų rasta 14 546 vartosenos pavyzdžių su *drauge* ir 75 964 – su *kartu*.

2. *Drauge, kartu* gramatinės funkcijos pagal DLKT

Tradiciškai prievoksmiams skiriamų *drauge, kartu* gramatinės funkcijos toliau aptariamos pagal tai, kokiam (sakinio ar žodžių junginio) lygmenyje jie vartojami (žr. 10–12 ir 13 sakinius atitinkamai ir toliau 2.1 ir 2.2 skyrius). Kalbant apie tai, dėmesio kreipiama, ar aptariamieji *drauge, kartu* yra valdiniai (žr. 10 sakinį) ar modifikatoriai (žr. 11–13 sakinius); ar sakinio lygmeniu kaip modifikatoriai vartojami *drauge, kartu* priklauso veiksmazodžiui (pagrindiniam predikatui) (vok. *VP-interne Adjunkte*) (žr. 11 sakinį) ar visam sakiniui (vok. *VP-externe Adjunkte*) (žr. 12 sakinį).

- 10) *Ane? – Tokia jaučiasi, kurie labiau sutaria, kurie ne labiau. Taip net žinok sakyčiau kaip mokykloj, pas mus, pavyzdžiui klasėj, ne visi gi būdavo **kartu** bendrai* (plg. *Klasė būdavo kartu*). – *Nu jo. – Būdavo tokios grupelės*. DLKT
- 11) *Grojančioji paliovė. Kusanas išvalgiai paklausė, ar pakviesti Sonoko pabūti su mumis. Jis išėjo, ir jie tuoj grįžo **drauge**. Ir žiūrėk, pasigardindami beprasmio juoko intarpais, netrukus visi liežuvaluome apie pažįstamus iš užsienio reikalų ministerijos*. DLKT

⁶ Apie tai žr. Labutis (1998: 208t).

- 12) *Netrukus pasiekė Kulpėnų dvaro valdas. Tai, ką Dekša čia išvydo, jį nustebino ir **kartu** pradžiugino. Padvario kaime stovėjo pėstija – valsčionių kariuomenė, ir jos buvo tokia daugybė, jog atrodė, kad čia suplūdo visi žemaičiai.* DLKT
- 13) *Pažinimas, vargšeli Bartelsai, varo į nevilį. Kodėl, Bartelsai? Todėl, kad laikas eina nesustabdomai. Bartelsas ir Biutneris, abu **kartu**, įtikinėjo tėvą, kad sūnus turėtų eiti ne į verpyklą, o į gimnaziją. Tėvas nenoromis nusileido, bet iškart davė patarimą.* DLKT

2.1. Sakinio lygmeniu vartojami *drauge, kartu*

2.1.1. *Drauge, kartu* – pirminis (jungties) predikatyvas

Lietuvių kalboje tiek linksnio kategoriją turintys žodžiai, tiekrieveiksmai vartojami su jungtimi – kaip jungties predikatyvai. Su (ne)gyvus daiktus žyminti subjektu (veiksniu) paprastai vartojami jungties predikatyvais einantys derinamieji žodžiai (žr. 14 sakinį). Prieveiksmai jungties predikatyvais dažnai eina vadinamuosiuose beasmeniuose sakiniuose (žr. 15 sakinį) ar sakiniuose, kur subjektas reiškiamas propoziciniu (neapibrėžtos reikšmės) įvardžiu (žr. 16 sakinį).

- 14) *Jos (anūkės) buvo **šešios** ir visos labai **gražios**, bet jaunėlė visų **gražiausia*** (cituojuama pagal Ulvydas, red. 1976: 374).
- 15) *Man čia **gerai**.*
- 16) *Tai – **gerai**, o paskui bus dar **geriau**.*

Jungties sakinyje prieveiksmis kiekio reikšmės predikatyvas vartojamas ir tais atvejais, kai subjektas žymi daiktus (žr. 17 sakinį). Semantiškai toks predikatyvas artimas derinamuoju kiekio žodžiu žymimam (plg. 14 sakinį su 17–18 sakiniais). Prieveiksmis *kartu* predikatyvas 18 sakinyje, panašiai kaip iš konteksto aiškus kuopinis daiktavardis *pora*, suvokiamas kaip reiškiantis du asmenis kaip tam tikrą kuopinę grupę, t. y. nedalijamą vienetą, arba vienį. 19 sakinyje matyti prieveiksmio jungties predikatyvo, kuriuo žymimas kaip vienis suvokiama daugiau nei dviejų asmenų, daiktų ar reiškinių visuma, vartoseną (dar žr. 10 sakinį).

- 17) *Mes šiomet **dviese**, su sūnumi... o uždarbis mažesnis negu pernai mano vieno* (cituojuama pagal Ulvydas et al. 1976: 378t).
- 18) *Vestuvės suplanuotos iki siūlelio. Nebereikia kalbėti apie vestuves. Turime pakalbėti apie tai, kodėl judu su Džoeliu [esate] ne **kartu**. – Taip, mes ne **kartu**. Ir nebūsime **kartu** (plg. *pora*).* DLKT
- 19) *Kad atsakytumėt į visus klausimus, o tik paskui prašytumėt paramos. – Pone, ofenzyva „Jaučių žygis“ yra ir planas, ir veiksmas, ir*

pasekmė – viskas drauge, – tarė Grygas. – Kad tai suprastumėt, norėčiau paaiškinti ofenzyvos esmę... DLKT

Prie 18–19 sakinių, kur jungties valdomais *drauge, kartu* žymima daiktų kuopinė grupė, vadinasi, kiekis, būtų galima (pri)jungti ir sakinius, kur *drauge, kartu* gali būti suprantamas ir (arba) kaip kokybės (КАИР?) predikatyvas (žr. 20 sakinį). Kitaip kalbant, galima kiekio reikšmės predikatyvą, žymimą *drauge, kartu*, skirti nuo kokybės, arba, remiantis pagrindine – kiekio – reikšme (reikšmės prototipu) ir pripažįstant reikšmių sinkretizmo atvejus, sakyti, kad 18–20 sakiniuose vartojami *drauge, kartu* turi aiškesnę kiekio reikšmę, kaip ir 17 sakinyje. Laikantis pastarojo požiūrio, toliau kuopiniai *drauge, kartu* aptariami kaip antriniai predikatyvai.

- 20) *Skaitome knygas (ačiū už Hemingvėjų) arba (kaip aš dabar) rašome laiškus. Tai tiek. Apie armiją Tau nelabai yra ką parašyti. Grįšiu, ir mes vėl būsime kartu, bučiuosimės ir gersime raudoną vyną. Žinok, kad aš tave labai myliu. Bučiuoju. Tavo Julius DLKT*

2.1.2. *Drauge, kartu* – antrinis predikatyvas

Pagal tai, kad pirminiu (jungties) predikatyvu eina linksniuojamųjų žodžių formos (žr. 14 sakinį), prielinksninės konstrukcijos (pvz., *Žalmargė buvo po veršio* (plg. *apsiveršiausi*) ar prieveiksmiai (žr. 17–19 sakinius) (plg. Labutis 1998: 239tt; Balkevičius 1963: 116tt), galima teigti, kad ir antrinis predikatyvas (gali būti) žymimas ne tik linksniuojamu žodžiu, bet ir straipsnyje aktualių kuopinių prieveiksniu. Čia svarbu tai, kad aptariamieji *drauge, kartu* vartojami kaip jungties predikatyvai, t. y. antriniams predikatyvams būdinga latentinė jungtis; jais reiškiami papildoma (antrinė) predikacija.

Antrinis laisvasis predikatyvas, skirtingai nei jungties valdomas pirminis, siejamas su pagrindiniu predikatu modifikavimo ryšiu, t. y. yra modifikatorius, kuris tipiškais atvejais, be semantinės sąsajos su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų – paprastai subjektu (veiksniu) arba objektu (papildiniu), dar yra derinamas su tuo pagrindinės predikacijos argumentą reiškiančiu žodžiu (angl. *participatoriented*, vok. *Partizipanten Bezug*), pavyzdžiui, *Šįvakar Onutė namo sugrįžo viena* (plg. *(Kai) šįvakar Onutė namo sugrįžo, ji buvo viena*) (plačiau žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004). Atsižvelgiant į tai, taip pat į nominalizacijos testą, neigimo aprėptį (angl. *negation scopus*), 21–22 sakiniuose vartojami *šešiuos, pavieniui, po du tris, vorelėmis* suprantami kaip antriniai laisvieji predikatyvai (plg. (=21) *Kai mes sėdam prie stalo, esame šešiuos* (plg. *šeši*); *mes NESėdame prie stalo šešiuos*, t. y. mes sėdame prie stalo, bet ne šešiese (šeši), arba mes apskritai nesėdame prie stalo; *?sėdėjimas šešiuos*). Tokie tipiškais antriniais laisvaisiais

predikatyvais – depiktyvais⁷, einantys *šešiuos, pavieniui* ar *po du tris, vorelėmis*, nepaisant netipiškos depiktyvams morfologinės raiškos, apibūdina ne tiek pagrindiniu predikatu (*sėdam, eina, skuba*) pasakomą veiksmą, kiek vieno iš pagrindinio predikato argumentų skaičių to veiksmo metu⁸. Kitaip sakant, prievėksmiais skiriami žodžiai (*šešiuos, pavieniui*) semantiškai čia yra orientuoti⁹ į vieną pagrindinio predikato argumentų – subjektą. Tokie prievėksminiai depiktyvai (*šešiuos, pavieniui*), panašiai kaip ir žymimi derinamaisiais skaitvardžiais, įvardžiais ar derinamąjį linksnį suponuojančia prielinksnio *po* konstrukcija, yra kiekio reikšmės depiktyvai¹⁰.

- 21) *Kai [mes] sėdam už stalo šešiuos* (plg. *šeši*), *tai ir duonos daug nuva-rom* (Ulvydas 1971: 436).
- 22) *Stoty pilna kareivių: su kuprinėm, ginkluotų ir ne, [jie] eina vorelėmis ar po du tris, kiti ir pavieniui* (plg. *po vieną*) *skuba... Patekt į traukini – jiems pirmenybė*. DLKT

Pagal 21–22 sakinių analogiją galima sakyti, kad 23–27 sakiniuose vartojami *kartu, drauge* susiję su kiekiu (skaičiumi). Nepaisant depiktyvams netipiškos raiškos, tokie *drauge, kartu* yra orientuoti į kaip kuopinę grupę suvokiamą subjektą ir jais žymimas kiekis kaip vienis. Taip pat reikia pasakyti, kad *drauge, kartu* gali būti (yra) dvireikšmis: be semantinės sąsajos su subjektu, jie yra susiję ir su pačiu predikatu (plg. (=28) *Sapne juodu vaikščiojo drauge*, t. y. kai juodu vaikščiojo sapne, jie buvo drauge; juodu vaikščiojo sapne, ir tai darė drauge). Atsižvelgiant į 23–24 sakinius, kur kiekio priešprieša žymima distributyviniu *po vieną, pavieniui resp. kuopiniu drauge, kartu*¹¹, galima teigti, kad ir tais atvejais, kai jos nėra, pavyzdžiui, 27 sakinyje, *drauge, kartu* išlaiko savo kiekio reikšmę. Tokie *drauge, kartu* suprantami kaip kiekio depiktyvai arba, kaip bus matyti toliau, kiekio aplinkybė.

⁷ Plg.: „Depiktyvai yra laisvieji nerezultatiniai antriniai predikatyvai; sakinyje jie sintaksiniu ryšiu susiję su pagrindiniu predikatu, o semantiniu – dar ir su pagrindinio predikato argumentu, kurį depiktyvas apibūdina. Tas semantinis depiktyvo ryšys su pagrindinio predikato argumentu yra vienas iš svarbiausių kriterijų, padedantis atskirti depiktyvus nuo kitų sakinio dalių (gramatinių funkcijų)“ (Čižik-Prokaševa 2011: 1).

⁸ Mintis, kad prievėksmiai nebūtinai išskirtinai susiję tik su pagrindiniu predikatu (angl. *event-oriented*), lingvistikoje nėra nauja (plačiau apie tai žr. Geuder 2002; plg. Dik et al. 1990: 31). Kitokią nuomonę žr. Nichols (1981: 354), kur teigiama, jog semantiniu požiūriu prievėksmiai yra susiję tik su veiksmožodžiu (plg. dar t. p.: 358).

⁹ *Orientacijos* terminas vartojamas pagal Holvoet (2009: 99).

¹⁰ Plačiau apie tai žr. Vaičiulytė-Semėnienė (2007: 124).

¹¹ Dar plg. DLKT pavyzdžius: *Bet aišku – bute yra bute. – Nu, tai, jo. – Barakas yra burakas. Bu burakas. – Bet jeigu tu gyvenai, su tom kažkokiom nuomininkėm dar kartu, tarkim, keturiese, dviejų. – Tai tas pats barakas gaunasi.*

– *Egle mano sese mudviejų dalia džiaugtis laime dvoise ir liudėt drauge.*

- 23) *Dabar du vyrus turėsiu!.. – pasakė labai apsidžiaugusi, bet akyse lyg ir šmėstelėjo nedidelė baimelė. – Vieną – Joną, antrą – Vyniautą... Ar abudu **kartu** (plg. *dviese*) eisit vakarienės, ar **po vieną**? – O tu ar esi dviem vyrams išvairusi?..* DLKT
- 24) *Sakykim, Baltijos valstybės svarsto, ar į Europos bei transatlantines struktūras joms geriau eiti **pavieniui** (plg. *po vieną*) ar **kartu**.* DLKT
- 25) *Sesuo Čerė iš Vinklifo išvyko vakar rytą po pusryčių. Man trūksta informacijos, ką juodu veikė vėliau. Jiedviem nebūtų buvę sunku grįžti **atskirai** (plg. *po vieną, pavieniui*) arba **drauge**.* DLKT
- 26) *Tėvai būdavo pavargę, kalbėjosi nedaug, daugiausia apie namą: kaip jį įrengti, kokias medžiagas naudoti, ir dar apie vaikus. Kol statėsi namą, šeima **kartu** (plg. *visa šeima*) neatostogaudavo, Loreta su vaikais porai savaitių viena išvažiuodavo prie jūros, o Edvardas kelis kartus buvo išvykęs į tolimas komandiruotes.* DLKT
- 27) *Grojančioji paliovė. Kusanas įžvalgiai paklausė, ar pakviesti Sonoko pabūti su mumis. Jis išėjo, ir jie [jiedu] tuoj grįžo **drauge** (plg. *dviese*).* DLKT
- 28) *[Sapne] ji vaikštinėjo su Giliu Ermitėdžu – Giliu, kurio nebėra tarp gyvųjų. Tačiau sapne jis buvo gyvas ir šiltas, juodu vaikščiojo **drauge** (plg. *dviese*) ir buvo laimingi.* DLKT

Sakinio 29 kontekstas leidžia kalbėti ne tik apie galimą kuopinių *drauge, kartu* dvipusę orientaciją, t. y. į subjektą ir patį predikatą, bet ir apie jų priklausymą vardažodiniam junginiui (dar plg. 26 sakinį). Priklausymas junginiui aiškiau matyti 30 sakinyje, kur kalbamuoji *drauge* žymimas kaip vienis suvokiama apibendrinamuoju įvardžiu *visi*¹² nurodoma trijų asmenų visuma (dar žr. 2.2 skyrių).

- 29) *Dažnai ateina su Gijomu, kuris tapo mūsų nuolatinis lankytojas. Šiandien čia buvo ir Lukas, visi trys **drauge** atsisėdo kampe prie puodelių su šokoladu ir eklerų.* DLKT
- 30) *Išėjęs iš vaistinės, paskambino namo: buvo sutarę kartu su Valentina važiuoti į sodą. Tenai žadėjo atsirasti ir santechnikas, visi **drauge** (plg. *trys, trise*) ketino aptarti, kur statyti virtuvėje kriauklę, atitverti ją pertvara ar ne.* DLKT

Grįžkime prie antrinių laisvųjų predikatyvų, žymimų kuopiniais *drauge, kartu*. Tradiciškai tolesnių 31–34 sakinių *drauge, kartu* laikomi predikatu pasakomą veiksmą specifikuojančia būdo (КАИП?) aplinkybe. Tačiau, pavyzdžiui,

¹² Plg.: „Teigiamieji apibendrinamieji įvardžiai nurodo neapibrėžtus asmenis, daiktus ar ypatybes, apimančias ar beveik apimančias visumą“ (Ambrazas, red. 1996: 270; dar žr. Ulvydas, red. 1965: 695). T. y. „išreiškia teigiamus santykius su visuma“ (Ulvydas, red. 1965: 700).

tokių sakinio parafrazių, kaip: (=31) *?(Kai) Manavis pasiėmė su savim mažą šuniuką, jis darė drauge* ar (=33) *?(Kai) motinos vedasi savo vaikus, jos tai daro kartu*, vartojimo ribojimas, leidžia kalbamuosius *drauge, kartu* laikyti antriniais predikatyvais, plg.: (=31) *(Kai) Manavis pasiėmė su savim mažą šuniuką, jie (Manavis ir mažas šuniukas) buvo drauge* ar (=33) *(Kai) motinos vedasi savo vaikus, jos ir vaikai (jie) yra kartu*. Kalbamięji kiekio reikšmės depiktyvai, žymimi *drauge, kartu*, semantiškai orientuoti į du predikato argumentus – subjektą ir tiesioginį objektą. Skaičiumi tokie *drauge, kartu* derinami slapčiai, t. y. kuopiniai *drauge, kartu* parenkami pagal slaptojo derinimo daviklio morfologinius ir semantinius daugiskaitos požymius (*jie*) (dar žr. toliau 2.1.4 skyrių). Sakinyje 34 vartojamas *kartu* yra orientuotas į tiesioginiu objektu einantį *juos* (plg.: *Kai pardavinėja juos, jie yra kartu*, t. y. ne po vieną).

- 31) *Bet niekaip neįspėjo seserų vardų. Merginų tėvas kaskart purtė galvą ir siuntė Manavį namo. Vieną dieną, vėl išsiruošęs spėti vardų, Manavis pasiėmė **drauge** su savim mažą šuniuką. Šuniukas tuoj pastebėjo, kad viena sesuo gražesnė už kitą, bet antroji – meilesnė už pirmąją. DLKT*
- 32) *Net šnekos negali būti, — pertraukė mane Tetulė ir daugiau nepasakė nė vieno žodžio, kol baigė mane grimuoti. Grįžau į Ičiriki arbatinę, nešdama **kartu** su savim tą sunkų akmenį. Nežinau, ar jis iš tiesų buvo toks sunkus, ar paprasčiausiai mano rankos apsunko nuo per daug išgerto alkoholio. DLKT*
- 33) *Taigi dar kartą galime patvirtinti, kad Šimonims buvo nelemta išlikti. Motinos, atsigręžusios į svetimųjų pusę, **kartu** vedasi ir savo vaikus (Mikėlis, Vilius). Taip gentis nyksta, nes užmarštis nusineša visas vertybes. DLKT*
- 34) *– Taip. – Monika saka negal būt kad čia, ko gero čia viens klozets kainuoj 130 ir plius bakelia kainą atskirai ein, nes niera ka pardavinėtų juos **kartu** (plg. abu, krūvoje). Atskirai kainą. DLKT*

Iš 35–36 sakinių kontekstų aišku, kad kuopinis *drauge, kartu* yra orientuotas ir į pagrindinio predikato argumentą – subjektą (*mes*) arba netiesioginį objektą (*mums*). Šiais kiekio kaip vienio reikšmės *drauge, kartu* žymimas vadinamasis antrinis aplinkybinis predikatyvas (Hentschel 2006, 2008; plg. Nichols 1981: 11, 18, 42, 349), kuris, be laiko su pagrindiniu predikatu sutapties, papildomai reiškia laiką, sąlygą, priežastį¹³ (plg.: (=35) *Galbūt, jei būsime (/ darysime) kartu, mums tai pavyks; Kai / kadangi / jei esame (/ darome) drauge, mes stipresni už jį; (=36) Kadangi / Jei jau mes esame (*darome) kartu, priuolome būti laimingi*). Tokie laisvieji aplinkybiniai predikatyvai, skirtingai nei 23–28,

¹³ Apie lietuvių kalbos prieviksiams žymimus aplinkybinius predikatyvus žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2012.

31–34 sakinių depiktyvai, neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo veiksmo neigimo aprėptį (t. y. neigiamas pagrindinis predikatas, bet ne pats predikatyvas) (plg. (=36) *Mes NEprivalome būti laimingi kartu*, t. y. Nors mes esame kartu, neprivalome būti laimingi); jie yra sakinio, o ne veiksmažodinės frazės dalis.

- 35) *Aš su juo kausiuos. – Taip... – sumurmėjo Maja. Patylėjusi apsižvalgė po urvą, kuris buvo vėl nušvitęs. – Aš tau padėsiu, – galiausiai tarė. – Galbūt **kartu** mums pavyks. Taip ir kitiems nuolatos sakydavau: **drauge** mes stipresni už jį. Bet jie per daug bijojo.* DLKT
- 36) *Kartais man atrodo, kad tu lyg ir nori kažką pasakyti, bet taip ir nepasakai. – Iš tikrųjų kai kas ne taip. Mes privalome būti laimingi **kartu**. Manai, kad esi man skolingas už viską, ką pasiekei, o aš manau, kad turėčiau jaustis privileijuota šalia tokio vyro kaip tu.* DLKT

Sakinyje 37 vartojamą *abu kartu* galima suprasti dvejopai: kaip kiekio depiktyvą (*Kai abu kaimynai atėjo, jie buvo kartu*), ir (arba) kaip laiko aplinkybę (*Abu kaimynai atėjo tuo pačiu laiku*).

- 37) *Turbūt kiekvienas biškį kvankt, kol jaunas, – pasuko pirštą pagal smilkinį. Jiems besišnekučiuojant atėjo ir kaimynai. Abu **kartu**. Navikas buvo pirmas, bet pamatęs, kad ateina ir Valys, pastovėjo prie vartų. Abu buvo rimti.* DLKT

Su kiekio reikšme sietini ir 38–39 sakiniuose antrinais būtinaisiais predikatyvais einantys *drauge, kartu*. Sakinyje 38 prieveiksniu *drauge* žymimas *laikytis* argumentas atliepia moduso – veiksmo kokybės, būdo – funkciją (žr. Sližienė 1994: 372, plg. *Juodu krūvoje laikosi*), o 39 sakinyje predikato *įsivaizduoti* argumentas, žymimas prieveiksniu *kartu*, atliepia kontentyvo kaip būsenos turinio funkciją (plg. *Prūsai qžuolą įsivaizdavo pasaulio medžiu*). Atsižvelgiant į tai, galima sakyti, kad ant tipiškos *drauge, kartu* kiekio reikšmės „užrašoma“ kokybės (KAIP?) ar turinio (KŪO?) reikšmė. Tokiais antrinais būtinaisiais predikatyvais reiškiamas kognityvinės nuostatos predikatų *laikytis, įsivaizduoti* (redukuotas) propozicinis argumentas, t. y. tokiais predikatyvais reiškiamą antrinę predikaciją per suponuojamą esyvinę jungtį yra įtraukiama į pagrindinę sakinio predikaciją kaip pastarosios komplementinis argumentas.

- 38) *Tuoj pat šoko klausinėti Bilbą, ką tas sumanęs ir ką ketina toliau daryti. – Nėra kada! – atsakė hobitas. – Eik paskui mane! Mes turim laikytis **drauge** ir bėgti visi kartu, tai paskutinis mūsų šansas. Jeigu mus pagaus, vienas Dievas žino, kur tada jus įkiš karalius, o gal dar sukaustys rankas ir kojas.* DLKT
- 39) *O kas slepiasi po Rasos baime ir nusivylimu? Linas jaučiasi kaltas, tačiau to negana. Virginija pamėgino įsivaizduoti juos visus tris **kartu**. Gražu ir miela.* DLKT

Taigi *drauge, kartu* žymimas laisvasis antrinis predikatyvas gali būti į subjektą, tiesioginį arba netiesioginį objektą orientuotas kiekio depiktyvas arba aplinkybinis prediktyvas. Pastarieji gali turėti predikato aplinkybių atspalvių. Paties predikato argumentui priskiriama reikšmė „užtemdo“ antriniais būtinaisiais predikatyvais einančių *drauge, kartu* kiekio reikšmę.

2.1.3. *Drauge, kartu* – aplinkybė

Aplinkybės, kaip ir antriniai laisvieji predikatyvai, yra modifikatoriai. Tačiau jos, skirtingai nei tipiški laisvieji predikatyvai – depiktyvai, yra susijusios su pačiu pagrindiniu predikatu (angl. *eventoriented*, vok. *Ereignisbezug*) arba visu sakiniu.

Simonas Dikas *Funkcinėje gramatikoje* skiria keturis modifikatorių (arba, Diko terminais, satelitų (angl. *satellites*)) lygmenis. Pirmojo lygmens modifikatoriai – tai su pačiu predikatu susiję modifikatoriai (prototipiškai būdo, priemonės ir pan.); jie modifikuoja pagrindiniu predikatu reiškiamą įvykį, arba, Diko (1989: 192–193; 1997: 225–226) terminais kalbant, branduolinės predikacijos (angl. *nuclear predication*) dalykų padėtį (angl. *states of affairs* (SoA)), pavyzdžiui, *Onutė gražiai dainuoja*. Tokie modifikatoriai įeina į predikato neigimo aprėptį, o nominalizacijos atveju, skirtingai nei tipiški laisvieji predikatyvai (depiktyvai), keičiami būdvardžiu (pvz., *gražus* (Onutės) *dainavimas*, bet: *?pavienis* (vaikų) *dainavimas*) (plačiau žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005; Schultze-Berndt, Himmelmann 2004). Antrojo lygmens modifikatoriai skiriami sakinio lygmeniu; jais reiškiamas dalykų padėtis vietos, laiko, rezultato, tikslo, priežasties ir pan. atžvilgiu (Dik 1989: 206–209; 1997: 243–244), pavyzdžiui, *Vakar vakare Jonas susitiko su Onute Katedros aikštėje*. Tokios sakinio lygmens aplinkybės, panašiai kaip aplinkybiniai predikatyvai, yra už predikato neigimo aprėpties ribų. Trečiojo lygmens modifikatoriai yra propoziciniai (angl. *attitudinal satellites*) (Dik 1989: 252–253; 1997: 297–298), kuriais reiškiamas kalbėtojo dalykų padėties vertinimas. Kitaip sakant, tai yra modalinės sakinio aplinkybės, pavyzdžiui, *Laimėi, aš tave sutikau*. Ketvirtojo lygmens modifikatoriai yra ilokuciniai (angl. *illocutionary satellites*) (Dik 1989: 258–259; 1997: 304–306) arba šnekos akto (plg. Holvoet, Pajėdienė 2005: 95); jais modifikuojama ar specifikuojama šnekos akto ilokucinė vertė, t. y. reiškiamas kalbėtojo komentaras šnekos akto atžvilgiu, pavyzdžiui, *Atvirai kalbant, jis yra mandagus*¹⁴.

¹⁴ Holvoetas ir Pajėdienė (2005: 97–99, 115) predikato ir sakinio aplinkybes (modifikatorius) tarpusavyje skiria pagal tai, ar jos (ne)gali modifikuoti kalbos vienetus, neturinčius savarankiško sakinio požymių. Predikato aplinkybės „gali modifikuoti kalbos vienetus, kurie neturi savarankiško sakinio požymių (pvz., predikato aplinkybė *meniškai* gali modifikuoti laiko ir nuosakos požymių neturinčią struktūrą *deklamuoti Maironio eilėraščius*), o sakinio aplinkybės gali modifikuoti tik tokius kalbos vienetus, kurie turi savarankiško sakinio požymių

Kaip buvo matyti, aplinkybėms nuo antrinių predikatyvų skirti taikomas vadinamasis *do so* ('daryti') testas (pvz., *Onutė su Jonuku dainuoja, ir tai daro gražiai*, bet: ?*Onutė su Jonuku sugrįžo, ir tai padarė drauge*). Be tokių atvejų, kurių interpretacija, nekelia didesnių abejonių, kaip užsiminta, esama ir tokių, kai sakinyje modifikatoriaus statusą turintis *drauge, kartu* gali būti suprantamas ir kaip laisvasis predikatyvas, ir kaip aplinkybė, t. y. *drauge, kartu* reiškiama veiksmožodžio modifikatoriai gali būti susiję ne tik su predikatu, bet ir jo argumentais. Kitaip sakant, tarp tipiškų antrinių laisvųjų predikatyvų ir aplinkybių nėra griežtos ribos tiek semantiniu (orientacijos), tiek formaliu (kategoriniu žymėjimo) požiūriu (plačiau apie tai žr. Himmelmann, Schultze-Bernd 2005).

Apie tai, kad aptariamieji *drauge, kartu* turi ir būdo kokybės (КАИП?) reikšmę galima kalbėti 40–44 sakiniuose. Ta kokybės reikšmė 40–41 sakiniuose kiek aiškesnė (plg. (=41) *Gal pavalgysim, ir tai padarysim kartu*), bet, kaip matyti iš 42–44 sakinių, ji susipynusi su kiekio (КІЕК?), kurią aktualizuoja ir daro matomą sakinyje ar kontekste vartojami kuopiniai daiktavardžiai (*klasė, pora, šeima*). Arba atvirkščiai: kiekio reikšmė turi kokybės atspalvį (dar plg.: 18–19, 23–28 sakinius). 45–46 sakiniuose vartojamas *kartu* savyje „talpina“ kiekio (vienio) ir laiko (vienu metu) arba kiekio, laiko ir erdvės (vietos, t. y. vieną šalia kitos) reikšmes, arba atspalvius, atitinkamai (dar plg. 5 sakinį; žr. toliau). Čia aiškėja, kad kalbamųjų *drauge, kartu* semantinis kiekio kaip vienio požymis kontekstuose „išsiskleidžia“ skirtingai: kiekis kaip pagrindinė *drauge, kartu* žymima reikšmė arba kiekis kaip vienas *drauge, kartu* žymimos sinkretinės reikšmės atspalvis.

- 40) *Griūna ant žolės, vėl rankos po galva, vėl jis pyksta žiūrėdamas į toki gražų dangų, vėl numeta barzdoj nutvertą skruzdę. Benas sako: – Gal pavalgysim **kartu**? – Ar tu manęs klausai? – Taveš, Teofili. – Ačiū. Nieko nenoriu... DLKT*
- 41) *Nepastebėjau, kad Andersas tikrintų mano darbą. Bet žinojau, kad jis tai daro. Pasakojau įdomesnes istorijas apie savo kvailiojimus. Tada visi **kartu** pasijuokdavome. Bet neradau erdvės, kad galėčiau kalbėti apie gyvenimą arba paikystes Kopenhagoje. DLKT*
- 42) *Aštuonių milimetrų kino kameros savininkas, ir pora vienuoliktokų. Narušima pažvelgė į mane ir nesmagiai šyptelėjo. Vienuoliktroje klaseje mes mokėmės **kartu**. Nei Narušimai, nei Otakiui mokslas nesisėkė. DLKT*

(pvz., *galbūt* gali modifikuoti *deklamavo Maironio eilėraščius*, bet ne *deklamuoti Maironio eilėraščius*)“ (Holvoet, Pajėdienė 2005: 115).

Apie siūlomą aplinkybių skirstymą lietuvių kalboje plačiau žr. Holvoet, Pajėdienė 2005, ten pat plg. ir kituose lietuvių gramatikos darbuose pristatomą nuomonių apžvalgą.

- 43) *Jai patiko dygus žolės minkštumas. Jai patiko netikrumas. Na, o Andžalė varinėjo paskalas. – Ar žinai, kodėl jie nebegyvena **kartu**? – kalbėjo ji. – Aš žinau. O atrodė tokia laiminga pora.* DLKT
- 44) *Daugelis pavadinimų lūšnomis. Europoje ir Kinijoje buvo įprasta dalintis lova – vienoje sutilpdavo trys keturi vaikai. Kartais visa šeima miegodavo **kartu** ant naminio čiužinio, prikimšto šiaudų, surinktų ūkio žemėje ir per kiekvieną pjūtį keičiamų.* DLKT
- 45) *Dž: Rašyk sudėtingai – lengviau būsi suprastas. 36. B: Jeigu rašysi sudėtingai, tapsi opaligės auka. (Čia visi **kartu** draugiškai nusijuokė, lyg pirmą kartą būtų pasakę vienas kitam gerą žodį.)* DLKT
- 46) *Dukters balsas nebuvo užgaulus, veikiau ji juokavo. Niekuomet nėra iš jos išgirdusi „mama“. Ogi kiekvienas, vos jas išvydęs **kartu**, supras, kad Albina – Emilijos duktė. Ta pati atkraginta galva, ta pati lengvai lenkta noselė, netgi lūpos kalbant čiaupstosi lygiai taip pat.* DLKT

Regis, apie prieveiksnių *drauge*, *kartu* sinkretinę reikšmę galima kalbėti ir 47–50 sakinių (dar žr. 7 sakinį) pagrindu: be kokybės (КАИР?), jie turi ir draugės (SU KUO?) reikšmę. Panašiai kaip 51 sakinyje, kur tipiškai netiesioginiu objektu einanti (draugės) prielinksnio *su* konstrukcija čia turi aplinkybinę (КАИР?) reikšmę. Kita vertus, šiuose sakiniuose slypi ir kalbamaisiais *kartu*, *drauge* žymimo vienio reikšmė (plg. *Bulves iškepė drauge su lupenomis*, t. y. neskustas). Atrodytų, kad 47–50 sakiniuose *drauge*, *kartu* žymimas kiekis „pasislepia“ arba nustumiamas į foną (angl. *background*) dėl pasirinkto atskaitos taško (angl. *reference point*). Bet gali būti atvirkščiai – būtent visų situacijos dalyvių kiekio kaip vienio reikšmė, žymima *drauge*, *kartu*, sakinyje iškeliamą į avansceną (angl. *foreground*). Konkrečiau kalbant, pavyzdžiui, sakinyje (=27) *Jiedu tuoj grįžo drauge* atskaitos tašku pasirenkami visi predikatu pasakomoje situacijoje dalyvaujantys – du asmenys, kurių visuma pabrėžiama ir specifikuojama depiktyvu einančiu kuopiniu *drauge* kaip nedaloma – vienis, o, tarkim, sakinyje (=47) *Aš vykstu drauge* atskaitos tašku pasirenkamas vienas iš dviejų (*aš*, *Lungas*) situacijos dalyvių – kalbantysis *aš*. Toks subjektu einantis *aš* dalyvauja predikatu *vykstu* pasakomame veiksme su kitu iš konteksto aiškiu dalyviu *Lungu* kaip potencialiu netiesioginiu draugės objektu, t. y. *Aš vykstu su tavimi*. Tas iš konteksto aiškus netiesioginis objektas *su tavimi* ir „prieda“ prieveiksniui *drauge* (ar *kartu*) draugės reikšmę. Sakinyje *Na jau ne, aš vykstu drauge* vartojamas *drauge* semantiškai orientuojamas į du situacijos dalyvius (subjektą ir potencialų netiesioginį objektą), plg.: *Na jau ne, aš vykstu drauge* ≈ *Na jau ne, aš vykstu su tavimi drauge*, t. y. *mes vykstame drauge*. Semantinę sąsają su dviem situacijos dalyviais grįštų ir neigimo testas, plg.: *Aš NEvykstu drauge*, t. y. *aš vykstu atskirai* (vienas), t. y. be tavęs, arba *aš apskritai nevykstu* (pasilieku) (dar plg.: (=49) *Jis nori, kad ji NEvažiųotų kartu*,

t. y. jis nori važiuoti vienas, t. y. be jos; jis nori, kad ji liktų, arba kad jie važiuotų po vieną (atskirai)). Jei pripažįstama tokia sąsaja su dviem situacijos dalyviais, toks *drauge, kartu* žymi semantinę daugiskaitą ir turi kiekio (vienio) reikšmę (panašiai kaip 31–34 sakiniuose). Kalbamasis kuopinis *drauge, kartu* yra orientuotas ir į predikatą, plg.: (=47) *Na jau ne, aš vykstu drauge* ≈ *Na jau ne, aš vykstu (su tavimi) ir tai darau drauge / ir tai (aš su tavimi) darome drauge*; (=49) *Jis nori, kad ji važiuotų kartu* ≈ *Jis nori, kad ji važiuotų (su juo) ir tai jie darytų kartu*. Taigi 47–50 sakinių *drauge, kartu* yra dvipusės orientacijos (į subjektą ir netiesioginį objektą ir patį predikatą) ir tarp antrinių predikatyvų ir kiekio aplinkybių (dar žr. 2.1.4 skyrių).

- 47) *Tave pykina! – Priprasiu. – Tu pasiilgsi namų! – Ko? Manai, lauksiu čia, kol mane pradės kandžioti žuovys? Na jau ne, aš vykstu **drauge** (plg. su tavim). Lungas atsiduso: – Gerai, – sumurmėjo jis. – Vyksti **kartu** (plg. su manim). Tačiau paskui nesiskųsk, kad pasiemiau tave su savimi.* DLKT
- 48) *Oi, Liza, – kalbėjo ji verkdamą. Ir vis kažkodėl tebekūpsojo keturiomis. O Liza, parklupusi šalia, stipriai apkabino ją per liemenį ir krūčiojo **drauge** (plg. su ja), padėjusi galvą jai ant nugaros. Mano veidas irgi buvo šlapias nuo ašarų.* DLKT
- 49) *O mintį: Šakiui viskas kelia stresą ir jam reikia pailsėti. Ne nuo Silvijos, kaip jai į galvą šovė tokia mintis? Žinoma, jis nori, kad ji važiuotų **kartu** (plg. su juo). Bet, kita vertus, kaip tik dabar jos galerijoje tikrai prasideda kalėdinė prekyba, ir čia jis pagalvojo...* DLKT
- 50) *Kelia ir skatina tikinčiųjų tarpusavio meilę. Todėl jei vienas narys ką nors kenčia, kenčia **drauge** (plg. su juo) ir visi kiti; jei vienas narys pagerbiamas, **drauge** (plg. su juo) džiaugiasi ir visi (plg. 1 Kor 12, 26).* DLKT
- 51) *Grietinė ar sviestu, prideda smulkintų krapų, petražolių, kmynų ir būtinai česnakų. Taip paruoštus pusryčius jie valgo su bulvėmis, iškeptomis orkaitėje **drauge su lupenomis**, arba tepa ant duonos. Pusryčiaudami jie gauna visų per dieną organizmui reikalingų vitaminų ir mikroelementų.* DLKT

Jei sutinkame su tuo, kas sakyta apie 47–50 sakiniuose vartojamus *drauge, kartu*, toliau galima trumpai aptarti 52–56 sakinius su reciprokiniais (kitaip, tarpusavio veiksmo reikšmės) veiksmažodžiais. Čia į subjektą orientuotais kalbamaisiais *drauge, kartu* žymima draugė skiriasi nuo reciprokinė anafora *vienas su kitu* žymimos. Kalbėtojas, (pasi)rinkdamasis skirtingas draugės raiškas, aktualizuoja ir specifikuoja tos pačios reikšmės skirtingus aspektus. Tais atvejais, kai aktualizuojama tarpusavio situacijos dviejų ar daugiau dalyvių draugė kaip nedalomas vienetas, tai pasakoma kuopiniais *drauge, kartu* (plg. (=52) *Kai dvi merginos šoka ir tai daro kartu, jos*

atlieka apeigas). Kai aktualizuojamas draugės santykis tarp kiekvieno atskiro (individualus) tarpusavio situacijos dalyvio, tai reiškiami anafora *vienas su kitu* (plg. *Dvi merginos šoka viena su kita*). Kuopiniaus *drauge, kartu* specifikuojama vienio reikšmė artima reciprokinio žymekliu *tarpusavyje* žymimai neskaidžios grupės (kolektyvo) kaip vientisos visumos reikšmei ir skiriasi nuo reciprokinės anafora *vienas su kitu* žymimos (plačiau žr. Vaičiulytė Semėnienė 2017). Remiantis tuo, tokie *kartu, drauge* yra sinonimiški 57–58 sakinių reciprokiniam žymekliu *tarpusavyje*, o 59–61 sakiniuose jie vartojami kaip vienio reciprokiniai žymekliai. Svarbu tai, kad potencialūs sakiniai su dviem draugės žymekliais, pavyzdžiui, *Visą likusį vakarienės laiką jie praleido drauge vienas su kitu kalbėdamiesi*, rodo, jog *vienas jų (vienas su kitu)* yra labiau orientuotas į subjektą, kitas (*drauge*) – į predikatą. Pagal orientaciją į subjektą resp. predikatą ir žymekliu *tarpusavyje* analogiją (Vaičiulytė Semėnienė 2017), toks *drauge, kartu* yra pereinamasis atvejis (plg. (=52) *Kai dvi merginos šoka, tai jos daro kartu ir yra kartu*).

- 52) *Bet kuri geiša su jaunesne už save gali elgtis kaip vyresnioji sesuo, jei ji nors viena diena vyresnė. Kai dvi merginos **kartu** (vs. viena su kita) šoka, jos atlieka apeigas, kaip per vestuves. Vėliau jos žiūri viena į kitą, kaip į šeimos narį ir vadina viena kitą seserimi, kaip tikroje šeimoje.* DLKT
- 53) *Jie **vienas su kitu** susipažino jos brolio mokyklos baliuje Vienoje, kai būsimam khandiui buvo šešiolika. **Kartu** (vs. vienas su kitu; plg. poroje) jie šoko visą vakarą, o pirmasis jai į galvą atėjęs sakiny buvo: Kaip keista, turkas švoiesiais plaukais ir pilkai mėlynomis akimis!* DLKT
- 54) *O dabar – iš tiesų pakalbėkim apie ką nors kita. Visą likusį vakarienės laiką jie praleido **drauge** (vs. vienas su kitu, plg. tarpusavyje) kalbėdamiesi. Tiksliau, Frodas daugiau klausėsi, nes Grafystės praktiškai nepasiekdavo jokios svarbios žinios. Gloinas turėjo daug ko papasakoti.* DLKT.
- 55) *Atitipeno į trikampį ir atsisėdo prie visų. Ralfas kalbėjo toliau: – Dažni tie mūsų susirinkimai. Visiems patinka kalbėti ir **kartu** (plg. ?vieniems su kitais; tarpusavyje) susiburti. Nutariam ir šį, ir tą. Bet nieko nevykdom.* DLKT
- 56) *Ir paskui, visai netikėtai sužinojau, kad ir viena grupiokė nori ir neranda su kuo. Tada aš jai atskleidžiau savo kėslus ir mes **kartu** (plg. viena su kita; tarpusavyje) susivienijome. Na ir štai dabar ruošiamės važiuoti. Tranzavom į ambasadą praeitą savaitę. Labai prastas tranzavimas. Lijo.* DLKT
- 57) *Grupė **tarpusavyje** (plg. kartu) susitaria svarstyti kokią nors sunkią situaciją rūškanais veidais, uždaramis kūno pozomis, niurzgėdami, pertraukinėdami vieni kitus.* DLKT

- 58) *Mane vis ramina: „Atsipalaiduok. Jei teks – kalbėk bet ką savo kalba, nutaisęs Mussolinio miną. Grimosas visada gelbsti“.* Meksikiečių pora kuždasi **tarpusavyje** (plg. drauge). Aš įtariu, jog jie kadaise skaitė Lorcą. DLKT
- 59) *Vadinasi, visa tai sujungiam kartu, mūsų formuluotė atitinka Vyriausybės. Sujungiam, ir viskas, problemų nėra. Išskyrus tą sakinį.* DLKT
- 60) *Tai lyg santykio su vyrais auditas vizualia forma. Tai veikia stipriau, nei visų metų „Kosmopolitan“ numeriai kartu su visa savipagalbos knygų spinta kartu sudėjus.* DLKT
- 61) *Tik kai patenkam prie Dauguvos, Reino ar Volgos, visada ją prisimename ir pagal ją lyginam visa kita. Nemunas yra kur kas daugiau – visa kartu sudėjus, tik dar pridėjus, kad ta visuma ir yra esmė: krašto ir jo tautos dvasios daiktiskasis pavidalas, iš kurio viskas kyla ir kurian viskas sugrįžta.* DLKT

Prieveiksmiai *drauge, kartu* reiškime ‘vienu metu’ 62–65 sakiniuose (dar žr. 6 sakinį) eina laiko aplinkybe. Tokios sakinio lygmens aplinkybės, panašiai kaip aplinkybiniai predikatyvai 35–36 sakiniuose, yra už predikato neigimo aprėpties ribų. Sakinių 66–67 *drauge, kartu* šalia laiko – ‘vienu metu’ – reikšmės įvyja ir ‘taip pat’ reikšmę. Pastaroji *kartu* reikšmė aiškesnė 68–70 sakiniuose. Čia *kartu* yra labiau ne prieveiksmis (sakinio aplinkybė), o dalelytė, išplečianti teiginio galiojimo sferą. Kaip dalelytės vartojami *drauge, kartu* yra tam tikras diskurso rodiklis (plačiau žr. Holvoet, Pajėdienė 2005: 111tt).

- 62) *Ir gailėjosi savęs, ir pyko ant jų visų, ir ieškojo priežasčių, kodėl taip įvyko, ir vėl stengėsi pateisinti Andrių, smerkdama savo elgesį, bet kartu ji suprato – negerų dalykų jų šeimoje atsirado jau seniau, tik niekas nieko nepastebėjo...* DLKT
- 63) *Ir išsyk priduriu: – Bet to nepakanka. Ir sugrįžau į Ho Ši Miną, nes sugrįžti – tai lyg užsirišti akis raiščiu, tai iš esmės nieko nekeičia, bet kartu suteikia saugumo.* DLKT
- 64) *Pakėliau galvą ir netoliese išvydau trobelę. Tai juk mano gimtoji trobelė! Tačiau tą pačią akimirką, šitą suvokęs, atitokau. Trobelė kartu buvo ir sava, ir svetima. Įsitempęs kurį laiką mėginau suvokti, kas man sukėlė tokį prieštarinęį įspūdį.* DLKT
- 65) *Ją išplėšė iš Žiemos glėbio, mergaitė nuslydo šonu ir krito žemyn. Ji girdejo riauvojant liūtą, paskui Žiemą, paskui abu kartu, tačiau vis dar krito ir šaltai mąstė, kad dabar mirs, ir nebėra jokios išėities.* DLKT
- 66) *Tad mums dera didžiai mylėti šiuos Jėzaus Kristaus draugus ir paveldejimo dalininkus, kurie drauge yra mūsų broliai ir iškilūs geradariai, dėkoti už juos Dievui ir „nuolankiai į juos kreiptis, šaukiantis jų maldy, paramos bei pagalbos“.* DLKT

- 67) *O tu gimei šiais laikais. Jų menas tau yra jaugęs į kraują, nes triušiai vi-sada bendravo su iliuzionistais. Tavo tėvas yra **kartu** ir mano tėvas, kas man visai nepatinka, nes tu esi labiau žmogus nei gyvūnas. – Kaip tai suprasti? – Mano tėvas, pats geriausias mokslininkas pasaulyje. DLKT*
- 68) *Tačiau jis buvo patenkintas, kad galės viską atvirai iškloti. Jis žvilgtelėjo į Lalapėją, bet ši tik linktelėjo ragindama ir leido jam kalbėti, o **kartu** ir perkėlė visą atsakomybę ant jo pečių. DLKT*
- 69) *Juk jūs, tokių šalių gyventojai, vienu metu atsiradote Rivendeile tarsi at-sitiktinai. Bet taip nėra. Jūs susirinkote tam, kad nulemtumėte Žiedo, o **kartu** ir Viduržemio, likimą. DLKT*
- 70) *Žilvinas Poška manėsi viską žinąs pats, o Rimas Vizbara šįvakar pri-valėjo mokyti ir aiškinti. Tą vakarą jis buvo didysis guru, o **kartu** filo-sofinių tiesų džiazinis išdainuotojas. DLKT*

Iš to, kas iki šiol aptarta, aiškėja, kad *drauge, kartu* gali būti orientuoti į argumentą ir (arba) predikatą. Kitaip sakant, be aiškių atvejų (orientuotas į argumentą *vs.* predikatą), pripažintini pereinamieji – dvipusiai – atvejai. Pagal orientaciją į argumentą, kuopiniai *drauge, kartu* turi sąsają su subjektu, tiesioginiu arba netiesioginiu objektu. Sakinyje *drauge, kartu* eina predikato ir sakinio aplinkybėmis arba vartojami kaip diskurso rodikliai. Vienais atvejais *drauge, kartu* žymimos aplinkybinės reikšmės yra grynos, kitais – sinkretinės (žr. toliau).

2.1.4. *Drauge, kartu* šalia netiesioginio objekto, žymimo prielinksnio su konstrukcija

Laikantis nuomonės, kad, pavyzdžiui, 71 sakinyje vartojamas *drauge* yra tarpinis antrinių predikatyvų ir aplinkybių atvejis, atrodo, kad į jį panašūs yra 72–79 sakiniai (dar žr. 6, 9 sakinius). Čia, kitaip nei 71 sakinyje, iš konteksto aiškus aktualizuotas draugės netiesioginis objektas yra pasakytas. Tokį *drauge, kartu* galima interpretuoti kaip labiau desemantizuotą (plg. 1 skyriuje Ulvydo nuomonę) arba kaip aktualizuojantį kitą, nei pasakytą su konstrukcija, draugės reikšmės aspektą, t. y. kuopiniai *drauge, kartu* pabrėžia predikatu pasakomoje situacijoje visų dalyvaujančių kiekio kaip vienio reikš-mę. Visų situacijoje dalyvaujančių vienio, žymimo *drauge, kartu*, aktualizacija akivaizdi darosi 77–79 sakiniuose (plg.: (=78) *Tie kovėsi drauge su vokiečiais prieš kitą* ≈ *tie su vokiečiais kovėsi kartu prieš kitą*, t. y. tie su vokiečiais kovėsi prieš kitą ir tai jie darė kartu).

- 71) (=47) *Tave pykina! – Priprasiu. – Tu pasiilgsi namų! – Ko? Manai, lauksiu čia, kol mane pradės kandžioti žuvis? Na jau ne, aš vykstu **drau-ge**. Lungas atsiduso: – Gerai, – sumurmėjo jis. – Vyksti **kartu**. Tačiau paskui nesiskųsk, kad pasiėmiau tave su savimi. DLKT*

- 72) *Netrukus Monika prigludo prie manęs ir uždėjusi ranką ant liemens ėmė šokti drauge su manimi. Užmerkusi akis ji puikiausiai prisitaikė prie mano judesių.* DLKT
- 73) – *Noriu, kad nebijotum manęs. Na žinoma, pagalvojo ji. – Jis žaidžia su tavimi, – tarė karalienė. – Jau pastebėjau. – Tai žaisk kartu su juo. Pamėgink padaryti geresnį ėjimą. Paskelbk jam šachą ir matą.* DLKT
- 74) *Vėjo gūšiai, mušantys į kameros mikrofoną. Ūmai kareivių vorėlė pasklinda po pievą; kameros akis prilimpa prie vieno iš jų nugaros ir nuskuba kartu su juo, šokuoja šlaitu.* DLKT
- 75) *Išsitraukiu knygą iš kišenės ir imu skaityti: „Meile mano, labai norėčiau, kad vyktum drauge su manimi į Paryžių. Parodyčiau savo mylimiausias gatves, kurias išvaikščiojau prieš pusšimtį metų tuščiu pilvu; nuvesčiau į kavines“.* DLKT
- 76) *Sutrikusios klausos vaikų ugdymas specialiose grupėse derinamas su bendruoju ugdymu. Kūno kultūros užsiėmimus vaikai lanko drauge su visais bendraamžiais, kartu žaidžia, lenktyniauja.* DLKT¹⁵
- 77) *„Pro šalį ėjau – ir jo nebebuvo, ieškojau – ir negalėjau jo rasti. (Ps 36, 35–36) „Neliūdekime. Nukankintieji kovoja drauge su mumis (vs. kovoja su mumis). Jie stiprina mūsų gretas. Tegul bus pašlovinti nenusilenkę prieš netiesą“.* DLKT
- 78) *Jeigu yra garsinami tarnavę sovietinėje kariuomenėje Antrojo pasaulinio karo veteranai, tai kodėl turėtume pamiršti tuos, kurie kovėsi drauge su vokiečiais prieš kitą (plg. kovėsi su vokiečiais prieš kitą), ne mažiau nuožmų okupantą Rytų fronte?* DLKT
- 79) *Prieš rusus Ordai teko kovoti drauge su tokiais garsiais karo vadais kaip generolas Chlopickis, Radvila, Skšyneckis. 1831 m. jaunam energingam kareiviui suteiktas podporučiko laipsnis.* DLKT

Sakinių 72–79 subjektu ir prielinksniu su konstrukcija žymimu netiesioginiu objektu pasakomi skirtingi situacijos dalyviai. Sakiniuose 80–84 subjektu pasakomas dalyvis koreferentiškas su netiesioginiu objektu žymimu. Tokiais atvejais, kai predikatu pasakomoje situacijoje dalyvauja vienas dalyvis, aptariamųjų *drauge, kartu* vartojimas yra ribojamas (plg.: (=82) ?*Rikis kovojo pats su savim kartu*; (=83) ?*Ema šnekasi su savim kartu*) (plg. 31–33 sakinius).

- 80) *Kone pamiršau skausmą šone, visa, kas nutiko, nuodus, visas Natano beprotystes. Kai buvau maža Krokuoje ir labai dievobaiminga, pati su savim žaisdavau vieną žaidimą, kurį vadinau „Dievo pavidalu“.* DLKT

¹⁵ Dar plg. DLKT pavyzdį: *Jis apgynė daktaro (dabar sakytume – habilituoto daktaro) disertaciją, nuo 1984 m. – profesorius, paskelbė per 200 mokslinių publikacijų, vienas ar drauge su savo mokinė ir ilgametė bendradarbe doc. L. Bunikiene (plg. dviese) vadovavo trylikai disertantų.*

- 81) – *Myliu tave? Esi mano pusele? – Va ir nėra, – užtikrinau. – Aš – išbaigta visuma. Nepriklausoma. – Šitaip? Tai pamėgink sušokti su savim rumbą, – pasakė Jolanta. – Naivuolė. Naivuolė? DLKT*
- 82) *Iš gelmių atkapstyti tiesą buvo vertinga. O kaip smogikas, Frederikas Lozorius irgi pareikalau savo dalies. Kurį laiką Rikis kovojo pats su savim. Nežinojo, ar ilgai. DLKT*
- 83) *Prasiveržęs neria tolyn – upės vaga ten laisvesnė. – Nežinai, ar ta upelė atiteka iš toli? – irgi remdamasi į turėklus ne klausia, o su savim šnekasi Ema. – Kodėl nežinai? Žinau... DLKT*
- 84) *Nei tu pamesta, nei paleista. Tampo tave kiekvienas į savo pusę ir nė nemano susipykti, tik tu pati jau spėjai susipykti su savim ir krenti užsi-merkus į alkoholizmo prarają išsvajotųjų „Lėlių namų“ premjeros išvakarėse, kai Nora jau tavo kraujų... DLKT*

Formaliai tokie kaip 85–88 sakiniai panašūs į ankstesnius 72–79. Semantiškai nuo pastarųjų skiriasi. Sakinių 85–86 kontekstas leidžia drauge interpretuoti kaip žymintį situacijos dalyvių veiksmą išvien. Toks drauge 'išvien' eina kokybės (KAIP?) aplinkybe (plg.: (=85) *Dirigentas kvėpuoja su muzika, ir tai jie daro išvien (solidariai)*). Kitaip kalbant, pagal savo gabaritus predikatu pasakomos situacijos dalyviai skiriasi (vienas jų – konkretus (asmuo), kitas – abstraktus (muzika, ritmas)); juos sunkiau „sudėti“ ir suvokti kaip vienį. Prieveiksmiai drauge, kartu, vartojami 87–88 sakiniuose greta su konstrukcijos, gali būti suvokiami kaip labiau desementizuoti, ypač 87 sakinyje (aš ir mano šešėlis esame neatskiriami – viena), arba kaip aktualizuojantys visa ko vienį. Pripažįstant tai, 88 sakinio pavyzdžiu galima teigti, kad drauge, kartu yra (gali būti) orientuotas į tiesioginį ir netiesioginį objektą, plg.: (=88) *Monika savąją lovos pusę pasiima į Vorgatą, kartu su komoda, keletu kėdžių ir žemu išklertu staliuku*, t. y. Monika pasiima į Vorgatą visa, kas pasakyta galininku ir prielinksnio su konstrukcija, krūvoje. Šalia prielinksnio su konstrukcija žymimo netiesioginio objekto vartojamas kartu 89–91 sakiniuose aktualizuoja laiką (t. y. įsėdome, sklido vienu metu) ir (arba) vietą (erdvėje) (t. y. pastašo šalia).

- 85) *Padėtis turi įtakos ir dirigento kvėpavimui. Pečių ir viso korpuso padėtis turėtų būti tokia, kad kvėpuoti būtų lengva. Sakoma, jog dirigentas kvėpuoja drauge su muzika, todėl kvėpavimas jokiū būdu negali būti suvaržytas, kaip ir pūtikų ar dainininkų. DLKT*
- 86) *Nuėjau į šokių aikštelę, nuspispyriau batus ir pradėjau linguoti muzikos ritmu. Mano galva kiek sukosi, tačiau atidžiau klausiausi ritmo ir šokau drauge su juo. Jaučiausi tokia lengva. DLKT*
- 87) *Atsigręžiau. Gatvelės pradžia – tuščia. Dar labiau sulėtinau žingsnį, mano šešėlis žengė drauge su manimi, vilkdamas savo galą per tvorą apaugusias piktžoles. DLKT*

- 88) *Tai kokį nuotraukų maišelį tuomet įkišai į stalčių? Nedrįsk liesti mano stalčių! Dviaukštė lova išmontuojama ir Monika savąją pusę pasiima į Vorganą, **kartu** su komoda, keletu kėdžių ir žemu išklerusiu staliuku, kurį motina laikė sandėlyje.* DLKT
- 89) *Užsimauti Alberta atsisakė. Ji palaikysianti jį rankinėje, kol įsitikins, kad šitos vedybos ko nors vertos. Atvažiavo taksi, ji jį mudu su Alberta įsėdome **kartu** su Džimu Kolinsu ir Šeila. Jie išleis mus prie mūsų buto Bruklina, o patys važiuos į Manheteną. Šeila nesikalbėjo su Džimu.* DLKT
- 90) *Išgirdau, kaip kažkur kambaryje kažkas pašaukė savo tėvą. O gal tai mano galvoje. Šauksmai sklido **kartu** su blankia nakties šviesa. Tarsi paslaptis. Operavau rusui galvą.* DLKT
- 91) *Nenori apsikovailinti. Vakareja. Galiausiai motina sako: Nea, ji mirs iš bado. Pašildo atlikusį maistą ir sudeda į lėkštę, ją pastato ant padėklo **kartu** su pieno stikline ir nešasi jį į liftą.* DLKT

2.2. *Drauge, kartu* žodžių junginyje

Sakinuose 92–93 vartojami *mes visi*, *jis vienas*, *tūls tarp jūsų* yra sudėtinis veiksnys¹⁶. Pastarieji įvardžiai ar prielinksnio *tarp* su kilmininku konstrukcija, kaip rašo Adelė Valeckienė (Ulvydas red. 1976: 293), „pastiprina bei patikslina“ asmeninių arba neapibrėžiamųjų įvardžių reikšmę¹⁷. Pagal analogiją, 94–96 sakiniuose vartojamas *kartu* priklauso sudėtiniam veiksniui, vadinasi, žodžių junginiui. Toks kuopinis *kartu* aktualizuoja ir žymi subjektu pasakomų asmenų vienį.

- 92) *Nejaugi tau gražu, kai **mes visi** dirbame vargstame, duonelės ir turtų pelnomės, tik **jis vienas** nieko?* (cituojuama pagal Ulvydas, red. 1976: 293)
- 93) ***Tūls tarp jūs**, mano sėbrai, vos į baudžiauą slenka.* (cituojuama pagal Ulvydas, red. 1976: 300)
- 94) *Patį vakarą bus televizijos laida: vienos senos šeimos žlugimas, savižudybė, bankas nusavina šeimai priklausančią pilį. Dokumentinis filmas. **Mes visi kartu**, mano tėvai ir aš, jį pasižiūrėjome. Didelė pilis prie Reino. Dvidešimt septintosios kartos grafas.* DLKT
- 95) *Aš bijau... Sekundėlę. Mūsų laikas, deja, baigiasi. Šitoj mintį Jūs jau naują norėjot pasakyt. Aš tik noriu užbaigt mintį. Jeigu **mes kartu visi** nepaieškosim atsakymo, yra pavojus, kad mumis ir toliau manipuliuos.* DLKT

¹⁶ „Sudėtinį veiksnių sudaro žodžių samplaikos ir įvairūs leksiškai neskaidomi žodžių junginiai, kartais ištisi posakiai bei konstrukcijos“ (Ulvydas, red. 1976: 293).

¹⁷ „Samplaikos stiprinamasis žodis yra savotiškas pirmojo, pagrindinio žodžio, pavaduotojas“ (Ulvydas, red. 1976: 293).

- 96) *Reformacija ieškojo tokių asmenybių. Martynas Mažvydas ir jo bendradarbių dauguma buvo gimę ir išaugę Didžiojoje Lietuvoje, visi kartu jie atstovavo visus Lietuvos kraštus: iš pietryčių dalies netoli Vilniaus buvo kilę Stanislovas Rapolionis, Aleksandras Rodūnionis, Jurgis Zablockis*¹⁸. DLKT

Žodžių junginio lygmeniu kuopiniai *drauge, kartu* vartojami ir 97–101 sakiniuose. Sakinių 97–98 *drauge, kartu* priklauso vientisiniam subjektui (veiksniui), o 99–101 sakiniuose – tiesioginiam objektui. Kalbamuosiuose daiktavardiniuose ar įvardiniuose junginiuose kuopinis *drauge, kartu* yra pagrindiniu junginio dėmeniu einančių daiktavardžių ir įvardžių priklausomasis dėmuo – kiekio modifikatorius.

- 97) *Šventoji Tradicija, Šventasis Raštas ir Bažnyčios Magisteriumas yra taip tarpusavyje susiję ir susijungę, kad vienas be kitų būti negali. O visi drauge, kiekvienas savaip, vienos Šventosios Dvasios veikiami, sėkmingai prisideda prie sielų išganymo*. DLKT
- 98) *Aišku, džiugina visuomenės ir atskiro žmogaus susitaikymas su mirties ir žiaurumo bakchanalija. Kiekvienas atskirai ir visi kartu – mes aukos avinėlis, ne Velykų rytmečių, ne auksinis, o tasai, kuris romiai žiūri į pasirengusio jį praryti padaro nasrus*. DLKT
- 99) *Ūmai spyrė iš visos sveikatos, bet tik žemė parūko. Sugriebė akmenuką ir sviedė į žaliuojantį bulvių lauką. Ne vien akmenuką, dar kažką drauge* (plg. *akmenuką ir dar kažką*, t. y. *visa, drauge*) *sviedė*. DLKT
- 100) *O ypač gausu išminčių ir gudreivų ką nors peikti arba smerkti. – Tai gi, viešpatie, kad dievai teisia ir baudžia ne vien tik valdovą, o visus drauge* (plg. *juos visus drauge*). *Ugi kai dievai užleidžia ligą, tai turi persirgti visas kraštas*. DLKT
- 101) *Kodėl, kad pagaliau drįščiau ką nors užkalbinti, turiu būti mirtinai girtas. Kodėl rašau, o ne šaukiu. Niekada nemačiau savo tėvų, susituokusių, kartu. Pažinau juos tik išsiskyrusius ir priverstus susitikinėti dėl manęs*. DLKT

Sudėtinu veiksniu eina ir vardininkas su prielinksniu *su* ir įnagininku, pavyzdžiui, *Karalienė su karalium grįžta vėl į savo šalį* (cituojama pagal Šukys 1998: 493): vardininku pasakomas veikėjas (*karalienė*) yra iškilėsnis ir svarbesnis nei kitas, žymimas draugės su konstrukcija (*karalius*). Šiuo pagrindu galima sakyti, kad 102–104 sakiniuose predikato prepozicijoje vartojama *su*

¹⁸ Plg. DLKT sakinį, kur prieveiksmis *drauge* pagal savo poziciją gali būti interpretuotinas ir kaip sudėtinio veiksnio dalis: *Padėti man atsisėsti, – kaprizingai pareiškė Margo. – Iš visko sprendžiant, mano palydovai šįvakar pamiršo geras manieras. Visi keturi vyriškiai drauge puolė prie jos krėslu* (plg. *Visi keturi vyriškiai puolė prie jos krėslu drauge*), tačiau *Margo atsisėdo, jų nelaukdamas*.

konstrukcija yra sudėtinio veiksnio dalis, o *drauge, kartu* daiktavardiniame junginyje žymi daiktų vienį. Jei taip, toks kuopinis *drauge, kartu* priklauso žodžių junginiui, o ne sakiniui. Tada analogiškai būtų galima kalbėti ir apie 105 sakinyje vartojamą *kartu*, kai du vienodo iškilumo ir svarbumo veiksniai sujungti jungtuku *ir* (plg. [*Lesė ir aš kartu važiuojame liftu*]). Tiesa, čia vartojamas *kartu*, panašiai kaip ir 106 sakinyje, dėl savo pozicijos greta predikato gali būti interpretuotinas ne tik kaip junginio dėmuo, bet ir kaip sakinio dalis.

- 102) *Pasak jo, bendrinės literatūrinės kalbos pamatas – žmonių šnekamoji kalba, todėl jis domėjosi kaip tą ar kitą žodį vartoja kaimiečiai. J. Jablonskis drauge su Petru Avižoniu parengė ir 1899 metais Peterburgo lietuvių studentų šapirografu padaugino Lietuvišką gramatikėlę.* DLKT
- 103) *Jau XVII a. M. Pretorijus mini nuotakos vedžiojimo po jaunikio namus, o kartu ir įsipirkimo į vyro giminę apeigas: „Dieveris ir moša drauge su savo draugais ima marčią, apsirūpinusią daugybe dovanų, ir vedžioja po visus trobesius“.* DLKT
- 104) *Elniai yra tarsi sniego valytuvai – vilkai jų pramintais takais keliauja per pusnis. Bet jei dėl ypač gausaus sniego elniai nebegali pajudėti, ir vilkai drauge su jais pakliūva sniego nelaisvėn. Tuomet ateina badas.* DLKT¹⁹
- 105) *Nebeliko ką veikti, beviltiška imtis ko nors naujo, didžiumą laiko – išsi-bezdėjęs kabėjimas kieme, kol visi po vieną išsiskirsto po namus. Lasė ir aš kartu važiuojame liftu į viršų. Ar užėisi? – klausia jis.* DLKT
- 106) (=29) *Dažnai ateina su Gijomu, kuris tapo mūsų nuolatinis lankytojas. Šiandien čia buvo ir Lukas, visi trys drauge atsisėdo kampe prie puodelių su šokoladu ir eklerų.* DLKT

3. Apibendrinimas ir išvados

Iš tyrimo paaiškėjo, kad *drauge, kartu* yra daugiafunkciai žodžiai.

Kuopiniai *drauge, kartu* semantiškai susiję su vienu arba keliais predikato argumentais arba predikatu. Pagal orientaciją į predikato argumentą,rieveiksmiai *kartu, drauge* turi sąsają su subjektu, tiesioginiu ar netiesioginiu objektu. Tais atvejais, kai kalbamųjų *drauge, kartu* orientacija į predikato argumentą darosi mažiau aiški (blankesnė) arba dvipusė ir (arba) labiau susijusi su predikatu, jie, be kiekio, įgyja ir kitas reikšmes. Tokie (labiau) į predikatą orientuoti

¹⁹ Dar plg. DLKT sakinius: *Man kartais rodėsi, kad visi jie, drauge su savo karaliumi, kuria tikrai kultūringą būsimo žmogaus mašiną, kuri judės kada nors taip tiksliai, kaip tobuliausias technikos stebuklas!*

Iš dviejų tūkstančių vyrų tik šimtas drauge su Šlubiu atplaukė iš anapus jūros. Tie, kuriems neišdegė dezertyuoti, vargu bau galėjo tikėtis ilgo gyvenimo.

prieveiksmiai *drauge, kartu* turi kokybės (*Dirigentas kvėpuoja drauge su muzika*), laiko (*Jiedu atsistojo kartu*), vietos (erdvės) (*Suole jiedu sėdi kartu*) reikšmes.

Drauge, kartu žymi sakinio branduolio ir periferijos funkcijas. Atsižvelgus į *drauge, kartu* žymimas grynas ir sinkretines reikšmes, apie juos galima kalbėti kaip apie prieveiksmį *resp.* dalelytę, kai pirmasis sakinyje eina (pirminiu, antriniu) predikatyvu, predikato (kiekio, kokybės kaip ‘išvien’) ar sakinio (laiko kaip ‘vienu metu’) aplinkybe, o antrasis – diskurso žymekliu (kaip ‘taip pat’). Be to, kad *drauge, kartu* vartojami kaip valdiniai ir modifikatoriai sakinio lygmeniu, jie atributiniais modifikatoriais eina ir daiktavardiniame ar įvardiniame junginyje (*Mes visi kartu, mano tėvai ir aš, pasižiūrėjome filmą*).

Kuopiniai *drauge, kartu* aktualizuoja vienį, kai draugės reikšmė įtraukiama į veiksmažodžio struktūrą darybiškai – priešdėliu *su(si)-*, (*Jonukas sujungė detales kartu; Jie visi susirinko klasėje kartu*). Tokie *drauge, kartu* sudaro priešpriešą dalies (distributyviniams) žymekliams, aktualizuojantiems atskirą daiktą kaip visumos dalį (*Jie visi keturi atėjo kartu ir kiekvienas užsisakė kavos; Jiedu šoko kartu vs. Jie visi keturi atėjo po vieną ir kiekvienas užsisakė kavos; Jiedu šoko vienas su kitu*).

Šaltiniai

- DLKT = *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, sud. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga per internetą <http://donelaitis.vdu.lt>.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – Atnaujinta versija, 2008. Prieiga per internetą www.lkz.lt.
- DŽe = *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys. – 7–as patais. ir papild. leid. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, XXVI, 969 p.; elektroninis variantas, 2015. Prieiga per internetą lkiis.lki.lt.
- BŽe = *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas. Vyriausioji redaktorė Danutė Liutkevičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016. Prieiga per internetą <http://bz.lki.lt>.

Literatūra

- Ambrasas, Vytautas, red., 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4 patais. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Balkevičius, Jonas 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Čižik-Prokaševa, Veslava 2011. Preliminarus lietuvių kalbos depiktyvų ir kitų į situacijos dalyvų orientuotų antrinių predikatyvų semantinis žemėlapis. *Lietuvių kalba* 5. Prieiga per internetą: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/32>.
- Dik, Simon C. 1989. *The theory of functional grammar* 1, Berlin etc.: Mouton de Gruyter.

- Dik, Simon C. 1997. *The theory of functional grammar* 1, Berlin etc.: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C., Kees Hengeveld, Elseline Vester, Co Vet 1990. The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites. Jan Nuyts, Alide Machtelt Bolkestein, Co Vet (eds.), *Layers and levels of representation in language theory*, Amsterdam: Benjamins, 25–70.
- Geniušienė, Emma 2007. Reciprocal and reflexive constructions in Lithuanian (with references to Latvian). Nedjalkov, Vladimir P. (ed.), *Reciprocal Construction*, Vol. 2, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 633–672.
- Geuder, Wilhelm 2002. *Oriented Adverbs. Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs*. <http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=964908301>, <http://w210.ub.uni.tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/index.html>, http://w210.ub.uni.tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/546/pdf/geuder-oriadver_bs.pdf
- Hentschel, Gerd 2006. Zur Klassifikation sekundärer Prädikate am Beispiel von als-Phrasen des Deutschen und jako-Phrasen des Polnischen. *Slavistische Linguistik*, 143–175.
- Hentschel, Gerd 2008. On the classification of (non-resultative) predicative adjuncts. Ch. Schroeder, G. Hentschel, W. Boeder (eds.), *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond* [= *Studia Slavica Oldenburgensia* 16], Oldenburg: BIS-Verlag, 97–123.
- Himmelman, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt 2005. Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction. Nikolaus P. Himmelman, Eva Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and adverbial modification: the typology of depictives*, Oxford: Oxford University Press, 1–67.
- Holvoet, Axel 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis 2003. Sintaksinių ryšių tipai. Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1], Vilnius: LKI, 11–35.
- Holvoet, Axel, Artūras Judžentis 2005. Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.). *Gramatinių funkcijų tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3], Vilnius: LKI, 11–38.
- Holvoet, Axel, Jūratė Pajėdienė 2005. Aplinkybės ir jų tipai. Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 93–116.
- Jablonskis, Jonas 1911/1957. Lietuvių kalbos sintaksė, Jonas Jablonskis. *Rinktiniai raštai* 1, sudarė Jonas Palionis, Vilnius. Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 437–548.
- Jablonskis, Jonas 1922/1957. Lietuvių kalbos gramatika, Jonas Jablonskis. *Rinktiniai raštai* 1, sudarė Jonas Palionis, Vilnius. Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 183–433.
- Kemmer, Suzanne 1993. Marking Oppositions in Verbal and Nominal Collectives. *Faits de Langue* 1 (2), 85–95.
- Kemmer, Suzanne 1997. Collective and distributive marking, or: where unity meets multiplicity. *The Twenty-third Lacus Forum* 23, 231–250. Prieiga per internetą: <http://www.lacus.org/volumes/23/18.kemmer.pdf>

- Labutis, Vitas 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nichols, Johanna 1981. *Predicate nominals. A partial surface grammar of Russian* [= University of California Publications – Linguistics 97], Berkeley etc.: University of California Press.
- Schultze-Berndt, Eva, Nikolaus P. Himmelmann 2004. Depictive secondary predicates in cross-linguistic perspective. *Linguistic Typology* 8, 59–131.
- Sližienė, Nijolė 1994. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* T. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Šukys, Jonas 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- Ulvydas, Kazys 2000. *Lietuvių kalbos prieveiksmai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ulvydas, Kazys, red., 1965. *Lietuvių kalbos gramatika* T. 1. *Fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.
- Ulvydas, Kazys, red., 1971. *Lietuvių kalbos gramatika* T. 2. *Morfologija*, Vilnius: Mintis.
- Ulvydas, Kazys, red., 1976. *Lietuvių kalbos gramatika* T. 3. *Sintaksė*, Vilnius: Mokslas.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta 2007. Depiktyvų semantiniai tipai ir jų morfosintaksinis žymėjimas. *Baltu Filologija* XVI (1/2), 109–127.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta 2012. Prieveiksiniai antriniai predikatyvai. *Baltistica* XLVII(1), 51–72.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta 2017. Funkcinis reciprokinų žymeklių monadinėse konstrukcijose aspektas. *Acta Linguistica Lithuanica* 76, 105–133.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308, Vilnius, Lietuva
loreta.semeniene@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Vėrdi kartu, drauge mūsdieniu lietuviėšu (rakstu) valodā

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Rakstā analizētas adverbu *kartu, drauge* nozīmes lietuviėšu valodā, balstoties uz *Mūsdieniu lietuviėšu valodas korpusa* (DLKT) datiem. Pētījums rāda, ka dažas adverbu nozīmes ir sinkrētiskas, bet citas ne. Takstā aplūkotas arī adverbu desemantizācijas tendences. *Kartu, drauge* ir kolektīvi adverbī, kas aktualizē šķietami nedalāmu veselumu. Semantiski *kartu, drauge* ir uz argumentu orientēti un (vai) uz predikātu orientēti, t.i. – atkarībā no orientācijas uz argumentu vai predikātu *kartu, drauge* veido hierarhiju: *arguments (subjekts > tiešais objekts > netiešais objekts) > predikāts*. Pētījums rāda arī korelāciju starp hierarhijām: *uz argumentu orientēts > uz predikātu orientēts* un *adverbs > partikula*. *Kartu, drauge* tiek lietoti, lai izteiktu predikativitātes vai perifērijas funkcijas. Tas korelē ar hierarhiskām atšķirībām: *(primārs, sekundārs) predikativs > predikāta apstāklis > palīgteikuma apstāklis > diskursa marķieris*.

SUMMARY

Adverbs *kartu, drauge* in Contemporary Lithuanian (Written) Language

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Based on material from *The Corpus of Contemporary Lithuanian language* (CCLL), the article analyses the meanings of the adverbs *kartu, drauge*. The study shows that in contemporary Lithuanian the meanings of *kartu, drauge* are syncretic, while others are pure. It aims to discuss desemantization features too. *Kartu, drauge* are collective adverbs, that actualise an indivisible (seamless) whole. Semantically *kartu, drauge* are argument-oriented and (or) predicate-oriented, i.e., according to orientation to the argument or predicate. Collective *kartu, drauge* range hierarchically: *argument (subject > direct object > indirect object) > predicate*. The research shows the correlation of hierarchies *argument-oriented > predicate-oriented* and *adverb > particle*. *Kartu, drauge* are used to express the function of core predication or clause periphery. There is correlation with hierarchical differences: *predicative (primary, secondary) > predicate adverbial > clause adverbial > discourse marker*.

DARBĪBAS VĀRDU ĪSTENĪBAS IZTEIKSMES TAGADNES UN PAGĀTNES DSK. 1. UN 2. PERSONAS GALOTŅU *-am*, *-at* UN *-ahm*, *-aht* LIETOJUMS 17. GS. LATVIEŠU RAKSTU VALODĀ

Jolanta WIŚNIOCH
Latvijas Universitātes
Baltu valodniecības katedra

1. Ievads

Mūsdienu latviešu literārajā valodā verbu īstenības izteiksmes pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personā ir garās galotnes *-ām* / *-āt* pretstatā tagadnes īsajām galotnēm *-am* / *-at* (izņemot *ā*-celma verbus ar galotni *-īt*, *-ināt* nenoteiksmē) (LVG 519). Tomēr rakstu valodas vēsturē tā nav bijis vienmēr. Šai pētījumā uzmanība pievērsta minēto formu lietojumam 17. gadsimta avotos.

R. Grīse (1959: 509), spriežot par Rēhehūzena gramatiku (1644), rakstīja, ka „starpība starp tagadnes *o*-celmiem un tagadnes, kā arī pagātnes, *ā*-celmiem daudzskaitļa 1. un 2. personas izskaņās nav vērojama – līdzīgi kā citās 17. gs. gramatikās. Bet no tam nav jāsecina, ka šādas starpības nav bijis arī latviešu izrunā. Izskaņas *-am*, *-at* vācu autori būs uzskatījuši par nemainīgām personu galotnēm līdzīgi kā vācu *-en*, *-(e)t*.”

Grīses secinājums var būt attiecināms arī uz E. Glika Bībeles tulkojuma (1685) materiālu. Analizējot Glika Jaunās Derības četrus evaņģēliju tekstus, konstatēti varianti īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2. pers. galotnes rakstībā – galotne parādās divos variantos *-at* un *-aht*. Taču neatkarīgi no verba celma tagadnē tie pamīšus lietoti gan tagadnē, gan pagātnē.

Uz šādu atšķirību galotnes rakstībā norādīja jau P. Šmits (1908: 27) minēdams, ka Glika tulkojumā blakus tagadnes 2. personas daudzskaitļa galotnei *-at* reti parādās arī *-aht*, īpaši Jaunajā Derībā. A. Ozols savā „Veclatviešu rakstu valodā” (1961: 281) rakstījis, ka Glika Bībelē verbu tagadnes daudzskaitļa 2. personas formas indikatīva galotnes *-at* bieži tiek jauktas ar galotni *-āt*.

Ņemot vērā E. Lāmes (1933: 104–110) pētījumu par loģisko rakstību jeb gramatiskās homonīmijas novēršanas principu Glika rakstībā, varētu domāt, ka dažādu galotņu lietojums varbūt ir vēl viens loģiskās rakstības piemērs. Par tādu var kalpot arī darbības vārdu pagātnes 3. pers. galotņu *-e* un *-a* distribūcija (Wiśnioch 2015: 119–141).

Iespējamie rakstības atšķirību iemesli meklēti, veicot Glika Bībeles rakstības iekšējo analīzi un salīdzinot faktus atsevišķās grāmatās. Veikta arī ārējā analīze, salīdzinot Glika rakstību ar citos 17. gs. tekstos izmantoto.

Šajā pētījumā tiek apskatītas indikatīva daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes *-am*, *-at*, resp. *-ahm*, *-aht* tagadnē un pagātnē. Salīdzinājumam analizēta arī fonētiski līdzīgu nenoteiksmes formu galotņu rakstība tais pašos avotos.

Šī pētījuma mērķis ir pārbaudīt, vai:

- 1) 17. gs. rakstu pieminekļos sastopami dažādi 1. un 2. personas galotņu rakstības varianti;
- 2) 17. gs. rakstībā tiek šķirtas tagadnes un pagātnes formu galotnes;
- 3) potenciālās atšķirības galotņu lietojumā var būt pamats 17. gs. tekstu dalījumam grupās;
- 4) ir atšķirības nenoteiksmes formu galotņu rakstībā;
- 5) Glikš seko citu autoru paraugam vai izstrādā jaunu rakstības sistēmu;
- 6) *-h-* var tikt uzskatīts par vokālisma garuma apzīmētāju?

Darbā analizētas darbības vārdu formas no G. Manceļa Spreidīku grāmatas pirmās daļas (LP1), Glika Jaunās Derības (JD) un pētījuma veikšanas laikā pieejamām Vecās Derības (VD) grāmatām (sk. avotu sarakstu), Kurzemes rokasgrāmatā „Vermehretes Lettiſches Handbuch“ ievietotajiem K. Firekera reliģiskajiem tekstiem (VLH, VLH Cat, VLH Sal, VLH Syr).

Veikts materiāla salīdzinājums ar H. Ādolfija gramatiku „Erſter Verſuch“ (EV), kā arī ar citiem 17. gs. gramatiskajiem darbiem – J. G. Rēhehūzena „Manuductio“ (MLL), t. s. Bihnera fragmentiem (A), G. Drešļa „Gantz kurtze Anleitung“ (GKA) un J. Langija gramatikas manuskriptu (L).

Visi avoti, izņemot gramatikas, ir pieejami portālā www.korpuss.lv/senie, kur materiāls atlasīts ar meklētāja palīdzību, meklējot formas *%am(ees)*, *%at(ees)* un *%ahm(ees)*, *%aht(ees)*.

Visās tabulās tagadnes galotnes ierakstītas pirmajā vietā parastajā šriftā, turpretī pagātnes galotnes ierakstītas pēc slīpsvītras, tās papildus izceļot ar trekninātiem burtiem.

2. Darbības vārdu formas 17. gs. gramatikās

2.1. Daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnes

Rēhehūzena gramatikā (1644) tagadnes un pagātnes dsk. 1. un 2. pers. galotnes tiek veidotas pēc modeļa *-am*, *-at* – gan tagadnē, gan pagātnē, piem., tag. 1. *luhdsam*, 2. *luhdsat*, pag. 1. *luhdsam*, 2. *luhdsat*, (MLL 19–20), arī tag. 1. *tohpam*, 2. *tohpat*, pag. 1. *tappam*, 2. *tappat* (MLL 22). Abu laiku atgriezeniskajās formās arī lietotas vienādas galotnes: tagadnē 1. *-amehβ*, 2. *-atehβ* / *-atheβ* (MLL 24), pagātnē 1. *-amehβ*, 2. *-atehβ* (MLL 24–25).

T. s. Bihnera gramatikas (ap 1667–1677) apskatā tagadnes un pagātnes dsk. 1. un 2. pers. galotnes ir šādas: tag. 1. *-am*, 2. *-aht*, pag. 1. *-am*, 2. *-aht*, piem., 1. *Eijam*, *eetam*, 2. *Ejaht*, *eetaht*; *gahjam*, *gajaht* (A 269; arī 272). Rakstība ar *-h-* dsk. 2. pers. izskaņā tiek atkārtota arī kondicionāla galotnēs:

1. *-atam* / *-atubam*, 2. *-ataht* / *-atubaht* (A 272), tomēr neparādās atgriezeniskā formanta priekšā: 1. *-amees*, 2. *-atees* (A 270) abos laikos.

Līdzīgi kā Bihnera darbā, G. Dreseļa gramatikā (1685) divu un vairāku zilbju vārdiem ar *-aht*, *-eht*, *-iht*, *-oht*, *-uht* nenoteiksmes izskaņā abos laikos lietotas attiecīgi galotnes: 1. *-am*, 2. *-aht*, tagadnē piem., *mehs runnajam* (aliī *runnam*), *juhs runnaht* un pagātnē: *mehs runnayjam*, *juhs runnayjaht* (GKA 18). Tās tiek atkārtotas arī kondicionāli: 1. *šarrgahtam* / *šarrgahtubam*, 2. *šarrgahtaht* / *šarrgahtubaht* (GKA 23–24). Tāpat tiek veidotas verba *būt* formas: 1. *byjam*, 2. *byjaht* (GKA 21). Vārdiem ar līdzskani pirms infinitīva galotnes *-t* dsk. 1. un 2. pers. formas nav sniegtas, bet verba *tapt* paradigmā parādās vairāki galotņu varianti – tag.: 1. *tohpam*, 2. *tohpat* (GKA 26) / *tohpaht* (GKA 60); pag.: 1. *tappam*, 2. *tappat* (GKA 27) / *tappaht* (GKA 60). Formas ar *-h-* dsk. 2. pers. galotnes izskaņā abos laikos ir pārsvarā. Atgriezeniskā formanta priekšā abos laikos izmantotas galotnes bez *-h-*: 1. *-(aj)amees*, 2. *-(aj)atees* (GKA 64–65).

Vispilnīgākais darbības vārdu formu teorētiskais apraksts sniegts H. Ādolfija gramatikā (1685). Viņš raksta: „*Secunda perfona pluralis Praesentis Indicativi, Imperativi & Coniunctivi hat offe wol dreyerley Endungen. Alß/ajt/aht/eet. Alß: juhs darrajt/darraht/darreet. Aber doch nicht allezeit/ noch in allen Verbis.*“ (EV 59) Tomēr paradigmās rakstība ar *-h-* parādās tikai verba *sargāt* formās: tag. 1. *šargam*, 2. *šargaht*; pag. 1. *šargajam*, 2. *šargajacht* (EV 66). Pārējiem Ādolfija 1. konjugācijas vārdiem konsekventi abos laikos lietotas galotnes: 1. *-am*, 2. *-at* (tagadnē reti arī *-eet*), piem., tag. 1. *darram*, 2. *darrat*; pag. 1. *darrijam*, 2. *darrijat* (EV 90). Līdzīgi arī Ādolfija 2. un 3. konjugācijas vārdiem (vienzilbīgie vārdi ar patskani resp. līdzskani *-t* priekšā), piem., 1. *dohdam*, 2. *dohdat* (EV 131); 1. *weddam*, 2. *weddat* (EV 206). Vienīgais izņēmums ir verba *ģērbt* tagadnes dsk. 2. forma *ģehrbjaht* blakus pag. formai *ģehrbat* / *-et* (EV 147).

Atgriezeniskā formanta priekšā visiem vārdiem 1. un 2. pers. galotnes abos laikos rakstītas bez *-h-*: 1. *-(aj)amees*, 2. *-(aj)atees* (EV 77), piem., *šargamees*, *šargatees* (EV 77), *redjamees*, *redjatees* (EV 87), *darramees*, *darratees* (EV 92), *baŗojamees*, *baŗojatees* (EV 95).

Attiecībā uz savas 3. konjugācijas vārdu pagātnes galotnēm Ādolfijs norāda, ka „*Herr Fürreccerus das Imperfectum Indicativi, welches sich in den anderen beyden Coniugationibus, wie auch in den meisten Verbis diefer dritten Coniugation, in Plurali auff ein am/at/et/ endet; in vielen Verbis diefer Coniugation auff ein em/et/et/ formire. Kan aber die Ursache / wie fleißig ich darnach gefuchet / nicht finden / noch von andern / wie fleißig ich darnach geforfchet / davon belehret werden: Habe demnach nach beyden Endungen in denenselben Verbis die Imperfecta Pluralia gesetzt / und lasse denen / die dessen Grund wissen / ihre freye Wahl.*“ (EV 135) Gramatikā vairākiem vārdiem dsk. 1. un 2. pers. atrodami abi galotņu varianti,

piem., 1. *breedam* / *breedem*, 2. *breedat* / *breedet* (EV 141). Visos gadījumos galotnes rakstītas bez *-h-*.

Langija vārdnīcas manuskripta (1685) gramatiskajā pielikumā sniegtajos piemēros abos laikos redzamas galotnes: 1. *-am* (*i*-celmiem arī *-im*), 2. *-at*, piem., tagadnē 1. *ee^tam*, 2. *ei^at*, pagātnē 1. *gah^jam*, 2. *gah^jat* (L 198a). Gramatika nesniedz skaidru atbildi par atgriezenisko verbu galotnēm. Tekstā atrodama vienīgi tagadnes dsk. 1. pers. forma: *turrimees* (L 208a), kas raksturīga *i*-celma vebiem un rakstīta bez *-h-*.

2.2. Nenoteiksmes formas

Rēhehūzena gramatikā visās sekundāro verbu nenoteiksmes formās galotnes *-t* priekšā ir apzīmēts patskaņa garums, piem., *runnaht* (MLL 13), *redfäht* (MLL 13), *maldihht* (MLL 32), *Sztaigkaht* (MLL 34). Arī vienīgā sekundārā atgriezeniskā verba nenoteiksmē patskanim seko *-h-*: *turräh^ttehß* (MLL 24).

Arī Bihnera piezīmēs sekundāro verbu nenoteiksmē parasti lietots *-h-* galotnes *-t* priekšā, piem., *šargaht* (A 272), *glabbaht*, *lammaht*, *raudahht* (A 273), bet vienīgā atgriezeniskā verba nenoteiksme rakstīta bez *-h-*: *šarga^tEES* (A 270).

Tāda pati sistēma redzama Dreseļa gramatikā. Visu sekundāro verbu nenoteiksmes formās atrodams patskaņa garuma apzīmējums, piem., *šinnaht*, *Šarrgaht*, *runnaht* (GKA 16), *dau^fiht* (GKA 40), *ghuh^fiet* (GKA 42). Vienīgā atgriezeniskā verba infinitīvs rakstīts bez garuma apzīmējuma: *Prezatees* (GKA 66).

Arī Ādolfija gramatikā visiem viņa 1. konjugācijas jeb vairākzilbīgajiem vebiem nenoteiksmes formās regulāri lietota galotne ar *-h-*, piem., *šargaht* (EV 57), *red^feht* (EV 57), *ba^rroht* (EV 57), *darrⁱht* (EV 91); *dabbuht* (EV 98). Savukārt atbilstošie atgriezeniskie verbi konsekventi rakstīti bez *-h-*, piem., *Šargatees*, *Maitatees* (EV 75), *Apzerretees*, *Brihnotees* (EV 76), *Darritees* (EV 93).

Vairāk variāciju redzams Langija vārdnīcas gramatiskajā pielikumā. Tajā sekundāro tiešo verbu infinitīvi arī lielākoties rakstīti, atzīmējot patskaņa garumu formanta *-t* priekšā, piem., *Maxaht* (L 184a), *Runnaht* (L 188), *Stai^gaht* (L 210), *darrⁱht* (L 185), *Kar^roht* (L 197a), *D^firdäht* (L 204), bet arī *maxat* (L 208a) – bez *-h-*. Atgriezenisko verbu nenoteiksmes formas rakstītas gan ar, gan bez *-h-*, piem., *Turräh^ttees* (L 208), *šohdihtees* (L 208a), bet *Laizitees* (L 185), *Cri^fiitees* (L 208a).

2.3. Kopsavilkums

Tādējādi 17. gs. gramatiskajos darbos ir redzama skaidra aplūkojamo verba formu sistēma:

- tiešo darbības vārdu dsk. 1. pers. galotne visos gadījumos rakstīta *-am*;
- atgriezenisko darbības vārdu dsk. 1. un 2. pers. galotnes ir attiecīgi *-amees* un *-atees*;

- tiešo darbības vārdu dsk. 2. pers. formu galotnēs iespējami 2 rakstības varianti – ar un bez *-h-*;
- Bihnera un Dreseļa gramatikās dsk. 2. pers. lietota galotne *-ah-*;
- Rēhehūzena un Langija gramatikās lietota vienīgi galotne *-at-*;
- Ādolfija gramatikā galotne *-ah-* reģistrēta 1 vārdam, visiem pārējiem lietota galotne *-at-*;
- katrā no darbiem izvēlētais rakstības variants unificēts par kopīgo dsk. 2. pers. galotni gan tagadnē, gan pagātnē;
- nenoteiksmes formanta *-t* priekšā visās gramatikās tiešo verbu formas rakstītas ar garuma apzīmējumu *-h-* (vai *-ie-*), bet atgriezenisko verbu formas – bez tā. Svārstības parādās tikai Langija gramatikā.

3. Daudzskaitļa 1. personas galotnes 17. gs. reliģiskajos rakstos

3.1. G. Mancelļa „Lang=gewünschte Lettische Postill“ 1. daļa (1654)

Mancelis savas Sprediķu grāmatas pirmajā daļā dsk. 1. pers. formās lieto gandrīz vienīgi galotni *-am*. Tā ir reģistrēta 713 gadījumos tagadnē, piem., *fchkeetam* (2), *dfārřam* (1), *jämmam* (4), un 17 reizes pagātnē, piem., *bijam* (7), *dabbujam* (1), *šehdejam* (1). Vienīgais izņēmums ir tagadnes forma *zeenahm* teikumā: *To Draudfibu to Šwāhto z e e n a h m und mieļojam mehß* / (LP1 204, 15). Galotne *-am* lietota arī reģistrētajās atgriezeniskajās formās, attiecīgi 31 gadījumā tagadnē, piem., *dohdameeß* (1), *šchaubameeß* (2), un 1 reizi pagātnē: *ee=preezajameeß* (LP1 309, 8).

3.2. K. Fīrekera reliģiskie raksti (1685)

Vienīgi formas bez *-h-* reģistrētas arī aplūkotajos Fīrekera reliģiskajos darbos. Galotne *-am* 164 reizes lietota tagadnē, piem., *esšam* (7 – VLH), *prohtam* (1 – VLH Sal), *dfirřcham* (1 – VLH Syr), bet 10 gadījumos pagātnē, piem., *bijam* (3 – VLH), *eenihdejam* (1 – VLH), *redfejam* (1 – VLH). Bez *-h-* rakstītas arī 10 reģistrētās atgriezenisko verbu tagadnes formas, piem., *apfkaitamees* (1 – VLH), *paļaujamees* (1 – VLH), *brihnojamees* (1 – VLH Syr).

3.3. E. Glika Bībeles tulkojums (1685–1694)

Arī Glika Jaunajā Derībā (1685) tagadnes un pagātnes dsk. 1. pers. formās lietota galotne *-am*. Tā reģistrēta 694 atlasītajām dsk. 1. pers. formām kā tagadnē (628 reizes), tā pagātnē (66 reizes), piem., *warram* (20) / *warrejam* (5).

Galotne *-am* lietota arī Vecajā Derībā (1689), kur tā reģistrēta 611 reizes – 525 gadījumos tagadnē, piem., *dfeřřam* (3), *isnihķftam* (1), kā arī 86 gadījumos – pagātnē, piem., *palikkam* (2), *redfejam* (3).

-*am(ees)* ir vienīgā iespējamā atgriezenisko verbu dsk. 1. pers. galotne. Bībelē tā kopumā reģistrēta 79 gadījumos: 63 reizes tagadnē, piem., *bihfamees* (1 – JT), *dfennamees* (1 – JT), *kaujamees* (2 – VD), un 16 – pagātnē, piem., *no-zehlamees* (5 – JT), *atgreesamees* (1 – VD), *turrejamees* (2 – VD), tostarp 1 reizi evaņģēlijos: *Kungs/ mehs at g a h d a j a m e e s / ka šchis Wiltneeks wehl dfihws buhdams šazzija: pehz trim Deenahm gribbu es augšcham zeltees* (JT Mt 27:63).

3.4. Kopsavilkums

Kopumā apskatītais materiāls parāda, ka variants ar -*am(-)*:

- ir vienīgais iespējamais tiešo darbības vārdu tagadnes un pagātnes dsk. 1. pers. galotnēs;
- ir arī vienīgais lietotais atgriezenisko verbu dsk. 1. pers. formās.

Nevienā no avotiem nav lietota potenciāli iespējama atgriezenisko verbu tagadnes un pagātnes dsk. 1. pers. forma ar -*h-* galotnē (^o-*ahmees*).

1. tabula

Daudzskaitļa 1. personas galotnes 17. gs. reliģiskajos rakstos

	JD					VD	VLH	LP1	kopā
	Mt	Mk	Lk	Jņ	citas JD grāmatas				
-am	26/1	16/2	17/2	49/1	520/61	525/86	164/9	703/17	2020/ 179
-ahm	–	–	–	–	–	–	–	1/–	1/–
-amees	–/1	–	–	–	35/8	28/7	10	31/1	104/ 17
kopā	26/2	16/2	17/2	49/1	555/ 69	553/ 93	174/ 9	735/ 18	2125 / 196

4. Daudzskaitļa 2. personas galotnes 17. gs. reliģiskajos darbos

4.1. G. Mancela „Lang=gewünfchte Lettische Pofill“ 1. daļa (1654)

Mancela Sprediķu grāmatas pirmajā daļā verbu dsk. 2. pers. galotnē lietotas tikai formas ar -*h-* galotnē – 112 reizes. No tām – 106 gadījumos tagadnē, piem., *finnaht* (16), *dfirrdahht* (11), *palleekaht* (1), un 6 – pagātnē, piem., *bijaht* (1), *ghribbejaht* (1), *kļuahht* (1).

Tekstā reģistrētas 5 atgriezenisko verbu tagadnes dsk. 2. pers. formas, kas visos gadījumos rakstītas bez -*h-* galotnē, piem., *schkeeteateß* (1), *leedateß* (1).

4.2. K. Firekera reliģiskie raksti (1685)

Firekera perikopēs un citos reliģiska satura darbos (VLH, VLH Cat, VLH Sal, VLH Syr) lietotās dsk. 2. pers. tagadnes un pagātnes formas iespējams

salīdzināt ar Fīrekeru materiālos balstītās Ādolfija gramatikas (EV) datiem. Neskatoties uz faktu, ka tekstu pamatā ir viena autora darbi un tie izdoti tajā pašā gadā, galotņu rakstībā konstatētas fundamentālas atšķirības.

Fīrekeru perikopju tulkojumos (VLH) lietota vienīgi galotne *-aht*. Tā parādās 100 tagadnes formās, piem., *finnaht* (14), *gaidaht* (1), *dabbujaht* (2), *apšmeijaht* (1), kā arī visās 9 tekstā reģistrētajās pagātnes formās, piem., *bijaht* (4), *tappaht* (1).

Pārējās analizētajās Kurzemes rokasgrāmatas daļās – Zālamana pamācībās (VLH Sal), Zīraka gudrības grāmatā (VLH Syr), kā arī Mazajā Katehismā (VLH Cat) – izmantotā rakstība nesniedz viennozīmīgu atbildi par galotņu lietojumu. Sal reģistrēta tikai viena tagadnes forma ar galotni *-at*: *ka juhs mahzajtees/ in Gudri to hpat* (VLH Sal 5B, 19). Cat tekstā 2 reizes parādās tag. dsk. 2. pers. forma ar galotni *-aht*: *atfihftaht* (1), *dohmajaht* (1).

Līdzīgi kā iepriekš, pirms atgriezeniskā formanta tagadnes dsk. 2. pers. formās lietota galotne bez *-h-*. Kopumā reģistrētas 3 šādas formas: *gribbatees*, *kaunajatees*, *leedfatees*.

Turpretim 1685. g. gramatikā gandrīz visās tagadnes dsk. 2. pers. formās lietota galotne bez *-h-*, reti tā parādās paralēli ar galotni *-eet*, piem., *dabuhjeet* (EV 97), *krahjeet* (EV 101). Dsk. 2. pers. galotne *-at* tiek atkārtota arī pagātnē – tā lietota attiecīgi 224 un 231 gadījumos, piem., *darrat* (EV 90) un *darrijat* (EV 90). Tā vienmēr parādās palīgverbiem *būt* un *tapt* abos laikos. Avotā konstatēti tikai 4 piemēri ar *-h-* formas izskaņā. Gan tagadnē, gan pagātnē tas konstatēts tikai verbam *sargāt* indikatīvā: *juhs sargaht*, *sargajaht* (EV 66). Konjunktīvā forma lietota bez *-h-*: *juhs sargaft*. Verbiem *diet* un *ģērbt* tagadnē ir galotne *-aht*, bet pagātnē *-at* (EV 114 un 147).

Visos Fīrekeru avotos atgriezenisko verbu formās lietota vienīgi galotne *-atees* gan tagadnē, gan pagātnē. Ādolfijs sniedz refleksīvo verbu piemērus tikai 1. un 2. konjugācijas verbiem. 1. konjugācijā (daudzzilbīgie verbi ar *-aht*, *-eht*, *-iht*, *-uht* izskaņā), piem., *šargatees* (EV 77), *redfatees* (EV 87), *darratees* (EV 92), *baņņojatees* (EV 95) un *dabujatees* (EV 99). 2. konjugācijā (vienzilbīgie verbi ar *-aht*, *-eht*, *-iht*), piem., *kaujatees* (EV 107), *šmeijatees* (EV 112), *šeenatees* (EV 117).

2. tabula

Daudzskaitļa 2. personas galotnes K. Fīrekeru darbos

	VLH	VLH Cat	VLH Sal	VLH Syr	EV	kopā
-at	–	–	1/–	–	224/231	226/231
-aht	100/9	2/–	–	–	4	106/9
-atees	4/–	1/–	1/–	1/–	9/4	16/4
kopā	104/9	3	2	2	237/235	348/244

Kopumā Fīrekerā tekstos redzamas atšķirības dsk. 2. pers. galotnes rakstībā:

- gramatikā abos laikos regulāri lietota galotne *-at*;
- reliģiskajos darbos gandrīz vienīgi galotne *-aht*;
- visos tekstos refleksīvo verbu galotne ir *-atees*.

Šādas atšķirības varētu būt radušās Ādolfija redakcionālā darba rezultātā. Kā raksta R. Grabis (1955: 229) – gramatika ir „uz Fīrekerā gramatiskiem atzinumiem par latviešu valodu balstīts Ādolfija darbs“. Ādolfija aktīva iejaušanās tekstā ir fiksēta ar jau minētajām pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnēm *-em*, *-et* (skat. 2.1.). To, ka arī citu verbu galotņu rakstībā ir redzama Ādolfija „roka“, ļauj secināt salīdzinājums ar tajā pašā gadā izdoto Dreselja gramatiku „Gantz kurtze Anleitung zur Lettiſchen Sprache“. Arī šī darba priekšvārdā atrodama autora norāde, ka viņš balstījies uz Fīrekerā materiāla. Tomēr Dreselim tiešo verbu dsk. 2. pers. galotnes ir citādas – viņa darbā galotne *-aht* ir pārsvarā kā tagadnē, piem., *äśsaht* (GKA 57), *runnaht* (GKA 18), *jahjaht* (GKA 33), *blauhjaht* (GKA 34), tā arī pagātnē, piem., *byjaht* 5 (piem., GKA 21), *runnajaht* (GKA 18), *śehjaht* (GKA 36).

4.3. E. Glika Bībeles tulkojums (1685–1694)

No ievadā minētajām Bībeles tulkojuma grāmatām kopumā ekscerpētas 1633 tiešo verbu dsk. 2. pers. formas ar galotni *-at*. No tām lielāko daļu – 1539 – veido dsk. 2. pers. tagadnes formas, bet 94 – pagātnes formas. Vienlaikus apskatītajos tekstos reģistrētas arī 267 dsk. 2. pers. formas ar galotni *-aht*. No tām 260 ir tagadnes, bet 7 – pagātnes formas.

Reģistrētas arī 88 atgriezenisko verbu dsk. 2. pers. formas, kas visos gadījumos lietotas ar galotni *-atees*. 82 no tām ir tagadnes, bet 6 – pagātnes formas. Nevienu no aplūkotajām Bībeles grāmatām nav konstatētas atgriezenisko verbu daudzskaitļa 2. pers. formas ar *-aht*– pirms atgriezeniskā formanta.

Jaunajā Derībā reģistrētas 770 dsk. 2. pers. galotnes ar rakstījumu *-at* un 256 ar *-aht*. Vecajā Derībā reģistrētas 967 formas ar *-at*. Izteiktākas atšķirības abu galotņu lietojumā redzamas JD četrus evaņģēliju tulkojumā.

Mateja un Marka evaņģēlijos tiešajiem verbiem abos laikos lietota vienīgi galotne ar *-h*- izskaņā.

Mt tā parādās attiecīgi 138 tagadnes formās, piem., *eśsaht* (42), *dfirdaht* (2), *warraht* (4), *atrohdaht* (1). Tā reģistrēta arī 5 pagātnes formās, piem., *gribbejaht* (4), *redfejaht* (1): *Jeb ko eśsaht juhs išgahjuſchi ſkattitees?* (*g r i b b e j a h t juhs kahdu Zilweku mihkſtās Drehbēs (redfeht?)*) (JT Mt 11:8).

Mk tulkojumā reģistrētas vienīgi tagadnes formas, visos 62 gadījumos tās lietotas ar galotni *-aht*, piem., *peederraht* (1), *mehrojaht* (1), *peedohdaht* (1).

Lūkas un Jāņa evaņģēlijos ir atšķirīgs verbu galotņu lietojums.

Daudzskaitļa 2. personas galotnes Bībelē

	JD					VD	kopā
	Mt	Mk	Lk	Jņ	citas JD grāmatas		
-at	–	–	53	133	524/20	829/74	1539/ 94
-aht	138/5	62	53/1	3/1	–	4/–	260/ 7
-atees	3	–	1	4	20	54/6	82/ 6
kopā	141/5	62	107/1	140/1	544/20	887/80	1881/ 107

Lk abu galotnes variantu skaits tagadnē ir vienāds – 53 formas ar *-at* un 53 ar *-aht*, piem., *ešsat* (26) un *ešsaht* (10), *šchķeetaht* (1), *dohmajaht* (2); *meklejat* (1), *kahrdinajat* (1). Tekstā reģistrēta viena pagātnes forma – tā rakstīta ar *-h-* galotnē: *finnajaht*.

Jņ 133 ekscerpētajās tagadnes formās regulāri lietota galotne *-at*, piem., *ešsat* (32), *mihlojat* (2), *peeminnat* (1), *darrat* (5). Nav reģistrētas pagātnes formas ar šo galotni. Tekstā konstatēti arī 4 gadījumi ar galotni *-aht* – 3 tagadnē: *meklejaht*, *paſihſtaht* (Jņ 1), *ešsaht* (Jņ 5), kā arī 1 pagātnē: *gribbejaht* (Jņ 5).

Citas Jaunās Derības grāmatās reģistrētas 542 darbības vārdu dsk. 2. pers. formas ar galotni *-at*: 524 lietotas tagadnē, piem., *prohtat* (1), *raugat* (1), *redſat* (8), bet 20 – pagātnē, piem., *bijat* (15), *tappat* (2).

Līdzīgi arī aplūkotajās Vecās Derības grāmatās. Te galotne *-at* lietota 903 gadījumos: 829 – tagadnes formās, piem., *finnat* (13), *ſpahrdat* (1), *aiskaŗat* (1), bet 74 – pagātnē, piem., *klausijat* (3), *lakſtijat* (1), *nahzat* (5). Galotne *-aht* parādās tikai 4 tagadnes formās: *finnaht* (VD 1Ķēn 22:3), *apſmeijaht* (VD Soġ 19:24), *eenihdaht* (VD 1Moz 26:27), *isdeldahht* (VD Ech 9:6), piem., *ka juhs tahs a p ſ m e i j a h t / un tahm darrat / kas jums patihk/* (VD Soġ 19:24).

Visā Bībelē reģistrētas 88 atgriezenisko verbu dsk. 2. pers. formas – visās galotne rakstīta bez *-h-*. 82 no tām lietotas tagadnē, piem., *fudatees* (1), *pahrwehrſchatees* (1), *ſchaubatees* (1), *ſmejatees* (1), bet 6 – pagātnē, piem., *atgreefatees* (1), *bihhajatees* (1), *leedjatees* (1). Visas šīs formas ekscerpētas no Vecās Derības.

Bībelē atrasto formu analīze parāda šādas iezīmes:

- Bībelē kopumā lielākoties lietotas dsk. 2. pers. galotnes bez *-h-*:
 - bez *-h* rakstīta lielākā daļa tagadnes un gandrīz visas pagātnes formas;
 - atgriezeniskajiem darbības vārdiem abos laikos lietota galotne *-atees*.
- Dažāda rakstība lietota evaņģēliju tekstos tiešo verbu formās:
 - Mt, Mk lietota vienīgi galotne *-aht*;

- Lk galotņu *-at* un *-aht* skaits ir gandrīz identisks – 53/54;
- Jņ gandrīz vienmēr lietota galotne *-at*.
- Jņ lietotā sistēma ievērota arī pārējās JD, kā arī VD grāmatās.
- Attiecīgajā grāmatā valdošais variants lietots gan tagadnes, gan pagātnes formās.

4.4. Kopsavilkums

17. gs. rakstu pieminekļos atrasto verbu dsk. 2. pers. galotņu analīze parāda, ka autoriem bijusi tendence vienā avotā izvēlēties vienu konkrētu galotnes rakstības variantu, kas lietots gan tagadnē, gan pagātnē:

- 1) Manceļa sprediķu grāmatā lietota galotne *-aht*;
- 2) Firekera darbos:
 - a) gramatikā lietota galotne *-aht*;
 - b) reliģiskajos tekstos Kurzemes rokasgrāmatā – galotne *-at*;
- 3) Glika Bībeles tulkojumā lietoti abi galotņu varianti.

Visos avotos refleksīvo verbu galotne tagadnē un pagātnē ir *-atees*.

5. Nenoteiksmes galotnes

5.1. G. Manceļa „Lang=gewünfchte Lettifche Pofill“ 1. daļa (1654)

Manceļa Sprediķu grāmatas 1. daļā tiešajiem darbības vārdiem ar garu patskani vai divskani /uo/ nenoteiksmes formanta *-t* priekšā šai formā pārsvārā lietota rakstība ar *-h-*, kopumā 1267 piemēri. Tikai 6 gadījumos *-h-* netiek lietots, sal. *-aht* (436) un *-at* (5); *-eht* (559) un *-et* (1); *-oht* (272), piem., *finnaht* (50), *staighaht* (11), bet *apdohmat* (2), *pašsarghat* (1). Analīzē nav ņemti vērā 815 gadījumi ar izskaņu *-ūt*, kurā vienmēr patskanis /ī/ rakstīts ar *-ie-*.

Atgriezenisko darbības vārdu nenoteiksmē pirms atgriezeniskā formanta lietota galvenokārt rakstība bez *-h-*: *-eteēβ* (47); *-ateēβ* (47); *-oteēβ* (24), piem., *aprunnateēβ* (1), *attghadateēβ* (1), *bähdateēβ* (4).

Tomēr 17 gadījumos parādās arī rakstība ar *-h-*, piem. *-ehtees* (1) / *-ehteeβ* (14), *-ahteeβ* (2), piem., *wafahteeβ* (1), *wahrdfenahteeβ* (1).

5.2. K. Firekera reliģiskie raksti (1685)

Firekera reliģiskajos darbos tiešo darbības vārdu nenoteiksmē *-h-* lietots visos 553 gadījumos, tostarp: *-aht* (126), *-eht* (218), *-iht* (300), *-oht* (122), piem., *runnaht* (27), *dfirdeht* (11), *darriht* (80), *kalpoht* (8).

Turpretim visas refleksīvo verbu nenoteiksmes formas rakstītas bez *-h-* pirms atgriezeniskā formanta: *-etees* (19); *-itees* (53); *-otees* (9); *-atees* (7), piem., *behdatees* (1), *istruhzinatees* (1), *nošargatees* (1).

5.3. E. Glika Bībeles tulkojums (1685–1694)

Bībelē nenoteiksmes galotnēs regulāri izmantota rakstība ar *-h-* gan tiešo, gan atgriezenisko darbības vārdu formās.

Kopumā aplūkotajās Bībeles grāmatās rakstība ar *-h-* izmantota 4593 galotnēs, tostarp *-eht* (1268), piem., *dfirdelht*, *eenihdeht*; *-iht* (1978), piem., *atraisiht*, *darriht*; *-oht* (517), piem., *kalpoht*; kā arī *-aht* (1009), piem., *jautahht*, *kahrdinaht*. Tikai 6 gadījumos šajā pozīcijā *-h-* neparādās, 5 reizes – ar galotni *-at*: *finnat* (5), un tikai 1 reizi – ar *-et*: *špihdet*.

Atgriezeniskajiem vārdiem nenoteiksmē visos 369 gadījumos reģistrēta rakstība bez *-h-* pirms atgriezeniskā formanta, piem., *-etees* (84), piem., *tur-retees* (9); *-itees* (132); *-otees* (47), kā arī *-atees* (106), piem., *preezatees* (20), *šalihdfinatees* (2).

4. tabula

Neenoteiksmes galotnes 17. gs. rakstos

	Bībele		VLH	LP1	kopā
	JD	VD			
-Vht	711	3882	748	1267	6608
-Vt	4	1	–	6	11
-Vhteēs	–	–	–	17	17
-Vtees	82	286	54	118	540
kopā	797	4169	802	1408	7167

5.4. Kopsavilkums

Apkopojot *-h-* rakstību darbības vārdu nenoteiksmēs, redzams, ka:

- 1) visiem autoriem tiešo verbu nenoteiksmes izskaņas rakstītas ar *-h-*;
- 2) atgriezenisko verbu nenoteiksme lielākoties rakstīta bez *-h-*, tikai Mancelis reizēm lieto arī formas ar *-h-*.

6. Rezultātu analīze

Analizētais 17. gs. avotu materiāls ļauj atbildēt uz vairākiem no pētījuma ievadā izvirzītajiem jautājumiem.

- 1) Darbības vārdu īstenības izteiksmes dsk. 1. un 2. pers. galotņu rakstībā ir konstatēti varianti – ar un bez *-h-* aizpatskaņa.
- 2) Nevienā no tekstiem atšķirība starp tagadnes un pagātnes galotnēm grafiski nav apzīmēta, to var noteikt vienīgi no darbības vārda konteksta.

- 3) Pamatojoties uz galotņu rakstības atšķirībām, tekstus var dalīt 2 grupās:
- ar *-h-* dsk. 2. pers. galotnē *-aht* –
 - 1654. g. Manceļa Sprediķu grāmata (LP1),
 - 1667.–1677. g. Bihnera fragmenti (A),
 - 1685. g. Dreseļa gramatika (GKA),
 - 1685. g. Firekera teksti Kurzemes rokasgrāmatā (VHL),
 - 1685. g. Jaunā Testamenta daļas – Mateja un Marka evaņģēliji (Mt un Mk);
 - bez *-h-* dsk. 2. pers. galotnē *-at* –
 - 1644. g. Rēhehūzena gramatika (MLL),
 - 1685. g. Langija gramatika (L),
 - 1685. g. Ādolfija gramatika (EV),
 - 1685. g. Jaunais Testaments (JD) (izņemot Mt un Mk),
 - 1689. g. Vecā Derība (VD).
- 4) Starp tekstiem nav atšķirības tiešo verbu nenoteiksmes formu rakstībā – galotnes vienmēr rakstītas ar *-h-*. Atgriezenisko verbu formās pārsvarā lietota galotne bez *-h-*, tomēr Manceļa darbā parādās arī izskaņas ar *-h-*.
- 5) Novērota tendence katram autoram izvēlēties vienu konkrētu dsk. 2. pers. galotnes rakstību – ar vai bez *-h-*. Vienīgi Glika Bībeles teksts nav uzskatāms par veselumu. Mt un Mk sekots Manceļa un Kurzemes rokasgrāmatā lietotajam paraugam, bet Jņ un citās JD, kā arī VD grāmatās – Ādolfija gramatikai. Lk tekstā redzams paralēls abu sistēmu lietojums.
- 6) Veiktais pētījums nedod skaidru atbildi par grafēmas *-h-* funkcijām. Kā potenciāls patskaņa garuma apzīmētājs *-h-* apskatītajos tekstos lietots:
- vārda saknē, piem., *atgahdinahs* (1);
 - gala zilbē, piemēram, nenoteiksmē, nākotnes formās, piem., *atlahdihs* (1), *atbildahs* (4), kā arī citur, piem., siev. dz. lietvārdu, numerāļu un vietniekvārdu dsk. datīva un instrumentāļa formās, piem., *BEt no tahm garrigahm Dahwanahm/ Brahli/ ne gribbu es jums šleht.* (JT 1Kor 12:1);
 - atgriezenisko *ā-*celmu darbības vārdu 3. pers. formām raksturīgā galotne *-ahs* tiek lietota arī citu celmu, tostarp *o-*celmu, formās gan tagadnē, gan pagātnē, piem., *speefchahs* un *speedahs* (VD), *apprezahs* un *apprezejahs* (JD).
- Turpretim garums parasti nav apzīmēts:
- pirmspēdējā zilbē, tostarp piedēkļos, piem., *atmaksajeet* (1), *atmaksajah* (1), *guhstija* (1), kā arī refleksīvo verbu personu un nenoteiksmes galotnēs;
 - 3. konjugācijas *ā-*celma verbu ar galotni *-īt, -ināt* tagadnes dsk. 1. un 2. pers. formās, kuras mūsdienās raksta: 1. *-ām*, 2. *-āt*, piem., *las-ām*, *las-āt*, un šo darbības vārdu attiecīgās pagātnes formās (LVG 519). Viens no garuma neapzīmēšanas iemesliem var būt analogijas procesi

latviešu valodas izloksnēs, kur *ā*-celma formas tagadnes dsk. 1. un 2. pers. sakritušas ar attiecīgām *o*-celma formām, un tās izmantotas bez garuma izskaņā. Fonētisko galotnes garuma zudumu Endzelīns (1951: 832–833) konstatējis, piem., Dunalkā un Dobelē. Par otru iemeslu var tikt uzskatīta sekošana citu autoru ieviestajai rakstu tradīcijai;

- ar *-h*- nav atzīmēta sagaidāmā opozīcija starp verbu tagadnes (parasti ar īsu patskani) un pagātnes (ar garu patskani) galotnēm.

Konstatētās atšķirības formu rakstībā JD daļās vedina uz domām par Glika rakstības sistēmas attīstību. Ja Bībeles tulkošanas procesa secība sakrita ar Bībeles grāmatu izdošanas secību, varētu domāt, ka konstatētās galotņu rakstības izmaiņas liecina par pārejas procesu. Iesākdams ar iepriekšējo autoru tradīciju, Glikš pakāpeniski pāriet uz jaunu, Ādolfija gramatikā balstītu, rakstības sistēmu.

No vienas puses, šis atzinums varētu būt kārtējais apstiprinājums hipotēzei par Kurzemes mācītāju konferences ietekmi uz Bībeles tulkošanas gaitu (sk. Straubergs 1943: 199; Karulis 1989: 17–18).

No otras puses, tas liecina par sava veida pārmantojamību. Glikš savā darbā ir balstījies vai pat izmantojis citu autoru tulkojumus. Manceļa darbos izmantotais princips – dsk. 2. pers. lietot galotni *-aht* – atkārtots Fīrekera Bībeles fragmentu tulkojumā, kā arī Glika JT Mt un Mk evaņģēlijos.

Šī pārmantojamība skaidri redzama arī tendencē Mt un Mk evaņģēlijos pagātnes 3. pers. formās lietot pārsvarā galotni *-e* (Wiśnioch 2015: 119–141), līdzīgi kā Manceļa darbos.

Tas sakrīt arī ar E. Lāmes secinājumiem par loģiskās rakstības principiem – tie plaši izmantoti Manceļa darbos un pēc tam atkārtoti Glika Mt un Mk, bet ne citās Bībeles grāmatās.

Attiecībā uz *-h*- lietojumu 17. gs. rakstītajos tekstos jāsecina, ka tas nevar būt viennozīmīgi uzskatāms par garuma apzīmētāju. Analīzes rezultāti drīzāk norāda uz tendenci viena tekstā ietvaros lietot vienu rakstības sistēmu.

Šai tendencei varētu būt 2 iemesli:

- 1) maksimāli vienkāršot un sistematizēt rakstību. Tā rezultātā tekstos latviešu valodas morfoloģija tiek pakļauta mehāniskiem rakstības principiem;
- 2) precīzi sekot vienai izvēlētai rakstības tradīcijai, vai – kā Glika gadījumā – vienlaikus pat 2 rakstu tradīcijām viena darba ietvaros.

7. Secinājumi

Apkopojot pētījuma rezultātus un to analīzi, var iezīmēt 17 gs. tekstiem raksturīgas kopīgas parādības:

- izvēlētais darbības vārdu īstenības izteiksmes dsk. 1. un 2. pers. galotnes variants lietots gan tagadnē, gan pagātnē;

- dsk. 1 pers. galotne abos laikos rakstīta bez *-h-*;
- atgriezenisko verbu dsk. 1 un 2. pers. galotne rakstīta bez *-h-*;
- nenoteiksmes formas tiešajiem vārdiem rakstītas ar *-h-*, bet atgriezeniskajiem – bez tā;

Bībeles tulkojumā novērotā pāreja no Manceļa lietotā *-h-* dsk. 2. pers. galotnēs pie Ādolfija gramatikā noteiktās rakstības bez *-h-* nav uzskatāma par pāreju uz „pareizāku“ un latviešu runātai valodai tuvāku rakstības variantu, bet par pāreju uz Ādolfija autoritātē balstītu rakstības sistēmu. Šajā gadījumā galotņu *-aht* un *-at* lietojums uzskatāms par vēl vienu loģiskās rakstības paņēmieni, kas lietots ar vēlmi sakārtot un sistematizēt latviešu rakstu valodu.

Avoti

- A = Gramatiskie ieraksti mācītāja Bihnera albumā. Citēts no: Fennell, Trevor G. *Seventeenth-Century Latvian Grammatical Fragments*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1982.
- EV = *Erfter Versuch Einer kurz=verfaffeten Anleitung Zur Lettifchen Sprache.. von Henrico Adolphi.. Mitau.. George Radetzky/ 1685.*
- GKA = *Gantz kurtze Anleitung zur Lettifchen Sprache.. Georgio Drefzell.. Riga In Verlegung Georg Matth. Nöllers Im Jahr Chrifti 1685.*
- JT = *Tas Jauns Testaments Muhšu Kunga Jefus Kristus.. Riga.. Johann Georg Wilcken.. MDC LXXXV.*
- L = *Lettifch=Deutfches Lexicon.. Sampt einer kurtzen Grammatica.. von Johanne Langio..* Citēts no: Fennell, Trevor G. *The Grammatical Appendix to Johannes Langius' Latvian-German Lexicon*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1987.
- LP1 = *Lettifche Lang=gewünschte Pofill.. Durch Georgium Mancelium Semgallum.. Erfter Theil.. Riga.. Gerhard Schröder/ 1654.*
- MLL = *Manuductio Ad Linguam Lettonicam facilis & certa, monstrata à Joanne Georgo Rehehusen.. Excusa à Gerhardo Schrödero Typothetâ Rigenfi.. Anno MDCXLIV.* Citēts no: Fennell, Trevor G. *The First Latvian Grammar: J.G. Rehehusen's „Manuductio ad linguam lettonicam ...“: a fac-simile text with annotated translation & commentary*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee, 1982.
- VD = *Ta Šwehta Grahmata Jeb Deewa Šwehtais Wahrs.. Riga.. Johann Georg Wilcken.. MDC LXXXIX.*
 – *Ta Pirma Mohfus Grahmata (1Moz);*
 – *Ta Ohtra Mohfus Grahmata (2Moz);*
 – *Ta Trešcha Mohfus Grahmata (3Moz);*
 – *Ta zettorta Mohfus Grahmata (4Moz);*
 – *Ta peekta Mohfus Grahmata (5Moz);*
 – *Ta Jofuus Grahmata (Joz);*
 – *Ta Šohģu Grahmata (Soģ);*
 – *Ruttes Grahmata (Rut);*
 – *Ta pirma Samueļa Grahmata (1Sam);*
 – *Ta ohtra Samueļa Grahmata (2Sam);*
 – *Ta pirma Grahmata no teem Ķehņņeem (1Ķēn);*
 – *Ta ohtra Grahmata no teem Ķehņņeem (2Ķēn).*
- VLH = *Vermehretes Lettifches Hand=Buch.. außgefertiget von Henrico Adolphi.. Mitau.. George Radetzky/ 1685.*

VLH Cat = *Der kleine Catechismus/ D. Martini Lutheri.* Mitau.. George Radetzky/ 1685.

VLH Sal = *Die Sprüche Salomonis.* Mitau.. George Radetzky/ 1685.

VLH Syr = *Das Hauß=, Zucht= vnd Lehr=Buch Jefus Syrachs.* Mitau.. George Radetzky/ 1685.

Literatūra

- Bērziņš, Ludis. 1935. *Ernsts Gliks, Darba mūžs un mūža darbs.* Rīga: Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde, Spst. „Izdevējs“.
- Bērziņš, Ludis. 1939. Ernsts Gliks tulkotāja darbā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 2, 149–161.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika.* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Fennell, Trevor G. 1982. *The first Latvian grammar: J.G. Rehehusen's „Manuductio ad linguam lettonicam ...“: a facsimile text with annotated translation & commentary.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1984. *Georg Dreszell's Gantz kurtze Anleitung Zur Lettischen Sprache: text, translation, commentary, concordance.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Fennell, Trevor G. 1987. *The grammatical appendix to Johannes Langius' Latvian-German lexicon.* Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Grabis, Rūdolfs. 1955. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām. *Valodas un literatūras institūta raksti*, V, 205–266.
- Grīse, Rasma. 1959. Rēhehūzena gramatika un pret to vērstais Einhorna raksts. *Rakstu krājums veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei.* Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 479–526.
- Karulis, Konstantīns. 1989. *Bībeles pirmais izdevums latviešu valodā. 1685–1694.* Rīga: Raiņa literatūras un mākslas vēstures muzejs.
- Lāme, Emīlija. 1933. Loģiskais princips Glūka rakstībā. *Filoloģijas materiāli.* Rīga: Ramave, 104–110.
- LVG = *Latviešu valodas gramatika.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.
- Reiters, Jānis. 1975. *Tulkojuma paraugs. 1675. gadā Rīgā iznākušo latviešu Bībeles tekstu faksimīliespiedums.* Ar B. Jēgera apceri. Daugava.
- Straubergs, Jānis. 1943. Kā noritēja Bībeles tulkošanas darbs. *Izglītības Mēnešraksts*, 9, 197–200.
- Šmits, Pēteris. 1908. Glūka Bībeles valoda. Rīga: *Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums*, XIV, 21–100.
- Wišnioch, Jolanta. 2015. Darbības vārdu pagātnes formu distribūcijas likumi Glikas Bībeles tulkojumā. *Baltu filoloģija*, XXIV (2), 119–141.

Jolanta Wišnioch
 Baltu valodniecības katedra
 Humanitāro zinātņu fakultāte
 Latvijas Universitāte
 Visualža iela 4a, Rīga, LV-1050, Latvija
 jolawisnioch@gmail.com

SUMMARY

**The Use of First and Second Person Plural
(Present and Past Tense) Endings -am/-at and -ahm/-aht
in 17th-Century Latvian Writings**

Jolanta WIŚNIOCH

In the modern Latvian literary language the orthography goes hand in hand with grammar and there are two separate endings of the indicative plural forms of the first and second person – short *-am*, *-at* (with the exception of the *ā*-stem verb forms in *-īt*, *-īnāt*) in the present tense – and long *-ām*, *-āt* for the past tense. However in the history of the Latvian written language it hasn't always been like this. The analysis of the two mentioned endings in Latvian texts of the 17th century shows, that there are two different ways to mark the ending of the plural forms of the second person – with and without *-h-* in the ending.

Accordingly, the writings of the 17th century can be divided into two groups. On the one hand the writings of G. Mancelius, M. Büchner, G. Dreszell and H. Adolphi (*Vermehrtes Lettisches Hand=Buch*, 1685), where the ending *-aht* prevails and on the other hand the works of J. G. Rehehusen, J. Langius, and those of E. Glück and H. Adolphi (*Erster Versuch Einer kurtz=verfaffeten Anleitung Zur Lettischen Sprache*, 1685) – with the ending *-at*.

In all the texts, except Glück's Bible, one particular variant of the ending *-at* or *-aht* serves as the plural second person ending indicator in both tenses – present and past.

In the Bible two systems are used – the ending *-aht* in the gospels of Matthew and Mark and the ending *-at* in John and the other books. The Gospel of Luke shows both writing systems at the same time.

All the authors use *-h-* as an indicator of the long syllable at the end of infinitive forms, but they don't use it in the case of reflexive verbs – neither in the infinitive, nor in the plural forms of the second person.

This provides further evidence that Glück followed or used the works of his predecessors and, perhaps, was influenced by the "modern" writing tradition introduced in Adolphi's grammar.

HRONIKA – CHRONICLE

Noslēdzies latgalistikas konferenču cikls¹ (2014–2017)

2017. gada 30. novembrī–1. decembrī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā (turpmāk – RTA) notika 10. starptautiskā latgalistikas konference, kas noslēdz ikgadējo latgalistikas konferenču ciklu, sāktu Sanktpēterburgā 2008. gadā. Domas par šā pasākuma regularitātes pārtraukšanu konferences organizētājiem bijušas arī agrāk. Tā, piemēram, profesore Lidija Leikuma ir rakstījusi: „Ar šo Sibīrijas konferenci – sesto pēc kārtas un ik gadus – latgalistikas konferenču cikls pagaidām beidzas. Lai tās sāktajā formātā organizētu regulāri un noturētu pienācīgā zinātniskā līmenī, ir nepieciešami lielāki cilvēku un materiālie resursi. Tomēr līdz šim skarto jautājumu loks un iezīmējušais problemātikas dziļums ļauj šādu konferenču organizēšanu uzskatīt par perspektīvu un mērķtiecīgu arī turpmāk.“²

Augot interesei par latgalistikas kā zinātņu nozares attīstību, 2011., 2012., 2013. gadā tika rīkoti vairāki akadēmiski latgalistikas pasākumi gadā. Šāda intensitāte, saprotams, bija par lielu ne tik lielajam pētnieku lokam, tomēr latgalistikas „papildu“ konferenču vajadzība tobrīd bija cēloņsakarīga. 2011. gadā pirmo reizi latgalistikas sekcija³ tika pieteikta **Apvienotajā pasaules latviešu zinātnieku III kongresā un Letonikas IV kongresā** „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte“ (2011. gada 24.–26. oktobrī, Rīgā, Latvijas Universitātē, turpmāk – LU). 2012. gada 9.–10. augustā Rēzeknē risinājās **3. pasaules latgaliešu saietu konference** „Latvejis naatkareibys laiks – Latgolys īspieja voi izniceiba“, savukārt 2013. gada 30. oktobrī **Letonikas V kongresā** sakarā ar jaunām nostādņēm izglītības satura jautājumos atsevišķa latgalistikas sekcija „Identitātes meklējumi novadmācības satura un metodikas kontekstā“ tika organizēta Rēzeknes Augstskolā (kopš 2016. gada 1. janvāra – RTA).

Citu zinātnieku iesaisti⁴ latgalistikas konferenču ciklā, iespējams, mazināja fakts, ka izdevums „Latgalistikys kongresu materiali“ nav iekļauts

¹ Par latgalistikas konferencēm sk.: Leikuma, Lidija (2009). Latgalistikas konferences – Sanktpēterburgā (2008) un Rēzeknē (2009). *Baltu filoloģija*, XVIII (1/2), 133–138. Lazdiņa, Sanita, Leikuma, Lidija, Nau, Nicole (2013). Latgalistikas konferenču turpinājums (2010–2013). *Baltu filoloģija*, XXII (2), 126–142;

² Lazdiņa, Sanita, Leikuma, Lidija, Nau, Nicole (2013). Latgalistikas konferenču turpinājums (2010–2013). *Baltu filoloģija*, XXII (2), 141.

³ Par sekcijas darbu un latgalistikas attīstības uzdevumiem sk. Šuplinska, Ilga, Leikuma, Lidija (2012). Latgales latviešu valoda un kultūra. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un Letonikas 4. kongress*. „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte“. Rīga 2011. gada 24.–27. oktobris. Plenārsēžu materiāli. Rīga: LZA, 205–212.

⁴ Domāti tie, kas ar latgalistikas vai citu mazāk lietoto, reģionālo, minoritāšu valodu un kultūras pētniecību nodarbojas margināli, tas nav šo pētnieku izpētes pamatobjekts.

citējamības datu bāzēs, kā arī zinātnisko pasākumu skaita pieaugums Latvijā un citur Eiropā. Neraugoties uz cēloņiem, kas latgalistikas konferenču organizētājiem ik gadus lika apsvērt pasākuma zinātnisko potenciālu un kapacitāti, auga pasākuma izglītojošā loma, radot plašāku iespēju skolotājiem, vietējo kultūras organizāciju, plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem piedalīties konferences darbā un iegūt apliecinājumu par latgalistikas zināšanu papildināšanu.

7. starptautiskā latgalistikas konference

7. starptautiskā latgalistikas **konference „Krustpunkti pierobežas kultūrā, valodā, vēsturē“** tika rīkota kopā ar Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas pārrobežu programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne“ noslēgumu **RTA 2014. gada 21.–23. novembrī.**

Minētais projekts tika īstenots laikā no 2012. gada 1. decembra līdz 2014. gada 30. novembrim. Tā mērķis – izveidot virtuālu muzeju fondu galerijas, tādējādi modernizējot muzeja eksponātu apskati, izstrādāt četras izglītojošas datorspēles, kas varētu būt saistošas bērniem un jauniešiem novadam raksturīgā kultūrmantojuma iepazīšanā. Virtuālo muzeja galeriju veidošana bija saistīta ar pētnieciskās darbības aktivizēšanu, meklējot paralēles un krustpunktus pierobežas kultūrā, valodā, vēsturē. Noslēguma konference bija veltīta šīs problemātikas atklāšanai, kā arī plašākas sabiedrības, īpaši jaunās paaudzes, iepazīstināšanai ar izglītojošām datorspēlēm arī latgaliešu valodā.

Projekta vadošais partneris bija RTA, projekts tika realizēts sadarbībā ar Kēdaiņu Reģionālo muzeju (Lietuva), Grodņas Valsts Vēstures un arheoloģijas muzeju (Baltkrievija) un Latgales Kultūrvēstures muzeju (Rēzekne, Latvija). Projekta rezultāti un pasākumi, tai skaitā datorspēle „Nūej tī, nazyn kur, atnes tū, nazyn kū“ (latgaliski un angļiski) un virtuālā galerija „Latgales koncepti“, kas veidoti uz „Latgales lingvoteritoriālās vārdnīcas“ (2012) pamata, skatāmas mājaslapā www.futureofmuseums.eu.

Latgalistikas konferencēm ierastā tematika tika papildināta, pirmkārt, ar pierobežas kultūras (valodas, vēstures) salīdzinošo aspektu, otrkārt, īpaši tika aicināti novadpētnieki, muzeju darbinieki, kā arī IT jomu speciālisti, kas veido datorrikus un programmas humanitārajās vai sociālajās zinātnēs. Treškārt, konference tika veltīta 110 gadu atcerei kopš drukas aizlieguma latīņu burtiem atcelšanas. Zīmīgi, ka 19. gs. vēsturiskie notikumi, tāpat kā vēsture, kas saistāma ar Lietuvas-Polijas lielkņazistes laiku, ir kopīga visiem projektā iesaistītajiem reģioniem.

Pēc 1863. gada poļu dumpja, kurā aktīvu dalību ņēma arī tagadējās Lietuvas (Aukštaitijas) iedzīvotāji un Poļu Inflantijā dzīvojošie poļu muižnieki, tika sagatavots Viļņas ģenerālgubernatora Mihaila Muravjova apkārtraksts (1864), ko mūsdienā Latgalē sāka ņemt vērā ar 1865. gada septembri. Cirkulārā

teikts, ka ir aizliegts publicēt jebkādus izdevumus „poļu burtiem“ (domāta latīņu alfabēta antikva) lietuviešu un žemaišu izloksnē un izplatīt tos Viļņas, Grodņas, Kauņas, Minskas, Vitebskas un Mogiļovas guberņās. Tā kā trīs apriņķi – Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas – tolaik ietilpa Vitebskas guberņā un Viļņas mācību apgabālā, aizliegums tika attiecināts arī uz Vitebskas guberņas latviešu izdevumiem.⁵

Konferencē tika nolasīti 47 referāti, līdzās projekta dalībniekiem piedalījās vēl citi referenti no Latvijas, Krievijas, Polijas, ASV, Lielbritānijas, Igaunijas, Gruzijas.

Konferences plenārsēdē Sergejs Gončarenko (*Sergej Goncharenko*, Baltkrievijas Valsts universitāte), tāpat Lidija Leikuma (LU) un Skaidrīte Kalvāne (Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts, RARZI) atklāja 17.–19. gs. vēstures problēmjaudījumus, kas vieno projektā iesaistītās pilsētas. Tika runāts gan par Lietuvas-Polijas lielkņazistes uzplaukuma, gan norieta periodu, īpaši izceļot poļu dumpi (1863) un drukas aizliegumu, kas tam sekoja gandrīz pusgadsimta ilgumā. Vēsturiskā tematika tika turpināta Tatjanas Bagdanovičas (LU), Leonharda Latkovska (ASV), Katrinas Gibsones (*Catherine Gibson*, Tartu Universitāte, Londonas Universitāte) pētījumos, atklājot pierobežas faktora nozīmi gan līdz 13. gs., gan katoļticības nostiprināšanās laikā (17.–19. gs.). Tika uzsvērtā jaunās vēstures rakstīšanas nepieciešamība par kultūrvēsturisko novadu Latgali (Gibsonē).

Literatūrzinātniskās tēmas izgaismoja gan mazāk zināmas un pētītas personības literatūrā (Valentīns Lukaševičs (Daugavpils Universitāte, DU) *Aleksandra Ārmaņa dzīve un darbi*, Nataļja Veršīņina (*Natalia Vershinina*, Pleskavas Valsts universitāte, PVU) *A. Jahontovs Latvijā*), gan mazāk zināmus vai vēl nepētītus avotus (Žans Badins (DU) *Poļa tēls Latvijas krievu literatūrā 1920.–1930. gados*, Andrejs Kazjukevičs (DU) *Inflantijas tēls krājumā „Polskie wiersze znad Dźwiny“*). Vairāki referenti sniedza padziļinātu literāro darbu analīzi: Kristīne Macanova (RTA) ar ieskatu latgaliešu dzejnieka Viļa Dzērvinika daiļradē, Natālija Zvīdriņa (RTA) salīdzinošā femīnās dzejas aspektā Ingas Gailles un Ingrīdas Tēraudas dzejā, Sandra Meškova (DU) Anitas Liepas dokumentālajā prozā, Aīda Razumovska (*Aida Razumovskaja*), Anastasija Cepina, Ņikita Jefimovs (*Nikita Jefimov*) (PVU) Jurija Tiņanova personības atklāšanā, Inese Vičaka (LU) Kormaka Makartija (*Cormac Mccarthy*) prozā.

Pierobežas folkloras saskares punkti tika atklāti Darjas Ostrogolovajas (*Daria Ostrogolovaya*) (Baltkrievijas Nacionālā zinātņu akadēmija) pētījumā par tautiskajām lellēm, Anša Ataola Bērziņa (RTA) referātā par valodas un tradīciju līdzību latgaliešu un baltkrievu tautasdziesmās.

⁵ Pēc Brežgo, B[oleslavs] (1944). Aizlīgums ispīst latgaļu grōmotas latīņu burtim un aizlīguma laiki Latgolā 1865.–1904. *Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei*. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba, 117–171.

Leksikas un leksikogrāfiskais materiāls tika raksturots Sandras Ūdres (RTA) pētījumā par kopīgo ar tirdzniecību saistīto leksiku latgaliešu, lietuviešu, baltkrievu valodā un Antras Kļavinskas (RTA) pētījumā par latgaliešu tautasdziesmu valodu.

Etnolingvistiskā pieeja dominēja Alvīda Butkus (Kauņas Vītauta Dižā Universitātē, *Ciskādu lietuvieši – fata morgana*), Deivida Vitloka (*David Whitlock*, Vašingtonas Universitātē, *Norvēģu valodas konflikts*) un Jekaterines Navrozašvili (*Dažas etnokultūras reāliju tulkošanas problēmas*, Ivana Džavahišvili Tbilisi Valsts universitātē) pētījumos. Savukārt lingvistiskās ainavas izpēte bija pamatīrks Solvitas Pošeiko (RTA, *Kreativitāte kā publisko ziņojumu izveides paņēmieni Baltijas valstu pilsētvidē*) un Roberta Zavišas (*Zawisza*, Polijas Zinātņu akadēmija, *Tautība, valoda un reliģija: mūsdienu Latgales kapu uzraksti kā pierobežas kultūras zinātniskie pētījumu avoti*) piedāvātajos priekšlasījumos.

Starpdisciplināritāte ir viena no latgalistikas konferences iezīmēm. Ne tikai tāpēc, ka dažādās sekcijās tiekas valodnieki, vēsturnieki, pedagogi, literatūrzinātnieki, folkloristi, mediju un politiskā diskursa pētnieki, bet arī tāpēc, ka dažkārt pētniekam ierastas tematikas maiņa rada jaunus impulsus kādas tēmas padziļinātam skatījumam perspektīvā. Tā valodnieks Aleksejs Andronovs (Sanktpēterburgas Valsts universitātē, SPbVU) piedāvāja ieskatu poļu izcelsmes 19. gs. folkloras pētnieces Stefānijas Uļanovskas rokrakstos, kas atrodami Krakovas Zinātņu arhīvā. Savukārt pedagogs, ģeogrāfs Imants Slišāns (Baltinavas vidusskola) piedāvāja salīdzinošu pētījumu, skatot Baltinavas ciemu nosaukumus kartēs, dažādu laiku dokumentos un mūsdienu kultūrtelpā. Toponīmu pētījumu prezentēja arī Veronika Komare (*Komar*, Jankas Kupalas Grodņas Valsts universitātē, *Baltkrievu pierobežas mikrotoponīmika*).

Izmantojot lingvokulturoloģisko pieeju, Ilga Šuplinska (RTA) atklāja Andrejdienas konceptu pierobežas kultūrtelpā, bet Angelika Juško-Štekele (RTA) – svētceļojuma konceptu. Strukturālās semiotikas metode lietota Līgas Čeveres (RTA) pētījumā „Šausmu stāstu ietekme uz personas identitātes veidošanos“. Hermeneitiskās pieejas priekšrocības savā pētījumā „Valodas lauki un to mijiedarbe“ izmantoja Svetlana Morozeviča (*Morozevich*, Jankas Kupalas Grodņas Valsts universitātē).

Mediju un līdz ar to politiskais diskurss tika atklāts apjomīgajā un skrupulozajā Kristinas Vaisvalavičienes (*Vaisvalavičienē*, Kauņas Vītauta Dižā universitātē) referātā „Tradicionālās kultūras robežu maiņa lietuviešu un latviešu bērnu žurnālos (līdz 1944. g)“. Reģionam raksturīgie vēstījumi tika analizēti Sandras Murinskas-Gailes (RTA) referātā. Vēsturnieks Vladislavs Malahovskis, kurš 2014. gadā strādāja pie aktuāla izdevuma – Francis Trasuns. Runas Latvijas Tautas padomē, Latvijas Republikas Satversmes sapulcē, Latvijas Republikas 1. un 2. Saeimā (Rēzekne, 2014) – komentāru sakārtošanas,

konferencē aktualizēja F. Trasuna redzējumu ārpolitikas jautājumos, īpaši pārrobežas jautājumu aspektā.

Novadpētnieku un muzeju darbinieku iesaiste konferencē ļāva aktualizēt vairākas tēmas, kas ir svarīgas kā materiālā, tā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā. Šoreiz prezentācijās tika akcentēta informācijas tehnoloģijas izmantošana, tāpēc Ingars Gusāns (RTA), Krišjānis Daugulis (SIA „MS-IDI“, Ineta Atpile-Jugane (Latgales Kultūrvēstures muzejs), Rimants Žirgulis (Ķēdaiņu Reģionālais muzejs), Svetlana Rapeckaja (Grodņas Valsts Vēstures un arheoloģijas muzejs) stāstīja un rādīja projekta darbības rezultātus: izglītojošās spēles, īsfilmas par saviem muzejiem, kā arī projekta kopīgo filmu par sadarbības iespējām muzeju attīstībā.

Muzeju pētnieciskās intereses tika atklātas Vaida Baņa (Ķēdaiņu Reģionālais muzejs), Evijas Vasilevskas (Latgales Kultūrvēstures muzejs), Jeļenas Rapinčukas (Grodņas Valsts Vēstures un arheoloģijas muzejs) referātos. Par digitalizācijas iespējām un digitālo rīku izmantošanu izglītības procesā runāja arī Vivita Danileviča (LU), Liene Valdmane un Vineta Vaivade (Latviešu valodas aģentūra). Nikole Naua (*Nicole Nau*, Adama Mickeviča universitāte Poznaņā) stāstīja par divu gadu laikā izveidoto datu bāzi, kas informē par valodām un dialektiem kādreizējās Žečpospolitas teritorijā (sk. <http://inne-jezyki.amu.edu.pl>). Datu bāzē atrodama informācija par 22 etnolektiem (valodām, izloksnēm, izlokšņu grupām), tostarp arī latgaliešu valodu.

Konferences referāti apliecināja, ka visos laika posmos ir bijuši savi *prometeji*, kuri ir nesuši Latgalei un latgaliešiem jaunas idejas gan kultūras, gan izglītības jomā. Prezentēto pētījumu rezultāti rādīja, ka latgaliešu valoda jau šobrīd ir gana daudzveidīgi pārstāvēta virtuālajā vidē un ka pētnieku interese par to tikai pieaug.

Paralēli zinātniskajiem lasījumiem tika organizēta diskusija par Latvijā maz apspriestu tematu „Kā saglabāt un nostiprināt amatniecības nozari?“, kurā piedalījās amatnieki no Baltkrievijas, Latvijas, Lietuvas. Pēc tās amatnieku tirdziņā varēja iegādāties Latgales un kaimiņvalstu amatniecības un mājražošanas izstrādājumus.

Konferences dienas iecerīgi bagātināja projekta dalībnieku mākslas darbu izstāde un literāri muzikāls Andrejdienas pasākums. Eksponeīti Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas mākslinieku darbi atspoguļoja daudzpusīgas projektā iesaistīto cilvēku aizraušanās: glezniecība, mākslas foto, esejas. Savukārt Andrejdiena tika organizēta jau 16. reizi, pulcējot kopā triju valstu literātus un mūziķus un ļaujot skatītājam iejusties vārda un mūzikas pasaulē dimensijās. Pasākumā piedalījās ne tikai plaši pazīstami Latgales literāti (V. Lukaševičs, Anna Rancāne, Raibais (*Raibis*), I. Atpile-Jugane) un mūziķi (Sovvaļņiks, „Kapļi“, Arnis Slobožaņins, Guntis Rasims), bet arī radošo sfēru pārstāvji no Baltkrievijas un Lietuvas.

Trīs valstu literāti un mūziķi darbojās literārā seminārā, lai vakara pasākumam izveidotu oriģinālas uzstāšanās. Radošā procesā dzeja tika tulkota latgaliešu, latviešu, angļu, baltkrievu, lietuviešu un krievu valodā. Andrejdienas moto – „Valodu krustpunktos” – apliecināja, ka valodas daudzveidībai nav robežu un ka ir brīnišķīgi ieklausīties dzejas rindās, kas skan citā valodā, ir aizraujoši savas dvēseles izjūtas mēģināt izteikt ne tikai dzimtajā valodā, bet arī kādā no kaimiņvalstu mēlēm.

Savdabīgu enerģētisku pienesumu Andrejdienām deva deju kopa „Dziga” (vad. Inga Drele), pasākumu ieskandinot ar mūsdienu un tautas deju uzvedumu „Būt kopā”. Pasākuma gaitā mūziķu dziedātās dziesmas caurvijās ar literātu radītajām performancēm, kas tika paspilgtinātas ar muzikāliem un teatrāliem akcentiem. Andrejdiena katru gadu pārsteidz ar ko īpašu, un šogad klātesošie varēja lieliski izjust to neatkārtojamo kopības sajūtu, kas valda starp dažādu tautību pārstāvjiem, kad viņi ļaujas radošās pasaules brīvībai, spēdami nojaukt valodu robežas.

Konferences tiešsaiste ir skatāma RTA mājaslapā: http://old2.ru.lv/video_tiesraides/21-11-2014/. Konferences pētījumi ir apkopoti un izdoti humanitāro zinātņu žurnālā „Via Latgalica” (Nr. 6). Jāpiebilst, ka kopš 7. starptautiskās latgalistikas konferences konferenču materiāli ir pieejami tieši šai izdevumā, kas kopš 2010. gada ir iekļauts EBSCO datu bāzē (*Central & Eastern European Academic Source*) un pieejams arī elektroniski: <http://journals.ru.lv/index.php/LATG/issue/view/48>.

Konference tika līdzfinansēta no Latvijas-Lietuvas-Baltkrievijas pārrobežu programmas projekta „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (LLB-2-269), krājuma izdošanu atbalstīja RTA, valsts pētījumu programma „Letonika” un Izglītības un zinātnes ministrijas projekts „Novadmācība”. Konferences koordinatore – Ilga Šuplinska.

8. starptautiskā latgalistikas konference

2015. gada 28.–31. oktobrī Viļņas Universitātē tika rīkots XII baltistu kongress, kura organizētāji piedāvāja jaunu pasākuma struktūras izveides modeli, aicinot pētniekus pašus pieteikt tematiskas sekcijas atbilstoši patlabanējām baltistikas aktualitātēm. Tādējādi kongresa programmā tika ietvertas divas ar latgalistikas jautājumu izpēti saistītas sekcijas.

Valodnieki, latgalistikas konferenču idejas autori, Lidija Leikuma un Aleksejs Andronovs kongresam pieteica **Latgalistikas sekciju** (resp. **8. latgalistikas konferenci**). Potenciālie dalībnieki tika aicināti sagatavot referātus, „kas aplūko gan latgaliešu literārās valodas sistēmu un lietojumu, gan tās vēsturi un dialektālo pamatu, tāpat ietver latgaliski rakstītu avotu izpēti, valodu tipoloģijas un areālās lingvistikas studijas”.

Latgalistikas sekcijā tika nolasīti 8 referāti (V. Lukaševičs dalību konferencē atsaucā īsi pirms tās). A. Andronova referāts „Patskaņu /e/, /ie/ un /æ/, /āē/ distribūcija latgaliešu literārajā valodā“ bija veltīts izrunas normēšanai, raugot formulēt rakstībā vienādi apzīmēto patskaņu lasīšanas nosacījumus. Tā kā latgaliešu valodas šaurie /e/ un /ie/ ir attīstījušies vairāku vēsturisko pārmaiņu ceļā, tie, atkarībā no cilmes, piedalās dažādās patskaņu mijas rindās. Māra Mortuzāne–Muravska (LU) referātā „Latgalisko tekstu rediģēšana mūsdienu latgaliešu literatūras izdevumos un interneta vidē“ dalījās vērojumos, kas gūti darbā ar portāla „lakuga.lv“ un Latgolys Studentu centra organizēto latgaliešu pareizrakstības kursu materiāliem un rediģējot divus latgaliešu oriģinālstāstu krājumus (O. Orlova „Pyrma sylti“, I. Spergas „Dzeiveiba“). Ne visas pareizrakstības aktualitātes atspoguļotas latgaliešu valodas gramatikās un 2007. gada normatīvajos nosacījumos, tāpat tekstos ir jārēķinās ar autoriem tuvo izlokšņu īpatnībām, leksikas atlasī. Leksikas izvēlei un Latgales autoru valodas nivelācijas tendencēm dažādos valodas līmeņos, izteiksmi tuvinot latviešu literārajai valodai, bija veltīts L. Leikumas priekšlasījums. Tuvāk tika analizēta Jāņa Klīdzēja populārā stāsta „Zalta kristeņš“ valoda. Pirmskara latgaliešu inteliģences ieviestajam terminam „trešā izlokšne“ ir savs konteksts, kas rāda, ka šī rakstu forma latgaliešu rakstu jeb literārās valodas attīstību ir ietekmējusi stagnatīvi. Attiecīgu leksikas grupu un asociatīvos sakarus, kas ir sakarā ar to, aplūkoja S. Ūdre referātā „Ar grīžonūs saisteituo frazeologeja i leksika“. Izmantojot lingvokulturoloģisko pieeju, materiāls tika skatīts caur četriem tematiskiem lokiem: darba procesu un rīku apzīmējumiem, laika apstākļu raksturojumu, dejošanas procesa apzīmējumiem un haosa nozīmes reprezentējošām leksēmām. Tika konstatēts metaforisku nozīmes pārnese un konotatīvā koncepta lomas pieaugums.

Ilona Vilcāne (LU) prezentēja atzinumus, balstītos latgalisko izlokšņu fonētikas pētījumā un saistībā ar administratīvo teritoriju robežu maiņām (referāts „Vokālisma īpatnību lokalizācijas saistība ar kultūrvēsturiskajām robežām Rudzātu izlokšnē“): Rudzātu⁽⁴³⁷⁾ izlokšne nav viendabīga, tā tiek runāta mūsdienu Līvānu novada divos pagastos, vokālisma izoglosas pamatā sakrīt ar Ošas upi, kā krastos izsenis pastāvējušas lingvistiskas atšķirības. Etnolingvistiskus un teritoriālus jēdzienus saistībā ar latgaliešu valodu, izlokšnēm, iedzīvotāju pašidentifikāciju lokālu un vispārpieņemtu (nacionālo) terminu gaismā iztīrāja Edmunds Trumpa (LU) referātā „Ieskats Rietumlatgales izlokšņu runātāju lingvistiskajā apziņā“. Atzinums, ka tieši Vidzemes latvieši (nevis paši latgalieši!) latgalisko runu par atsevišķu valodu uzskata biežāk, nebija parasts.

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras darbiniece Otilija Kovaļevska, kas sekmīgi strādā ar senu kartogrāfisku avotu materiālu, referātā „Kartogrāfiskās metodes piedāvājums Dienvidaustrumlatgales sādžu nosaukumu

un uzvārdu izcelsmes pētījumos“ rādīja noteikta Latgales areāla sādžu nosaukumu ciešo sakaru ar uzvārdiem jeb, precīzāk, dažādiem ar ģimeni saistītiem vārdiem – iesaukām, amatu nosaukumiem, kristāmvārdiem, apzīmējumiem pēc dzīvesvietas u. tml. Daudzus šādus apzīmējumus ir iespējams projicēt mūsdienu kartēs, saprast onīmu migrācijas ceļus. Galvenais secinājums – uzvārdu veidošanās Latgalē ir sākusies vismaz 16. gs. beigās un norisinājusies līdzīgi kā Lietuvā un Polijā, ar ko mūsdienu Latgale bijusi saistīta gadsimtiem ilgi. Ar savu jaunāko pētījumu latgaliski rakstītu katoļu reliģisko tekstu (šoreiz – garīgo dziesmu) avotu meklējumos iepazīstināja S. Kalvāne (referāts „18.–19. gs. „svātuos dzīsmis“: avotu meklējumi“), vairāku „svātūs dzīšmu“ avotus nepārprotami saskatot senajās latīņu himnās un poļu dziesmās. Tuvāk tika iztirzātas divu krājumu – „Naboženstwo“ (1771) un „Dzismies Swatas“ (1801) – dziesmas. Tika akcentēts, ka aplūkojamā laika posma garīgās dziesmas Latgales latviešus ieveda Rietumeiropas kristīgās kultūras lokā un vienlaicīgi kalpoja par mākslinieciskās literatūras paraugiem.

Latgalistikas sekcijas referātu tēzes skatāmas: <http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/index.php/lv/sekcijas/latgalistika-lv-sekcija>, bet četru referenšu (O. Kovaļevskas, S. Ūdres, I. Vilcānes, S. Kalvānes) raksti lasāmi žurnāla „Via Latgalica“ 7. numurā.

RTA docētājas Sanita Lazdiņa un Ilga Šuplinska XII baltistu kongresam pieteica sekciju „**Globalizācija un reģionālisms – valodu un kultūru mijiedarbības globālais raksturs**“. Tās aprakstā skan: „Šajā tematiskajā sekcijā piedāvājam daudzpusīgu skatījumu uz Latgales reģionu, diskutējot par lielo un mazo valodu un kultūru mijiedarbi 21. gs. (latviešu, poļu, krievu, angļu, vācu u. c. valodu kontakti). Īpaša uzmanība tiks pievērsta latgaliešu valodas un kultūras attīstības procesiem reģionālajā, nacionālajā un Eiropas kontekstā.“ Tādējādi latgalistikas pētniecība baltistu kongresam tika pieteikta starpdisciplinārā aspektā.

Secijas darbā piedalījās 15 pētnieki, prezentējot 13 pētījumus ar globalizācijas izpausmju piemēriem ASV, Krievijā, Gruzijā, Itālijā, Lietuvā un Latvijā. Visplašāk sekcijas darbā tika pārstāvēts RA Reģionālistikas zinātniskais institūts, piedāvājot klausītājiem savus pētījumus latgalistikā un rosinot diskusijas par globalizācijas tendenču izplatību mūzikas (I. Gusāns), valodas un izglītības politikas (S. Lazdiņa), plašsaziņas līdzekļu (V. Malahovskis), ideoloģijas (A. Juško-Štekele), folkloras žanru (I. Šuplinska) un citu kultūras parādību attīstības jomās Latgalē un pasaulē (S. Pošeiko skatīja kultūras simbolu un valodas daudzveidības izpausmes afīšās, A. Kļavinska analizēja vietvārdus kā kultūras zīmes baltu frazeoloģijā).

Globalizācijas ietekme kā viena no dzimtās vai svešvalodas apguves parādībām tika skarta vairākos referātos. Maija Brēde (LU) stāstīja par vērojumiem, kas radušies, ekscerpējot jaunākos anglismus no tādiem plašsaziņas

līdzekļiem kā „TV Izklaide“, „Kultūras Diena un Izklaide“, „Sestdiena“, „Rīgas Viļņi“. Pētniece norādīja, ka globalizācijas laikmetā angļu valoda ir tā, kas bieži kļūst par informācijas transportētājvalodu starpvalstu saskarsmē, ietekmējot vārdu krājuma pārmaiņas un jaunu vārdu veidošanos. Studentu mērķauditorijai raksturīgas problēmas valodu apguvē multikulturālā vidē demonstrēja Linda Lauze (Liepājas Universitāte, LiepU), Olga Meščerjakova (*Olga Meshcheryakova*, I. A. Buņina Jeļecas Valsts universitāte, Krievija) un Heidi Erbsena (*Heidi Erbsen*, Tartu universitāte).

Kultūras un valodas mijiedarbe aktualizējās gan Ludzas igauņu (igauņu pētnieks Hanness Korjuss, *Hannes Korjus*, Rīga), gan latgaliešu un katalāņu piemēru analizē (itāļu pētnieki: Vitorio Delakvila, *Vittorio Dell'Aquila*, Vāsas Universitāte, Somija, Gabriele Jannakaro, *Gabriele Iannaccaro*, Stokholmas Universitāte, Zviedrija), gan Gruzijas un Lietuvas lingvistiskās ainavas atklāsmē (Alla Diomidova, Viļņas Universitāte).

Glokalizācijas sekcijas referātu tēzes ir pieejamas kongresa mājas lapā: http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/failai/sekcijos/Globalizacija_ir_regionalizmas.pdf. Daudzi šīs sekcijas pētījumi ir sagatavoti un publicēti žurnālā „Via Latgalica“ (Nr. 7 un arī elektroniski: <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/issue/view/34/showToc>).

Dalība kongresa Glokalizācijas sekcijā bija iespējama, pateicoties valsts pētījumu programmas „Vērtību aspekti letonikā“ finansējumam un Izglītības un zinātnes ministrijas finansētajam projektam „Novadmācība“.

Saprotams, latgaliešu valodas problemātika ieskanējās arī citās kongresa sekcijās, kur pētnieki no Polijas (Nikole Naua, Mirosłavs Jankovjaks, *Mirosław Jankowiak*), Vācijas (Ilja Seržants) u. c. aktualizēja specifiskus valodas vēstures un gramatikas jautājumus (sk. kongresa programmu (<http://www.baltistikongresas.flf.vu.lt/index.php/lv/programma>) un sekciju tēzes).

9. starptautiskā latgalistikas konference

Sagaidot Latgales kongresa simtgadi, pēc Latgaliešu kultūras biedrības (LKB) ierosinājuma, ar Ministru prezidenta rīkojumu⁶ tika izveidota darba grupa, kas plānoja simtgades svinību pasākumus Latgalē. Pasākumu kopumā bija paredzēta arī 9. un 10. latgalistikas konference. 9. latgalistikas konference tika plānota Rēzeknē, to veltot sabiedriskā darbinieka, politiķa un publicista Franča Kempa 140 gadu atcerei. Savukārt 10. starptautisko latgalistikas konferenci, uzturot ideju par to, ka latgalistikas konferences notiek visur,

⁶ Ministru prezidenta rīkojums Nr. 342 (2015. gada 31. augustā). *Par darba grupu Latgales kongresa simtgades pasākumu organizēšanai*. <https://likumi.lv/ta/id/276181-par-darba-grupu-latgales-kongresa-simgades-pasakumu-organizesana>.

kur nodarbojas ar latgalistiku vai letoniku, bija vēlme organizēt Daugavpils Universitātē. Tā kā DU latgalistikas konferences rikošanu tomēr nebija gata-va uzņemties, simtgades pasākumu plānā tika ietverta tikai 9. starptautiskā latgalistikas konference.

Konference notika **2016. gada 30. novembrī–1. decembrī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā**. To, kā ierasts, organizēja RTA, LU, A. Mickeviča Universitāte Poznaņā un Sanktpēterburgas Valsts universitāte, šoreiz iesaistoties arī LR Kultūras ministrijai (KM) un LKB.

Latgalistikas konferenču tradicionālais tēmu loks tika papildināts ar Latgales kongresa simtgadi, sabiedrisko un kultūras darbinieku devumu valstiskuma idejas tapšanā. Konferencē piedalījās 50 pētnieki no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Krievijas, Itālijas, Francijas, Zviedrijas, Latvijas (Rēzeknes, Rīgas, Daugavpils, Madonas, Balviem), prezentējot 40 pētījumus. Darbs ritēja divas dienas, organizējot ievada un noslēguma plenārsēdi, kā arī paralēlu darbu sekcijās (<http://www.ru.lv/notikums/153>).

Konferences atklāšanā dalībniekus uzrunāja RTA rektors, profesors Edmunds Teirumnieks un Latgaliešu kultūras biedrības valdes priekšsēdētāja Līvija Plavinska, norādot uz pasākuma simboliskumu un nozīmīgumu Latvijas valsts vēstures izpratnei. LR KM Latvijas valsts simtgades biroja pārstāve Jolanta Borīte uzrunā uzsvēra, ka Latgale arī mūsdienās vieno novadus, ieskandinot Latvijas valsts simtgades pasākumus, tāpēc vēl vairāk jā rūpējas, lai Latgales vēsturiskā loma un kultūras mantojums kļūtu zināmi plašākai sabiedrībai. Konferences laikā notika preses konference, kurā mediju pārstāvji iepazinās ar jaunāko veikumu latgalistikā, īpaši – ar izglītojošās datorspēles „Īsapazeisim“ iespējām un vajadzību to popularizēt.

Konferences ievada plenārsēdē valodnieces N. Naua, L. Leikuma un S. Pošeiko katra savā veidā aktualizēja latgalistikas sasniegumus, iezīmēja tēmas diskusijām un atkārtoti uzsvēra, cik svarīga loma personības tapšanā ir valodas identitātei. Profesore L. Leikuma deva ieskatu F. Kempa literārajā un valodnieciskajā darbībā, atklājot viņa darbības laikam un mūsdienām kopīgās problēmas latgaliešu valodas normēšanas jomā, kā arī pētījumu nepieciešamību F. Kempa autordarbu noskaidrošanā.

Francis Kemps (1876–1952), publicists, kultūras un sabiedriskais darbinieks, izdevējs, dzimis Makašānu pagasta Sprūževā (tag. Griškānu pagastā). Pirmās latgaliešu atmodas darbinieks, viens no Pēterpils Latviešu muzikāliskās biedrības (1903) dibinātājiem, pirmās latgaliešu avīzes „Gaisma“ (1905–1906), žurnāla „Austra“ (1908), kalendāra „Daugava“ (1905–1914) izdevējs un redaktors. Grāmatu par Latgales latviešu pagātni: „Latgalieši“ (1910), „Latgales likteņi“ (1938, 1991²) un citu vēsturisku, publicistisku, reliģisku, literāru darbu autors.

1917. gadā ir piedalījies vēsturiskajā Latgales kongresā (26.–27.04, pēc jaunā stila – 9.–10.05), kopā ar domubiedru grupu kongresu atstājis, jo nav bijis

skaidras vienošanās un garantiju prasības Latgales latviešu pašnoteikšanās tiesību nodrošināšanai valodas, ticības un administratīvās pārvaldes jautājumos.

F. Kemps ir bijis pirmais Rēzeknes pilsētas galva Latvijas Republikas laikā, Satversmes sapulces un Saeimas deputāts, satiksmes ministra biedrs. 1949. gadā deportēts uz Sibīriju, miris Tomskas apgabala Mihailovkā, 1991. gadā pārbedīts dzimtenē, Zvirgzdenes kapos.

Pateicoties dēla Leopolda Kempa (1927–2014) gādībai, apkopots un digitalizēts plašs F. Kempa rakstu materiāls. Tomēr joprojām netrūkst mītu un stereotipu par viņa dzīvi un personību, tāpat kā par Latgales kongresu un citiem Latgales vēstures un kultūras jautājumiem.

Savā apcerē „Latgalieši” F. Kemps rakstīja: „Pareizāki būtu paralēli lietot nosaukumus: **baltieši** vai arī **Baltijas latvieši** un **latgalieši**, un kopīgi, priekš abām tautas nozarēm, tikai vienu vārdu – **latvieši**. (..) ”

..poļu un krievu valodas latgalieši uzskata par svešām valodām un baltiešu dialektu tie ierauga par savu pat valodu, bet tikai nepareizu un sagrozītu; šī valoda latgaliešiem izrādās par kaut kādu žargonu, par kuru tikai jāpasmažas. Ja viņiem mēģināsim pierādīt, ka Baltijas latviešu valoda ir vispāri lietojamā rakstu valoda, ka viņai ir sava bagāta literatūra, tad vienkāršais latgalietis vienmēr atbild: „Tas viss var būt, bet viņa nav īsta latviešu valoda, viņa ir „čyūļu runa““. Tā tas iznāk, ka poļu un krievu valodas latgalieši ieskata par svešām, bet tomēr tīrām, neviltotām valodām, un baltiešu dialektu – par savu, bet nepareizu un sagrozītu, latviešu valodu.“⁷

Divās konferences dienās tika piedāvāts daudzveidīgs tēmu klāsts: vēsturiskās gramatikas un sastatāmās valodniecības jautājumi tika skatīti A. Andronova, Silārda Tota (*Szilárd Tibor Tóth*, Tartu Universitātes Narvas kolledža), Jurģa Pakera (Viļņas Universitāte) un Dorotas Kristinas Rembiševskas (*Dorota Krystyna Rembiszevska*, Polijas Zinātņu akadēmija, Varšava, Polija), Kazimeža Sikoras (*Kazimierz Sikora*, Jagelonas Universitāte, Krakova, Polija) referātos. Konferences dalībnieki iepazīna vairākus lietišķas dabas pētījumus: par bērnu valodas īpatnībām (Dace Markus, Ilona Bukša, Santa Daume, valsts pētījumu programma „Letonika“), vietvārdu vēsturi un kartografēšanu (Otilija Kovaļevska, Zane Cekula, Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, Toponīmikas laboratorija), etnogrāfiskiem grupu nosaukumiem mūsdienu vārdnīcās (A. Kļavinska). Ģeolingvistikas un sociolingvistikas aspekti savijās itāļu pētnieku V. Delakvilas un G. Jannakaro priekšlasījumā „Valodu situācijas taisnīguma novērtējums Latgalē: parametri un analīzes modeļi“. Mediju diskursi, tai skaitā valodas, stila jautājumu risinājumi un problēmas, tika skatīti S. Ūdres (*Fraņča Kempa viestuļu volūdys soopateibys*) un

⁷ Kemps, F. *Latgalieši*. Rīga: Semneeka Puhrs, 1910, 48, 50. http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#issue:/g_003_m4187|issueType:B

Ariadnas Sapožinskas (SPbVU, *Dzimtās valodas problemātika avīzē „Taisneība“ (Novosibirska, 1926–1937)*) referātos. Savukārt separātisma, politikorektuma, citādības skatpunkti un pieredzes tika atklātas dažādu plašsaziņas līdzekļu analizē Sandras Murinskas-Gailes (RTA), V. Malahovska, Antjes Johaningas-Radžienes (*Antje Johaning-Radžienē*, DU), Heidi Erbsenas, Katerinas Tihoņovas, Māras Braslavas, Simona Ulaseviča (Tartu Universitāte) prezentācijās.

Valodas un izglītības politikas, metodoloģijas, mācību satura (tai skaitā tradicionālās kultūras, novadmācības, muzejpedagoģijas) jautājumi tika iztirzāti Annas Vulānes, Elitas Stikutes (LU), Irēnas Šaicānes (Balvu ģimnāzija), Rutas Cibules (Balvu Centrālā bibliotēka), Guntas Siliņas-Jasjukevičas, Aidas Rancānes (LU), Gaļinas Maslovas (Pleskavas Valsts universitāte, Krievija), S. Lazdiņas priekšlasījumos.

Valodas un literatūras krustpunkti tika meklēti latgaliešu literatūras (Ligija Purinaša, Oskars Orlovs, RTA), grāmatniecības (I. Šuplinska), latviešu literatūras (Olga Senkāne, RTA), angļu literatūras (Mārīte Opincāne, RTA) analizē.

Lingvokulturoloģiskā skatījumā savas tēmas atklāja A. Juško-Štekele („Svētceļojums uz Aglonu: audiovizuālie kodi“), I. Gusāns („Kultūrzīmes latgaliešu mūzikas grupu tekstos“), A. Razumovska („Lina tēls folklorā un literatūrā: Pleskavā un Latgales pierobežā“). Tai pašā laikā vēsturiskā tematika dominēja Valdas Čakšas, Ineses Brīveres (abas RTA), Lāsmas Gaitnieces, Alidas Zigmundes (abas Rīgas Tehniskā universitāte), Laimdotas Ivanovas (Madoņas Novadpētniecības un mākslas muzejs) pētījumos.

Noslēguma plenārsēde bija veltīta IT lomai humanitārā virziena pētījumos un izglītībā. Tika prezentēta un internetvidē aktivizēta izglītojoša datorspēle par Latgales spilgtākajiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem „Īsapazeisim“ (<http://iepazisimies.rta.lv>). Konceptuāli tā veidota skolu jauniešiem un citiem interesentiem kā datorspēle, kura ļauj apzināt Latgales kultūrvēsturei 33 zīmīgas personas, iepazīt tipiskas 19. gs. beigu un vēlāka laika darba, studiju vides, kas kalpojušas par atklājumu un sasniegumu vietu izcilie no Latgales nākušiem zinātniekiem, māksliniekiem, sabiedriskajiem darbiniekiem, garīdzniekiem. Spēles dalībnieki var iejusties slavenību dzīvēs, izmēģinot arī viņu vaļaspriekus (spēlei pievienotas 5 minispēles). Spēli iespējams izmantot mācību stundās, apgūstot Latgales vēsturi, kultūras, mākslas, zinātnes vēsturi, tā ir latviešu un latgaliešu literārajā valodā. Datorspēles konceptu raksturoja tās veidotāji – Imants Zarembo (SIA „MSI-IDI“) un I. Šuplinska (RTA). Savukārt valodas apguves entuziasti Snorre Karkkonens-Svensons (*Snorre Karkkonen-Svensson*) un Davids Fans (*David Phan*, Sorbonas Universitāte, Parīze, Francija) demonstrēja pēc domino principa veidotu latgaliešu un angļu valodas apguves spēli „MIKS“. Interesanti, ka abi pētnieki nav latgaliešu literārās valodas runātāji.

Pirmās konferences dienas noslēgumā konferences dalībniekiem un viesiem bija iespēja izbaudīt literāri muzikālo Andrejdienas pasākumu, kas noritēja Lūznavas muižā. Piecpadsmit mūziķi un dzejnieki klātesošajiem ļāva ielūkoties savā radošajā pasaulē. Skatītāju balsojums noteica, ka šogad Andrejdienas galveno balvu – Āksta cepuri – iegūst literāts, RTA students, Raibais (*Raibis*, īst. v. Oskars Orlovs) un Pleskavas Valsts universitātes docents Vadims Andrejevs, kurš apbūra skatītājus ar savu dziedātprasmi un lielisko ģitārspēli.

Pasākuma laikā tika prezentēti trīs jauni izdevumi: S. Ūdres (RTA pētniece) un Jāņa Rjučāna (īst. v. Ivars Magazeinis) izdevums „Aizlauztais spaitis”⁸, kas ir veltījums Francim Kempam; RTA DVD izdevumu cikla „Myusu dīnu latgališu folklorā” noslēdzošie divi bilingvāli izziņas un mācību materiāli (folkloras prakšu rezultāti): „Viļākys ticiejumi” un „Senī omoti Dagdā” (scenārija autore I. Šuplinska, režisors M. Justs). Konferences dalībnieki varēja baudīt latviešu, tai skaitā Latgales latviešu, tautas mūziku grupas „Rūnas” (vad. J. Mežinskis) izpildījumā, izzināt Lūznavas pils vēsturi un mākslinieciskos noslēpumus, jo vēl 20. gs. sākumā tā tika izmantota kā mākslinieku rezidence. Avoti vēstī, ka tajā viesojies un iedvesmu daiļradei guvis lietuviešu mūziķis, literāts un gleznotājs Mikalojs Konstantīns Čurļonis (1875–1911), tāpēc muižā ir viņa gleznu reprodukciju izstāde. Savukārt baltu senatnes izpēte ir saistoša muižas kultūrvēsturiskajai darbībai kopumā.

Konferences tiešsaiste ir skatāma RTA mājaslapā: <http://www.ru.lv/notikums/153>. Turpat atrodama konferences programma un referātu kop-savilkumi. Konferences pētījumi ir apkopoti un izdoti humanitāro zinātņu žurnālā „Via Latgalica” Nr. 8 (ISSN 1691-5569). Pieejams arī elektronisks žurnāla izdevums (ISSN 2550-9591): <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/issue/view/63>.

9. starptautiskā latgalistikas konference bija viens no Latvijas valsts simtgades un Latgales kongresa simtgades pasākumiem, ko līdzfinansēja LR KM, LKB un RTA. Konferences koordinatore – I. Šuplinska.

10. starptautiskā latgalistikas konference

10. starptautiskā latgalistikas konference „**Myusu dīnu latgališu volūda**“ **notika 2017. gada 30. novembrī–1. decembrī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā**. Tā bija veltīta mūsdienu latgališu rakstības pirmās normatīvās apspriedes 110 gadu jubilejai un pašreizējo rakstības nosacījumu desmitgadei. Konferenci rīkoja LU, A. Mickeviča Universitāte Poznaņā, Sanktpēterburgas Valsts universitāte un RTA.

⁸ 2017. gadā izdevuma autori saņēma kultūras gada balvu „Boņuks” par labāko sniegumu 2016. gada oriģinālliteratūrā.

Konferencē pieteikušos referentu skaits nebija liels – 21 referents (20 priekšlasījumi), starptautiskajai pārstāvniecībai saglabājoties atbilstoši tradīcijai – Polija, Krievija, Igaunija un Latvija (Rēzekne, Rīga, Balvi). Iespējams, referātu mazāk tika pieteikts tādēļ, ka 2017. gada 5.–6. maijā 98 pētnieki piedalījās Latgales simtgades kongresa zinātniskajā konferencē, kas notika 4. pasaules latgaliešu saietā laikā.⁹ Tāpat to ietekmēja fakts, ka sākotnēji, pēc Latvijas Zinātņu akadēmijas ierosinājuma VII Letonikas kongresu atklāt RTA, 10. starptautiskā latgalistikas konference tika plānota 26.–27. oktobrī. Vēlāk LZA pārstāvji savu lēmumu mainīja, Letonikas kongresa atklāšanu deleģējot DU. Tā 10. starptautiskā latgalistikas konference tika pārcelta uz tās organizētājiem ērtāku norises laiku.

Pārņemot Latgales simtgades kongresa zinātniskā saietā pieredzi, 10. starptautiskajā latgalistikas konferencē notika trīs diskusijas (skatāmas: <http://www.rta.lv/notikums/302>) par aktuāliem pētniecības un latgaliešu rakstu valodas lomu un statusu stiprinošiem pasākumiem Latvijas valsts valodas politikā un likumdošanā.¹⁰ Viena no diskusijām (1. decembrī, moderatore L. Leikuma) bija veltīta latgaliešu valodas funkcionalitātes un statusa izpratnei mūsdienās.

Kā konferences aicinājumā uzsvēra konferences organizācijas komitejas pārstāve L. Leikuma: „Par latgaliešu ortogrāfijas reformu raksturu un vajadzību, gluži kā 20. gs. 20. gados, sabiedrībā palaikam uzvirmo jaunas un asas diskusijas.

21. gs. nes lielāku stabilitāti visiem latgaliski rakstošajiem – 2007. gada 28. septembrī LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrā tiek pieņemti un oficiālam lietojumam apstiprināti „Latgaliešu pareizrakstības noteikumi“. Tomēr ar to vēl nekas nav beidzies! Šais noteikumos nav atbilžu uz visām pareizrakstības aktualitātēm, nerunājot par gramatisko formu (piem., skaņu mija verba locīšanā utt.) noteiktāku standartizāciju – tāpēc nav jāuzskata, ka šis darba virziens jau ir izsmelts.

Vai pietiekami pārzinām savas valodas attīstības vēsturi, lai objektīvi spriestu par tās attīstības gaitu un prognozētu tās nākotni? Kādu vietu latgaliešu valodai saredzam Latvijas izglītības sistēmā? Vai pilnvērtīgai latgaliešu valodas darbībai, tās potenciāla realizācijai pietiek tikai ar runas formu? Kādos virzienos un kādiem funkcionāliem nolūkiem latgaliešu valoda būtu kopjama un attīstāma? Kā vērtējami latgaliski rakstīti daiļdarbi – tie, kas tapuši agrāk

⁹ Pārskatu par visām latgalistikas konferencēm (statistika), kā arī citiem būtiskākajiem akadēmiskajiem pasākumiem, kas saistīti ar latgalistiku, sk. Šuplinska, Ilga (2018). Puorskots par latgalistikas konferencecēm (2008–2017). *Via Latgalica*, 10, 146–151. Turpat (152.–199. lpp.) skatāmas šo pasākumu programmas oriģināla.

¹⁰ Vairāk par latgalistikas virzību sk. Šuplinska, Ilga, Leikuma, Lidija (2018). Būtiskākie rezultāti un izaicinājumi latgalistikā (2008–2017). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1, 72. seļ., 41–53.

un kas parādās mūsdienās? Kāda vieta kultūrpolitikā ierādāma reģionālajai literatūrai un kādai būtu jābūt valsts valodas politikai attiecībā pret latgalisko mantojumu? Latgaliešu valodas un literatūras attīstībai svarīga ir arī citu reģionālo, mazāk lietoto vai minoritāšu valodu kopšanas, literatūras attīstības pieredze. Par šo visu un vēl daudzām citām lietām, kas ar valodu ir ciešā sakarā, aicinām spriest 10. starptautiskajā latgalistikas konferencē.“

Diskusijā visvairāk tika runāts par latgaliešu valodas funkcionalitāti, tās lomu plašsaziņas līdzekļos un skolā, izglītības procesā kopumā. Lielākā daļa klātesošo vienojās ieskatā, ka latgaliešu valodas attīstība var notikt tad, ja tiek stiprināta tās loma izglītībā un medijos. Par to, cik neviennozīmīga ir latgaliešu valodas statusa un funkcionalitātes izpratne sabiedrībā, liecina tas, ka pat valodnieku vidē joprojām nav vienotas izpratnes par terminiem *rakstu valoda* un *literārā valoda*, īpaši latgaliešu rakstu tradīcijas apzīmēšanai, kaut jau 1. latgalistikas konferencē (2008. gadā) ir akceptēts atzinums, ka precīzāks par divdomīgo terminu *rakstu* būtu apzīmējums *literārā*. Publiskā aprītē, tātad, būtu kultivējams apzīmējums *latgaliešu literārā valoda*, ar šo saprotot to pašu Valsts valodas likumā minēto *latgaliešu rakstu valodu*, par kuru gādāt, ieskaitot attīstību, ir apņēmusies valsts. Latgaliešu rakstu jeb literārajai valodai ir gan rakstu, gan runas forma, tās abas ir kopjamas, balstoties uz zinātniskiem pētījumiem teorētiskajā un vēsturiskajā valodniecībā, dialektoloģijā, un jau pirms 10 gadiem ir ieskicētas latgaliešu valodas kopšanas galvenās vajadzības un iespējamie virzieni.¹¹

Par ikdienas praksei tuvākiem jautājumiem tika spriests 30. novembra diskusijā „Mediji Latgalē, to sasniedzamība un saturs“ (moderators Latvijas Radio Latgales studijas žurnālists Juris Saukāns). Diskusijā piedalījās: latgaliešu raidījumu veidotāji TV un radio, Latgales pašvaldību sabiedrisko attiecību pārstāvji, kas veido vietējos pašvaldību izdevumus, portāla *lakuga.lv* veidotāji u. c. ieinteresētās personas. Jau 4. pasaules latgaliešu saieta laikā pieņemtajā rezolūcijā tika uzsvērts, ka latgaliešu valodas pozīciju stiprināšanai ir nepieciešams: „...g) izveidot atbilstošu struktūrvienību, piemēram, Valsts valodas centru, kas nodrošina tulkošanu no/ uz latgaliešu rakstu valodu.“¹² Latgalisko raidījumu un rakstu veidotāji iestājās par akūtu latgaliešu valodas konsultanta amata nepieciešamību, ja pagaidām nebūtu iespējams veidot rezolūcijā minēto atbalsta struktūrvienību. Tika runāts arī par latgalisko raidījumu un rakstu saturu, uzsverot, ka latgaliskiem raidījumiem, publikācijām Latvijas publiskajā telpā būtu jābūt sistemātiski, neorientēties tikai uz kultūras vai vēsturiski etnogrāfisku faktu izgaismošanu. Latvijas plašsaziņas līdzekļu lietotājam par

¹¹ Sk. „Latgalistikas kongresu materiāli I”: Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009, 4–5.

¹² Pilns rezolūcijas teksts latviešu un latgaliešu literārajā valodā ir pieejams žurnālā „Via Latgalica” Nr. 9 (2017, 179.–195. lpp.), elektroniskajā izdevumā „Via Latgalica” Nr. 10 (sadaļā „Hronika”): <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/issue/viewIssue/74/304>.

Latgali būtu jāvēstī latgaliski: ziņās, sporta pārraidēs, raidījumos bērniem, seriālos u. tml.

30. novembra pēcpusdienas diskusijā „Latgaliešu literatūras šodiena, rītdiena vai vakardiena?“ (moderatore I. Šuplinska) tika aktualizēti šādi jautājumi: Kā izjūtam latgaliešu literatūru 21. gs. pirmajā desmitgadē? Vai tā ir uztverama kā atsevišķa literatūra vai latviešu literatūras atzars, sastāvdaļa? Ko tieši Jūs sauktu par latgaliešu literatūru: autori, žanri, procesi? Kas ir svarīgākais? Kāpēc? Cik daudz un kādā veidā latgaliešu literatūrai jāparādās skolā? Vai (un kāda) ir latgaliešu literatūras rītdiena?

Kā atzina diskusijas dalībnieki, latgaliešu literatūra ir jāvērtē kā savrupa tradīcija latviešu literatūras kontekstā. Tomēr to bieži nelasa, jo nesaprot latgaliešu valodu. Savukārt, ja daiļdarbs tiek rakstīts par Latgali vai to ir radījis autors, kas nācis no Latgales, bet nav rakstījis latgaliski, vai tā ir latgaliešu literatūra? Klātesošie aktīvi iesaistījās diskusijā, ko viņi gribētu lasīt latgaliski. Tika uzsvērts, ka latgaliešu literatūra tiktu ātrāk pamanīta un novērtēta, ja to tulkotu angļu valodā, ja to vairāk popularizētu (Latvijā un ārpus tās); ka īpaša uzmanība būtu veltījama literatūrai bērniem. Bez šaubām, latgaliešu literatūras prestižu celtu talantīgs, pasaules literārās tendences respektējošs stils, saturs, rakstītājs. Arī šajā diskusijā tika skarts jautājums par latgaliešu valodas (un literatūras) ienākšanu obligātajā skolu programmā, izskanēja priekšlikumi par atbalsta mehānismiem no valsts puses, lai veicinātu latgaliešu literatūras attīstību.

Konferences referāti bija plānoti saskaņā ar diskusiju tematiku: 30. novembrī vairāk skanēja tēmas, kas risina literatūrzinātnei un medijiem raksturīgus diskursus, 1. decembrī – tēmas, kas skar latgaliešu valodas vēstures, normēšanas un funkcionalitātes jautājumus.

Konferences plenārsēdē literatūrzinātniece I. Šuplinska sniedza ieskatu latgalistikas konferenču norises statistikā un īsi raksturoja konferenču pamatproblematiku, lomu un devumu latgalistikas kā atsevišķas letonikas nozares attīstībā. Valodniece L. Leikuma atskatījās un sīkāk iztirzāja pirmās latgaliešu pareizrakstības apspriedes lomu tālākajā latgaliešu valodas normēšanas procesā. Valodniece Anna Stafecka (LU) iezīmēja būtiskākos pagriezienu punktus un risināmos jautājumus mūsdienu latgaliešu valodas normēšanā.

Mediju jautājumiem veltītajā konferences daļā žurnālists Dainis Mjartāns („Latgolas tradicionālās kultūras centrs „Latgaļu sāta““) aktualizēja „Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu hartu“ (<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1308>), izklāstot ieskatu par mediju saturu, apraides laiku, biežumu u. tml., atsaukdamies uz citu Eiropas Savienības valstu praksi. S. Ūdre, kas daudz darbojusies ar plašsaziņas līdzekļu rakstu rediģēšanu, pilnigošanu, dalījās praktiķa pieredzē, norādot uz vairākiem steidzami izspriežamiem jautājumiem latgaliešu rakstu jeb literārās valodas sakarā. Ar to nodarbojas

Valsts valodu centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu rakstu valodas apakškomisija, tomēr tās darbība nav raīta, sēdes nenotiek regulāri. Līgija Purinaša un Kaspars Strods (Latgales Kultūrvēstures muzejs) atklāja laikrakstā „Latgolas Wōrds“ (1919–1921) atspoguļoto noziedzības tematiku.

Literatūrzinātnes diskurss tika atklāts starpdisciplināri: folkloristikas un psiholoģijas teorētiskie aspekti dominēja A. Juško-Štekeles tautas pasaku valodas analīzē (*Latgalieša emocionālās inteliģences meklējumos: koncepts „sirds“ latgaliešu pasakās*), muzikoloģijas un literatūrzinātnes – I. Gusāna pētījumā „Latgales koncepts Latgales šlāgergrupu dziesmu tekstos“. Filozofijas un literatūrzinātnes izpratne par brīvības ideju tika apskatīta Raiņa (O. Senkāne) un O. Slišāna (I. Suplinska) darbos, atklājot brīvības koncepta savdabību kā minēto autoru un viņu literāro varoņu darbos, tā mūsdienu cilvēka skatījumā.

Priekšlasījumi par valodas tēmām risināja gan lietišķās valodniecības jautājumus, piemēram, M. Latkovskas un L. Leikumas pētījums par pārcēlumiem no latviešu literārās valodas latgaliski pirmskara Latvijas Republikā (galvenokārt mācību literatūrā), arī S. Kalvānes pētījums par pirmajiem reliģiska satura pierakstiem latgaliski, formu un izteiksmes variācijām, citvalodu ietekmi tās vai citas konstrukcijas veidojumā. Par Ziemeļlatgales izlokšņu izmantojumu folkloras, literatūras, publicistiskā materiāla rokrakstos un drukātajos izdevumos, kas atrodas Balvu Centrālajā bibliotēkā, stāstīja Sarmīte Vorza (Balvu Centrālā bibliotēka). Vietvārdu un uzvārdu pieraksta, etimoloģijas problēmas atklāja O. Kovaļevska, kas skrupulozi nododas seniem kartogrāfiskiem izdevumiem, šoreiz analizēdama 1599. gada poļu revīzijas dokumentus. Konferencē tika atklāti mūsdienu latgaliešu valodas gramatikas (N. Naua „Apstākļa saikļi latgaliešu valodā“), vēsturiskās gramatikas (S. Tots „Par leksiskiem un fonētiskiem somugrismiem latgaliskajās izloksnēs“) un valodas vēstures jautājumi. A. Andronovs un L. Leikuma dalījās enciklopēdisko rakstu par latgaliešu literāro valodu veidošanas pieredzē referātā „Tāpat kā latviešu literārajā valodā, bet...“. Protams, viena no konferences „neērtībām“ ir tā, ka, tiekoties dažādu nozaru pārstāvjiem, nav iespējama kvalitatīva diskusija par nozarei raksturīgām specifiskākām tēmām un jautājumiem. Arī 10. latgalistikas konferencē pētnieku, kas varētu kompetenti izteikties par latgaliešu valodas sintakses jautājumiem vai diskutētu par tulkojuma/ pārlūkuma atbilstmju problemātiku, nebija daudz.

Konferences noslēgumā valodas jautājumi tika saistīti ar izglītības politiku, klausītājiem piedāvājot aktīvu līdzdalību jaunākajos risinājumos mūsdienu izglītības jomā. Valodnieces S. Lazdiņa un S. Pošeiko dalījās pieredzē, gatavojot standartu un paraugprogrammas, arī stundu modeļus kompetenču pieejā balstītajam izglītības modelim. Likumsakarīgi, ka daudzi jautājumi bija tieši par novadmācības, latgaliešu valodas jautājumu iekļaušanu jaunajā izglītības modelī. Skolotāja Veronika Dundure (nodibinājums „Latgaliešu

valodas, literatūras un kultūras vēstures skolotāju asociācija“) iepazīstināja ar jauno mācību līdzekli latgaliešu rakstu valodas mācīšanai 4. klasē, tā izmantošanas iespējām novadmācībā. Mācību līdzekļa „Olūteņš“ un metodisko ieteikumu skolotājiem autores ir arī valodnieces L. Leikuma un A. Vulāne, šie avoti pieejami elektroniski.¹³

Konferences gaitā tika prezentēts humanitārais žurnāls „Via Latgalica“ (Nr. 9), elektroniskais žurnāla desmitais numurs: <http://journals.ru.lv/index.php/LATG/issue/view/74/showToc>. Tajā apkopoti 14 raksti no vairāk nekā 80 (!) Latgales simtgades kongresā lasītajiem referātiem.

10. starptautiskā latgalistikas konference bija īpaša tai ziņā, ka vairāki pasākumi konferences norises dienās parādīja, cik svarīga ir latgaliešu valodas tradīcija tieši jaunākajā paaudzē. Literāri muzikālā Andrejdiena sākās ar Kārļa Skalbes pasakas „Kaķīša dzirnavas“ latgaliskā pārlikuma prezentāciju. Izdevuma „Kaķīša patmalis“¹⁴ (teksta pārlicēja latgaliski Maruta Latkovska, māksliniece Ieva Jurjāne, izdevniecība „Latvijas Mediji“) prezentācijā piedalījās Rēzeknes novada Bērnu vokālā studija „Skonai“ (vad. Guntra Kuzmina-Jukna), kas ne tikai izpildīja latgaliešu autoru (I. Atpiles-Juganes, O. Slišāna vārdi, G. Kuzminas-Juknas, I. Gusāna mūzika) dziesmas, bet arī aktīvi iesaistījās izdevuma prezentācijas spēlēs un sarunās latgaliski.

Vakara pasākumā konferences dalībniekus patikami pārsteidza un priecināja bērnu instrumentālā grupa „Žvūrgzdyni“ (vad. Guntis Rasims), atraktīvā latgaliešu mūzikas apvienība „Jezups i Muosys“ un latgaliešu literāti ar savu jaunāko darbu lasījumiem: Anna Rancāne, Ineta Atpile-Jugane, Sandra Ūdre, Ligija Purinaša, Inga Kaļva-Miņina, Mārīte Šadurska, Meldra Gailāne, Karonhisake, Juris Viļums, Līvija Liepdruviete, Līga Čevere. Pasākuma laikā tika prezentēts Raibā pirmais dzejoļu krājums „Pistacejis“¹⁵.

Konferences tiešsaiste ir skatāma RTA mājaslapā: <http://www.rta.lv/notikums/302>. Turpat atrodama konferences programma latviešu un latgaliešu literārajā valodā. Konferences pētījumi ir apkopoti un izdoti humanitāro zinātņu žurnālā „Via Latgalica“ Nr. 10 (ISSN 1691-5569). Skatāms arī elektronisks šā žurnāla izdevums (ISSN 2550-9591): <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/issue/view/86/showToc>.

10. starptautiskā latgalistikas konference tika līdzfinansēta no RTA projekta „Novadmācība“ līdzekļiem (projektu finansē IZM). Konferences koordinatore – I. Šuplinska.

¹³ Latgaliešu rakstu valoda 4. klasei: http://www.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/olutens_4kl_mac_lidz.pdf. Metodiskie ieteikumi: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/olutens_4kl_met_%20ieteikumi.pdf

¹⁴ 2018. gadā izdevums saņēma kultūras gada balvas „Boņuks“ īpašo balvu par pirmo bērnu literatūras pārlikumu latgaliski.

¹⁵ 2018. gadā Raibais saņēma kultūras gada balvu „Boņuks“ par labāko sniegumu 2017. gada oriģinālliteratūrā.

Daudzās latgaliešu literatūras, mūzikas, akadēmiskās dzīves tradīcijas, kas ir kļuvušas ierastas latgalistikas konferenču apmeklētājiem, var radīt iespaidu, ka latgaliešu kultūras dzīve ir rosīga un daudzveidīga. Tā tas tiešām arī ir. Tomēr tā aizvien vēl ir tikai nelielas Latgales inteliģences daļas ikdiens, bet ne dabiska un visiem pašsaprotama valsts latviskās kultūrpolitikas daļa (tostarp arī regulāra valsts finansējuma saņemšanai, jo nodokļu maksātājos taču ir arī Latgales latvieši...). Par latgalisko latviskumu visbiežāk dzird runājam pirms vēlēšanām, un tādās atkal nav aiz kalniem. Bet vai atsāksies atsevišķu pētnieku entuziasmā balstītās starptautiskās latgalistikas konferences?...

*Lidija Leikuma
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050, Latvija
lleikuma@inbox.lv*

*Ilga Šuplinska
Reģionālistikas zinātniskais institūts
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija
Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, LV-4601, Latvija
ilga.suplinska@rta.lv*

IN MEMORIAM – OBITUARIES

**AINA BLINKENA
(1929–2017)**

2017. gada 22. novembrī caur mūžības vārtiem ir devusies latviešu valodniece akadēmiķe, emeritētā profesore *Dr. habil. philol.* Aina Blinkena – noslēdzies darbīgs, bagāts, papildīts mūžs. Viņa piedzimusi rudens sākumā – 1929. gada 5. septembrī – Vidzemē, Limbažu pusē, turīgās lauku mājās – lauksaimnieka Jāņa Andersona un skolotājas Lilijas Andersones ģimenē. Bērniņu pavadījusi kopā ar jaunāko māsu Viju. Tētis cīņās pret Bermontu 1919. gadā bija ticis ievainots tieši 18. novembrī. Kopš tā laika šī diena tikusi svinēta ģimenē ne tikai kā valsts svētki, bet arī kā tēta otrā dzimšanas diena. 1937. gadā Aina uzsāka mācības Nabes pamatskolā, pēc tam turpināja skolas gaitas Vidrižos un Limbažos. Meitenei lieliski paveicās valodas (apgūva vācu, krievu, angļu, latīņu valodu), ļoti patika zīmēšana, tādēļ grūti bija izšķirties starp arhitektes profesiju un valodniecību. 1948. gadā jaunieta izvēlējās Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Mākslas zinātņu nodaļu, vēlāk – pēc nodaļas reorganizēšanas – turpināja mācības Latviešu valodas un literatūras nodaļā. 1949. gadā dzīve sagriezās nežēlīgā virpulī, jo 25. martā Ainas tētis tika izsūtīts uz Sibīriju. Izsūtāmo sarakstā bijusi visa ģimene, bet liktenīgajā naktī mājās bijis vienīgi mājas saimnieks. Ģimene bija spiesta atstāt dzimtās mājas un pārcelties uz Rīgu, kur bija jāmacās iztikt ar minimumu. 1954. gadā

Aina Blinkena (1951. gadā meitas uzvārds tika nomainīts uz vīra – Pētera Blinkena – uzvārdu) veiksmīgi aizstāvēja diplomdarbu un sāka darbu Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas un literatūras institūtā, kur pavadīts viss darbīgais valodnieces mūžs. 1958. gada 9. aprīlī tika aizstāvēta filoloģijas zinātņu doktora disertācija „Jautājuma un pamudinājuma teikumi mūsdienu latviešu literārajā valodā“ (opponenti – Jānis Loja un Jūlijs Kārklīšs). Sākotnēji Aina Blinkena strādāja par zinātnisko līdzstrādnieci Rūdolfa Grabja vadītajā Gramatikas sektorā, vēlāk pati kļuva par Latviešu valodas nodaļas vadītāju (1970–1982), pēc tam par Institūta direktora vietnieci zinātniskajā darbā (1983–1991), arī par ZA Terminoloģijas komisijas vadītāju (1976–1998). No 1992. gada līdz 1997. gadam Aina Blinkena bija Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošā pētniece un Zinātniskās padomes priekšsēdētāja. Tomēr intensīvs administratīvais darbs netraucēja ražīgam zinātniskajam darbam. Aina Blinkena ir vairāku plašu nodaļu autore divsējumu kopdarbā „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika“ (1959, 1962), ir publicētas pāris apjomīgas monogrāfijas: „Latviešu interpunkcija“ (1969, par ko 1970. gadā piešķirts filoloģijas zinātņu doktora grāds, kas vēlāk nostrificēts par *Dr. habil. philol.*; grāmatas otrais izdevums – 2009), „Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi“ (kopā ar Annu Bergmani, 1986), viņas darbu apcirkņos jāmin vairāk nekā 450 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu (liela daļa no tiem apkopoti divsējumu izlasē „Caur vārdu birzi“ (2014, 2017)). Aina Blinkena viena no pirmajām savos rakstos skārusi divvalodības problēmas. Neatkarības sākumposmā viņa vadījusi Valodas likuma izstrādi, kad tika savākts tūkstošiem vēstuļu par latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statusu.

Aina Blinkena vienmēr ir atbalstījusi jauno valodnieku ienākšanu zinātnē, ir vadījusi 15 filoloģijas doktoru disertācijas, bijusi recenzente vairāk nekā 30 promocijas darbiem.

Par mūža darbu valodniecības jomā Aina Blinkena ir ievēlēta par LPSR ZA korespondētājlocekli (1978), Latvijas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli (1992), kopš 1997. gada bijusi emeritētā valsts profesore, apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeni (IV šķira, 2001), K. Milēnbaha balvas laureāte (2006). Blinkena aktīvi darbojusies arī atjaunotajā studenšu korporācijā „Spidola“.

Pazīstot Ainas Blinkenas ģimenes likteni, nav jābrīnās, ka Aina Blinkena iesaistījās Latvijas Atmodas kustībā, pēc Ķezbera atmiņām, 1989. gadā bija iekļauta pat izolējamo inteliģences pārstāvju sarakstā.

Ainu Blinkenu vienmēr – arī pēc viņas emeritēšanās – mēdzu uzrunāt kā Vadītāju, jo viņa manās atmiņās uz mūžīgiem laikiem paliks tāda, kāda sagaidīja mani – nupat absolvējušu Viļņas Universitāti „svaigi izceptu“ filoloģi – Latviešu valodas un literatūras institūtā (tolaik tas atradās Barona ielā Dabas muzeja augšējās stāvos). Nekad neaizmirsīšu mūsu pirmo sarunu:

aplūkojot manu sarkano klasisko valodu diplomu un apjautājoties par dzīves gājumu, Aina Blinkena teica: „Laiņi lūdzu pulciņā! Mums tādi cilvēki ir ļoti vajadzīgi“. Tas skanēja kā kontrasts padomju laika Lietuviēšu valodas institūta vadības pārmetumiem par to, ka esmu dzimusi nepareizā vietā – Sibīrijā, represēto ģimenē...

Aina Blinkena līdz sirmam vecumam bija īsta sabiedrības dāma, kam patika būt uzmanības centrā. Baltistu kongresos lietuviešu valodnieki sacentās, kurš pirmais uzlūgs Ainu uz deju, un pēc tam vēl ilgi pieminēja elegantās latviešu valodnieces. Neviena svinēšana neiztika bez latviešu un lietuviešu filologu sadziedāšanās – un vadošā balss latviešu pulkā vienmēr piederēja Aina Blinkenai: neizmirstama viņas skanīgā balss un unikālā atmiņa, šķiet, ka visas Barona dainu četrriņdes viņa spēja atcerēties no galvas.

Aina Blinkena visos laikos izcēlās ar savu viesmīlību: viņas ģimenes mājas durvis vienmēr bija atvērtas ārvalstu baltistiem, īpaši tai laikā, kad viesnīcu numuri bija pārāk dārgi valodnieku kabatai. Atmiņā nāk vēl viens amizants notikums. Neatkarības pirmajos gados neliela latviešu valodnieku delegācija devāmies uz Varšavu, uz prūsistikas kolokviju. Protams, ka bijām bezgala priecīgi, kad mūs savā šaurajā dzīvoklī viesmīlīgi uzņēma kolēģis, tagad slavenais Viļņas Universitātes profesors Aksels Holvūts (*Axel Holvoet*). Tā kā bijām tikai divas sievietes dzimuma pārstāves, Holvūts mums atvēlēja atsevišķu istabu un abas ar Ainu Blinkenu apguldīja savā platajā laulības gultā. Bijām tik nogurušas, ka šis fakts nelikās nemaz dīvains vai amizants. Tikai vēlāk, pēc daudziem gadiem, ar smaidu varēju stāstīt, ka esmu gulējusi vienā gultā ar akadēmiķi Blinkenu...

Ja būtu jāraksturo Ainas Blinkenas personība, tad kā galvenie atslēgas vārdi nāk prātā patriotisms un optimisms. Viņa prata pat smagākajos laikos sabiedrībā neizrādīt savu slikto garastāvokli vai nogurumu. Vienmēr bija uzposusies, safrizējusies, uz augstiem papēdīšiem – viņa bija un palika dāma.

Lai vieglas dzimtās zemes smiltis – caur valodas birzi izgājušajai...

Laimute Balode

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050, Latvija

laimute.balode@helsinki.fi

AINAS BLINKENAS DEVUMS LATVIEŠU VALODAS VĒSTURES IZPĒTĒ

Aizejot mūžībā akadēmiķei profesorei Aina Blinkenai (1929–2017), latviešu valodniecība ir zaudējusi vienu no ievērojamākām 20. gadsimta otrās puses latviešu valodas pētniecēm, kam bija nozīmīga loma ne tikai valodniecības zinātnes attīstības, bet arī tās pastāvēšanas nodrošināšanā vēlinajā padomju periodā. A. Blinkena darbojusies gan mūsdienu latviešu valodas gramatikas izpētē, gan valodas kultūras jomā, tāpat pievērsusies arī literārās valodas vēstures jautājumiem (Pokrotniece 2009). Pieminot valodnieci, šai rakstā veltīta uzmanību viņas ieguldījumam tieši šai jomā.

Nozīmīgu vietu A. Blinkenas pētnieciskajā darbībā kopš septiņdesmitajiem gadiem ieņēmuši literārās valodas vēstures jautājumi, it īpaši valodniece pievērsusies vienas vārdšķiras – resp., adjektīvu – izpētei latviešu valodas vēsturē, aplūkojot to derivāciju un semantiku. Šiem jautājumiem veltīti raksti zinātniskajā periodikā un rakstu krājumos – „Viena iezīme latviešu rakstu valodas formu un nozīmju attīstībā“ (Blinkena 1972), „Adjektīvu semantikas pārmaiņas latviešu rakstu valodā“ (Blinkena 1982a), „Adjektīvu derivatīvās paralēles“ (Blinkena 1984), „Adjektīvi J. Langija vārdnīcā“ (Blinkena 1987a), „Dažas adjektīvu derivācijas pārmaiņas latviešu literārajā valodā“ (Blinkena 1991), „Einige Tendenzen der Derivation von Adjektiven in den baltischen Sprachen“ (Blinkena 1992a), „Adjektīvi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ (1638)“ (Blinkena 1998a).

A. Blinkena salīdzinājusi mūsdienu valodas materiālu ar senākajiem latviešu rakstu avotiem, analizējot pārmaiņas leksikā, semantikā, vārddarīšanā. Valodniece kā nozīmīgu valodas materiālu izmantojusi 17. gadsimta leksikogrāfiskos avotus – G. Manceļa vārdnīcu „Lettus“ un J. Langija vārdnīcu, kurās sastopamos adjektīvus viņa detalizēti aprakstījusi, raksturojot arī to lietojuma kvantitatīvos rādītājus. Adjektīvus A. Blinkena aplūkojusi gan no formas, gan no semantikas viedokļa, secinot, ka, piemēram, vārdnīcā „Lettus“ minētie adjektīvi pamatos atbilst arī mūsu dienās lietotajiem adjektīvu darīšanas modeļiem un leksēmām (Blinkena 1998a), bet lielākās atšķirības no mūsdienu latviešu literārās valodas izpaužas adjektīvu semantikā.

Pārskatot G. Manceļa vārdnīcu, A. Blinkena atzinīgi vērtē autoru par veiksmīgu adjektīvu atlasī, kas aptver dažādus semantiskos laukus, piemēram, krāsu, dimensiju un kvalitāšu apzīmējumus, kā arī uzslavē Manceļa prasmī atrast vācu vārdiem atbilstošus latviešu valodas ekvivalentus, tādējādi izvairoties no ģermānismiem: „... piemēram, tagad sarunvalodā bieži lietotā *feins* vietā kā ekvivalentu vācu adjektīvam *fein* Mancelis dod *dižans*“ (Blinkena 1998a). Semantikas pārmaiņas, salīdzinot ar senajiem tekstiem, skārušas gan vienkāršos adjektīvus, gan atvasinājumus. Interesants ir autores secinājums,

ka tur, kur mūsdienās mēdz lietot priedēkli *ne-*, Mancelim vairākkārt izmantots adjektīvs *niknis*: *niknis gaiss* – *negaiss*, *niknis darbs* – *nedarbs*, *nikna zāle* – *nezāle*.

Savukārt, aplūkojot adjektīvus Langija vārdnīcā, A. Blinkena īpaši pievērsusies tiem vārdiem, kas vai nu pēc formas, vai nozīmes atšķiras no mūsdienu latviešu valodas (Blinkena 1987a). Langijam daudz Dienvidkurzemes izloksnēm raksturīgu formu un nozīmju, bet ir arī tādas, kas nav saglabājušās ne literārajā valodā, ne izloksnēs. Piemēram, adjektīvi ar piedēkli *-īg-* – *dāvīgs* ‘tāds, kas ir piedāvājumā’, *āranīgs* ‘ārējs’, *dubenīgs* ‘tāds, kam ir dibens’ un tā pretstats *ne=dubenīgs* ‘bez dibena’ u. c. A. Blinkena izceļ gadījumus, kur Langija vārdnīcā kādam vārdam fiksēta aspektuāli cita nozīme, piemēram, *vajadzīgs* ‘trūcīgs’, tādat apzīmējot subjektu, ne objektu, kura trūkst. Līdzīgi arī viena no nozīmēm vārdam *vainīgs* ‘tāds, kam ir kāda vaina, trausls, trūkumu pilns’. Šādi piemēri ļauj izdarīt secinājumus par nozīmju attīstību. Savukārt Langija minētais adjektīvs *latviskis*, pēc A. Blinkenas domām, minēts nelatviskos vārdu savienojumos *latviska valoda* un *latviska zeme*. Jāpiezīmē gan, ka šie vārdu savienojumi ir jau Manceļa vārdnīcā, no kuras Langijs iekļāvis daudzus vārdus. A. Blinkena uzsvērusi arī Langija vārdnīcas vērtību valodu kontaktu pētījumos – arī starp tajā minētajiem adjektīviem var pamanīt dažus lituānismus.

A. Blinkena savos rakstos centusies izsekot semantiskām un stilistiskām pārmaiņām adjektīvu derivācijā. Literārās valodas veidošanās gaitā redzama dažādu atvasinājumu tipu un formu konkurence, meklējot to izteiksmes veidu, kas semantiski un morfoloģiski vislabāk atbilstu izsakāmajai domai (Blinkena 1992a). Valodniece secinājusi, ka mūsdienās latviešu valodas vārdu krājuma veidošanā īpaši svarīga loma ir sufiksāliem atvasinājumiem, jo sufiksiem ir ne vien klasificējoša funkcija, bet tie ietver arī noteiktas nozīmju nianšes. Viena no latviešu valodas adjektīvu veidošanas attīstības iezīmēm, pēc pētnieces domām, – nullsufiksācijas vai neproduktīvu sufiksu aizstāšana ar kādu no produktīvajiem sufiksiem, kuri ļauj labāk uztvert izsakāmā jēdziena adjektīviskumu un rāda to semantisko specifiku (Blinkena 1972), piemēram, adjektīvu (*ne*)*liets* mūsdienu latviešu valodā aizstājis *nelietīgs* u. c. (Savukārt senākajā latviešu rakstu valodas attīstības posmā atrodami daudzi verbālas, substantīviskas vai adverbīālas cilmes adjektīvi, kas veidoti, pievienojot pamatvārda saknei adjektīva galotni, proti, šādos gadījumos runā par nullsufiksāciju vai konversiju – Blinkena 2002a: 164). Pēc A. Blinkenas domām, viens no faktoriem, kāpēc bezsufiksa adjektīvu vietā nostiprinājušies adjektīvi ar specifiskiem sufiksiem, ir iespēja diferencēt ar dažādiem sufiksiem adjektīvu nozīmes, piemēram, *vaļš* resp. *vaļš* > *vaļīgs* un *vaļējs*. Līdzīgu iemeslu dēļ vairs nav produktīvi konsonantiskie sufiksi – tie kļuva nepietiekami precīzi, un tiem tika pievienoti patskaņi, izveidojot paplašinātos sufiksus, ar kuriem

var izteikt vairāk diferencētas nozīmes. Piemēram, mūsdienu valodā netiek lietoti adjektīvi *bails, dabls, gurls, jukls* utt. (Blinkena 1972) Šo leksēmu funkciju pārņēmuši citi adjektīvi, un it īpaši – atvasinājumi.

A. Blinkenas rakstos par adjektīvu vēsturi īpaša uzmanība pievērsta to semantiskajām pārmaiņām. Daudzu pirmatnējo vai ar konsonantiskajiem piedēkļiem atvasināto vārdu nozīmes ir mainījušās, piemēram, adjektīvam *grezns* (vecākajos tekstos ‘augstprātīgs, uzpūtīgs’), bet citiem – kā adjektīvam *dumjš* (arī ‘tumšs’ u. c.) – nevēlamas homonīmijas vai kādu citu faktoru dēļ kāda nozīme ir zudusi (Blinkena 1982a).

Adjektīvu derivatīvās paralēles A. Blinkena analizējusi, aplūkojot deverbālos adjektīvus ar *-īg-*, ko lielākoties darina no verbu pagātnes celma, bet dažkārt arī no verbu tagadnes celma – kā *mirstīgs, līpīgs, saprotīgs*, turklāt agrākajos rakstu valodas posmos šādu atvasinājumu bijis vairāk (Blinkena 1984). Pētot šo likumību vēsturisko attīstību, valodniece to sasaista ar sinhroniski normatīvo aspektu. Piemēram, runājot par adjektīva ar *-īgs* veidošanu no verba *just* (*jūtu – jutu*) un attieksmēm ar substantīvu *jūtas*. Kā zināms, mūsdienu vārdnīcās tiek šķirtas vārdu *jūtīgs* un *jūtīgs* nozīmes, bet A. Blinkena secinājusi, ka, vērojot valodas praksi pēdējo simts gadu laikā un modeļa vārdadarināšanas iespējas, nav īpaša pamata atzīt par nepareiziem no verba tagadnes celma darinātos adjektīvus, piemēram, *jūtīgs* (Blinkena 1984).

LU Latviešu valodas institūta kolektīvajā monogrāfijā „Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība” (2002, 2007) A. Blinkena ir sarakstījusi nodaļas par īpašības vārdu un par saikli. Nodaļa „Īpašības vārds” (Blinkena 2002a: 140–242) ir visu agrāko pētījumu par adjektīvu vēsturi latviešu valodā apkopojums.

Rakstot par adjektīva lietojumu latviešu valodā, A. Blinkena konstatējusi, ka „latviešu valodā pazīmi visdažādākajos aspektos var izteikt lietvārda ģenitīvs, kas jo bieži aizstāj īpašības vārdu tādos gadījumos, kur citās valodās lieto adjektīvu” (Blinkena 2002a: 143). Tomēr izplatīta latviešu rakstu valodas agrāko posmu parādība ir atvasināto adjektīvu daudz plašāks lietojums atributīvajās vārdkopās – konstrukcijās, kur mūsdienās mēdz lietot lietvārda ģenitīvu, atrodam adjektīvu atvasinājumus ar izskaņam *-īgs, -īks, -ains* (Blinkena 1977), piemēram, 17. gadsimta tekstos *cilvēciņa sirds* ‘cilvēka sirds’.

Minētās monogrāfijas nodaļa „Īpašības vārds” valodniece aplūkojusi senākajos valodas lietošanas posmos raksturīgās adjektīvu celma formu svārstības un paralēles, piemēram, *ciets / ciešs, glīts / glīšs, tumšs / tumss* u. c. Daļai šo adjektīvu atšķirīgās formas mūsdienu latviešu literārajā valodā nostabilizējušās ar diferencētu semantiku, piemēram, *biezs – biežs, plats – plašs*, vai arī par normu kļuvusi viena no paralēlformām (Blinkena 2002a: 146).

Šajā nodaļā sniegts pārskats par adjektīvu apraksta vēsturi dažādu laikposmu latviešu valodas gramatikās, par adjektīvu locīšanas paradigmu tajās,

noteikto un nenoteikto adjektīvu lietošanu latviešu rakstu valodas vēsturē un to atspoguļojumu gramatikās, secinot, ka līdz pat 20. gadsimta pirmajiem gadu desmitiem vēl rakstos nav izveidojusies stingra tradīcija noteikto un nenoteikto adjektīvu lietošanas šķīrumā un paradigmās (Blinkena 2002a: 159).

Īpašu uzmanību autore pievērsusi ar piedēkļiem atvasinātajiem adjektīviem, atsevišķi aplūkojot adjektīvus, kas atvasināti ar latviešu valodā biežāk lietotajiem piedēkļiem *-īg-*; *-isk-*, *-išķ-*, *-išķīg-*; *-ain/[j]-*, turklāt galvenokārt akcentējot pārmaiņas, kādas vērojamas adjektīvu darināšanas sistēmā literārās valodas attīstības gaitā. Pats produktīvākais un aktīvākais adjektīvu piedēklis *-īg-* raksturīgs ar to, ka saistās ar dažādu vārdšķiru vārdu saknēm un celmiem un var izteikt ļoti daudzveidīgas nozīmes, turklāt rakstu valodā redzams, ka tas konkurē arī ar citiem piedēkļiem. Savukārt daudzu 17.–19. gadsimta tekstos lietoto adjektīvu ar *-īg-* vietā vēlāk stājušies citi piedēkļi, kā *-ēj-*, *-isk-*, *-an-*, *-ain-* (*tagadīgs*, *loģīgs*, *asinīgs*), vai adjektīvi lietoti bez šī piedēkļa (*grūtīgs*, *saldīgs*), vai arī attiecīgā adjektīva vietā lietots lietvārda ģenitīvs (Blinkena 2002a: 169). Raksturīgas ir arī dažādas pārmaiņas vai svārstības atvasinājumu semantikā. A. Blinkena min vairākus piemērus ar piedēkli *-īg-* atvasinātajiem adjektīviem – adjektīvam *pieklājīgs* 17.–19. gadsimta tekstos bijusi nozīme ‘atbilstošs, attiecīgs’, vārds *pazemīgs* savulaik lietots ar nozīmi ‘tas, kas ir zem zemes’ u. c., tomēr zīmīgs ir autores secinājums, ka „atvasinājumu semantisko pārmaiņu pilnīgu ainu varēs sniegt vēsturiskā vārdnīca, kādu iecerēts izveidot“ (Blinkena 2002a: 182). Savukārt adjektīvu ar piedēkli *-isk-* lietošanā rakstu valodā laika gaitā vērojams pieaugums, kā arī zināmas pārmaiņas šī piedēkļa izmantošanā formālā un semantiskā aspektā. A. Blinkena īpaši atzīmē piedēkļa *-isk-* aktīvo lietojumu mūsdienās metaforisku un tēlainu pazīmju izteikšanai, nereti okazionālu darinājumu veidošanā daiļliteratūrā un publicistikā, bieži šādiem darinājumiem pamatā ir īpašvārds, piemēram, *rainīks*, *einšteīnīks*, *mefistofelīgs* (Blinkena 2002a: 192), mūsdienās šim piedēklim ir liela loma arī terminoloģiskajā leksikā, jo šie adjektīvi semantiski raksturo kvalitātes iezīmes.

Nodaļā par īpašības vārdu A. Blinkena aplūkojusi arī adjektīvu gradāciju – komparatīvu, superlatīvu un citus leksiskus vai leksiski gramatiskus līdzekļus, ar kuriem var raksturot īpašības piemītības pakāpi. Piemēram, piedēklis *-āk-* kā komparatīva izteikšanas līdzeklis minēts jau pirmajā latviešu gramatikā un sastopams visu laikposmu tekstos, turklāt valodas praksē ir tendence to lietot arī adjektīviskajiem divdabjiem (Blinkena 2002a: 221). Arī mūsu dienās raksturīgā superlatīva forma, ko veido saliktenis no *vīs-* un adjektīva pārākās pakāpes ar *-ākais*, *-ākā*, pamatos vērojama visā rakstu valodas attīstības gaitā, taču dažādu laikmetu teksti atklāj to evolūciju un stabilizēšanos ortogrāfijas ziņā (Blinkena 2002a: 229). Autore aplūkojusi arī perifrastiskos līdzekļus adjektīvu gradācijas izteikšanai – tiek izmantoti dažādi

gradanti jeb raksturotājvārdi. Vērojamas diahroniskas atšķirības – vecākajos rakstu avotos sastop tādus gradantus kā *visašķi*, *vistim* u. c., kas mūsdienās zuduši no aktīvā lietojuma (Blinkena 2002a: 237), piemēram, *visašķi gudrs*, *viskim šķists*. Dažkārt mainījušās gradantu semantiskās nianšes un saistāmība. Tā senākos rakstos intensitātes pastiprināšanai lietoti tādi adverbji kā *aplām*, *pagalam* u. c., piemēram, *aplām gudrs*, *pagalam mīksts*. Pazīmes intensitāti var izteikt arī ar dažādiem citiem morfosintaktiskiem izteiksmes līdzekļiem, piemēram, interesants paņēmiens ir adjektīvu atkārtošana, kā *liela liela*, *melnu melns* utt.

Monogrāfijas „Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība“ 2. daļā A. Blinkena ir autore nodaļai par konjunkciju jeb saikli (Blinkena 2007a: 100–310), kas ir visai komplicēta vārdšķira – saikliem nav noteiktu morfoloģisku pazīmju, tie ir semantiski daudzveidīgi, tāpēc saikļu apskati jau kopš pirmajām latviešu gramatikām ir ļoti dažādi un pat pretrunīgi, atšķiras arī terminoloģija. A. Blinkena devusi pārskatu par saikļu atspoguļojumu un to klasifikāciju latviešu gramatikās, sākot no to pirmā minējuma 1685. gadā (H. Ādolfija gramatikā un J. Langija gramatikā). Autore sniegusi plašu saikļu lietojuma vēsturiskās attīstības analīzi, kurā iekļauti arī mūsu dienās vairs nelietotie saikli. Piemēram, 17. gadsimta, retāk 18. gadsimta un 19. gadsimta pirmās puses latviešu tekstos bieži lietots vienojuma saiklis *in*, 17.–18. gadsimta rakstu avotos sastop šķīruma saikli *aba* un tā variantus, dažos agrīnajos latviešu rakstu pieminekļos lietots šķīruma saiklis *lib*, arī *ader*, *eder*. Mūsdienās plaši lietotajam laika saiklim *kamēr* senākajos tekstos un izloksnēs ir sastopami dažādi varianti, piemēram, *kāmet*, *kamert*, *kalēt*, *kālet* u. c. G. Elgera tekstos ar pieļāvuma saikļa nozīmi parādās pat tik neparasti salikteņi kā *japsagan* un *japsan*. Mūsdienu latviešu valodai neparasti arī senākos tekstos lietotie saikli *jašu* (visai bieži sastopams Bībeles tulkojumā), *kāšu* u. c. Protams, ir arī ne mazums saikļu, kas latviešu rakstu valodā lietoti no tās pirmsākumiem un ir saglabājušies arī mūsdienu valodā, piemēram, *un*, *jeb*, *bet*, *ka* un daudzi citi. A. Blinkena detalizēti aplūkojusi latviešu rakstu valodas vēsturē sastopamo saikļu funkcijas un to pārmaiņas, semantiku, šo saikļu minējumu latviešu gramatikās un vārdnīcās, lietojumu tekstos.

Plašs A. Blinkenas darbības lauks valodniecībā ir bijis latviešu interpunkcija. Par monogrāfiju „Latviešu interpunkcija“ (1969) A. Blinkena 1970. gadā saņēmusi filoloģijas zinātņu doktora grādu, kas vēlāk nostrificēts par *Dr. habil. philol.* 2009. gadā iznācis otrs, pārstrādāts izdevums, un šī monogrāfija ir nozīmīga vēl joprojām. Interpunkcijai latviešu rakstu valodas attīstības gaitā veltīts raksts „Latviešu interpunkcijas principi un normas problēma“ (1970), arī citas publikācijas. A. Blinkena atzīst, ka interpunkcijas teorētiskai izpētei un līdz ar to arī pilnīgākai normēšanai latviešu valodnieki līdz šim īpaši nav pievērsušies, bet interpunkcijas jautājumi skarti tikai skolu gramatikās un

dažās pareizrakstības rokasgrāmatās resp. vārdnīcās (Blinkena 1970). „Latviešu interpunkcija“ ir plašs pētījums, kurā, balstoties uz plaša latviešu rakstu valodas faktu materiāla analīzes, mēģināts dot latviešu interpunkcijas teorētisko pamatojumu, kā arī izveidot noteiktu normu sistēmu. Tieši normu veidošana ir pats grūtākais un sarežģītākais uzdevums, jo līdzšinējā pieturzīmju lietojumā bijis daudz svārstību un nekonsekvenču (Blinkena 1970). Grāmata „Latviešu interpunkcija“ ietver gan latviešu interpunkcijas vēstures apskatu, gan tās teorētisko pamatojumu, gan arī praktiskus norādījumus par pieturzīmju lietošanu atkarībā no teikuma gramatiskās izveides un jēdzieniski stilistikajām niansēm. Šie praktiskie norādījumi būtībā ir galvenais avots, ko jau daudzus gadus izmanto redaktori, korektori un citi rakstītāji, kuru darbs saistīts ar latviešu valodu.

Kopā ar A. Bergmani tapusi kopīga monogrāfija „Latviešu rakstības attīstība“ (1986), kurā A. Blinkena aprakstījusi latviešu interpunkcijas, kā arī lielo burtu lietošanas attīstību. Nodaļā „Interpunkcijas attīstība“ autore pievēršas latviešu interpunkcijas vēsturei, kas ir pirmais tik plašs pārskats latviešu valodniecībā – par interpunkciju ir nesalīdzināmi mazāk diskutēts un domāts nekā par ortogrāfiju, kas aizvien bijusi dažādu eksperimentu objekts (Bergmane, Blinkena 1986: 196). Tātad īpašu darbu, kas veltīti pieturzīmju teorētiskajiem jautājumiem, latviešu rakstu valodas attīstības gaitā tikpat kā nav bijis, tomēr par galvenajām likumībām pieturzīmju lietošanā var spriest pēc dažādās gramatikās vai pareizrakstības rokasgrāmatās dotajām praktiskajām norādēm. Aplūkojot latviešu rakstos lietotās pieturzīmes un to galveno funkciju attīstību, A. Blinkena izmantojusi ļoti bagātīgu tekstu materiālu, sākot no pirmajiem latviešu rakstu pieminekļiem. Piemēram, viņa raksta, ka punkts ir pati vecākā pieturzīme, kas latviešu rakstos izmantota kopš pirmajiem iespiestajiem tekstiem 16. gadsimtā, savukārt jautājuma zīme tādā formā, kādu lietojam mūsdienās, izsaukuma zīme, iekavas sastopamas 17. gadsimta vidū – G. Manceļa tekstos. Pārmaiņas interpunkcijā rakstu valodas attīstības gaitā izpaužas dažādos veidos – mainījies lietoto pieturzīmju skaits un veids, mainījušās pieturzīmju funkcijas un to nosaukumi (Bergmane, Blinkena 1986: 203). Viena no visvecākajām pieturzīmēm ir slīpsvītra, kas lietota jau pašos pirmajos latviešu iespieddarbos, kur veikusi komata funkcijas (komatu sāk lietot 18. gadsimta tekstos). Savukārt, piemēram, iespēja lietot komatu aiz domuzīmes interpunkcijas apskatos līdz 20. gadsimta 2. pusei netiek minēta, bet pirmoreiz parādās A. Blinkenas „Latviešu interpunkcijā“ (1969), un praksē šis paņēmieni ir nostiprinājies tikai pēdējos gadu desmitos. Dažkārt pieturzīmes atsevišķu autoru darbos izmantotas kā individuāls stilistisks paņēmieni – piemēram, Rainis savu māksliniecisko domu izteicis, dzejā aktīvi lietojot defisi, kam no gramatiskā viedokļa pamatojuma nav – *jaun-spirgtu dzīvi, zil-saulainiem debešu palagiem* u. c. (Bergmane, Blinkena 1986: 247).

A. Blinkena aplūkojusi arī pieturzīmju lietojuma attīstību gramatiskajās konstrukcijās saistībā ar to funkcijām, piemēram, dažādu veidu modalitātes izteikšanai. Jau pirmajā latviski iespiestajā grāmatā – *Catechismus Catholicorum* (1585), kur lietotas trejādas pieturzīmes – punkts, slīpsvītra un jautājuma zīme –, ar punktu atdalīti stāstījuma teikumi un nodaļu virsraksti un tekstu ievadījumi (Bergmane, Blinkena 1986: 254). Līdzīgi ir arī citos 16. gadsimta beigu tekstos. Savukārt ar jautājuma zīmi, kas arī lietota kopš pirmajiem rakstu pieminekļiem, lietojumā laika gaitā notikušas zināmas pārmaiņas. Piemēram, agrāk jautājuma zīme dažkārt likta arī teikuma vidū – izceļot elementus, kam piemīt tiešāka jautājuma modalitāte. Arī izsaukuma zīme agrākajos rakstos lietota ne tikai izsaukuma resp. pamudinājuma vai vēlējuma teikuma beigās, bet arī aiz atsevišķiem vārdiem vai komponentiem, kam ir spēcīgāks emocionālais raksturs (Bergmane, Blinkena 1986: 267). Šāds jautājuma un izsaukuma zīmes lietojums raksturīgs, piemēram, G. F. Stendera darbos un J. Langes „Latviešu Ārstē”.

Salikta teikuma komponenti ar pieturzīmēm vairāk vai mazāk konsekventi ir atdalīti jau kopš pirmajiem rakstu pieminekļiem, tomēr A. Blinkena min daudzas konstrukcijas, par kurām dažādos laika posmos bijis atšķirīgs viedoklis, kā arī raksturīgas ir interpunkcijas svārstības, kas skaidrojamas ar normatīvo ieteikumu nepilnībām un svārstībām. Piemēram, svārstības arvien bijušas pieturzīmes lietošanā atkārtotu vārdu starpā, atšķirīgas ir norādes par konkrēto iesprausto vārdu atdalīšanu un tās veidiem, arī savrupinājumu parādīšanā. Samērā liela dažādība bijusi arī divdabja konstrukciju savrupināšanā dažādos rakstu valodas posmos. Valodnieces pētījumi rāda, ka divdabja teicieni atdalīti jau 17. gadsimta tekstos, proti G. Mancelim, tomēr arī viņš to nav darījis konsekventi. Divdabja teicieni lielākoties atdalīti Bībeles tulkojuma pirmizdevumā, savukārt G. Elgers tos neatdala ar pieturzīmēm. Arī vecākās gramatikas (G. F. Stenders, H. Heselbergs, A. Bīlenšteins) neatdala divdabja teicienus. Konsekvences divdabja teicienu atdalīšanā nav pat J. Endzelīna un K. Milēnbaha „Latviešu gramatikā” (1907), kur autori visai plaši tos aplūko un teorētiski ieteic atdalīt ar komatiem. Un – ļoti bieži divdabja teicieni nav savrupināti Raiņa darbos (Bergmane, Blinkena 1986: 338–340). 19. gadsimta beigās divdabja teicienu savrupināšana nereti bijusi atkarīga no izdevuma – piemēram, divdabja teiciens savrupināts laikrakstos „Baltijas Vēstnesis”, „Balss”, bet to nesavrupināja „Mājas Viesis”, „Pēterburgas Avīzes” (Blinkena 2009a: 76). Divdabju interpunkcijas gadījumi plaši aplūkoti A. Blinkenas grāmatā „Latviešu interpunkcija”, kur arī norāde, kas uzskatāms par divdabja teicienu. Daudz pārmaiņu un variantu laika gaitā bijis arī tiešās runas interpunkcijā (Bergmane, Blinkena 1986: 361).

Pieturzīmju lietošanas attīstībai latviešu rakstos un latviešu interpunkcijas teorijas attīstībai veltīta monogrāfijas „Latviešu interpunkcija” nodaļa „Īsa

latviešu interpunkcijas vēsture“. Pirmajos 16. gadsimta beigu rakstu avotos pieturzīmju lietojums ir visai nekonsekvents un nenoteikts, taču, īpaši luterāņu katehismā, jau zināmā mērā atspoguļo tās interpunkcijas iezīmes, kas vēlākajā rakstu valodā izkristalizējās un nostiprinājās, proti – pieturzīmju lietošanā pamatos ņemts vērā teksta gramatiskais dalījums (Blinkena 2009a: 57).

G. Mancelis, kas pirmais veidoja ortogrāfijas un interpunkcijas sistēmu latviešu rakstībā, gandrīz visur lietojis pieturzīmes, ņemot vērā teikuma gramatiskās uzbūves principus, un tikai retos gadījumos licis pieturzīmi, kur to neprasa nekādi gramatiski nosacījumi, bet kur runā var veidoties pauze (Blinkena 2009a: 62). Toties par paraugu visiem turpmākajiem rakstiem (un arī interpunkcijai) t. s. vecajā ortogrāfijā A. Blinkena uzskata E. Gliku Bībeles tulkojumā lietoto rakstību. Autore min dažas interpunkcijas iezīmes – piemēram, Bībeles tulkojumā ar slīpsvītru gandrīz konsekventi atdalīta nenoteiksmes grupa: *Un tekots Ūdens iztecēja no Edenes / to Dārzu slapinat ..* Un šāda rakstība kļūst par tradīciju, kas pastāv arī turpmāk – līdz pat 20. gadsimta sākumam, kad parādās pirmie norādījumi gramatikās, ka nenoteiksme ar pieturzīmi nav atdalāma (Blinkena 2009a: 64). Interesanta iezīme, ka apaļās iekavas E. Glikas dažkārt lietojis šķietami bez iemesla, piemēram: *Bet Kainu un viņa Upuri viņš (žēlīgi) ne uzlūkoja ..* (Blinkena 2009a: 65). A. Blinkena detalizēti aplūko pieturzīmju lietojumu svarīgos latviešu rakstu pieminekļos, piemēram, J. Langes sagatavotajā izdevumā „Latviešu Ārste“ (1768), G. F. Stendera darbos. No 19. gadsimta avotiem interpunkcijas ziņā īpatnēja ir „Likumu grāmata par Kurzemes zemniekiem“ (1818), kurā lietots ļoti daudz komatu – visur, kur vien runā iespējama pauze (Blinkena 2009a: 77). Savukārt ievēribas cienīga latviešu interpunkcijas vēsturē ir K. Barona „Latvju dainās“ lietotā interpunkcija, ko viscaur veidojis un rediģējis K. Barons pats, viņa īstenotie principi ir apbrīnojami loģiski un konsekventi (Blinkena 2009a: 90), un tos plašāk aplūkojis A. Ozols. Pavērsums latviešu interpunkcijas prakses vēsturē notiek 20. gadsimta 30. gados – panākta visai liela vienādība pieturzīmju lietošanas ziņā, ko lielā mērā ietekmējušas pareizrakstības vārdnīcas, programmu un mācību grāmatu ieviešana skolās, un ar to laiku runā par mūsdienu interpunkciju (Blinkena 2009a: 94).

Grāmatā A. Blinkena raksturojusi arī latviešu interpunkcijas teorijas attīstību, tomēr, kā jau minēts, teorētisku apcerējumu par interpunkciju bijis maz, visbiežāk tikuši risināti konkrēti valodas prakses jautājumi, turklāt praktiskas norādes visbiežāk snieguši latviešu valodas skolotāji. Pirmais interpunkcijas jautājumus skāris G. F. Stenders (1782), bet pirmo plašāko pieturzīmju apskatu radījis G. Braže (1857), kam seko norādes par pieturzīmju lietojumu latviešu autoru – F. Mēkona, Ģ. Tauriņa, Stērstu Andreja, H. Spalviņa u. c. – darbos. Stērstu Andrejs pirmo reizi lietojis terminus „interpunkcija“ un „pieturas zīme“. Bet pirmais tikai interpunkcijas jautājumiem

veltītais darbs ir F. Krastiņa brošūra „Vadons interpunkcijā“ (Blinkena 2009a: 103). Zināma teorētiska ievirze ir K. Mīlenbaha atziņām par pieturzīmju lietošanu, kas ietvertas kopā ar J. Endzelīnu izdotajā „Latviešu gramatikā“ (1907), bet par plašāko 20. gadsimta pirmajā pusē izstrādāto interpunkcijas apskatu A. Blinkena atzīst E. Bleses un V. Pētersona „Latviešu pareizrakstības rokasgrāmatu“ (1933), kas ar labojumiem un papildinājumiem atkārtoti izdota grāmatā „Norādījumi latviešu pareizrakstībā“ (1941) (Blinkena 2009a: 111).

Latviešu ortogrāfijas reformas (pāreja no gotu uz latīņu burtiem) vēsturei, ceļam līdz tai un dedzīgajām diskusijām par ortogrāfijas jautājumiem veltīts A. Blinkenas raksts „Pastāvēs, kas pārvērtīsies (Latviešu jaunā ortogrāfija 90 gados)“ (2000b). Tajā īpaši atzīmēta RLB Zinību komisijas darbība latviešu ortogrāfijas uzlabošanā un nostabilizēšanā, A. Kronvalda centieni pierādīt latīņu burtu ieviešanas nepieciešamību. 1908. gadā jaunā ortogrāfija, kas pamatos pastāv vēl šodien, tiek pieņemta, taču praksē tā nostiprinās lēni un piedzīvo dažādas modifikācijas (Blinkena 2000b). Diskusijas par ortogrāfijas jautājumiem turpinās, piemēram, viens no strīdīgākajiem jautājumiem saistās ar svešvārdu pareizrakstību un pareizrunu. Šādiem jautājumiem veltīts arī A. Blinkenas raksts „Latviešu ortogrāfijas galvenie strīdus jautājumi. Vēsturisks aspekts“ (1992b). Autore min, ka ap latviešu valodas ortogrāfiju allaž bijušas diskusijas un polemikas. Rakstā aplūkoti trīs jautājumi, ko parasti norāda kā atšķirības Endzelīna pareizrakstībā no tagadējās rakstības: 1) *r* mīkstinājums, 2) *h* un *ch* šķīrums svešvārdos un 3) garumzīmju lietojums svešvārdos pēc tā paša principa kā latviešu vārdos. Raksts ir atbilde deviņdesmitajos gados izskanējušajam ierosinājumam atgriezties pie Endzelīna vadībā 1922. gadā izstrādātās pareizrakstības. A. Blinkena par karstāko punktu atiecīgajā brīdī min jautājumu par *r* mīkstināšanu vai nemīkstināšanu, tomēr valodniece uzskata, ka *r* mīkstinājuma zudums ir dabisks latviešu valodas skaņu pārmaiņu process, kurā nav vainojami ne politiskie, ne lingvistiskie spaidi (Blinkena 1992b). Viņa sniedz argumentus šajā jautājumā, balstoties uz dažādu laikposmu valodnieku (A. Ābeles, A. Lauas, V. Rūķes-Draviņas u. c.) atzinumiem par *r* izzušanu no runas un rakstības, kā arī uz to, ka arī pats Endzelīns pēc 1922. gada vēlāk daudzos jautājumos ir izdarījis labojumus gan savos rakstos, gan atzinumos. Viens no jautājuma aspektiem – *r* mīkstināšana – aplūkots arī vēl vienā nelielā rakstiņā (Blinkena 1997e), kur uzsvērts, ka J. Endzelīns principā nav iebildis pret mīkstinātā *r* atmešanu, kā arī fakts, ka šāds lietojums seko vēsturiskajam ortogrāfijas principam, kas latviešu valodai kopumā nav raksturīgs. Atteikšanos no burtkopas *ch* 1957. gadā A. Blinkena skaidrojusi kā valodas reālā stāvokļa legalizāciju. Arī 1922. gadā pieņemto svešvārdu rakstījumu Endzelīns, būdams viens no autoriem, vēlāk vairākkārt labojis, sekojot dzīvās valodas izrunas tendencēm un apliecinot savu principu elastību. Savukārt A. Blinkena uzsver, ka 1957. gadā pieņemtā reforma par

garumzīmju lietošanu svešvārdos realizēta, balstoties uz vispusīga valodas faktu materiāla (Blinkena 1992b).

20. gadsimta 80. gadu vidū A. Blinkena vairākos rakstos (Blinkena 1985a, 1986a, 1986b) no dažādiem viedokļiem iztirzājusi latviešu literārās valodas sākotnes problemātiku. Rakstos ieskicēta literārās valodas teorijas izveidošanās PSRS, kā arī analizēta tās izmantošana un attīstība latviešu valodas gadījumā. Publikāciju mērķis ir rehabilitēt latviešu veco rakstu pētniecību, kas padomju laikā ilgstoši bija visai apsīkusi. Savā ziņā polemizējot ar A. Ozola nostādni, ka latviešu literārās valodas vēsture sākama ar latviešu folkloru, A. Blinkena aizstāv viedokli, ka mūsdienu latviešu valoda nav iedomājama bez mantojuma, ko tai atstājusi agrīno rakstu valoda, kaut arī tajā redzama spēcīga vācu valodas ietekme. Tā turklāt ir arī ļoti nozīmīgs avots runātās latviešu valodas vēstures izpētei.

Visai daudz A. Blinkena pievērsusies atsevišķu personu ieguldījumam latviešu rakstu valodas veidošanā, kopšanā un arī izpētē. Hronoloģiski visagrākais autors ir K. Fīrekers, kura 17. gadsimtā sarakstītā latviešu-vācu vārdnīca un tās jaunizdevums aplūkots rakstā „Slovar Hristofora Fjurekera..“ (Blinkena 2007b). Te īsi raksturota gan K. Fīredera dzīve, gan pieminēts viņa vārdnīcas izdevēja Trevora Fennela ieguldījums latviešu rakstu valodas izpētē. Rakstā analizētas arī metalingvistiskās norādes, kā arī leksikas īpatnības Fīredera vārdnīcā, īpaši akcentējot leksēmas, kas vai nu no formas (*skulbēt, ramīt, drapstīt*), vai semantikas (*laipa, balvoties, mantinieks, trimda, metināt*) viedokļa atšķiras no mūsdienu latviešu valodas.

Vairāki A. Blinkenas raksti veltīti mūsdienu latviešu valodas veidotājiem 19. gadsimta otrajā pusē, it īpaši A. Kronvaldam. Visplašākajā no šīm publikācijām „Ata Kronvalda loma 19. gadsimta latviešu nacionālās valodas izkopšanā un attīstīšanā“ (Blinkena 1997a) ar daudziem citātiem no Kronvalda darbiem raksturota viņa attieksme pret latviešu valodu, tās nozīme latviešu tautas attīstībai un pastāvēšanai, uzsverot arī nepieciešamību pēc vispārpieņemtas un lietojamas vienveidīgas rakstu valodas. Kronvalda tautiskums akcentēts arī divos citos rakstos – „Savam laikam un nākotnei. Ata Kronvalda simtpiecdesmitgadē“ un „Par pienākumu pret savu tēvu valodu“ (Blinkena 1987b; 1997b) –, turklāt pirmajā sniegti arī daudzi jaunvārdi, ar ko Kronvalds bagātinājis latviešu valodu (*aizbildnis, atvainot, aizspriedums, apstākļi, apvārsnis* u. c.).

Atsevišķas publikācijas veltītas arī citiem atmodas laika darbiniekiem – Fricim Brīvzemniekam (Blinkena 1997c) un Krišjānim Baronam (Blinkena 2005a, b). Kā nozīmīgākais Brīvzemnieka ieguldījums latviešu rakstu valodas vēsturē uzsvērts viņa darbs pie t. s. K. Valdemāra „Krievu-latviešu-vācu vārdnīces“ (1872). Tajā ietverti ļoti daudzi sava laika jaunvārdi, kas nostiprinājušies valodā. Daļu no tiem darinājis arī Brīvzemnieks pats. Protams,

bija arī vārdi (*garinieks, glāsteklis, laiknīce* u. c.), kas viena vai otra iemesla dēļ neiedzīvojas valodā. Rakstā aplūkotas arī vairākas Brīvzemnieka publicistikas valodas iezīmes, starp kurām ir gan arhaismi, gan dialektismi. Arī Krišjānis Barons ar savu publicistiku ir bagātinājis latviešu valodu. Viņš rakstījis par astronomiju, matemātiku, ģeogrāfiju, ķīmiju, vēsturi un citām jomām, daudzkārt lietodams mūsdienās pilnīgi parastus svešvārdus, kas 19. gadsimta vidus latviešu valodā bija jaunums. Vislielākais Barona ieguldījums latviešu valodas vēsturē, protams, ir viņa sastādītās „Latvju dainas“, kas gan bagātinājušas rakstu valodu, gan devušas neizsmeļamu materiālu valodas parādību un to vēstures izpētei.

Nelielā rakstā „Jēkaba Dravnieka mantojums“ (Blinkena 1998b) A. Blinkena pievērsusi uzmanību šim nenogurdināmajam, taču vienmēr nedaudz ēnā palikušajam latviešu valodas un valodniecības kopējam, bez kura devuma tomēr nav iedomājama mūsdienu latviešu valoda. J. Dravnieks sastādījis un izdevis pirmās modernās un nozīmīgās tulkojošās divvalodu (krievu-latviešu, vācu-latviešu, angļu-latviešu, latviešu-krievu, latviešu-vācu) vārdnīcas, vairākas svešvārdu vārdnīcas, kā arī strādājis pie pirmās (1891–1894) un otrās (1903–1921) latviešu konversācijas vārdnīcas. Visai daudz viņš rakstījis arī literāru darbu recenzijas, pievērsoties arī to valodas analīzei.

Dažos rakstos A. Blinkena pieskārusies arī Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna devumam. Nelielā laikraksta publikācijā (Blinkena 2008) īsi aplūkots abu izcilo valodnieku devums latviešu valodas izveidē un izpētē. Savukārt plašajā, kopā ar Rūdolfu Grabi sagatavotajā, rakstā „Akadēmiķa Jāņa Endzelīna zinātniskā darbība Padomju Latvijā“ (Blinkena, Grabis 1975) sīki aprakstītas Endzelīna darba gaitas un publikācijas pēc 1945. gada. Akcentēta arī Endzelīna piemiņas uzturēšana ar dažādiem sarīkojumiem, konferencēm, publikācijām, uzskaitītas daudzas viņam veltītas publikācijas.

Vēl viena latviešu 20. gadsimta kultūras dzīvī ievērojama persona, ko savos pētījumos analizējusi A. Blinkena, – rakstnieks Andrejs Upīts, kurš ir bijis arī valodas kultūras kopējs un sargātājs (Blinkena 1977). Īpaši tas redzams 20. gadsimta sākuma un pirmās puses rakstos. A. Upīts iesaistījies polemikā, kas 1912. gadā izvērsusies „Dzimtenes Vēstnesī“. Savos rakstos viņš akcentējis nepieciešamību valodu nepārtraukti mācīties, vērsies pret žargonu un lieku aizguvumu lietošanu rakstu valodā. A. Upīts bieži analizējis arī citu rakstnieku un dzejnieku valodu, kritizējot gan nepareizu formu lietojumu, gan dažādus okacionālus darinājumus, kas viņam nav patikuši. Pozitīvi A. Upīts vērtējis Raiņa lomu latviešu rakstu valodas attīstīšanā, īpaši izceļot „Fausta“ tulkojuma nozīmi. Tomēr viņš bieži ar subjektīviem pārmetumiem uzbrucis arī valodniekiem, tai skaitā arī K. Mīlenbaham, J. Endzelīnam. Šis A. Blinkenas raksts ir laikam līdz šim vienīgais, kurā apkopotas A. Upīša dažādās domas un izteikumi par latviešu valodu.

A. Blinkena savos rakstos pievērsusies ne tikai atsevišķu personu ieguldījumam, bet arī plašākam atsevišķu latviešu rakstu valodas vēstures posmu raksturojumam un dažādu sabiedrības strāvojumu ietekmei uz valodu. 18.–19. gadsimtā Vidzemē lietotā rakstu valoda aplūkota rakstā „Valmieras novada valoda pirms 200 gadiem“ (Blinkena 2002b). Savukārt uz 7. Skandināvijas Baltijas studiju konferencē nolasītā referāta pamata tapis raksts par jaunlatviešu ieguldījumu latviešu literārās valodas veidošanā (Blinkena 1985a). Tajā apskatīta latviešu valodas situācija līdz 19. gadsimta vidum, kā arī situācija, kad valodas tālākveidošanā iesaistījās jaunlatvieši. Pieminētas gan galvenās personības (J. Alunāns, A. Kronvalds, K. Valdemārs u. c.), gan arī nozīmīgākie izdevumi („Pēterburgas Avīzes“, „Sēta, Daba, Pasaule“). Akcentēti jaunlatviešu uzskati par valodu, viņu praktiskā darbība, arī nozīmīgākie jaunvārdi, ko viņi ieviesa latviešu valodā.

Tālākai latviešu valodas attīstībai veltīts raksts „Latviešu literārā valoda 19. gs. 80.–90. gados“ (Blinkena 1996a). Raksts nozīmīgs ar plašu fona informāciju. Te minēti gan grāmatniecības, gan žurnālistikas vēstures fakti, tā parādot latviešu rakstu valodas lietojuma pieaugumu. Īpaša nozīme bijusi arī Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājumiem, kuros daudz rakstīts par valodas jautājumiem. Rakstā autore uzskaitījusi nozīmīgākās publikācijas un problēmas – terminoloģijas attīstība, svešvārdu rakstība, beletristikas valodas kritika. Akcentēts, ka šai laikā pastiprinājusies neapmierinātība ar pastāvošajām rakstības formām. Tas tad arī noveda pie mūsdienu ortogrāfijas izstrādes 20. gadsimta sākumā.

Šī laika valoda konkrētāk analizēta citā rakstā (Blinkena 1996b), kurā A. Blinkena aplūkojusi rakstu krājuma „Pūrs“ vietu latviešu valodas vēsturē. Trīs „Pūra“ sējumi iznāca 1891., 1892. un 1894. gadā. Tos sagatavoja Tērbatas Universitātes studenti, vēlēdamies plašāku sabiedrību iepazīstināt ar zinātnes attīstību, jaunākajām nostādnēm, kā arī veicināt kritisko domāšanu. Krājumā ir gan plašs Rūdolfa Jirgena raksts „Valodas attīstība“, gan daudz rakstu par citām zinātnes nozarēm. Svarīgākais valodas vēsturē ir jaunu terminu lietojums dažādām nozarēm. Krājumam savulaik pārmesta pārlieku sarežģīta valoda, tomēr paši autori aizstāvējušies, sakot, ka dziļākai izpratnei vajadzīgi arī jauni jēdzieni un apzīmējumi. Savukārt A. Blinkena rakstā vēl ieskicējusi rakstītāju meklējumus terminrades jomā, uzsverot paralēlu lietojumu, vārddarināšanas iezīmes, atšķirības svešvārdu lietojumā, kā arī dažas citas parādības.

Ar šo A. Blinkenas rakstu tematiski sasaucas arī cits – „Attieksme pret svešvārdiem latviešu literārās valodas vēsturē“ (Blinkena 1997d). Tajā vispirms ieskicēts jautājuma teorētiskais aspekts – ko valodnieki un nevalodnieki saprot ar terminu „svešvārds“. Galvenā raksta daļa veltīta svešvārdiem latviešu rakstu valodas vēsturē, kā arī attieksmei pret tiem. Dažādi aizguvumi, tostarp arī svešvārdi, sastopami jau pirmajos latviešu rakstos. Pēc tam to skaits pieaug,

tomēr no rakstu valodas veidotāju nelatviešu puses attieksme pret tiem ir ļoti atturīga, mēģinot tos parasti aizstāt ar latviskiem darinājumiem vai aprakstošiem tulkojumiem. Pagrieziena sākās ar atmodas laiku 19. gadsimta vidū. Gan J. Alunāns, gan A. Kronvalds uzskatīja, ka latviešu valoda ir papildināma ar nepieciešamajiem eiropiešiem jeb internacionālismiem. Rakstā aplūkoti arī citu tā laika valodnieku un publicistu (K. Mīlenbaha, Āronu Matīsa, Apšišu Jēkaba u. c.) dažādie viedokļi. 19. gadsimta beigās līdz ar terminoloģijas veidošanu pastiprinājās svešvārdu ienākšana, bet 20. gadsimta 20.–30. gados attieksme bija drīzāk atturīga. Padomju laikā gandrīz visi svešvārdi ienāca ar krievu valodas starpniecību, bet pēc neatkarības atgūšanas, līdz ar brīvas preses parādīšanos, strauji pieaudzis angļismu daudzums, pret ko attieksme nav viennozīmīga – no atturīgi atbalstošas līdz klaji noliedzošai. Pati A. Blinkena paudusi atbalstu mērenam svešvārdu lietojumam. Šai tematiskajā lokā iekļaujas arī cits valodnieces raksts, kurā sīkāk analizēta 1922. gada „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca“ (Blinkena 1996).

Galvenā vieta, kur 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā pārsprida latviešu valodas jautājumus, bija Rīgas Latviešu biedrība. To A. Blinkena iztīrījusi rakstā „Valodniecība Rīgas Latviešu biedrībā“ (Blinkena 2000a). Valodas jautājumi biedrībā, īpaši tās Zinātnības (vēlāk – Zinību) komisijā, visu laiku ir bijuši ļoti nozīmīgi. Tie apspriesti gan sanāksmēs, gan atspoguļoti dažādās publikācijās RLB ZK rakstu krājumos. A. Blinkena aplūkojusi gan šo diskusiju gaitu, gan arī dažus iepriekšējus notikumus, minot A. Vēbera, K. Barona, K. Mīlenbaha u. c. viedokļus. Iztirzātas arī publikācijas par citām valodnieciskām tēmām, kā arī citas RLB darbības formas – jautājumu vakari, sapulces, apspriedes. Nozīmīgākais RLB ZK devums ir jaunā latviešu ortogrāfija, ko izstrādāja un apsprieda 1908. gadā.

Interesantu pārskatu A. Blinkena sniegusi arī rakstā „Latviešu valoda augstākās izglītības sistēmā“ (Blinkena 1982b). Tajā īsi fiksēta augstākās izglītības vēsture Latvijā, pieminot, ka 20. gadsimta 20.–30. gados Latvijas Universitātē mācības notikušas pamatā latviešu valodā. Kā pretstats redzama situācija 70. gadu beigās, kad toreizējās Padomju Latvijas augstskolās bieži mācības bija tikai krievu valodā. Tas gan rakstā nav uzsvērts, taču izsmēļošais pārskats par studentu sadalījumu pēc mācību valodas 1978. gadā toreizējā Latvijas Valsts universitātē ir pietiekami daiļrunīgs pat bez sīkākas analīzes. Raksta otrajā daļā uzmanība pievērsta tā laika augstskolu mācībgrāmatu valodai.

Vairākās publikācijās A. Blinkena raksturojusi latviešu valodas sociolingvistisko situāciju dažādos vēstures posmos, kā arī tās attīstību. Tā 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma situācija aplūkota rakstā „Latviešu valoda laikmetu griežos“ (Blinkena 2007c), kā arī rakstā „Latvijas valsts un latviešu valoda“ (Blinkena 1998c). Šai rakstā ieskicēta arī situācijas maiņa neatkarīgās Latvijas

un padomju okupācijas gados. Plašāk valodas situācija 20.–30. gadu un mūsdienu Latvijā skatīta rakstā „Kā latviešu valoda aizsargāta“ (Blinkena 2000c). Savukārt latviešu valodas stāvoklis padomju laikā visplašāk aplūkots divos rakstos, kas gan nedaudz atšķiras ar politisko ievirzi, jo rakstīti dažādos gados. Rakstā „Latviešu literārās valodas attīstības ceļi un perspektīvas“ (Blinkena 1987c) vēl ieskanas nodevas sava laika valdošajai ideoloģijai, bet plašajā rakstā „Valodas situācija 60.–80. gados un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likums“ (Blinkena 2007d) pagājušo laikmetu A. Blinkena skatījusi daudz kritiskāk, pieminot arī pārmaiņas t. s. Trešās atmodas laikā.

Analizējot latviešu literārās valodas vēstures procesus, A. Blinkena vienmēr akcentējusi nepieciešamību pēc normatīvisma un vienotības gan valodas gramatiskajā sistēmā (Blinkena 1985c), gan kopvalodas lietojumā visā Latvijā (Blinkena 1989), gan visā pasaulē (Blinkena 2009b). Tikai šāda latviešu valoda būs konkurētspējīga mūsdienu mainīgajā pasaulē.

A. Blinkenas pētījumi, kas saistīti ar latviešu rakstu valodas vēsturi, ir katrs savā jomā unikāli. Piemēram, viņas darbiem par adjektīvu vēsturi latviešu valodā, to derivāciju un semantiku, nav līdzīgu, kā arī neapšaubāmi ievērojami ir viņas pētījumi latviešu interpunkcijā, kas pirms monogrāfijas „Latviešu interpunkcija“ (1969) iznākšanas bijusi mazskarta joma. A. Blinkenas pētījumi ir pamatīgi izstrādāti, vispusīgi, balstīti ļoti plašā latviešu rakstu valodas materiālā. Labi, ka daudzie periodikā un krājumos izkaisītie raksti tagad izdoti divos darbu izlases „Caur vārdu birzi“ (Blinkena 2014, 2017) sējumos. Tādējādi tie būs pieejamāki lasītājiem, kas vēl ilgi varēs smelties no Ainas Blinkenas plašā un nozīmīgā ieguldījuma latviešu rakstu valodas vēstures pētniecībā.

Literatūra

- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība: latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Blinkena, Aina. 1969. *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zinātne.
- Blinkena, Aina. 1970. Latviešu interpunkcijas principi un normas problēma. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 1, 112–116.
- Blinkena, Aina. 1972. Viena iezīme latviešu rakstu valodas formu un nozīmju attīstībā. *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. 1873–1973*. Rīga: Zinātne, 373–388.
- Blinkena, Aina. 1977. Andrejs Upīts – valodas kultūras kopējs un sargātājs. *Andreja Upīša simtgadei: rakstnieks, jaunrade, literatūrkritiskā doma*. Rīga: Zinātne, 242–252.
- Blinkena, Aina. 1979. Latviešu literārā valoda un valodas kultūra Padomju Latvijā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 15. laid. Rīga: Liesma, 5–15.

- Blinkena, Aina. 1982a. Adjektīvu semantikas pārmaiņas latviešu rakstu valodā. *Semantikas problēmas: zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: LVU, 159–165.
- Blinkena, Aina. 1982b. Latviešu valoda augstākās izglītības sistēmā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 17. laid. Rīga: Avots, 5–18.
- Blinkena, Aina. 1984. Adjektīvu derivatīvās paralēles. *Valodas aktualitātes – 1983*. Rīga: Zinātne, 95–106.
- Blinkena, Aina. 1985a. Par latviešu literārās valodas sākotni. Ievads jautājuma nostādnē. *Karogs*. Nr. 11, 143–148.
- Blinkena, Aina. 1985b. The Role of the Neo-Latvians in Forming the Latvian Literary Language. „National Movements in the Baltic Countries during the 19th century“: the 7th Conference of Baltic Studies in Scandinavia. *Acta Universitatis Stockholmsensis – Studia Baltica Stockholmsensia*. Nr. 3, Stockholm: Almqvist and Wiksell Intern., 337–343.
- Blinkena, Aina. 1985c. Latviešu literārās valodas normalizācijas aktuālās problēmas. *Baltu valodas senāk un tagad*: [rakstu krājums]. Rīga: Zinātne, 6–12.
- Blinkena, Aina. 1986a. Latviešu literārās valodas sākotnes problēma. *Valodas aktualitātes – 1985*. Rīga: Zinātne, 6–16.
- Blinkena, Aina. 1986b. Latviešu literārās valodas cilmes un avotu problēma. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 1, 59–65.
- Blinkena, Aina. 1987a. Adjektīvi J. Langija vārdnīcā. *Latviešu valodas kontaktu pētījumi*. Rīga: Zinātne, 63–85.
- Blinkena, Aina. 1987b. Savam laikam un nākotnei. Ata Kronvalda simtpiecdesmitgadē. *Dzintenes Balss*. Nr. 14, 2. apr., 5.
- Blinkena, Aina. 1987c. Latviešu literārās valodas attīstības ceļi un perspektīvas. *Sociālie procesi un nacionālās attiecības Padomju Latvijā*. Rīga: Zinātne, 201–219.
- Blinkena, Aina. 1989. Latviešu valoda un valodniecība: ceļi un problēmas. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 9, 3–11.
- Blinkena, Aina. 1991. Dažas adjektīvu derivācijas pārmaiņas latviešu literārajā valodā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 8, 50–55.
- Blinkena, Aina. 1992a. Einige Tendenzen der Derivation von Adjektiven in den baltischen Sprachen. *Colloquium pruthenicum primum*. Warszawa: Wyd. Univ. Warszawskiego, 121–127.
- Blinkena, Aina. 1992b. Latviešu ortogrāfijas galvenie strīdus jautājumi. Vēsturiskais aspekts. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, Humanitārās zinātnes. Nr. 12, 1–8.
- Blinkena, Aina. 1996a. Latviešu literārā valoda 19. gs. 80.–90. gados. *Baltistica*. T. 31 (2). Vilnius: Vilniaus univ. leidykla, 241–247.
- Blinkena, Aina. 1996b. Rakstu krājums „Pūrs“ latviešu literārās valodas vēsturē. *Latviešu valodas un literatūras aktualitātes: zinātniskie raksti*. Rīga: LU, 15–22.
- Blinkena, Aina. 1996c. 1922. gada „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca“ mūsdienu skatījumā. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 178, 23. okt., 4.
- Blinkena, Aina. 1997a. Ata Kronvalda loma 19. gadsimta latviešu nacionālās valodas izkopšanā un attīstīšanā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. Nr. 3/4, 36–38.
- Blinkena, Aina. 1997b. Par pienākumu pret savu tēvu valodu. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 93, 10. apr., 6.

- Blinkena, Aina. 1997c. Friča Brīvzemnieka darbs latviešu valodas druvā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. Nr. 1/2, 140–142.
- Blinkena, Aina. 1997d. Attieksme pret svešvārdiem latviešu literārās valodas vēsturē. *Savai valodai: Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: LZA Vēstis, 83–96.
- Blinkena, Aina. 1997e. *ŗ* – vēsturiskā ortogrāfija. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 263/264, 10. okt., 6.
- Blinkena, Aina. 1998a. Adjektīvi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ (1638). *Baltistica*. T 33 (2). Vilnius: Vilniaus univ. leidykla, 243–250.
- Blinkena, Aina. 1998b. Jekaba Dravnieka mantojums. *Literatūras Avīze*. Nr. 1, 17. nov., 18–19.
- Blinkena, Aina. 1998c. Latvijas valsts un latviešu valoda. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 359, 3. dec., 7.
- Blinkena, Aina. 1999. Latviešu jaunās ortogrāfijas 90 gadi. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 173, 27. maijs, 4–5.
- Blinkena, Aina. 2000a. Valodniecība Rīgas Latviešu biedrībā. *Linguistica Lettica*. Nr. 6. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 5–20.
- Blinkena, Aina. 2000b. Pastāvēs, kas pārvērtīsies (Latviešu jaunā ortogrāfija 90 gados). *Linguistica Lettica*. Nr. 7. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 258–288.
- Blinkena, Aina. 2000c. Kā latviešu valoda aizsargāta. *Lauku Avīze (Mājas Viesis)*. Nr. 2, 8. janv., 12.
- Blinkena, Aina. 2002a. Īpašības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. I. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 140–242.
- Blinkena, Aina. 2002b. Valmieras novada valoda pirms 200 gadiem. Zinātniski pētnieciskā konference „Kauguru zemnieku nemieriem – 200“: referāti un tēzes. Valmiera: Valmieras novadpētniecības muzejs. 10–17.
- Blinkena, Aina. 2005a, b. Krišjānis Barons un latviešu valoda I, II. *Latvijas Avīze*. Nr. 323, 28. nov., 18; Nr. 330, 5. dec., 19.
- Blinkena, Aina. 2007a. Konjunkcija. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. II. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 100–309.
- Blinkena, Aina. 2007b. Slovar Hristofora Fjurekera (1685) i ego pirmajā publikācijā (1998–1999). *Balty i Velikoe knjažestvo Litovskoe: istoriko-lingvističeskij vzgljad: pamjati Ē. Banenisa*. Moskva: Novoe izd-vo, 269–276.
- Blinkena, Aina. 2007c. Latviešu valoda laikmetu griežos. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 9–10.
- Blinkena, Aina. 2007d. Valodas situācija 60.–80. gados un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likums. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 37–52.
- Blinkena, Aina. 2008. Pateicība latviešu valodniecības dižvirkiem. *Latvijas Avīze*. Nr. 164, 17. jūn., 14.
- Blinkena, Aina. 2009a. *Latviešu interpunkcija*. 2. pārstr. izd. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Blinkena, Aina. 2009b. „Esiet viens, un būsiē stipri!“ *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi: populārzinātnisku rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apg. Nr. 4, 5–12.
- Blinkena, Aina. 2014. *Caur vārdu birzi*: darbu izlase. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Blinkena, Aina. 2017. *Caur vārdu birzi*: darbu izlase. II. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Blinkena, Aina, Rūdolfs Grabis. 1975. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna zinātniskā darbība Padomju Latvijā. *Baltistica*. T 11 (1). Vilnius: Mintis, 87–96.

Pokrotniece, Kornēlija. Valodniece Aina Blinkena – zinātniece, jaunu zinātnieku audzinātāja, sabiedriska darbiniece. *Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķe profesore Aina Blinkena. Biobibliogrāfija*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 16–23.

Anna Frīdenberga
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1, LV-1050, Rīga, Latvija
anna_f@inbox.lv

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050, Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

INTA FREIMANE (1933–2017)

2017. gada 18. septembrī mūžībā devusies viena no pazīstamākajām latviešu valodniecēm – Latvijas Universitātes emeritētā profesore *Dr. habil. philol.* Inta Freimane. Viņa, būdama ilggadēja Latvijas Universitātes docētāja un vienlaikus erudīta valodas teorijas un prakses pētniece, ir uzskatāma par īpašas latviešu valodniecības skolas izveidotāju semantikā, sintaksē un valodas kultūrā, viņas zinātniskās publikācijas un tajās ietvertās idejas ir drošs un neatņemams pamats ikvienam, kurš interesējas par latviešu valodas semantisko un sintaktisko sistēmu, tās funkcionalitāti un īstenošanos valodas praksē.

2018. gada 3. janvārī būtu bijusi profesores 85 gadu jubilejas diena, kam viņa jau laikus un rūpīgi bija sākusi gatavoties, izstrādādama apjomīgu pētījumu „Variatīvuma loma valodas līdzekļu aprītē“ sev veltītajam jubilejas krājumam „Semantika. Sintakse. Valodas kultūra. INTA FREIMANE. SCRIPTUM FESTIVUM“ (LU Akadēmiskais apgāds, 2017; krājuma sast. un red. Andra Kalnača, Ilze Lokmane).

Inta Freimane dzimusi 1933. gada 3. janvārī Jūrmalā. No 1952. gada līdz 1957. gadam studējusi Latvijas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē. 1957. gadā Inta Freimane sāk strādāt LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta Vārdnīcu sektorā par laboranti, izstrādājot arī vairākus „Latviešu literārās valodas vārdnīcas“ šķirklus. 1960. gadā Inta Freimane

iestājas LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta aspirantūrā. Viņa pievēršas aktuālai un gan semantiskā, gan sintaktiskā aspektā sarežģītai tēmai – vienpersonas verbu semantikai un saistāmībai.

No 1964. gada Inta Freimane trīs gadus strādā par redaktori izdevniecībā „Liesma“, bet kopš 1967. gada – par docētāju Latvijas Universitātes Latviešu valodas katedrā. Tajā pašā gadā aizstāvēta filoloģijas zinātņu kandidāta disertācija „Vienpersonas verbi mūsdienu latviešu literārajā valodā“ (pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1992. g. nostrificēts par filoloģijas doktora grādu).

Latvijas Universitātē pavadīta lielākā daļa darba mūža – 35 gadi. 1976. gadā Inta Freimane ievēlota par docenti. 1993. gadā viņai piešķirts habilitētā doktora grāds par monogrāfiju „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“, un no 1994. gada līdz 2001. gadam viņa ir Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Baltu valodu katedras profesore, bet kopš 2001. gada – Latvijas Universitātes emeritētā profesore. Pēc pensionēšanās Inta Freimane turpinājusi aktīvu zinātnisko darbu, gan piedalīdamās ar referātiem dažādās LU HZF konferencēs un semināros, gan publicējama pētījumu rezultātus.

Intas Freimanes zinātnisko publikāciju kopskaits – ap 70. Vispazīstamākie viņas pētījumi ir grāmatas „Latviešu valodas skaņu verbi“ (1983), „Latviešu valodas skaņu verbi: distributīvs raksturojums“ (1984), „Vienkāršs teikums un tā paplašināšana“ (1985), „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“ (1993) un „Trešā persona latviešu verbu sistēmā“ (2008).

LU un citu augstskolu kolēģi, bijušie studenti un audzēkņi atcerēsies emeritēto profesori Intu Freimani kā interesantu un erudītu personību, izteikti teorētiskas ievirzes valodnieci – un vienlaikus ļoti godīgu un labestīgu cilvēku, lielisku namamāti un skaistas, izkoptas alta balss īpašnieci.

*Andra Kalnača
Ilze Lokmane
Inta Urbanoviča
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050, Rīga, Latvija
andra.kalnaca@lu.lv
ilze.lokmane@lu.lv
inta.urbanovica@lu.lv*

FUNKCIONĀLĀ STRUKTURĀLISMA IDEJAS INTAS FREIMANES PĒTĪJUMOS

Habilitētā filoloģijas doktore Latvijas Universitātes emeritētā profesore Inta Freimane ir aktīvi darbojusies latviešu valodniecībā vairāk nekā pusgadsimtu, un viņas intereses saistījās ar dažādām valodniecības nozarēm, tomēr vērtīgākais devums ir atstāts sintaksē, semantikā un valodas kultūrā, jo šajās nozarēs var runāt par jaunu pētniecisko virzienu un metodoloģijas izstrādi.

I. Freimanes darbības sākumposms valodniecības jomā sakrita ar laiku, kad Austrumeiropas valodniecībā izplatījās strukturālisma idejas, kas citviet pasaulē jau bija guvušas zināmu rezonansi. Ņemot vērā tajā laikā valdošo ideoloģiju, Austrumeiropas reģionā popularitāti guva Prāgas strukturālisms, kas valodniecības vēsturē pazīstams arī kā funkcionālais strukturālisms. Šī strukturālisma skola izveidojās 20. gs. 20.–30. gados un vairāku gadu desmitu laikā bija radījusi spēcīgu teorētisko bāzi, ko varēja izmantot dažādu valodniecības nozaru pārstāvji. Prāgas strukturālisti piedāvāja strukturālu un funkcionālu pieeju filoloģijas zinātņu pētniecībā, akcentējot gan sistēmas, gan tās elementu funkcionālo aspektu.

Latviešu valodniecībā strukturālistu idejas sāka izmantot un attīstīt profesors Arturs Ozols 20. gs. vidū, un tālāk to turpināja vairāki viņa skolnieki, ieskaitot arī I. Freimani. Savas dzīves laikā profesore ir publicējusi vairāk nekā 70 dažāda apjoma zinātniskos darbus par atšķirīgiem valodniecības jautājumiem, un tajos visos ir vērojama saistība ar strukturālisma, īpaši Prāgas funkcionālā strukturālisma, teorijām. Vislabāk tas ir vērojams I. Freimanes izstrādātajās monogrāfijās. Pirmais publicētais monogrāfiskais darbs „Latviešu valodas skaņu verbi“ (1983) tika gatavots kā mācību līdzeklis studentiem, kuri apguva speciālkursu „Skaņu verbi latviešu valodas sistēmā“. Tas bija tajā laikā novatorisks pētījums latviešu semantikā, jo pirmo reizi tika aprakstīta konkrēta verbu leksiski semantiskā grupa, kā arī piedāvāta zinātniski pamatota verbu semantiskās analīzes un klasifikācijas sistēma. Darbs bija koncentrēts, un tajā jau skaidri iezīmējās I. Freimanes strukturālā pieeja. Šai monogrāfijai sekoja darbs „Latviešu valodas skaņu verbi: Distributīvs raksturojums“ (1984), kurā I. Freimane iestrādāja skaņu verbu distributīvu leksikogrāfisko modeli. Nākamā I. Freimanes monogrāfija „Vienkāršs teikums un tā paplašināšana“ (1985) tika publicēta pēc gada, un, kaut gan arī šis darbs tika gatavots kā mācību līdzeklis studentiem, tomēr vienlaikus tas lielā mērā apliecināja I. Freimanes strukturālo koncepciju sintakses jautājumu izpētē, jo bija vērsts uz jaunas pieejas izmantošanu sintakses nozarē, nevis vienkāršotu teorētiskās bāzes skaidrojumu studentu zināšanu uzlabošanai. No vienas puses, darbā izmantots strukturālismam raksturīgs shematisks valodas apraksta veids – teikums analizēts kā abstrahētas struktūras shēmas izpaušme, bet, no otras puses, pirmo reizi analizēts un plašāk aprakstīts arī teikuma dinamiskais jeb komunikatīvais aspekts, tāpat

izcelts tieši funkcionālais aspekts valodas vienību realizācijā. Pēc vairākiem gadiem tika publicēta apjomīgākā I. Freimanes monogrāfija „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” (1993), kurā autore piedāvāja novatorisku skatījumu uz valodas prakses jautājumiem, pēc Prāgas funkcionālā strukturālisma teorētisko atziņu parauga izstrādājot koncepciju par valodas kultūru kā patstāvīgu zinātnes nozari. Arī šis pētījums tika gatavots kā mācību līdzeklis specialitātes studentiem, tomēr laika gaitā tas kļuva par nozīmīgu stūrakmeni latviešu normatīvās, resp., preskriptīvās, valodniecības attīstībā. Pēdējā I. Freimanes monogrāfija „Trešā persona latviešu verbu sistēmā” (2008) ir oriģināls pētījums, kurā apvienoti semantikas un gramatikas jautājumi, un arī šoreiz autore paliek uzticīga funkcionālā strukturālisma teorētiskajai bāzei.

Lai ieskicētu dažas nozīmīgākās I. Freimanes lingvistiskās idejas, kas saistāmas ar funkcionālo strukturālismu, turpmāk piedāvāts neliels profesores atziņu apkopojums, kura tapšanā izmantotas I. Freimanes monogrāfijas, kā arī vairāki raksti, kas publicēti pēdējā desmitgadē un veltīti gramatikas un semantikas jautājumiem.

Viens no svarīgākajiem terminiem, kas dominē strukturālistu darbos, ir *sistēma*. Priekšstats par valodu kā funkcionālu sistēmu nosaka gan pašas valodas izpratni, gan arī valodas izpētē izmantotās metodoloģijas principus. Pēc strukturālistu domām, sistēma ir priekšnoteikums, kas ļauj izprast jebkuru valodas parādību. Tātad šis termins nodrošina strukturālisma ideju teorētisko, metodoloģisko un praktisko pamatu. Arī latviešu valodniecībā šis termins tiek plaši izmantots. I. Freimanes darbos termins *sistēma* dominē kā pamats valodas elementu izpratnei un lingvistiskajai interpretācijai. Izmantojot šo terminu valodas definēšanai, I. Freimane pievienojas strukturālisma pamatkonceptijai, kurā dominē uzskats, ka valoda ir zīmju sistēma, kas ietver formālā un semantiskā aspekta apvienojumu: „Valoda pastāv kā formā un saturā vienota sistēma. Formas un satura attieksmes valodā parādās izpausmes (formālā) aspekta un satura (semantiskā) aspekta ciešā vienībā.”¹ (Freimane 1983: 4) Professore savos pētījumos vairāk pievērsās valodas semantiskajai realizācijai, norādot, ka valodas formālās izpausmes ir atkarīgas no semantikas (Freimane 1983: 4), ka formālās pazīmes ir nosakāmas, tikai ņemot vērā saturu (Freimane 2008: 11), ka semantika ir valodā galvenā un primārā – tā ir dominante (Freimane 2014: 36).

Strukturālistu darbos termins *sistēma* parasti tiek arī izmantots, lai sīkāk raksturotu valodas sarežģīto dabu, proti, valoda tiek dēvēta par sistēmu, kas sastāv no vairākām apakšsistēmām. „Tēze, ka valoda ir sistēmu sistēma, mūsdienu valodniecībā kļuvusi par aksiomu. Proti, valoda ir tāda sistēma,

¹ Te un turpmāk izmantotajos citātos nav saglabāti oriģināla izcēlumi, pasvītrojumi, slipinājumi, atsaucēs, parinžu norādes, kā arī rindkopu atkāpes. Pēc vajadzības citātu ortogrāfija pielāgota mūsdienu valodas normām.

kurā var izšķirt dažādas apakšsistēmas (mikrosistēmas) un līmeņus. Šajā aspektā valoda tiek uzskatīta par noteiktu strukturālu apvienojumu. To veido noteiktā veidā organizēti valodas līdzekļi.“ (Freimane 1993: 25) Pieņemot šādu valodas izpratni, strukturālistu darbos tika attīstīta t. s. **valodas līmeņu teorija**, ar kuras palīdzību tika definētas, skaidrotas, aprakstītas dažādas valodas apakšsistēmas. Arī I. Freimanes pētniecisko darbību lielā mērā ir ietekmējusi šī teorija. Visos I. Freimanes darbos vērojama līmeņu teorijas klātesamība, tomēr monogrāfijās tā vairāk atklājas kā aksioma, kurai nav dots sīkāks skaidrojums. Plašāka valodas līmeņu teorijas interpretācija ir pieejama I. Freimanes rakstā „Valoda semantiski funkcionālā aspektā“ (sk. Freimane 2014), kurā tiek aplūkots gan terminoloģijas jautājums, gan pretrunas līmeņu izpratnē, kā arī izstrādāts savs valodas līmeņu hierarhijas redzējums. I. Freimane piedāvā piecu līmeņu sistēmu: „Pašreiz latviešu valodā atbilstoši dotajai līmeņu definīcijai izsecināmi pieci valodas līmeņi ar tiem piederošiem valodas līdzekļiem noteiktās savstarpējās attieksmēs. Divi zemākie līmeņi – fonoloģiski fonētiskais līmenis ar semantiski diferencētājspējīgu fonēmu centrā un derivācijas līmenis ar derivatīvi motivētu afiksu centrā – attiecināmi uz valodas līdzekļu tapšanu. [...] Trīs augstākie līmeņi vērsti uz valodas funkcionēšanas sfēru. Gramatiku pārstāv morfoloģijas līmenis ar morfēmu centrā un sintakses līmenis ar teikumu centrā. Visaugstākais valodas līmenis ir teksta līmenis ar daudzveidīgu izteikumu sistēmu centrā.“ (Freimane 2014: 49) Domājot par šo līmeņu savstarpējo hierarhiju un mijiedarbi, I. Freimane raksta beigu daļā piedāvā arī shematisku idejas atspoguļojumu ar pievienotiem komentāriem.

Ideja par valodas līmeņiem praktiskā aspektā ir izmantota I. Freimanes monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“, kurā analizētie valodas kultūras piemēri ir klasificēti, ņemot par pamatu valodas sistēmas līmeņus. Piemēram, vispirms ir analizētas atkāpes fonēmu lietojumā, tad pievērsta uzmanība vārddarināšanai valodas kultūras aspektā, pēc tam ir aprakstītas formveidošanas un sintakses nepilnības (sk. Freimane 1993: 141–345). Tāpat tā ir atrodama arī I. Freimanes izstrādātajos „Metodiskajos norādījumos praktiskajiem darbiem valodas kultūras pamatos“ (sk. Freimane 1980) un „Metodiskajos norādījumos studentu patstāvīgajam darbam valodas kultūras pamatos“ (sk. Freimane 1985a), kuros ir aprakstīti nosacījumi, kā studentiem izstrādāt patstāvīgos darbus, rosinot darboties valodas praksē.

Līmeņu teorijas ideja ir izmantota arī citos I. Freimanes darbos dažādu teorētisko jautājumu aprakstīšanā un skaidrošanā. Piemēram, priekšstats par līmeņu hierarhiju izmantots semantikas pētījumos, aprakstot semantiski gramatisko lauku būtību (sk. Freimane 1983: 7–9; Freimane 2008: 22–26). Līmeņu ideja ir izmantota valodas kultūras teorijas izstrādē, proti, valodas kultūras jēdziena izpratnes precizēšanai tiek piedāvāts līmeņu šķīrums: pareizuma līmenis un meistarības līmenis. Pareizuma līmenis aptver valodas semiotisko un strukturālo pusi, bet neskar valodas lietojumu konsituācijā, savukārt

meistarības līmenis paredz valodas līdzekļu optimālu lietojumu kādā noteiktā runas situācijā (sk. Freimane 1993: 13–16).

Risinot jautājumu par līmeņu teorijas izpratni, I. Freimanes darbos īpaša uzmanība tiek pievērsta galvenajām attieksmēm valodas sistēmā – **sintagmatiskajām un paradigmatiskajām attieksmēm**. Šis jautājums ir aplūkots gan apcerējumā „Vienkāršs teikums un tā paplašināšana“ (sk. Freimane 1985b: 11, 26), gan monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“ (sk. Freimane 1993: 9–10), gan rakstā „Valoda semantiski funkcionālā aspektā“ (sk. Freimane 2014: 44–45). „Sintagmatiskās attieksmes veidojas starp valodas elementiem runas ķēdē; tās ir līdzāspastāvēšanas un secīguma attieksmes. Paradigmatiskās attieksmes veidojas starp valodas elementiem, kuriem ir kaut kas kopējs un kas pēc šīs kopējas pazīmes tiek apvienoti grupās.“ (Freimane 1993: 9) „Valodai funkcionējot, visi līmeņi darbojas vienā laikā un no to vienībām veidojas komunikatīvas valodas vienības. Augstākajiem līmeņiem ir sarežģītāka uzbūve nekā zemākajiem – tās ir sistēmas, kurās zemāko līmeņu vienības funkcionē kā elementi, kā sastāvdaļas. Vārdiem ir citas īpašības nekā morfēmām, bet teikumam ir pavisam cita kvalitāte nekā vārdiem, kas to veido – atbilstoši tam piemītošajai predikatīvitātei tas veic komunikatīvo funkciju. Atsevišķu vienību vai vienību grupu lineāras kombinācijas kā konkrētas sistēmas veido pāreju uz blaku, kaimiņu līmeni un aktuāli pastāv runas ķēdē. Bezgalīgi atritinot sintagmatisko ķēdi, tajā būs atrodamas visas valodas vienības, visi elementi, kas veido paradigmas un līmeņus.“ (Freimane 2014: 48) Sintagmatisko un paradigmatisko attieksmju pretstatu savos darbos postulēja Eiropas strukturālisma pamatlicējs Ferdinand de Sosīrs (*Fredinand de Saussure*), pēc tam to attīstīja dažādas strukturālisma skolas, arī funkcionālā strukturālisma pārstāvji, un tāpēc šis jautājums funkcionālā strukturālisma atbalstītāju darbos ir sastopams visai bieži.

Vēl viens svarīgs funkcionālā strukturālisma jautājums ir **valodas funkcionālais raksturs**, jo ikviena valodas līdzekļa pastāvēšanu valodas sistēmā nosaka tā funkcionālā kapacitāte. Jautājums par valodas funkcionālo dabu ir čehu lingvistiskās skolas pamatpostulāts, un arī I. Freimanes pētījumos tam ir nozīmīga vieta. „Faktiski funkcionālais aspekts ir primārais, jo no tā tiek izdalīts un izsecināts strukturālais – struktūras elementi un attieksmes starp tiem vispārinātā veidā.“ (Freimane 1993: 25) Tikai funkcionējot valoda atspoguļo savu struktūru, kā arī savas potences. Funkcionālā aspekta prioritāte bija ļoti nozīmīga tajos pētījumos, kas saistīti ar valodas kultūru, jo šai aspektā valodas lietotājs un viņa komunikatīvie mērķi vienmēr ir primāri valodas līdzekļu atlasē un līdz ar to arī analizē, tāpēc plašāk šis jautājums ir aplūkots I. Freimanes monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“ (1993), kā arī iezīmēts I. Freimanes rakstā „Valoda funkcionāli semantiskā aspektā“ (2014).

Saistībā ar valodas funkcionālo dabu I. Freimane ir izstrādājusi **valodas līdzekļu funkcionālās aprites** modeli. „Visi valodas līdzekļi ir pakļauti

funkcionāli nosacītām pārmaiņām, tāpēc varam droši teikt, ka valodas līdzekļu aprīte ir funkcionāli nosacīta.“ (Freimane 2017: 28) „Valodas attīstība ir funkcionāli nosacīta. Valodniecībā ir īpaši izdalīti un ievēroti galvenokārt trīs valodas situāciju veidojoši faktori: laiks, vieta un vide.“ (Freimane 2014: 57) Valodas līdzekļu funkcionālās aprītes pamatā ir trīs posmi, kas nodrošina valodas attīstību un īstenojas pamišus: „Ir trīs galvenās valodas līdzekļu attīstības fāzes: 1) valodas līdzekļu tapšana – vārddarināšana, konstrukciju veidošana un aizgūšana; 2) funkcionēšana – valodas līdzekļu izmantošana un 3) relatīvi pasīvs valodas līdzekļu krājums, resursi.“ (Freimane 1993: 434) „Ņemot vērā minētās fāzes un valodas līdzekļu attīstību tajās, būtu likumsakarīgi runāt par valodas līdzekļu potenciālās nezūdamības likumu, jo valodā nekas pilnīgi nezūd. Nevienam nekad nevar garantēt, ka kāds novecojis valodas līdzeklis kādā noteiktā sociālā situācijā, noteiktos nosacījumos nevarētu atkal atgriezties valodā. Tiesa, bieži vien jau citā statusā. Katram neaktuālam valodas līdzeklim ir potenciāla iespēja aktualizēties. Šo potenciālu realizācija ir atkarīga no sociālajiem apstākļiem.“ (Freimane 2014: 59) Jautājums par valodas līdzekļu funkcionālo aprīti galvenokārt ir aplūkots monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā“ (sk. Freimane 1993: 434–439), kā arī rakstā „Variatīvuma loma valodas līdzekļu aprītē“ (sk. Freimane 2017).

Jebkuru sistēmu veido noteiktas sastāvdaļas, tāpēc strukturālismā īpaša uzmanība tiek pievērsta **sistēmas elementu izpratnei**. I. Freimane, ņemot par pamatu iepriekš pieminēto līmeņu teoriju, valodas sistēmas elementus jeb vienības apraksta šādi: „Katram līmenim ir savas valodas vienības. Viena no tām parasti ir konstruktīva attiecīgajā līmenī un uzskatāma par galveno. Fonoloģiski fonētiskajā līmenī tā ir fonēma, derivācijas līmenī tas ir vārddarinātājs afikss, morfoloģijas līmenī formveidotājs afikss, bet sintakses līmenī tā ir galvenā saziņas vienība – teikums.“ (Freimane 2014: 54) Valodas elementu detalizētā analizē I. Freimane izmanto strukturēšanas principu, proti, valodas elementi tiek sadalīti sīkāk, izmantojot kādu konkrētu lingvistisku metodoloģisku paņēmieni. Tāpēc savos zinātniskajos pētījumos profesore izmantoja tādas lingvistiskās metodes kā komponentu analīzes metode (sk. Freimane 1983: 10; Freimane 1984: 9), distributīvās analīzes metode, segmentācijas un substitūcijas metode (sk. Freimane 1993: 4). Valodas elementu analizē un aprakstīšanā I. Freimane izmantoja arī opozīciju principu, kas bija populārs funkcionālajā strukturālismā. „Opozīcijas izpaužas visās valodas sfērās – gan universālās (semantiskās), gan konkrētās (leksiskās), gan vispārinātās (gramatiskās), un to identificēšana var izvērsties visai sarežģīta. Mēs esam raduši opozīcijas uztvert kā vispārinātās bināras struktūras, taču nav noliedzams, ka to pamatā ir strukturējamas daudzlocekļu sistēmas. Varētu teikt, ka binārās opozīcijas ir sinonīmiski antonīmisku pretstatījumu galējie punkti, bet viens no binārajiem locekļiem var veidot kompleksu hierarhisku sistēmu, proti, tam var būt pakārtoti citi locekļi.“ (Freimane 2008: 19)

Šis raksts ir tikai neliels ieskats profesores I. Freimanes zinātnisko ideju un zinātnisko meklējumu klāstā, jo, ielūkojoties atkal un atkal viņas darbos, var ieraudzīt jaunus virzienus, jaunas atziņas, jaunas diskusijas, jaunus jautājumus. I. Freimanes zinātniskie darbi, it īpaši to struktūra un noformējums, ir vislabākais apliecinājums viņas piederībai pie latviešu valodnieku strukturālistu paaudzes, jo I. Freimanes pētījumus vienmēr raksturo precīzi izstrādāta sistēma, kurā katram elementam ir sava noteikta vieta un funkcija. Lasītājam šāda sistēma var šķist sarežģīta, bet, ja izdodas izprast un uztvert profesores teorētiskās domas pavedienu, tad sistēmas modelis kļūst par lielisku palīgu jaunu atziņu atklāsmē un par noderīgu paraugu jaunu pētījumu veikšanā. Savukārt tas nosaka I. Freimanes pētījumu funkcionālumu, jo piedāvātās metodes, izstrādātās shēmas un klasifikācijas rosina uz diskusijām un jauniem meklējumiem valodniecībā.

Literatūra

- Freimane, Inta. 1980. *Metodiskie norādījumi praktiskajiem darbiem valodas kultūras pamatos*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Freimane, Inta. 1983. *Latviešu valodas skaņu vērbi*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Freimane, Inta. 1984. *Latviešu valodas skaņu vērbi: Distributīvos raksturojums*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Freimane, Inta. 1985a. *Metodiskie norādījumi studentu patstāvīgajam darbam valodas kultūras pamatos*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Freimane, Inta. 1985b. *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
- Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Freimane, Inta. 2008. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Freimane, Inta. 2014. Valoda semantiski funkcionālā aspektā. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). *Valoda: nozīme un forma 5. Opozīcijas sintaksē un semantikā*. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 33–61.
- Freimane, Inta. 2017. Variatīvuma loma valodas līdzekļu aprītē. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze (red.). *RES LATVIENSES. IV. Semantika. Sintakse. Valodas kultūra. INTA FREIMANE. SCRIPTUM FESTIVUM*. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas raksti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 21–44.

Inta Urbanoviča
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
inta.urbanovica@lu.lv

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jā rūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo saturu būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamu izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā

kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*,

etc. should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

- Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXVI (2) 2017
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Tālr. 67034672
<http://www.lu.lv/apgads>

Iespiests SIA „Eiroprint“